

VIGILIA

1935

KARÁCSONY ÜNNEPE

IV. K Ö T E T

T A R T A L O M:

SIGRID UNDSET: Karácsonyi béke

SÍK SÁNDOR: Versek

DEMÉNY JÁNOS: Bartók és Kodály

PAUL CLAUDEL: Dante

ZOLNAI BÉLA: Biedermeyer és romantika

MÉCS LÁSZLÓ: Vendég és vándor voltam

CARSUN CHANG: Filozófiai harcok a mai Kínában

VITNYÉDI NÉMETH ISTVÁN: Még él a lélek

P. KALMÁR ÖZSÉB O.F.M.: A négy fokozat

HANS BARTH: Juan Donoso Cortez

RÓNAY GYÖRGY: Vízkereszt

GERTRUD LE FORT: A guillotine árnyékában

ERŐSS ALFRÉD: Ars poetica mundi

RUTH SCHAUMANN: Az utolsó vacsora

RÉVAY JÓZSEF: Hippo püspöke

SIGRID UNDSET: Három királyok

BÁLINT SÁNDOR: Katolicizmus és magyar népiség

JEAN SOULAIROL: Avilai Szent Teréz

NAGY ZOLTÁN: Modern magyar egyházművészet

P. BRUNO DE JESUS MARIE O. C. D.: A gyermekség szent útja

P. RAOUL PLUS S. J.: Consummata

I. AUGUST WANNER: A megváltó

II. MOLNÁR C. PÁL: Menekülés Egyiptomba

III. OHMANN BÉLA: Szent Antal

IV. ILLYEFALVI LŐTE ÉVA: Krisztus Pilátus előtt

V. ÁRKAY BERTALAN: Az Arte Sacra kiállítás templom-interieureje
(Műmellékletek)

SZERKESZTIK:

ARADI ZSOLT, BALLA BORISZ, POSSONYI LÁSZLÓ

VIGILIA

Szerkesztik :

ARADI ZSOLT, BALLA BORISZ, POSSONYI LÁSZLÓ

Megjelenik évente négyszer kb. 640 oldal terjedelemben.

Előfizetési ára egy évre belföldön 6 pengő, Romániában 250 lei, Csehszlovákiában 42 ck, egyéb külföldön 7 pengő. — Egyes szám ára 2 pengő.

Szerkesztésért és kiadásért felelős: POSSONYI LÁSZLÓ dr.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VIII., Szentkirályi-utca 28. szám.

Telefonszám: 37-4-46.

Csekkszámja száma: 20.668.

A VIGILIA következő száma 1936 Húsvét ünnepének vigiliájára jelenik meg.

A VIGILIA kapható minden nagyobb könyvesboltban. Főbizományosok a SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT könyvesboltjai: Budapest, IV., Kecskeméti-utca 2. — Szeged, Kőrös-utca 10. — Pécs, Széchenyi-tér 18. — Debrecen, Szent Anna-utca 10—12. — Győr, Deák Ferenc-utca 2. — Cegléd, Rákóczi-út 2. — Balassagyarmat, Rákóczi fejedelem-út 22. szám.

U J K O R

A K T I V , K A T O L I K U S O R G A N U M

Szerkesztik és kiadják :

ARADI ZSOLT, BALLA BORISZ, POSSONYI LÁSZLÓ

Megjelenik minden hó 1-én és 15-én.

Előfizetési ár: Egy évre 8 pengő, félévre 4 pengő, negyedévre 2 pengő.
Külföldre egy évre 10 pengő. Belföldre egyes szám ára 40 fillér.

Postatakarék csekkszámja: 21.831.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: VIII., Szentkirályi-utca 28.

Telefonszám: 37-4-46.

Mutatványszámot ingyen küld a kiadóhivatal.

Mindenütt kapható.

Együttes előfizetés a Vigiliával.

A VIGILIA

második évfolyamába lép az 1936-os évvel és eddig elért átütő sikere csak újabb erőt ad ahhoz, hogy a következő évben a lap elindításakor kitűzött programot még jobban kifejlesszük. A Vigiliának a kereszténység négy nagy ünnepén, azaz Husvétkor, Péter Pálkor, Lisieuxi Szent Teréz ünnepén és Karácsonykor megjelenő kötetei egy-egy évnegyedre látják el a korral együtthaladó katolikus olvasót a legmagasabbrendű irodalommal. A primauté de spirituel, a szellem elsőbbsége jegyében áll össze egy-egy Vigilia kötet vezetőinek nagy anyagi áldozatából és sokak önzetlen közreműködése mellett, hogy minden megjelenési dátumakor valóban a felsőbbrendű katolikus szellemiség világossága lehessen a magyar olvasóközönség asztalán. Barátaink sürgetésére két utóbbi kötetünkben a korszerű egyházművészet termékeivel is állandóan foglalkozunk, hogy mindazon olvasóink, akik egy-egy új magyar templom felépítésében közreműködnek, tájékozva legyenek azokról a törekvésekről, melyek csak akkor forrhatnak ki, ha a gyakorlati megvalósítás csiszolja a kísérletezéseket egyházművészeti remekékké. A legutóbbi kötet nagy sikert aratott műmellékletein felbuzdulva, ezután műmellékleteket is közöl a Vigilia s hogy ezeket közölhesse, évi előfizetési árát az 1936-os évre 6 pengőben szabja meg. Az Uj Kor előfizetői azonban továbbra is a nagy népszerűségű évi 12, azaz havi egy pengőért kapják az Uj Kort és a Vigiliát, sőt újabb kedvezményt is biztosítunk olvasóinknak az ÉLET című katolikus szépirodalmi lapra való kombinált előfizetés nyújtásával. A hetente dús illusztrációkkal megjelenő oly nagy népszerűségű lap előfizetői is négy pengő túlfizetéssel juthatnak hozzá a Vigilia évi négy kötetéhez, mint az Uj Kor előfizetői, azonban, mivel az Élet évi előfizetése 12 pengő, nekik mindkét lapért 16 pengőt kell beküldeniök az Élet kiadóhivatalához, hogy a színes és a napi aktualításokat is felölelő Élet mellett az irodalom és a lelki élet magaslatait és csúcsait reprezentáló Vigilia-kötetek birtokába jussanak.

U J K O R

A K T I V K A T O L I K U S O R G A N U M

V I G I L I A

A Z E G Y E T E M E S K A T O L I K U S S Z E L L E M I S É G F O L Y Ó I R A T A

Szerkesztik és kiadják:

ARADI ZSOLT, BALLA BORISZ, POSSONYI LÁSZLÓ

Együttes előfizetés
az **U J K O R**-ra és **V I G I L I Á**-ra.

Belföldön egész évre 12 pengő, félévre 6 pengő, negyedévre 3 pengő. Havonként is fizethető és ekkor havi 1 pengőért kapja mindkét folyóiratot több mint 1000 nagy oldal, évi terjedelemben. Az **U j K o r** és a **Vigilia** a mai katolikus világszellemiséget sugározza és a legerősebben harcol a magyar lelki, szellemi, szociális és nemzeti megújulásért.

Külföldön a két lap, együtt egész évre 16 pengő, félévre 8 pengő, negyedévre 4 pengő, kivéve, ahol képviseliteink az illető ország pénznemében állapították meg az előfizetéseket.

Együttes előfizetés a **VIGILIA**-ra és az **ÉLET**-re egész évre 16 pengő, félévre 8 pengő, negyedévre 4 pengő. Az együttes **ÉLET-VIGILIA** előfizetés a 15.111 sz. **ÉLET** csekk-számlára fizetendő be.

V I G I L I A

KARÁCSONY ÜNNEPE

1935

IV. KÖTET

TARTALOMJEGYZÉK

	Oldal
AUGUST WANNER : A Megváltó	3
MOLNÁR C. PÁL : Menekülés Egyiptomba	4
SIGRID UNSET : Karácsonyi béke	5—17
SIK SÁNDOR : Két vers	18—19
IFJ. DEMÉNY JÁNOS : Bartók és Kodály művészetének korszakos jelentősége	20—37
PAUL CLAUDEL : Dante	38—44
ZOLNAI BÉLA : Biedermeyer és az idealizmus	45—48
MÉCS LÁSZLÓ : Vendég és vándor voltam	49—50
CARSUN CHANG : Filozófiai harcok a mai Kínában	51—63
VITNYEDI NÉMETH ISTVÁN : Még él a lélek	64—65
P. KALMÁR ÖZSÉB O. F. M.: A négy fokozat	66—72
HANS BARTH : Juan Donoso Cortez	73—78
RÓNAY GYÖRGY : Vízkereszt	79
GERTRUD LE FORT : A guillotine árnyékában	80—100
ERŐSS ALFRÉD : Ars poetica mundi	101—107
RUTH SCHAUMANN : Az utolsó vacsora	108
RÉVAY JÓZSEF : Hippo püspöke	109—115
SIGRID UNSET : Három királyok	116
BÁLINT SÁNDOR : A katolicizmus és a magyar népiség	117—123
JEAN SOULAIROL : Ávilai Szent Teréz	124—134
NAGY ZOLTÁN : A magyar egyházművészet új arca	135—141
P. BRUNO DE JESUS MARIE : A gyermekség szent útja	142—150
TOLDALAGHY PÁL : Hanyatló tél	151
Consummata	152—160
ÁRKAY BERTALAN, ILLYEFALVI LŐTE ÉVA, OHMANN BÉLA : Műmellékletek.	

Nihil obstat. Dr. Michael Marcell, censor dioecesanus. Nr. 4101/1935. Imprimatur. Strigonnii, die 16. Decembris 1935. Dr. Julius Machovich, vicarius generalis.

August Wanner : A Megváltó.

Molnár C. Pál: Menekülés Egyptomba.

KARÁCSONYI BÉKE

IRTA: SIGRID UNDSET

Uvaasenben Helga, a nagyanya kilépett a kis istállóból, a tejescsőbröt letette a hóba és felnézett a levegőbe. De az ég köröskörül szürke volt és hófelhőktől terhes. A mezőn pedig úgy feküdt a hó, mint valami halotti lepel, fénytelenül és árnytalanul és a vidék hajlatait is alig lehetett megismerni a távolban. A napszakot sem igen lehetett megállapítani, még azt sem, hogy már esteledik és hogy a Szent Éjszaka kezdetét vette.

Most a patak folyása is, amely nyári napokon játékosan csobogott tova a közelben, csak mint valami szürke árnyék tetszett elő. Signe sínyomai is eltűntek itt lent és csak a másik oldalon tűntek fel ismét délfelé, a szántóföldek és mezők kerítésajtaja felé vonultukban.

A nagyanya erre felé néz. Signe azóta bizonyára megérkezett már Hallsteinékhez. Innen a templom még kétórajárásnyira van. De Hallstein megígerte, hogy Torbjörggel felváltva lóval tehetik meg az utat.

Uvaasen félreesően feküdt egy domb kiszögellésén. Az irtást köröskörül hegyen és völgyön át erdő szegte be. Látni sem lehetett innen mást, mint kékes fekete, fehér csúcsú erdőtakarót s csak az ég kerülete alján tűntek fel a havasok vonulatai gránitfalaikkal és csúcsaikkal, amelyek most fehéren rajzolódtak ki a szürkeborulós égboltozatra.

De tiszta, napfényes időben nagyon barátságos itt Uvaasenben, gondolta Helga. Ilyenkor nagy fényesség világol az erdővidék minden csúcsa és völgye felett, ami most sötét szőnyeggé elegyül s a szakadékok és görgetegek fürödnek a világosságban. És délutánonként tisztán kivehető, mint töri át az Ache medrével a sziklás partokat; a völgykatlan másik oldalán pedig halványkék párákba burkolódnak a vidék. Ha a legelőn át felmegy az ember a sziklatömbre, látni lehet a szomszédos udvarházak templomát és szántóföldjeit, amint zöld foltokkal tarkázzák a Rindalsfjeld sötét fenyőerdőktől ellepett lejtőit.

Az istálló belsejéből hangok hallatszottak, Brandkrossa, a tehén mozgólódott ott és fejét nekiütögette az istálló gerendáinak. Az erdő zúgott és Helga még a hótakaró alatt tovasuhanó patak rejtett mormolását is hallotta. Feltekintett az ajtóról világító szurokkeresztre, felemelte a csőbröt — a tej melege kerek foltot olvasztott a hóba és megindult a keskeny úton, amelyet az istálló és a ház között vájtak.

Helga unokái kint állottak a ház előtt és az éléstár fakulcsát is magukkal hozták. Nagyanyó megígerte nekik, hogy segíthetnek a kenyér és a karácsonyi gyertyák áthordásánál. Anyjuk, mielőtt elment, ünnepélyesen kiöltöztette

őket : új szalagokat font a hajukba és frissen szőtt övet csatolt gyapjúruhácskáikra.

Az éléstárban átláthatatlan sötétség honolt, de ez a helyiség nem volt oly nagy s telve sem volt annyira, hogy benne eltévedjék az átvinni valókat. Imitt-amott néhány csemó szárított hal fejükhöz ütközött mégis, mikor bent foglalatostkodtak. A gyermekek még a sötétségben is meglátták az oldalzalonnát és a kővéfagyott nyulat, ami a másnapi ünnepi ebédre volt szánva. Audhild a karácsonyi gyertyákat és a lepényeket vitte, Ingegjerd pedig a búzakenyeret, amit Helga a pap nővérétől kapott, mikor legutóbb lent járt az egyházközségben.

Kint most már alkonyodott. Lent a völgyben a harangok már bizonyára karácsonyra kondultak. Az öregasszony kisideig még ott maradt a ház előtt a tornácon és elnézett a távolba. Arne utolsó műve volt ez a tornác, hogy kissé kényelmesebbé tegye a házat. Mindig arról beszélt, hogy itt Uvaasenben végül is nagy telep fog kialakulni. De alig hogy hetedik házassági évfordulójukat megérték, majdnem ugyanazon a napon halt meg.

És a Brittiva-mise negyednapján mult hétesztendeje, hogy Haldor Signével megitta a lakodalmi áldomást. Hasonló sors érje most őt is, üljenek itt özvegyen mind a ketten három kis gyermekkel és a negyedikkel, akit Halvard napra várhatnak e világra születni? Ó nem, Signének valóban erős szüksége volt rá, hogy ma éjszaka ott lehessen a misén. De hét vagy nyolc esztendeje most történt meg először, hogy karácsony éjszakáján el kellett mulasztania a misét — mióta a gyermekek valamennyire felnőttek és síjükon követni tudták, nem volt rá oka, hogy itt üljön fent a hegyen rettegve és egyedül neszelve minden kis zajra és mozgolódásra, ami itt a vadonban az ilyen éjszakákat kísérni szokta.

Signének különösen nagy szüksége volt rá, hogy a templom falai közt időzzön, ott, ahol papok énekeltek, gyertyák égtek az oltáron és tömjénfüst szállott a gyülekezetre, amely rendben, nyugodtan és biztonságban állt a helyén, amíg odakünn a sötétben tombolva adtak találkozt egymásnak mind a gonosz szellemei ; mert Betlehemben megszületett Mária fia és megtört az ő ősi hatalmuk ereje. Helga lehajolt Ingegjerdhez és óvatosan átemelte őt a magas küszöbön — a gyermek négyéves volt és ennyi évet számlált apja is, mikor a saját apját elvesztette.

Signe alaposan rendbehozta a szobát, mielőtt útjára indult — nagyanya mindent lát, — gyantás hasábokat készített a tűzhely elébe és a karácsonyi gyertyát a fapadra helyezte — asztallal nem dicsekedhetek Uvaasenben. Egy vastag kéve sást hintettek szét a földön és a jobbik faliszőnyegek egyikét a ház urának székére, a másikat pedig az ágyra terítették.

Helga most a fia fölé hajolt, aki most aludt. A felesége megmosdatta, haját és szakállát körülnyírta és tiszta inget is adott rá. De a férfi viaszszárga volt és kezei halotthalványan feküdtek az ágyon.

Keresztet vetett Haldorra és elmondott egy üdvözlégyet mielőtt hozzá fogott volna, hogy enni adjon a gyermekeknek. A kis lányok várakozva meredtek nagyanyjukra, miközben az lehántotta a búzakenyérről a penészt, keresztet vont rá a késével és négyfelé szelte azt. Azután minden további nélkül széttördelte az egyik darabot, a halfőző üstbe szórta a morzsalékot és a padhoz vitte az edelt.

Arne, a kis unoka megmozdult a függőbölcsőben és sírni kezdett — megérezte az étel szagát. Nagyanyó az ölébe vette és egy kissé mindig magához szorította, miközben egy-egy falatot a nyitott szájába dugott.

Signe szép gyermekeket szült a férjének és a ház körül minden dolgot alaposan rendezett el. Helga jobbszívvvel vélekedett ezen az éjszakán a fiatalasszonyról. Mert gyakran okozott neki keserűséget az a gondolat, hogy Signe legyen a ház asszonya itt Uvaasenben, mert szerinte nem volt eléggé erre való — nem lévén elég ereje hozzá. És önmagának is szemrehányást tett néha, hogy a paptól és a rindaleni öregektől rá hagyta magát beszéltetni. Ezek bizonyára tisztában voltak vele, hogy úgy fog történni minden, amint valójában is történt, amikor őt rábírták, hogy a szép árvát idevegye magához segítségül Uvaasenbe. Mert Signe oly szép volt, hogy lent a faluban valóban veszélyben forgott volna, hisz se rokonsága, se más barátja nem volt a papon és azokon a jámbor öreg embereken kívül, akik irgalmasságból és keresztényi szeretetből felnevelték. És biztosan tudták, hogy Haldorban megbízhatnak. Úgy is történt, hogy Signe még egy hónapját sem töltötte ki ittlétének, mikor Haldor anyjához lépett és azt kérdezte, elvehetné-e őt feleségül — mert úgy vélekedett, hogy már megérett a házasságra, de hol akadna olyan gazdára, aki hozománnyal adná hozzá a lányát ide fel a kietlenségbe. És Signe épp olyan jó, mint szép és olyan emberre vágyik, aki gondját tudja viselni. Erősnek igaz hogy nem mondható, de még alig töltötte be tizenötödik évét, nőhet is, erősödhet is hát. Olav menyasszonyával, Ingegjerddel láthatták nemrég, hogy mennyit lehet adni a meglévő jó egészségre. A lány útnak indult egy reggelen pirosan és egészségesen és estére halálos betegséggel tért vissza. Harmadnapon ravatalra terítették ki.

Mikor Haldor mindezt elmondta a bátyját illetőleg, Helga beleegyezését adta és megtörtént az eljegyzés. Mert Olav elhagyta őt menyasszonya elvesztése után, akivel gyermekora óta eligérkezett — ettől az időtől fogva nem találta meg a helyét Uvaasenben a fiú. Sira Benedikt által köszöntette őt harmadik esztendeje télen és akkor Hamar püspökének egyik szolgálójával egy köpenyt is küldött neki a fia. Akkor Hamarban volt . . . most már nincsen ottan és mostanában nem is tud semmit Olavról . . .

Igazában nem is talált ő Signén egyéb kivetni valót, minthogy rokon-talan árva volt szegény, akit könyörületességből neveltek fel idegen népek és hogy vékonykának, gyöngye egészségűnek tetszett. Haldor bizonyára azért nem fogta erősebb művelés alá ezt a kis gazdaságot, mert felesége nem volt

erős munkára való — az asszony dolga is megkönnyebbedett, hogy inkább vadászatni kezdett és napszámot vállalt lent az egyházközségben. Szorgalma folytán meg is élt így és nem lett volna nagyobb baj a dologból. De hogy most így erőt vett rajta a kórság, gonosz dologgá fajult, hogy a gazdálkodás ennyire leromlott itt a hegyen Olav eltávozta óta.

Szent Bertalan miséjének idején azonban, miközben Leikvangban egy élestár építésénél volt elfoglalva, lezuhant és súlyosan megsérült. Három hónapig kellett az ágyat őriznie, egészen késő őszig. Akkor kissé erőre kapott és most a mult héten újra neki akart indulni az erdőnek, hogy valami friss húst kerítsen az ünnepekre, meg valami állatbőrt, amit lisztért, meg szalonnáért lehet elcserélni. Alkonyatkor azonban tántorogva jött haza és annyira beteg, hogy úgy kellett lefektetni az ágyba. Azóta betegebb, mint valaha. Helga odament a fia ágyához. Haldor tűzpiros arccal és lázban égő szemekkel ébren feküdt ágyában :

— Megennéd most a vacsorádat, Haldor?

A beteg megrázta fejét.

— Olyan rosszat álmodtam, anyám — erősen szomjas vagyok.

— A kenyérből mindenesetre enned kell, van egy kis búzakenyерem, Arnbjörg, a pap testvére adta . . .

Haldor le is tört egy falatot, de csak feküdt tovább és nem tudta lenyelni. És mikor Helga két karjával a válla alá nyult, hogy felemelje és megkóstoltassa vele a karácsonyi sört, hangosan felkiáltott.

— Anyám — mondta aztán csendesen — a csapdáim még most is künt fekszenek, ezen az éjszakán . . . !

— Rendben van — felelte az anya kissé szárazon. — De ez nem a te hibád, — tette hozzá barátságosabban egy kis idő múlva. Feküdj csak le, édes fiam és próbálj meg Krisztus nevében elaludni. — Ő jól tudja, hogy ezt nem akartad . . .

Helga minden hozzátartozójáért elmondta imáit, amíg az ágy szélén ült a fia mellett és unokáját a térdén ringatta.

Mióta keresztény hiten éltek Norvégiában, szokássá vált, hogy a szent estétől az ünnep utolsó napjának éjfélig Isten minden teremtménye között békének és kiengesztelődésnek kellett uralkodnia. Szent Olav maga vezette be ezt a törvényt, mondotta a nép és mint evilági uralkodása alatt volt, amonnet a túlvilágról épúgy kemény a bosszúja, ha a vadászok csapdákat és egyéb állatfogó alkalmatosságokat hagynak kint karácsony éjszakáján át az erdőn.

— Talán még rendbe lehet hozni a dolgot, Haldor — szólt Helga -- megbízunk valakit, hogy menjen fel harmadnapra és állítsa le a csapdákat. Talán magam is felmehetek, azt hiszem, Rundvatstalbán állítottad fel őket?

— Ma este már késő van hozzá? — kérdezte Haldor anélkül, hogy a szemét kinyitotta volna.

— Odakünn már leszállott az éjszaka — felelte az anya.

— Könnyen meg lehetne találni — aznap nem tettem meg nagy utat — kilenc hófajd hurkot vetettem és két hiúzcsapdát összesen, — egyet az ikerfenyők vadonában és egyet a Jartrud tisztásán.

Az anya nem felelt semmit. Haldor egy kis idő múlva mintha elszunynyadt volna. Helga odasúgta unokáinak, hogy ha akarják, megehetik apjuk vacsoramaradékát a csuporból, mert ültükben mindig azokra a kenyérdarabokra sandítottak, amelyek ott úszkáltak a főtt hal levében. Kenyerük volt elég az egész ünnepre és hús is másnapra. Bizonyára Signe sem jön majd vissza karácsonyi ajándék nélkül, akár a paróchiáról, akár Rindalból szerezze is meg.

A beteg pedig gyöngült hangon panaszkodott :

— Mintha ollóval hasogatnának a hátamba, anyám . . . ó, nem is tudok megszabadulni ettől a kintől addig, amíg csapdáim kint állanak . . . és a torkomat is úgy összeszorítja valami . . .

— Jól tudod fiam, hogy egy kereszténynek sem szabad ezen az éjszakán kint járnia a hegyen és a völgyeken — felelte az anya.

— Igen, tudom . . . — De Helga jól látta, hogy halvány haja alól verítékcseppek törnek elő és lefutva odagyülekeznek a felsőszájaszéle fölé.

Lefektette a három gyermeket, a kisiút a bölcsőbe és a két lánykát a földre a sás közé. Már éppen elalvóban voltak, amikor apjuk úgy felhőrdült, hogy felriadtak.

— Igyekezned kellene, hogy uralkodni tudj magadon, Haldor — szólt rá az anyja szinte kifakadva.

— Igen, igen vigyázok ezután — de nem bírok magammal, anyám !

— Jól tudod, Haldor, hogy megkísérlem miattad ezt is. De arra is gondolnod kell, mi lenne a feleségeddel és a gyermekekkel, ha te erőre nem kapsz, én meg nem lennék többé . . .

Haldor a fejével intett, hogy megértette. De az anya úgy érezte, hogy megszakad a szíve annak a láttán, mint harapja össze fogait és kínjában hogy nyitja szét s hogy szorítja ökölbe a két kezét. A veríték pedig csak úgy ömlött róla . . .

Dehát karácsony éjszakája volt a legveszedelmesebb az év valamennyi éjszakája közül. Még lent a sűrűn lakott egyházközségekben sem maradtak házon kívül, úti szorgalmatosságban az emberek, hacsak a templomba nem igyekeztek és mindenki keresztrel és szenteltvízzel óvta meg ajtaját a gonosz ellen. És mégis híre járt, hogy a gonosz hatalmat nyert egyesek felett ezen az éjszakán, akik nem gyónták meg bűneiket — Tronddal esett meg Kvisttalban a dolog. A szent este gonosz vadászai saját fürdőházában lepte meg és a levegőn át hurcolták el három falunyira. Ha a káplán karácsony reggelén úton nem lett volna egy beteg halálos ágyához mentében és szembe nem találja a gonoszt, bizony sohasem tudták volna meg, mi lett Trondból. De így szabad-

jára kellett engednie a gonosznak — azután pedig meggyóna, hogy Björn-
talban eltolta helyükről a határköveket . . .

Igaz, hogy ő maga nem követett el súlyosabb bűnt, mióta legutóbb
húsvétkor meggyóna. Az is igaz, hogy jó nyalábnyi gyűlik fel mindabból,
amit napjában visszasan tesz, mond, meg gondol az ember. És azok a gonosz
szellemek mindenre hivatkozhatnak, amihez a jog látszata mellett hozzá-
férhetnek. Nem, egy szegény bűnös embernek mindenképen lehetetlenség
ezen az éjszakán az erdők és hegyek közé kimerészkednie . . .

És ha mégis nekivágna az útnak, akkor hamut kellene hintenie a tűzre
és el kellene oltania a gyertyát. Különben szikra eshetnék a száraz sásba, amin
a gyermekek alszanak. De tűz és világosság nélkül hagyni egy beteg embert
és három gyermeket ezen az éjszakán, nem, ezt mégsem lehet . . .

Helga egyszerre csak felriadt — bizonyára elszundított az ágy szélén
ültében. Haldor félrefordult fejfelé éberén feküdt, merev szemekkel és össze-
zárt halvány ajkakkal.

— Most is olyan nagyon fáj?

A beteg csak intett.

— *Ave stella matutina,
Peccatorum medicina,
Mundi princeps et regina* —

— miről is álmodott most Helga? — Szülőföldjéről, gyermekkoráról és a
fiatal Andres Simonssönről, az uraság fiáról, aki játszótársa volt akkor.

Mintha jeladás lett volna, hogy ezen az éjszakán őrá kezdett emlékezni.
Igen, akkor egyedül indultak neki ketten a karácsonyéjszakának, keresztül-
váltak a nagy erdön és egyedül eveztek át a folyón is. És Andres az *Ave stella
matutinát* énekelte, miközben egymás mellett ültek az evezőspadon és átkeltek
a folyón. A folyó feketén áramlott a fakó partok között és a folyó ágyának
szélein törékeny fehér jégréteg vona be a sárga homoktüremlések közötti
mélyedéseket. Az éjszaka szürke borulatú volt és nehéz hófelhők fedték be
az eget, mint ma is, úgyhogy inkább csak sejtették, mint tudták, merrefelé
érhetnek partot. De ekkor egyszerre délfelől felszakadtak a hófellegek, Var-
daasen fölött ragyogóra tisztult az ég és egy csillag oly tisztán és fényesen
ragyogott fel, hogy valósággal fényhidat vont a feketén áramló folyó fölé
és a csónak fenékvizében is ott csillogott és tükrözött. Ez nem a hajnalcsillag
volt pedig és nem a tenger fölött tünt föl, hanem az ő folyójuk fölött egyedül —
mégis jeladásnak vették és nem szüntek meg énekelni a dalt, amíg csónakjuk
orra a templom melletti part homokjába nem furódott . . .

És azon éjszakán Helga nem félt . . .

Peccatorum medicina, ez annyit tesz, mint a bűnök elleni orvosság,
Mundi princeps et regina pedig a világ úrnőjét és királynőjét jelenti, mondta
Andres. Különben ő sem tudta egészen jól, mit jelentenek norvégul mindazok

a versek, amelyeket olvasni és énekelni szokott — a tudomány eme formája iránt nem volt sok érzéke. Bizonyára ezért nem is lett belőle püspök vagy apát, amint azt ők otthon a szülőföldjükön elvárták volna. De Helga tudta, hogy lent, messze délen valahol plébános lett belőle és hogy később Björgvin mellett egy kolostorba lépett. — De hogy él-e még, arról nem tudott . . .

Ha élne, most öreg ember lenne. Mióta tizenötévesek elmúltak, nem is látta őt többé — ekkor történt, hogy Andres nem járt az iskolába és szüleinél tartózkodott, Helga pedig ugyanabban az évben lépett Gudrun Haakonsdatter szolgálatába és akkor költözött erre a messzi északi vidékre. És itt, amíg Arne élt, sok jó napot élt meg, amiért hálával tartozik Istennek, később pedig fiai felnőttek és derék emberek váltak belőlük . . .

Haldor most elaludt, de álmában úgy nyögött, mint a gyermek. Fájdalmas volt hallani így ezt a nagy, erős fiatalembert . . .

Ő pedig éppen most álmodott Andresről és karácsonyéli utazásukról! Hisz a fiatal Andresre Isten tudja mióta nem gondolt már . . .

Azért történt volna ez, hogy eszébe jusson: volt egyszer valaki, aki erősebb volt a világ minden óriásánál, minden rossz szelleménél és kísérteténél is?

De akkor mindketten ártatlan gyermekek voltak. És olyanforma gyermekkel, mint Andres, nem is találkozott sem azelőtt, sem azután, hogy ez történt. Oly jó és lelkes és szolgálatkész fiút, mint Andres, nem talált többé — hisz Andres valóban nem ismert sem haragot, sem félelmet. És egyforma szeretettel és kedvességgel volt szegény és gazda iránt.

Azon a karácsonyestén Andres az anyja ajándékával hozzájuk jött, mert Helga apja betegen feküdt és így anyja nem hagyhatta magára. És így ő nem mehetett az éjféli misére, mert szülei nem merték egy mértföldnyi távolba egyedül engedni el az erdön át a kikötőbe vezető úton. És akkor sötétedéskor Andres újra megjelent náluk. Helga még emlékezett rá, mint állt meg az ajtóban síbottjaira támaszkodva és hogy kiáltott be hozzájuk, hogy itt van Helgáért, elkíséri őt a templomba. A hideg piroscsípő az arcát és finom bőrből készült csuklyáján fehéren tapadt meg a dér. A fiú ünnepiesen volt öltözve, mellén ezüstcsatt volt és vele volt aranyozott nyelű töre és vörösszegélyű kesztyű is, amit karácsonyi ajándékkul kapott anyjától . . .

Helga szüleinek eszébe sem jutott nemet mondani, bizonyára senki sem gondolt rá, hogy istenkísértés lesz ez az út, hisz tudták, hogy Andres Simonssön kíséretében indul neki. Minden ember úgy gondolkozott, hogy semmi rossz sem érheti ezt a fiút. Igaz, hogy akkor ők a templomba igyekeztek. — De ha ő most kimegy az éjszakába, hogy a csapdákat összeszedje, amelyek a karácsonyi béke meggyalázására állanak kint az erdőben, bizonyára ez is jócselekedet lenne . . .

Helga hirtelen felemelkedett ültéből, egyideig állva maradt és gondol-

kozott. Aztán keresztet vetett a fiára és a sarokban alvó gyermekekre, befedte hamuval a tűzhely parázsló üszkei és elfújta a karácsonyi gyertyát.

«Isten nevében hagyom el a házat ezen az éjszakán . . .»

Az éjszaka

Odakünn halvány világosság derengett a messze tájék fölött, a hold felhők mögé bujt el. Megkereste Haldor síját és lábára kötözte.

A napközben felolvadt hó halkan recsegett és suroló hangokat adott — ismét fagyni kezdett. Kijárót keresett magának az udvarból és azután a bokrok között siklott le a behavazott ingovány fölé. S amint sítotjait a hóba ütögette, ugyanabban az ütemben mondta imáit és azoknak a latin verseknek töredékeit, amikre Andres tanította meg. Nem tudta helyesen elmondani őket és nem is tudta világosan, mit jelentenek ezek. De különös volt mindaz, ami most negyven év múltán egyszerre így az emlékezetébe tolult.

Eleinte nem is félt. Ebben az is szerepet játszott, hogy csodálatosan könnyen ment a dolog — egy csapásra megtalálta mind a hét hurkot, amit Haldor a hófajdoknak vetett, ott feküdtek a patak melletti lejtőn a nyirfacserjék között. Csak háromba hurkolódtak bele a madarak, kettőt pedig kifosztottak a nyestek.

A patak egészen az Orreleik-mocsárig egy alacsony, de meredek hegyfal között futott, amely hótakaró nélkül feketén meredt fölfelé és így könnyű volt eligazodnia. Ahol a patak a mocsárba torkollott, a hegyoldal délnek és keletnek fordult, ő pedig követte ezt a hajlatot, amíg el nem érte azt a különös orrszerű kiugrót, amely a Jartrud tisztásnál emelkedik ki és a mocsár fölött függ, így hát nemsokára az ikerfenyőknél lesz és eléri az első hiúzcsapdát . . .

Egyszer, amikor meg kellett állnia és a hótalpak kötését frissen csavart fűzfaággal erősítette meg, fel kellett figyelnie. A levegőben zúgott és morajlott valami — valószínűleg csak az erdőből jött a hang. Mégis kínos volt a sötétségben erre a hangra figyelni. Néhány lépésnyire a mocsár fölött a hómező, a fűzfabokrok meg a fák fekete és szürkéstarka sötétségbe gomolyogtak. Lehetetlen volt a Jartrud-orum kiszögellését a hegyvonulat homályos körvonalai között kivennie. És most, hogy megállt, érezni kezdte a hegyekből lefelé zúgó szél halk, szívó és mégis elháríthatatlan sívítását, amint jegesen mart be rén-szarvasbőr-ujjasán keresztül is a testébe ; gyors haladása közben észre se vette eddig, hogy átizzadt.

Helga érezte, hogy dobogni kezd a szíve. A szél zúgása távoli lovas dobogásához kezdett hasonlítani, a sötétség nyugtalan és borzas árnyaival táncolni kezdett előtte, mintha rámeredt és leselkedett volna utána valaki. Forduljon inkább vissza — a hiúzcsapdák kinthagyása mégsem lehet olyan égbekiáltó bűn, hisz a hiúz igazán a leggonoszabb vadállat ?

Dehát sohasem volt szokása, hogy a féligvégzett munkával meg tudjon elégedni.

Igy hát újra keresztet vetett, a hóba dőfte síbótjait és határozottan indult neki útja folytatásának.

Különös volt azonban, hogy ezen az éjszakán mily sokáig tartott az útja a mocsáron keresztül. Megállt tehát, hogy valahogy eligazodjék, de köröskörül fenyők szegték be a láthatárt. Arrafelé tartott hát, amelyre a legtöbb fehérséget látta, mert itt nyáron birkacsapás szokott lenni. A talaj hirtelen lejtősdni kezdett — azután elesett, mert hótalpai egy alacsony fűzfabokorba akadtak.

Felállott, lerázta magáról a havat és síjét, meg a botokat is megtalálta. Úgy rémlett, mintha a patakmederben volna, de azt gyanította, hogy nem ott jár, ahol számítása szerint lennie kellene. Legjobb lesz, ha megfordul és megkeresi a saját nyomait vissza a mocsár felé. Maró, nedves hideg szél csapott vele szembe. Talán afelől a patak felől jött, amely a Jartrudmocsárba ömlött. Ott mindig volt egy nyitott víztükör, folytonosan köd szállott fel belőle.

És rögtön sűrű, nedves és jéghideg ködtenger közepébe siklott. Mint idevaló asszony, jól tudta, hogy ez a köd nem a mocsár eleven vizéből száll fel. Ez a köd a hegyekből áramlott le. Most már kezdett veszélyes lenni a dolog — ha a köd megülepszik, akkor ezen az éjszakán nem talál többé haza. És ha a napközben sem tisztul fel, akkor holnap sem . . .

Ebben a pillanatban valami ércdarabba ütközött a sí orra. Haldor egyik csapdája volt ez. Megkönnyebbült és hálás sóhajt küldött az ég felé, mert eszerint vagy az ikerfenyőknél, vagy pedig fenn a domb tulsó felén kellett lennie. Így hát nem kellett mást tennie, minthogy minél magasabbra kerüljön, bízta magát Istenre és várjon, amíg a köd felszakad. Nem fenyegette az a veszély, hogy eltévedjen, — megfagyni pedig csak nem fagy meg ezen az egy éjszakán . . .

A csapda fel volt törve, a havat pedig sötét foltok tarkázták, bizonyára vérnyomok, de az állat sehol sem volt található. Szegény Haldor biztosan nagyon is beteg volt már hozzá, hogysem alaposan fel tudja állítani. — De a szerszáma nem maradhatott itt, hogy fagy, rozsda tönkretégye, meg talán el is veszne itten.

Az öregasszony a nehéz vaskölöncökkel a vállán törte magának felfelé az utat. Az erdő sűrűre nőtt a meredek hegyfalon és a kőgörgöttek közt nőtt fák alatt alig volt hó. Helga kiszabadította lábait a síból, karjai alá vette azokat és tiporni kezdte felfelé az utat, miközben térdeit nekivágta az imbolygó és tovagördülő szikladaraboknak és lábait a hasadékokba illesztette, amelyeket csak lazán fedett be a hó.

Végül fent találta magát egy kis fehér tisztáson két nagy fenyő között. Áttörte magát a ködön, amely most fehér tó módjára gomolygott alatta és a sötétszürke ég alján ki tudta venni a szembenlévő dombsor körvonalait.

És most — Uram Jézus — szabadíts meg minket a gonosztól! A vele szemben álló magaslatról vörös tűz fénye lobogott fel. Uram segíts — ez a tűz egy nyitott ajtóból sugárzott, igen, egy nyitott ajtó volt vágva a hegyoldalba. És ezen felül oly tomboló sivítás hallatszott, hogy Helga azt hitte, megdermed és jéggé fagy ereiben a vér.

Rémültében a földre vetette magát, kört vont maga köré és a világ négy tája felé keresztet vájt a hókéregbe. Mellén összekulcsolta a két kezét, fejét ruhájának bőrgallérjába húzta és buzgón mondotta el sokszor egymásután a Miatyánkot és az Üdvözlégyet. Uram, Istenem, szabadíts meg a gonosztól, ne hagyj, hogy hatalmat nyerhessen fölöttem.

— Uram, én Istenem, én hiszem, hogy te erősebb vagy a poklok minden seregénél, Boldogságos Mária, nagyobb a te hatalmad a Jartrudorom Góliátjánál, hiszem ezt lelkem minden erejéből — Isten az én bizodalمام. — Szabadíts meg minket a gonosztól.

De mi ez a hang — odaát a hegyben énekelnek? Az erdő zúgását is túlharsogta ez az ének, jól hallotta, pedig a két tenyerét is a fölére szorította, hogy ne kelljen hallania.

Kis idő múlva mégis fel kellett kissé emelkednie és hallgatózni kezdett — de ez szent ének volt, ezeket a hangokat a templomból ismerte — egy karácsonyi zsoltos volt.

Gonosz lények káprázata lett volna ez? Vagy talán — de mégsem, ez nem Andres úrfi csengő gyermekhangja volt, hanem érdes férfihang. Mindegy, akár a halottak éneke volt, akár az égből szállott angyaloké — a hegyromból áramló fény is eltűnt és ő hallotta, amint odaát az erdőben becsukták az ajtót.

Helga összekuporodott a magavonta körbe, térdeit maga alá húzta és rákulcsolta kezeit. Arcát ölébe rejtve visszaidézte emlékezetébe a karácsonyi ének hangzatait és lassan utánadúdolta...

Hogy meddig ült így, azt nem tudta. De mikor végül felemelte az arcát, egy ragyogó csillagot látott maga fölött. A holdnak le kellett közben hanyat-lania, mert a halványabb felhők között egészen fekete volt az ég boltozatja, de a felhőhasadék mögül egy nagy fénylő csillag sugárzott elő, mint az, amely az otthoni folyó fölött világolt akkor, mikor kis játszótársával a fakó partok között a fekete vizen keresztül a templomhoz hajóztak.

Összefagyva és meggémberedve állt fel és meghajolt a csillag előtt. Aztán letérdelt imádkozni és a világ semmiféle hatalma iránt sem volt félelem a szívében. És most egyszerre megérezte, hogy mindenképpen nagy veszélyben forgott volna ebben a világban, ha a gonosz lelkek megzavarhatták volna, vagy megmutathatták volna igazi ábrázatukat: dehát ő magasabb hatalmakra bízta önmagát. Hatalmukban volt — most érezte is, mint távoznak el ezek az erők a messzeségbe; az erdő egészen másképpen zúgott, mint az olyan ember, aki nehéz álmából ébredve fellélekzik és kinyújtózkodva békés lélekzetű álomba süllyed.

Most szunnyadt az egész világ, a vidék mélységesen aludt a tejfehér hótakaró alatt, amely végigérte a világot, ameddig csak szem elláthatott. Fent a magasban a hegyormok sötét, mély álomban emelkedtek ki az égboltozatról, miközben a felhők egyre jobban eloszlottak. Az éjszaka egyre szélesebbre tárta csillaghímes köpenyét a világ fölött és az a nagy csillag, amely fényesebb volt valamennyinél, úgy világított, mint valami őrtűz.

A délkeleti magaslatok felett aztán gyöngéden világosodni kezdett és az ég szinte észrevétlenül halványodott el a csillagok között és fénye szinte nedvesen csillogva egyre enyhébb lett: Helga ekkor fenyőgallyakat tört magának, fekvőhelyet vájt a kör közepébe, rőzsével földte be magát és havat kapart a gallyak fölé. Összehúzta magát, mint az erdők vadja, elmondta éjszakai imádságát — ki akarta kissé pihenni magát, mielőtt a hazavezető útnak neki vág. Mert most már fáradtságot érzett.

Álmodozásba merült az otthoni folyam és Andres úrfi fölött. Végül is úgy tetszett neki, mintha a Storberg fölötti csendes magaslaton állna és Szűz Máriát látná sietve a Storberg felé vezető ösvényen fölindulni. — Igen, gyermekkorában mindig úgy képzelte el, ha Isten Anyjának Szent Erzsébet-hez vezető útjáról hallott, mintha ez a storbergi domboldalon történt volna, mintha ezeken a magaslatokon haladt volna keresztül és Zakariás pap házát is olyannak gondolta, mint azok a szép gazdaudvarok voltak a magasban. Ott kitartott a hó még május haván keresztül is, mégis szinte látta a Szűzanyát a havon keresztül lebegni aranyos leplekben, amelyek a vad papucsvirághoz hasonlítottak, amiket az apácák Szűz Mária aranycipőjének neveztek el. Zöld a ruhája és finoman redőzött, aranszőke haja égszínké kőpennyel fedett vállaira omlik.

Karácsony napja

Helga felnyitotta a szemét, de szinte megvakulva le is zárta gyorsan. Szikrázó kékséggel borult föléje az ég boltozatja és a hó fényessége kibírhatatlan volt a két szemének, úgy szikrázott és villogott fehérarany kristályokkal és kékes elomló árnyékokkal, az erdő pedig annyira zöld volt, hogy ragyogott. És mégis egy férfiarcot látott magafölé hajolni — egy barnáspiros, kerek, rőt szakállas arcot, amelyet göndör szőke haj keretezett be. Olav volt az, az ő nagyobbik fia és az ő karjaiban ébredt fel.

Helga behúnyta a szemét és nem mert újra feltekinteni. Nem tudta, hogy a földön van-e és mi minden történhetett vele, szegény bűnös és keveset érő asszonnyal?

De Olav csak rázta és dörzsölgette őt.

— Anyám! Anyám, jobban vagy-e már, Anyám? Mond, mit keresel itt kinn az erdőben... hogy kerültél te ide?

Helga felemelkedett és megdörzsölte a szemét. A legragyogóbb téli nap

szikrázott körülötte és Olav ott kuporgott mellette teljes egészében a feldúlt havon. És itt voltak hótalpai is, meg egy bőrszak és a bőrkabátja, amin feküdt és itt volt Haldor hiúzcspadája is. És miközben Olav anyja kezét dörzsölgette, sírás és nevetés közt egyre csak azt kérdezte :

— Uramisten, anyám, hogy kerülsz te ide . . . ?

Helga tagjai oly merevek és elgémberedettek voltak, hogy fiának vállainál támogatva kellett magával hurcolnia, amíg az erdőn keresztül hazafelé vándoroltak.

Olav elmondta, hogy Sira Benedikt a lakóhelye környékén utazgató emberekkel kutattatott uvaaseni Olav Arnessön után és azt üzenve, hogy most már, hacsak lehetséges, haza kell jönnie, mert testvére betegen fekszik, anyja pedig kezd öreggé és fáradttá válni. Ez a felszólítás Nidarostól északra jutott a fülébe, ahol egy udvarházban szolgált.

Azt hitte, hogy az otthoni templomot is elérheti karácsony éjjelére. De mikor már meglátta a jólismert dombokat, köd lepte meg és a szemközt levő álló öreg kőházban keresett menedéket. Bizonyára az ő tűzrakása ijesztette meg anyját, mert mintha ő is látott volna embereket. Miután kiáltozására senki sem felelt, egy karácsonyi dalt kezdett énekelni, mert cseppet sem volt bátoraságos a kihalt éjszakában egyedül időznie abban a bagolyvárban. Azután mégis bement a házba és lefeküdt aludni. És mikor reggel felébredt és kilépett a házból, egy pár sítalpat látott a Jartrud-orom fölött a levegőben s mivel félt, hogy ott valaki szerencsétlenül járt, odasietett . . .

Itt lejjebb a lejtőnél az éjjel friss hó esett. Az erdő hóbolyhokba takaródzott és a kék ég alatt bearanyozta a reggeli nap. Mikor lent Uvaasenben megérkeztek, az erdő széléről Signét pillantották meg — ott állt a ház előtt a keskeny hóbavajt úton az épületek között és a két kislány is vele volt. Signe beárnyékolta a szemét jobbkezeivel és felfelé kémlelt. Mikor közelebb értek, látták, hogy a két szeme ki van sírva.

— Mi van Haldorral? — kérdezte Helga rögtön a köszönés után.

Mélyen aludt, mondta el Signe, mikor ő megérkezett. A mise után egészen Gergheimig kocsin jöhetett és hamar megjárta az utat. A kicsinyek oly rendesen és örvendezve ültek a padon és úgy itták a tejet és ették a lepényeket, mintha a király gyermekei lennének. Nemsokára aztán Haldor is felébredt és azt mondta, hogy sokkalta jobban érzi magát. De mindketten nagyon aggódtak őerte, aki nem tért haza — mondta Signe és kerek szemekkel bámult az idegen emberre, a sógorára, a gyermekek pedig elbújtak anyjuk szoknyája mögé és onnan figyelték őt.

De Helga szigorúan megparancsolta nekik, hogy jöjjenek elő és köszöntsek szépen a nagybátyjukat. Olav Arnessön a kisebbiket, Ingegjerdet a karjára vette és bement a házba az öccséhez.

— Sejtettem én ám, anyám, hogy sikerült hazahoznod a csapdákat, mert fájdalmaim egyszerre csak megszűntek és gyógyító nyugaltságot éreztem.

Olav ott ült az ágy szélén az öccsénél és mindkét térdén egy-egy gyermek ült. A két gyermeknek elnémult a szava és csak csodálkozva bírtak a nagybátyjukra tekinteni, aki mindegyiküknek egy-egy ezüstgyűrűt adott. Haldor fektében félrefordult és ujjaival megtapogatta a csomagot, amit a bátyja magával hozott.

De Olav mindazt a pénzt, amit keresett — a másfél márka ezüstöt is meghaladta ez, — az anyja kezébe adta.

Signe ott foglalatoskodott az üst körül, de közben állandó mozgásban tartotta legkisebb gyermeke bölcsőjét.

Helga anya pedig hálától túlcsorduló szívvel csendesen sirdogált magában: ott térdelt a sarokban és szavakat keresett, hogy méltóan megköszönhesse Istennek és Szűz Máriának ezt az örömteljes karácsonyi ünnepet, aminél boldogabbat alig érhet meg itt a földön egy szegény bűnös asszony.

Possonyi László fordítása.

SÍK SÁNDOR: VERSEK

I.

CSERFA A FENYVESBEN

Alpesi erdő néma hűsén,
Hol a napfény is lábhegyen oson,
Aszkéta fenyvek kórusában
Egyetlen cserfa áll magányosan.

Olyan más, olyan messziről-jött,
Olyan vidámszöld, olyan csupa-lomb,
Melegebb táj sóhaját hallom,
Ahogy a bűvó szélnek visszazsong.

De lám, mohos törzsén derékig
Csupa korcs levél, csupa satnya ág :
Csak fölön, a lélekzős magasban
Bonthatta szét szemérmes sátorát.

Hibátlan oszlop-karcsú teste,
Homloka csertelen magasba nőtt,
Új idomok vernek ki rajta :
A cserfaszál formázza a fenyőt !

Mondd, te magányos koszorús,
Minő sors ez : fenyvek közt árva csernek?
Befogadnak maguk közé
Ezek a titokzatos fejedelmek?

Elfogadnak testvéröklül?
Néma lényüknek megosztják-e titkát?
A hallgatás misztériumát
Lassult ereid már magukba itták?

Már benned is otthon a csend?
Mikor az erdőn esti szél dorombol,

Nem jönnek el kísérteni
Napos tisztások, langyszellőjű dombok?

Vagy választott vagy és az ég
Mindkét áldást fejedre harmatozta :
Lettél a rengeteg mosolya,
Anyaföldedért felszökő zsolozsma?

II.

HANYATLÓ HOLD

A hold az égen úszik.
Szemem utána kúszik.
Szívem verését számolom,
Számolom tízig, húzig.

A völgyre lomha pára
Ülepszik éjszakára.
Nyirkos szaga idáig ér,
Belep tán nemsokára.

A hold hanyatlik egyre.
Kúszik a köd a hegyre,
Hűlő holdvilág életem
Mikor és merre megy le?

Hold, állj meg a hegyélnél !
Köd, hátha el sem érnél !
Most mondom még a vesperát,
Még messze van az éjfél.

Még fiatal az este,
Még harmatát hadd esse,
Hadd sírja el szép könnyeit :
Holnap, ki tudja, lesz-e?

BARTÓK ÉS KODÁLY MŰVÉSZETÉNEK KORSZAKOS JELENTŐSÉGE

A KERESZTÉNY KULTÚRA ÚJJÁSZÜLETÉSE A MŰVÉSZETTÖRTÉNET TANU-
SÁGAI ALAPJÁN

IRTA: IFJ. DEMÉNY JÁNOS

Bartók Bélának és Kodály Zoltánnak ajánlva

Az Elsodort Falu helyén új várost
építünk: Új-Jeruzsálemet...

Prológus

A művészek a kultúra szellemének legérzékenyebb szenzóriumi. A csömör rajtuk látszik meg legelőször s a szikra bennük vet lobbót. Egy-egy művész-génusz tükör, melyből egy korszak vagy akár egy kultúra arca néz reánk; egy-egy alkotózséni fényes sugár, mely a jövőt világítja meg.

A művészettörténet pedig látszólagos, de inkább rejtett összefüggések egymásutánja; hullámozó folyam, hullámhegyek és völgyek váltakozása. Közösség és folytonosság; a szálak térben és időben összeszővődnek... Az összefüggések pedig sokszor sajátos törvényszerűségekre mutatnak. E törvényszerűségeket felkutatva, a művészettörténet nemcsak a régmúlt tanuja, hanem a jövő bizonyossága is.

A történelem nem úgy oszlik korokra, mintha ollóval vagdosnák a nagy szövőszékről aláfoló szövetét. A világháború esetében azonban mintha mégis az olló működött volna. A világ azóta hatványozott ütemben halad, ütoere sebesebben ver. A világháború olyan élesen határolta el a világ életét, hogy már két évtized eltelté után is történelmi áttekintés nyílik múltba és jövőbe.

A keresztény kultúra a múlt századfordulóban a hanyatlás olyan jeleit mutatta, amelyek más régi kultúráknál — kínai-japán, indiai, egyiptomi, görög-római stb. — eddig megmerevedést, halált jelentettek. Nagy kérdés, vajjon újjászületik-e a keresztény kultúra? S ha eddig hasonló helyzetben minden kultúra elpusztult, van-e alap új világ: «új» (vagy ha tetszik: «újjászületett») keresztény kultúrában hinni?

Chesterton mondja: «Mély tisztelet és hála a két nagy kultúrának, az egyiptominak és kínainak. De nem esik sérelem rajtuk, ha azt állítjuk: csupán Európa tanúsított állandóan önmegújító energiát. Más kultúrák végérvényesen és méltósággal pusztultak el... A történelmi kereszténységben valami természetellenes élet van, természetfeletti életnek lehetne mondani».

Valóban, a keresztény kultúra *transzcendens kultúra*. A világot két részre vágja Krisztus megjelenése. A régi világ történelmének fonala benne végződik s belőle virágzik ki az emberiség új epochája. Krisztus születése vég:

a pogány világ alkonya. Halála kezdet... A testet öltött Ige eljövetele : transzcendens világ elültetése a földön.

«Kultúrát mindig csak hit, mágia és mítosz teremtett», írja Balla Borisz a «Lélek útjai»-ban. A kultúra pedig addig él, amíg alkotó génuszai vannak. Génuszok, akiknek új, azaz : egyazon örökkévalóságról mindig megközelítőbb : tisztultabb, megrázóbb szépségeszményei, mondanivalói vannak az emberiség számára.

A történelmi kor, amelynek tanui vagyunk, hogy napjainkban történt a keresztény kultúra csődje a többi kultúrához hasonló módon s napjainkban történt csodálatos megújulása új, erősebb spirituális áramtól telítve. A korszellem titokzatos méhében fogant vágyak egy új kultúra (s keresztény kultúra) álmaait lopják mind több és több génusz lelkébe.

Ez új kultúra preludiuma már zúg. Csak fül kell hozzá, mely hallja. Csodálatos panorámájának kontúrjai és színei bontakozni kezdenek, csak szem kell hozzá, mely lássa.

De bármennyire is elragadó e panoráma s megnyugtatta a szívet, a panorámát keretben látni — ez megnyugtatta az elmét is.

Ezt a «keretet» nyújtják a művészettörténet tanuságai.

I. Kozmikus háttér

I. A művészetek két csoportja közül (térbeli művészetek — időbeli művészetek) a három térbeli művészetnek, a *képzőművészeteknek* bizonyos *belső mivoltukból, lényegükből* fakadó elveik vannak.

Az *építész*et objektív művészet. A rend szelleme hatja át. Tömegérzéseket, paradox kifejezéssel élve «objektív érzéseket» kelt. Nem pillanatnyi hangulatokat (nem is tehetné anyagának nehézkes volta miatt sem), hanem tartós *alapérzéseket*. Az építő művész uniformizálva lát : ha a fasor gondolatát viszi az építészetbe, egyenlő oszlopok, «oszloprend» lesznek. — S ez az «uniformizálás» valahogy *szimbolizmus*. A szimbolizmus pedig mindig az elsődleges lelki tartalmat fejezi ki : *a lényeg*et.

A *festész*et épp ellenkezően : szubjektív és individuális szellemű. A festmény már anyagánál fogva is könnyen adhatja vissza az élet szivárványos, tarka változatait. A szabadság kifejezője szemben az építészeti hierarchiával. A festő a fasornál individualizálva lát. Szubjektíven. Nem tartós alapérzéseket, hanem hangulatokat akar ébreszteni : a fákat nem uniformizálja, hanem különböző nagyságukat, vastagságukat, szóval az arányokat szinte kiellentézi. Gondoljunk a «festői rendetlenség» kifejezésre, mely épűgy nem véletlen gondolatársítás, mint az «oszloprend».

Az építészet és festészet e diametrikus beállítottsága a *szobrászatban* ölelkezik össze. A szobrászat oldja fel az építészet kollektív, objektív és a festészet individuális, szubjektív ellentéteit. A szobrászattal kapcsolatban

említhető még az is — mely szintén e művészet egyesítő jellegét mutatja —, hogy a szobor szemnek és tapintásnak egyszerre megfelel, míg ez az építészetnél és festészetnél megoszlik. Az építészet tapintásunknak valóság: test, de a szemünknek nem az: absztrakt, a természettől idegen formák együttese. A festmény valóság a szemnek, de nem tapintható. A szobor pedig szemnek is, tapintásnak is valóság.

II. Általában minden kultúrára egy hármasság fejlődési etapp jellemző. Egy építő, egy stagnáló s egy romboló fázis. A kultúra életének menete: akarás, elérés, kiévezés. S ennek a három stádiumnak mindegyike egy-egy képzőművészet elveivel, belső mivoltával van összhangban. Az első fázis építészeti jellegű, a középső fázis szobrászati s a végső etapp festészeti jellegű.

Ligeti Pál «Új Pantheon felé» című könyvében részletesen beszél mindezekről. Itt csak azt kell kihangsúlyoznom, hogy habár — például — a kultúra első, tehát építészeti fázisában van szobrászat és festészet is, ezek az alkotások is építészeti jellegűek. Az építészet lényegéből folyó elveket magukon is megvalósítani igyekeznek, ami *saját elveik elnyomását, sőt megtagadását* jelenti. Ugyan így a kultúra második fázisában az építészet s festészet is szobrászias, a harmadik fázisban pedig az építészet s szobrászat is festői.

A sok kínálkozó példa közül egyet említek:

A keresztény kultúra építészeti korszakában, mikor a monumentális templomok, bazilikák épültek . . . — *a középkorban* — festenek is. De e művek építészeti jellegűek. A festőiség elvét letagadják. — A festészet kétkiterjedésű, de háromdimenziójú *látszatot* igyekszik felkelteni. A festészet alapeleme a harmadik dimenzió látszata. Ezt a látszatot pedig a középkori festő furcsán nem veszi tekintetbe. Ábrázol szenteket, trónusokat, házakat, de ezeket mind síkba szorítja. A lábfejeket — például — képsíkba fordítja, úgyhogy ezek relatíve eredeti hosszúságukban látszanak, pedig rövidülve (skurc, raccourci) kellene látszaniok. — A keresztény kultúra építészeti korszakában tehát a festészet ellenmondása az, hogy felkelti a tér látszatát, de nyomban le is tagadja. — A mozaik-képeken pedig az alakok óriási nagysága, mozdulatlan-ságuk, tágranyitott szemük fenyegető tekintete emberfeletti, megfélemlítő hatású. E műveken a középkor egész szelleme testesül meg: túlvilági fényekbe révülő szemek: misztika, hívő, bűnbánó, *az egyéni vágyakat objektív valóságba törő*, aszkézisre kész lélek, buzgó szigor: *a lényeg szigorú szem előtt tartása*. Ez a szellem építészeti jellegű.

Az előbb arról beszéltünk, hogy a művészetek mennyire érzékeny szenzóriumi a kultúrának. Most azt is megláttuk, hogy a három képzőművészetből folyó elvek miként lehetnek egyes kultúr-fázisok szenzóriumi. III. *Az építészeti-szobrászati-festészeti ritmus pedig annyira mély és gyökeres elve a képzőművészeteknek, hogy horizontálisan tágítható és szűkíthető is.*

I. A kultúra egyes fázisain belül is megtalálható kisebb hullámok, úgynevezett «kultúr-lüktetések» alakjában. — Például a keresztény kultúra

szobrászi korát már régen három részre osztották: quattrocentora, cinquecentora és secentora. A cinquecento legklasszikusabb képviselőjének, *Rafael*-nek művei szobrászati jellegűek. *Michelangelo* képei «festett szobrok». (Szobraiban az individualizmus már kitörni készül.) Rafael stílusával szemben a quattrocento merevebb, feszesebb; jobban kedveli az erősen profilállású, síkba feszülő ábrázolást, a színnek kevesebb szerepet juttat, — építészebb. Viszont a secento stílusa, melyhez Rafael utolsó korszakában közeledik s melyet *Andrea del Sarto* és később *Correggio* képviselnek: mozgalmasabb, kötetlenebb, a síkszerűséget megbontó, színes, lágy festői stílus.

Röviden szólva ennek a szobrászati kornak is van építészeti, «szobrászati» és festészeti fázisa: lüktetése.

2. Ez a ritmus a kultúrák határán is túlnő. Különösen három kultúra: az egyiptomi, görög és keresztény mutatja jellegzetesen ezt. Az egyiptomi kultúrán egészében végigvonul egy merev, konstruktív, szerkezeti jellegű, kollektív és objektív: építész vonás. A görög kultúrán ugyanígy vonul végig egy bizonyos szobrászias s a keresztény kultúrán egy általános festői jelleg.

Általában a görög-előtti kultúrák mind — az egyiptomihoz hasonlóan — erősen építész jellegűek. Az egyiptomiban csupán valami megmagyarázhatatlan monumentalitás, valami iszonyú energia feszül, amelyet hiába keresünk előbbi kultúráknál. A piramisok, melyek nem csupán technikai bravúrok, hanem művészi dokumentumok, fejezik ki legpregnansabban ezt az energiát. E kultúra tehát építész kultúra; az építészet soha addig el nem ért tökéletességet ér el. A görög kultúra fogalma pedig szinte összeforrt a szobrászat fogalmával.

Az egyiptomi-görög-keresztény kultúra-ívet megértjük, ha e fejlődést a keresztény kultúra megszületésének a fókuszába helyezzük. A keresztény kultúra megszületéséhez ugyanis alapfeltételeknek, talajnak: *energiának és szellemnek* kellett létesülni. Az egyiptomi kultúra a test földöntúli hitét olyan megrázó erőszakkal vallotta, ami eddig ismeretlen a kultúrák életében. A múmiák arcán nyugvó álarc szfinx-mosolya pedig, ha mást nem is, azt az egyet jelzi, hogy «valami készül . . .»

A görög kultúra hatalmas fejlődés minden eddigi kultúrához viszonyítva. E kultúra *alapépítménye* a keresztény kultúrának s *talajkészítője* abban, hogy itt érlelődött meg az emberi szellem a nagy pillanatra: transzcendens *igazságok* után transzcendens *élet* befogadására.

Valóban úgy van, ahogy előbb már megmondtuk: a világot két részre vágja Krisztus megjelenése. Csupán most hozzáfűzzük: s e megjelenésre a világ ötezer év óta készült. A betlehemi csillag évezredek óta készült kigyuladni. A kettéhasadt jeruzsálemi templom dőrejét pedig egyiptomi gúlák ekhózzák.

Chesterton «Ortodoxia»-jában van egy fejezet: «A kereszténység paradoxonjai», ahol az «egészséges egyensúly» felállításának különbözőségeiből a pogány (görög) és a keresztény kultúra közötti különbséget fejti ki. A pogányságnál az *erény* két ellentétes szenvedély kompromisszumában van, a kereszténységben pedig két ellentétes szenvedély küzdelmében. A pogányság két ellentétes szenvedélyt egymásba olvaszt, felhígít; a kereszténység szembeveszi őket... gyűlöli a rózsaszínt, a piros és fehér egybeolvasztását, ami a bölcselők gyöngé kibúvója. Szeretet — gyűlölet: mindkettő legyen lángoló. Ez az elv egyébként az ortodox teológia tengelye, mely mindig hangsúlyozta, hogy Krisztus nem Istenen s emberen kívül álló lény, hanem teljesen igazi ember és igazi Isten. Itt sem egyéolvadást vagy kompromisszumot követelt, hanem mindkét dolgot energiája csúcspontján.

A nagy szó a keresztény etikában — írja tovább Chesterton — az új egyensúly feltalálása. A pogányság olyan, mint a márványpillér: merőlegesen áll, mert arányos és szimmetrikus. A kereszténység pedig óriási s regényes szikla, mely bár alapzatát egy ponton érintve lebeg, számtalan ágazásai ellenére pontos egyensúlyban van s évezredekre van trónja felállítva. A gót templomokban az oszlopok mind különbözők, de mind szükségesek. Minden támasz véletlen és fantasztikus, minden magasbatörő ív támpillér...

A görög kultúra eszményi művészete a szobrászat: építészet s festészet csókja. Az erény a pogány görög szemében a nyugalomban van, ezért vált a szobrászat a görögség jellegzetes művészetévé. S mert a szobrászati fázis a kultúra három fázisa között a középső, azért virágzott a görög kultúra *ekkor* a legerősebben.

A kereszténységben az erény nem a nyugalomban, hanem a chestertoni értelemben vett konfliktusban van. Virágkora csak akkor lehetett, amikor a kollektív és individuális erők nem olvadtak össze, hanem *szembe-feszültek*.

A keresztény kultúra festészeti kora: barokk, rokokó, impresszionizmus: *individuílis*; a szobrászati kor: a reneszansz *a kollektív s individuílis erők ölelkezése*; az építészeti kor: a középkor pedig *kollektív*.

Vegyük azonban figyelembe az általános, a kultúra egészén végigvonuló vörös fonalat is. A görög kultúra egészében szobrászi, a keresztény kultúrán pedig *festészeti attitűd vonul végig*.

Ezt az általános festészeti attitűdöt figyelembevéve megtaláltuk azt a kort, ahol a festészet az építészettel nem ölelkezik, hanem «szembefeszül». A keresztény kultúrán végighúzódo festészeti attitűd az építészeti korban találja meg ezt a jellegzetes szembe-feszülést. S ez a fázis a keresztény kultúra sajátos, egyéni és igazi arca: *a középkor*.

A keresztény kultúra középső fázisa a reneszansz. Azonban a virágkora («középkora»): a középkor. Ez az elnevezés itt igazán talál.

Valamikor, Oswald Spengler előtt, a közkedvelt történeti felosztás ez volt: ókor, középkor, újkor. Ezt a kronológiai grimaszt Spengler óta egy

olyan felosztással cseréltük fel, melyben már történeti érzék is nyilvánul. Egyiptom, görög-római, keresztény kultúra (világháborúig). Spenglerre sokan nagyon haragszanak, mert megjósolta a keresztény kultúra halálát. Pedig hálások lehetünk neki, mert észrevette a kultúrák analógiáját; azt, hogy összefüggésük mellett mennyire különállók s különbözőségük mellett mennyire hasonlóak egymáshoz. Spengler megjövendölte a keresztény kultúra bukását, mert a keresztény kultúra a hanyatlás analóg példáját mutatta a többi kultúrához hasonlóan. S jövendölése végtelenül logikus volt. Csak épp a kereszténységben volt az illogika.

Azóta a keresztény kultúráról lehullott az analógia maszkja. A mult századi tökéletes lezüllés után ma a képzőművészetek határozott építészeti jellegben s a kereszténység vallásos alapérzésében új óriási fejlődésnek indulnak. A templomépítéssel újból az ókeresztény bazilikák egyszerű és monumentális formanyelvét veszi fel. A szobrászatban Rodin elfolyó formái helyett dekoratív stilizálás vált uralkodóvá. A képírásban feltűnő jelenség az építészeti jellegű fametszet nagy fellendülése. (Nálunk *Molnár C. Pál* és *Buday György*.) Az időbeli művészetek: a táncköltészet (pantomim) is új, kemény, határozott, lényegre törő formanyelvet vesz fel. Az irodalomban *Claudel*, *Sigrid Undset*, *Werfel*, *Chesterton* . . . nálunk *Prohászka* s «*Amor sanctus*», mind megannyi jelek. Az új keresztény kultúra megszületésének jelei.

* * *

A keresztény kultúra *transzcendens kultúra*. Természeti törvényszerűséggel haladt — a többi kultúrához hasonlóan — a pusztulás felé. De miközben tanui vagyunk annak, hogy e kultúra arcáról miként hullott le az analógia maszkja . . . s miként történik csodálatos megújulása . . . miközben jegyzeteinket készítjük — ne feledjünk el kiküszöbölni egy látszólagos ellenmondást.

Minden kultúrfázis magában hordja a következő fázis lehetőségeit. Az építészeti fázis végén a szobrászati fázis jelentkezik, a szobrászati korban a festészet kezd kibontakozni, a festészeti kor vége felé pedig már jelentkezik a pusztulás szele.

A keresztény kultúra *egészén* kezdettől fogva vörös fonalként vonul végig bizonyos festői jelleg. Ha következetesek akarunk lenni, azt kell mondanunk, hogy a keresztény kultúra teljes festőiességében már születések magával hozta a pusztulás lehetőségeit.

A keresztény kultúrának jellegzetes művészete a festészet, de semmiestre sem ebben jelentette ki magát a keresztény kultúra transzcendenciája. Felvetődik a kérdés, van-e transzcendens művészi kinyilatkozása? Ha a keresztény kultúra *gyökerében más* s nemcsak hasonló «analóg» (habár az analógia maszkja kísértett rajta), *akkor olyan művészeti kinyilatkozásának kell lenni, amely eddigi más kultúrák életéből teljesen hiányzott.*

A művészetek a kultúra tükrei. A keresztény kultúrának is minden

vágya, minden gondolata benne rezeg képzőművészeti emlékeiben. Az irodalmi alkotásokban — például egy Divina Comoediában — pedig a kereszténység legmélysegebb álmai illatoznak. *De a keresztény kultúra transzcendens élete a zeneművészetben nyilvánkozott ki.*

A keresztény kultúrának festőisége mellett egyedülállóan jellegzetes művészete ez: transzcendens művészete egy transzcendens kultúrának.

A kínaiaknak, asszíroknak, egyiptomiaknak, görögöknek is volt zenéjük. De a zene a hétköznapi és ünnepnap szórakozásokban és a kísérő, csupán hangulatecsetelő szerepekben másodrendű jelenség. E régebbi kultúrákban az istentiszteletben, mitológiában szerepet játszik a zene. Elméleti vizsgálódásoknak is tárgyát képezi. De mégis: nem volt fontos élet- és műveltség-elem. Hitet, boldogságvágyat kifejezni és érzékeltetni nem tudott.

A *zeneművészet* — önálló művészet — csak a keresztény kultúrában lépett fel. A keresztény kultúra az egyiptomi és görög kultúrák után a maga teljes festőiségében a pusztulás csiráját hozta magával. De mikor a maga festői fázisa felé kezdett a kultúra indulni, ekkor vált világossá, hogy mást is hozott magával bölcsőjéből: a transzcendens élet szunnyadó energiáját is. Ez az energia pedig akkor mutatkozott külsőleg is, akkor keletkezett látható kivetítése, amikor a keresztény kultúra a hanyatlás felé — elindult. Ez a — mondhatnók — reakciós erő a keresztény kultúra sajátos transzcendens művészetében mutatkozott.

Amíg a három képzőművészet a térben, az anyag három dimenziójában tör a végtelenség: Isten felé, addig a zene az idő négy dimenzióján halad. Tehát egész más törvények alatt áll, mint a képzőművészetek. Ezek anyagi művészetek, a zene «anyaga» maga a hang: mozgás. A nyelv pedig metaforákhoz fordul s a képzőművészetekben használatos kifejezéseket a zenébe is átviszi. Itt is van: szín, forma stb.

S hogy a nyelv a zenében kapcsolatos kifejezéseinek egész gazdagságát a képzőművészetektől, az anyagi művészetektől kölcsönzi — ez természetes, ha elgondoljuk: gondolkozásunk a szó szoros értelmében «anyagias». Kifejezéseink, gondolkozásmódunk a háromdimenziós «röghöz» van kötve. A négydimenziós idő már valamelyest kívül esik emberi alaptermészetünkön. Itt már a földi enyészet s a túlvilág lehelle csapja meg arcunkat. Gondoljuk csak el... az «időmúlás», földi enyészet, minden földi szép elpusztulása, milyen mély tragikumot: az élet s művészet minden mélységét rejti magában. Gyermekekoromban engem iszonyatosan megrázott s megdöbbenett az alvó Csipkerózsza meséje, aki fölött megáll az idő... Akkor nem értettem döbbenetem okát, de nem is kutattam. Ma már tudom mi volt az oka: az «időmúlás» pandantja, az «idő-nem-múlás» misztériumának a megérzése.

Az Isten fogalma pedig túlesik a tér és az idő fogalmán is. Itt is beszélünk Istenről, aki mindent hall: tehát fülei vannak, Istenről, aki mindent lát: tehát szemei vannak... szóval Istent is beállítjuk a tér és idő kategó-

riába, mert enélkül gondolkozni sem tudunk, szóra sem nyithatjuk szánkat, azt sem mondhatjuk: Atyám.

Sokan a zeneművészetet a festészettel vélik rokonnak. Igazi rokonságban a költészettel van. S költészet alatt nemcsak költeményeket értek; nemcsak egy Ady-verset, nemcsak egy Shakespeare-tragédiát, hanem mindama literatúrát, amelyekből csak kihallom a Pegazus felhő-patáinak dobogását. Prohászka is költő volt; a Diadalmas Világnézet csodálatos költemény. Szabó Dezső Elsodort Faluja (szándékosan állítottam egymás mellé ellentéteket) minden hibája mellett is költészet, mert — miként Prohászkanak — neki is «minden mondanivalója a lélek legbelsőbb átéléséből, emberi mivoltának egészét átjáró életből fakad».

A szóköltészet *időbeli* művészet, mint a zene vagy a pantomim. De amíg a szóköltészet az értelmén keresztül hat a szívre, a zene közvetlenül, egy transzcendens nyelven hat. Általában elmondhatjuk, ahol az irodalom nyelve végződik, ott kezdődik a zene. — A zene magasabbrendű művészet, mint a képzőművészetek s mint az irodalom. A zene már elszakadt a földről, legjellegzetesebb attitűdje: «lebegés». A képzőművészetek attitűdje a «lendület»... csak ezzel fejezhetik ki transzcendens boldogságvágyukat; a zene attitűdje: *ami a lendület után következik*.

Ha nem véletlen gondolattársítás az építészettel kapcsolatban az «oszloprend» s a festészettel kapcsolatban a «festői rendetlenség», akkor nem véletlen gondolattársítás egy, a zenével kapcsolatos mondás sem: a «szférák zenéje».

— A zeneművészet bármennyire is ellentétes a képzőművészetekkel, egyben közös velük. Művészet.

Azt mondtuk: az építészet-szobrászat-festészet ritmusa mély művészeti elv. Annyira jellegzetes, hogy horizontálisan szűkíthető és tágítható.

Vertikálisan is tágítható. Egyszerűen szólva: a zeneművészetben is nyomát találjuk. Ha a föld remeg, az éter is megremeget tőle.

A képzőművészeteknél észlelt hullámok a zeneművészetre is rávetik árnyékukat. Az építészet, festészet elvei s ritmusa mintegy reflexszerűen a zenében is felfedezhetők. Vannak monumentális zeneművek, hatalmas zárt alkotások: valóságos zenei dómok — mondjuk. Viszont vannak, melyek festőiek: csapongók, tarkák, részletezők.

(Az előbb részletesen kifejtettük, hogy a zeneművészetnél a képzőművészetekből kölcsönzött metaforákat használjuk... Úgy látszik elveket is innen transzponálunk...)

Akik a zenét a festészettel vélik rokonnak, azokat talán az téveszti meg, hogy a zeneművészet a keresztény kultúrában akkor tört a legjobban előre, amikor a kultúra a festészeti fázisába lépett. Eltekintve attól, hogy a festészeti fázisban jó ideig még a legépítésibb a zene — a kérdést elintézhettünk annak az ismételt hangsúlyozásával, hogy a zene reakciós erő hatására jött létre. — Azonban épp a létrejövételről kell beszélni.

A zeneművészet annyira eredeti, sajátos művészete a kereszténységnek, hogy formáit, harmónia-rendszerét is sajátmagának kellett megteremteni. A képzőművészeteknél nem így volt. Inspirácit, formát vehettek át az előző kultúrák alkotásaiból, tradíciók voltak, kész formák, melyeket csupán az új érzésvilágba kellett beállítani, revelálni kellett. A zenei formák és harmónia-rendszer, szóval a kifejezőeszközök kialakulása — melyek iszonyú akarások, nagy kísérletezések eredményei — *késleltették a zene építészeti korszakát*. Ezért a középkorban, a keresztény kultúra jellegzetes korszakában a jellegzetes keresztény művészet, a zeneművészet, a technika béklyóiban vergődik, némaságra kárhoztatva.

* * *

Fülep Lajostól idézem a következő sorokat :

«A művészettörténetnek választott népe a görög. A görögnek a nemzeti művészet, amikor egyetemessé válik, nem utal önmagán túl valami rajta kívül is folytatódó közösségbe, melybe ő a többihez hasonlóan tagként tartozik, mint ahogy az egyes európai népeknél van . . . hanem önmagára utal vissza. Mert benne «nemzeti» és «egyetemes» egy és ugyanaz : *korrelatív*. Az egyetemes és nemzeti a görög utáni világban nem fedte egymást . . . Ránk nézve ő e korreláció történetének kezdete, mint ahogy a széjjelágazó számos folyónak ő az eredete. Széjjelágaznak a folyók, de széjjel nem szakadnak, mert medrüket egy totalitáson, egy rendszeren belül vájják s közös forrásuk a görög medence. A görög egység matematikai pontja a római világbirodalmon keresztül az európai népek közös, de differenciált síkjává szélesedett. S ha soha egyetemes és nemzeti nem fedte egymást annyira, mint a görögségnél, a közös eredet folytán posztulátumként, törekvésként minden nép számára megmaradt az európai közösségen belül az *egyetemesség követelményének öröksége*».

Ez az egység relatíve abszolút teljessége a keresztény kultúrában, a gótikában és a skolasztikában kristályosodott ki : *a középkorban*. Ekkor a korreláció azon tagjának helyét, melyet a görögöknél maga a nemzet, az egy, képviselt ; Európának *nemzetfölötti közössége* — a sokból lett egy — foglalta el : *az Egyház*.

A korreláció az Egyház és kultúra között a reneszanszban megszűnt. Kezdetét vette a kultúra bomlása. A reneszansz már megtagadta a keresztény ideológiát : az individuális és kollektív erők egymásnak feszülését. A szobrászati korban ezek összeölelkeztek, hogy e csókból az ifjú individualizmus szabadulva ki, győzelemittasan végigtomboljon — mint ifjú Dionysos — Európa vonagló testén. — A művészek előtt Hellász napsütötte márvány-csarnokai ködlenek fel s a hellászi kék ég.

És elhangozhatott immár a prohászcai szó is : a keresztény kultúra szelleme a skolasztika klasszikus alkotásaiban kifonta és kiszötte összes

értelmi tartalmát . . . nem pergett az orsója, ölbetette kezeit és szószátyárrá lett . . .

Amikor pedig a reneszanszban a korreláció Egyház és kultúra között megszakadt s a kultúra a többi kultúrák analógiájára: végzetes útjára indult — az Egyház: *maradt*.

— A keresztény kultúra nemzetek feletti kultúra, nincs egy nemzethez, fajhoz kötve, mint a japán, egyiptomi vagy különösen a görög. «Tegyetek tanítványokká minden népeket» — mondta Jézus Galilea hegyén tanítványainak, miközben a galileai nap alátűző sugarai dicsfényvel övezték alakját, arcát.

A görög kultúrában egyetemes és nemzeti korrelatív fogalom; a keresztényben a nemzeti helyét az Egyház foglalta el. Az Egyház bárkájára pedig minden nemzet, amely bekapcsolódott a keresztény kultúra folytonosságába, a művészetek galambszárnyain hozott a faji géniuszából egy-egy üzenetet.

A keresztény kultúra sok nemzeti kultúrát vonz mágikus köreibe. Az európai kultúrában minden nemzet egy-egy színt képvisel; e változatos színek mozaik-képében bontakozik ki a mindenkori keresztény kultúra arca. Mikor egy-egy szín elfakul, új színek élénkülnek fel.

A nemzetek élete is hullámszerű. Mikor fejlődésük tetőpontján vannak, mikor roppant energiák gyűltek fel bennük, művészetükkel, mely az egyetemes európai tradíció áramába kapcsolódik, új hangot visznek be az európai orchesterbe. Mikor egy-egy akkord elhalkul, új akkordok csendülnek fel.

Ma — Egyház és kultúra külön utakon járnak. Az Egyház az utolsó két évszázad alatt becsapta az ajtót a bomló korszellem ígérete alatt lázadó és szenvedő művészek előtt. A korszellem ekkor már beteg volt, súlyos beteg. Az Egyház pedig nem követte a kultúrát a hanyatlás és pusztulás útjain.

Ma pedig — (a történeti forduló után) — a kultúra új spirituális energiáktól úzva indul — *vissza az Egyház felé*.

Európa második megkeresztelődésének friss hajnalán a művészek — kik most is a korszellem hatása alatt állnak — indulnak arra felé, ahonnan évszázadok óta egyre csak folyton távolodtak. Indulnak arra a magaslatra, ahol az egyazon örök Egyház trónol napsugaraktól és csillagoktól koszorúzva.

Amikor pedig mind odaérnek, az Egyház és kultúra új korrelációja alakul ki: az új keresztény kultúra középkora: *az új középkor*.

Az európaszerte felélénkült nemzeti kultúrák pedig az Egyház és kultúra e korreláció felé indulásával vannak összefüggésben. Az induláskor minden nép kifordította meseputtonyát s kiterítette drágaságait. Az új középkor panorámája pedig a legegészségesebb, legtisztább színekből tevődik össze. Az Egyház és kultúra korrelációjának bekövetkezésekor az Egyház bárkájának vitorláit e nemzetek művészetének szelei fogják dagasztani.

II. Útban felénk

Ott hagytuk el a zenét, amikor a középkorban a technika béklyóiban vergődött. A keresztény zene (= zeneköltészet) csirája a gregorián ének. Keleti eredetű dallamkincs (szír, zsidó, görög dallamok). — De mindaz a transzcendens energia, amely a zenei kifejezési formák tökéletlensége miatt e kultúra egyéni, sajátos művészetében még nem jutott kifejezésre... évszázadok nagy törekvései s akarásai, *hirtelen és tűneményesen kirobbantak*: mennyei csirából mennyei virággá szökkentek *Palestrina* költészetében. A képzőművészetekben a reneszansz utolsó fázisa, a secento is alkonyodik. Festészeti kor következik. *Palestrina* muzsikájából mégis a gótika monumentalitása és túlvilági fuvallattól hűs szépsége árad. Reneszansz muzsikusa — és... nem rabja a korszellemnek. De gótikus lelke rabja egy mennyei világnak, ama «pálmás paradicsomnak», ahol — nincs «korszellem». Középkori szelleme a maga korában anakronisztikus jelenség, halála után mély feledésbe s a megértetlenség homályába merül.

A zene legsajátosabb attitűdje: «lebegés». Ennek a lebegésnek abszolút megvalósítója *Palestrina*. Ezért minden zenegéniuszok között *a legnagyobb*. Nem túlzás, amit neve mellett sírkövére véstek: «*Musicae Princeps*».

Palestrina költészete az Egyház és kultúra hajdani korrelációjának nagy szimbóluma. *Palestrina* az a zenében, ami az irodalomban *Dante*; csak hogy *Palestrina* azon a nyelven zeng, amely nyelv e kultúra egyéni, sajátos nyelve: a Lélek szavakba törhetetlen nyelvén. Ezért fejezte ki ezt a kultúrát még *Danténál is sajátosabban*.

A megrázó *Improperiák*, az *Assumpta est Maria*, a *Missa papae Marcelli* mind megannyi csodálatos zenei dómok. A meditatív lelkű költő pedig e dómok homályába húzódik — azonban csak annál varázslatosabb a messze múltba vesző, immár csak halvány kontúrokból előzező génuszarc s fogalommal varázsult neve.

Palestrina után egy évszázad múlva *H. Schütz*-ön keresztül *J. S. Bach*-ban éri el a zene második nagy csúcását. *Bach* költészetében a zene nagyklasszicizmusa zárul.

A János és Máté passiók megrázó golgotaköltészetében a kereszténység biblikus heroizmusa a Szív költészetén lüktet át. — *Bach*ot barokk muzsikusként nevezik. A Máté passió «*Erbarme dich, erbarme dich, mein Gott...*» kezdetű altáriájának szordinós hegedűiben valóban benne van a «barokk». De az egész alkotásra (s ez az alkotás *Bach* legigazibb arca) inkább azt lehetne mondani, hogy «barokkon túli». Általában a barokkot annyira jellemző nyugtalan mozgalmasság *Bach*-ban valami megfoghatatlanul nyájás, szelíd és áhítatos nyugalommá szélesül. Nem *Palestrina* gótikus nyugalma és fensége többé, hanem a hívő lélek Istenbe vetett bizodalma és megnyugvása ez. — *Bach*ot is anakronisztikus jelenségnek tartják; halála után mély feledésbe merül.

Babits Mihály — az «új klasszicizmus» töprengője s megálmodója — így jellemzi a klasszicizmust: *teljes, elfogulatlan, a Kor érzelmeivel és irányai-
val nem törődő művészet.* — Ilyen művészet Palestrina és Bach költészete.

— A keresztény kultúra bukásáig hátralevő két évszázad alatt pedig a zeneköltők nem tettek egyebet, mint a nagy-klasszikusoktól ölükbe hullott örökséget szedegették foszlányokra.

A zene kifejezési eszközei, formái megvoltak. A zene bekapcsolódott a korszaklélekbe; azonos fázisává vált a képzőművészetekkel.

Mozart égi derűje árad széjjel még egy időre, de a túlvilági illatokba a kispolgári (még egyelőre nem «nyárspolgári») korszaklélek édeskés íze is betör. A kórusok még Bach áhítatát ébresztik, de zenekari műveiből előre kicsendül a beethoveni hang. Szabolcsi Bence önvallomása szerint neki azért «egyetlen» Mozart, mert e nagy mesterben a művészi élmény és annak megjelenése egy és ugyanaz. — Ha meggondoljuk, hogy a valóságos élet és a művészi szépség csak a szobrászatban ölelkezik össze, akkor Mozartot az «egyetlen» szobrászias zeneköltőnek kell tartanunk. Szabolcsi ezt fejezte ki, csak más beállításban. S a mozarti zene plaszticitásában valóban van valami görög szobrokra emlékeztető.

Az első művészettörténeti jelentőségű muzsikus, akinél a festőiség jelentkezik: *Beethoven.* — Mig Palestrina muzsikája szeráfi szárnyalás, boldog Istenközelséggel átvivódott «lebegő» zene, s míg Bach költészete a naív istenes lélek Isten- s Golgota-szemléletbe elmerülése és zokogása — addig a IX. szimfonia az ember *küzdelme, harca* Istenért. A *Missa Sollemnis*-ben Beethoven nem a hívő alázatosságával, hanem a lázadó lélek nyugtalan vágyával keresi Istent. S a beethoveni zene gigászi tombolása analóg Michelangelóéval: Beethoven is a szakadékot látta meg...

Palestrina zenéjének alapvonása gótikus struktúra, «tér-kiképezés». S benne a Lélek szakadatlan áradása térből és időből Isten felé. Bach költészete: a misztikus Szív simogatása s körülölelése dekoratív frízekkel. Mozart költészetében hellászi napsugarak sütnék márvány oszlopcsarnokokra.

Beethovennél megjelennek a festészet elemei: tarka színek, árnyalatok; szubjektív életérzés, individuálizmus — hogy *Schumann, Chopin, Schubert, Liszt, Wagner* költészetében abszolút uralomra jussanak. E költők minden ideálművészetük mellett sem tudnak megbirkózni a korszaklélekkel. S készítik a talajt egy képmutató morálnak, amely *Strauss Richárd* művészetében a maga teljes kisserőségében köszönt be.

A XIX. század már hitetlen volt (Spengler) s beteg (Schopenhauer, Nietzsche). A muzsikások tehát ahhoz a társadalmi réteghez vonzódtak, akik az erkölcsöt legalább hazudták: a nyárspolgárokhoz. A korszaklélek szerte-
tépetségükben is nyilatkozik. E művészek arcképeiről nem Palestrina és Bach sugaras, tiszta tekintete néz; meghasonlott, világfájdalmas lelkek ezek.

Strauss Richárd csupa külsőség, pódium-zenéje abszurdumig tékozolja

Beethoven dús örökét. A dekadens, perverz sikolyú Salome hétfátyol-táncában egy kultúra csödjé imbolyog.

A zeneművészet is a filiszter-farizeus morál ínycsiklandozójává vált. Száműzte végleg az Istent, de száműzte vele a lélek derűjét . . . száműzte az egészséges érzéseket : a szent haragot, a szív melegét, áhítatát.

Babits Mihály az európai irodalom történetében (Ossziánnal kapcsolatban) így ír e századról : «Nincs e valami szimbólikus abban, hogy az új irodalom egy nagy hamisítással kezdődik?» . . . S valóban, a romantikus életérzés, mely betölti a keresztény kultúra e századát : nagy hamisítás. Az érzelmek hamissága. Égre fordított szemek, de máshol járó gondolatkörök. «Formává üresedett hit.» — A romantikusok kék virága a halál fekete virága volt.

A romantika szellemét a legtalálóbban Werfel jellemzi a «Verdi»-ben. «A romantika szelleme: minden cinkosságok szent szövetségese, minden kétes tekintély szolgája, az örület szelleme, amennyiben a valóságtól való menekülés örület ; ez a démona a zavaros, mániákus kedélyeknek, ez a Narcissusa a mélységnek, akik számára a szakadék kéjes csiklandozás ; ez az istene a bonyolultságnak és a világosság-izsornak, ez a bálványa az állandó érzelmekben való kéjelgésnek, tiltott ingereknek, álszent mozdulatoknak és beteges erőszakoknak».

A romantika nyárspolgári szentimentális és hazug világából egy időre felbukkan *Reger* töprengő alakja. A korszellemmel való viaskodásban széjjeltépődik. Művészete kínos vergődés, rángatózás. A kilátástalanságot, amit Beethoven még csak előre sejt, Reger már átéli. Abban a szakadékban van, melynek magasból való megpillantása Beethovent annyiszor megrázza.

A képmutató világ maskaráját *Debussy* tépte le. A legfestőibb zeneköltő (a zenei tájkép, *paysage musical* megteremtője). A szubjektivitás mellett a lényegyet már észre venni is képtelen. Zenéjében a hangulatok ezernyi szírvárányos változata rezeg. A ragyogó napsugár játéka az esőcseppektől ittas falombokon, a fény halódása a fodrozott víztükör felületén . . . Provánsz daltelt tájainak «illatai» — mind végtelenül passzív akaratnélküliség kifejezői. — De ez a hallucináló költő *őszinte*. Elmenekül a hazug világból s felszabadítja a zeneköltészetet a germán tölgyerdők komor árnyai alól is . . . A menekülés attitűdjében Debussy a romantikusokkal közös. Csakhogy a romantikusok a valóságos és imádságos Élet elől futottak, Debussy pedig — ő előlük.

Debussy a keresztény kultúra végén áll hitetlenségében. Zárókö. De őszinteségében rálép arra a hídra, amely az új keresztény kultúra felé vezet.

A szörnyű kaosz rövid korszaka következett. Azok a művészek, akik sem epigónok, sem próféták nem voltak, az «-izmus»-ok zsácutcaiban vergődtek.

Ma — évtizedek után — már elcsendesültek a bukott kultúra utolsó végvonaglásai is. Új kultúra épül. A zeneművészetben pedig — mely a kereszténység kultúrterméke — hatványozottan mutatkoznak az ujjászületés jelei.

Három feltűnő jelenséget említünk : 1. *Az egyetemes kollektív érték: a népdal, a népzene felé fordulás.* 2. *Két nagy spirituális muzikus géniusz: Bartók Béla és Kodály Zoltán fellépése.* 3. *Palestrina és Bach időszerűsége, adventje.*

III. Óróluk ...

Az egyetemes kollektív érték a népzene. Különösen a magyar népdal, mert keleti eredete friss, elhasználatlan, kiteljesülésre váró erőket rejt magában. Az európai zenekultúra kezdetén, a gregorián-énekek is keleti eredetűek. Szír, görög, héber dallamok voltak. Most az elernyedő európai atmoszférában új vénát nyitott a magyar dallamkincs — éppen Bartókon és Kodályon keresztül, akik művészetük bázisának vették szellemvilágát, köntösét.

«A népzene nem egyéni művészet — írja Bartók legutóbb is — s lényegéhez tartozik, hogy megnyilvánulási módja kollektív legyen. Tulajdonképpen szerves hozzátartozója a falusi élet minden fontosabb mozzanatának : eredetileg nyilván mindenfajta népzene a falu életének csakis valamilyen kollektív megnyilvánulásához volt kötve.»

A magyarságon évszázadokon keresztül sok zene hullámozott keresztül ; egy bizonyos formula-rendszeren keresztül szűrődve *ami megmaradt*: ékes bizonyossága sajátos arcának. A dalok egymásra hatva folyton alakultak, módosultak : *közösségi stílust* alkottak. Ezekben a dalokban a magyarság minden élménye benn rezeg. Úgy mondhatnók : e dalok a magyar Géniusznak — mesebeli királyfinak — egy-egy gesztusát — mosolyát vagy sírását — őrzik.

A népdal — e desztillációs folyamat eredményeképp előálló nemzeti, tehát egyetemes kultúrkinccs — formába öntői pedig csak művészóriások lehettek.

És valóban, Kodály és Bartók nemcsak a magyarság sorsdöntő percében küldött géniuszai, hanem az új világ legkimagaslóbb váteszei.

Művészetük a magyar népdal, e mesebeli királyfi igézete alatt áll. Innen gyökeres magyarságuk. — Míg Palestrina és Bach korszakzáró géniuszok, művészetük betetőzés, beteljesülés, addig Kodály és Bartók korszaknyitók. A materializmus legsötétebb s a nyárspolgári vaskalaposság legkisszerűbb korszakában a hit bírásának iszonyú akarásával telítettek egyszerre. Innen igazi modernségük.

Közös jellemzőik : *építészeti jelleg, monumentális kemény forma, erős akarás, misztikus élményeknek giottoi objektivitással való közlése.*

De ha ugyanarról a tőről is fakadnak s ugyanazt a szellemet is teszik magukévá ; ezt a szellemet egyéniségük ellentétes beállítottsága következtében gyökeresen ellentétesen oldják meg.

Kodály a hit és az egyetemes, mindent átölelő krisztusi szeretet mentalitásában közelítette meg az új kultúra szellemét. Bartók pedig az új ember új lelki szféráinak néhány ezideig szavakkal kifejezhetetlen etappját

érintette meg. — Kodály át akarja ölelni az új kultúrát, mint szent a fészületet ; Bartók egy-egy lángnyelvet bocsát ki, amely az új kor eddig meghatározatlan rejtélyes területeit pillanatokra bevilágítja.

Kodály Palestrina és Bach monumentalitásába keretezi Debussy modern, differenciálódott szellemét s palettájának színeit. Ezért zenéjében a modern szellem sokrétűsége mellett ott kísért valami szelíd sugárzás — Bachra emlékeztető — s valami éterikus lebegés — Palestrinára emlékeztető.

Kórusköltészetében szinte megdöbbenőek ezek a palestrinai és bachi magasságok.

Legcsodálatosabb gyermekkórusa, a *«Pünkösdlő»*, a gyermeklányok hangján keresztül a naiv, üde ártatlanságnak a zeneirodalomban egyedülállóan, szinte maradéktalan kifejezője. Néhány kiragadott alkotása, pl. a *«Székely keserves»*, a biblikus témájú egyik utóbbi karműve : *«Jézus és a kufárok»*, mind megannyi monumentális erőből duzzadó alkotások a hit elragadtatásaival. — Első színpadi műve, a *«Háry János»* dalmű, először szólaltatja meg operai színpadon a tiszta, ősi magyar népdalt. A hetvenkedő obsitos — lelke mélyén született rajongó — alakján keresztül Kodály a magyarság heroikus-derűs meseálmait foglalja méltó keretbe. A *«Székely fonó»* dalműve pedig a tradíciókhoz legszívósabban ragaszkodó s ezért legzamatatosabb «határő» (értsd : hagyomány őrző) nép — (akinek lelkében legkevésbé hagyott nyomot az utolsó két évszázad) — a *székelység* lelkivilágának kincseit gyűjti össze s egy távolodó, tűnő világnak állítja fel halhatatlan kopjafáit. A *«Psalmus Hungaricus»* zenei szimbóluma a magyar nemzet golgotájának. A tenorszóló szinte a bachi passiók recitatívájainak szemléletességére emlékeztet. A harag, felháborodás, megindító panasz, felcsukló zokogás : transzcendens magasságokba ragadnak. A kórus folyton fokozódó hévvel hirdeti az Istenbe vetett törhetetlen hitet — *«Istenbe vessed bizodalmadat»* — s hirdeti az igazak jutalmát : *«Igaz vagy, Uram, ítéletedben!»*

Szabolcsi Bence mondja, hogy Kodály : szellemében Balassi, Berzsenyi és Vörösmarty közeli rokona, de rajtuk túl távolabbi, titokzatos ősök : talán a legelső hősdalok ismeretlen költőinek, a régi magyar rapsodosoknak álmait, az egyetemes magyar kultúra lelkét hordozza magában. — S valóban : Kodály nemcsak rokona, hanem *folytatója annak a «harangzúgásnak», amely a Halotti beszédtől Adyig folytonos.*

S e ponton bontakozik ki előttünk legszemléletesebben Kodály európai nagysága mellett nemzeti jelentősége is : A magyar szóköltészetet, a magyar nyelv remekeit idegen nyelvre, a maga zamatában, megközelítőleg sem lehet átültetni. A fordításokon keresztül a magyar lelkiség kincsei ismeretlenek maradtak. A magyar kultúra bekapcsolódott ugyan az egyetemes európai tradíció folytonosságába, *de erről általában csak mi tudunk.* Most a zeneköltészet, a keresztény kultúra nemzetekfölötti nyelve útján a magyar lelki világ kincsei az egyetemes keresztény kultúra kincseivé váltak.

— Bartók «kezdetben» még «festői» muzsikus. De I. nagyzenekari szvitjében a lobogó életkedv, a titokzatos őszi szélzúgás s néha az itt-ott felbukkanó, eddig soha nem hallott, misztikus hangvétel, már sejtetik az eljövendő Bartókot. Az ifjú Bartók ekkor még nemzeti hős, hogy azután megérezve a korfordulót — akárcsak Kodály — elinduljon az új kor «építészeti» s iszonyú akarást megkövetelő rögzös útjain. S ha Kodály *horizontálisan* — a krisztusi szeretet egyetemességében — közelítette meg az új kultúra szellemét — akkor Bartók ezt a szellemet *vertikálisan* — drámai víziókban — közelítette meg.

A gyökerek mélyre nyúlnak : egy természeti, pantheista világba. Bartók természetimádata pogányság, de ez nagyobb reményekre jogosít, mint egy «dekoratív kereszténység». S erre a természetimádatra Chestertonnal felelek : «Természetimádás egész természetes addig, amíg a társadalom (= kultúra) fiatal.»

Ennek a természetimádatnak apotheózisa a «Fából faragott királyfi». A bevezető zene és a búcsú záróakkordjai, melódiája és hangszimbóluma Ady Endre egy versének kifejezésére emlékeztet : «bús csodák ligete . . .» Ez a liget Bartók csodálatos kozmikus világa. Természet, ahol a fák koronáiból ijesztő, homályos arcok hajolnak ki, a patak hullámai bánatos, simogató kezek, a pipacs és a harangvirágok arca rejtélyes, titkos mosoly. — Míg Debussy (egy kultúra végén) a természet felületét : *hangulatait* veszi észre, addig Bartók (egy új kultúra elején) a természet lényegét : legbensejét, *misztériumát* érzi.

A gyökerek igen mélyre nyúlnak. De a «Csodálatos mandarin» fényvillanásai ugyanilyen magasságokba is villannak. A mandarin zene a lélek legrejtettebb indulatait kavargatja felszínre, felkorbácsoló, kérlelhetetlen gesztussal. E mozaik merev (csodálatosan plasztikus), konstruktív (belső erőből feszülő) «látnoki zene» a lélek megnyílt örvényeinek egyetlen monumentális keretbe foglalt apokaliptikus víziója. E víziók mögött pedig már a gótikus katedrálisok ijedt és furcsán kacagó szörny-figurái meredeznek.

E zenében hiába keressük azt, amit egyetemes krisztusi szeretetnek nevezünk. De az új kultúra első egyetemes nagy klasszikusa — aki megírja a túlvilági fényözönytől és Kegyelemtől átjárt lélek első monumentális miséjét, vagy operai misztérium-játékát — csak az lehet, aki keresztül dermedi a «Csodálatos mandarin» tisztító-tűz zenéjét. A «Csodálatos mandarin» tűz, amelyen való keresztüljutás után felcsillannak az Új-Jeruzsálem aranykupolái.

Bartók Béla a lélek olyan mély és titkos tájait tárta fel, ahol ember még nem járt soha. Ezek a rétegek *alapjait, fundamentumát* képezik a jövőbeni keresztény kultúra mélységesebb és kozmikusabb világérzésének. Zenéjének alapvonása hallatlan vitalitás, féktelen temperamentum — egy új kultúrában feszülő *Élet* feszülése ez.

Amennyire elragadók a Bartók-zene drámai víziói, annyira csodálatosak az álmodás ritka percei. Bartók élete — épúgy mint Kodályé — ezer gyökérszállal fűződik a magyar kultúra lelkéhez. Az egyetemes magyar kultúrát

talán ott érezte magához legközelebb — a «magyar ugaron» —, amikor parasztházból parasztházba tért fáradhatatlanul, hogy ellesse a nagy titkot: az anyaföld szavát. Muzsikájában ilyenkor érezni, hogy fülét a magyar humusz keblére hajtja s a föld szívverését, lélekzését hallja meg. Ezekben az elgondolkozó percekben olyan ez a muzsika, mint a világra rányíló nagy gyermeki szemek önfeledt csodálkozása; tele van naiv örömmel, életigenléssel. (Leszúrt, éteri zene . . .)

Ez a Bartók-muzsika magva: valami megmagyarázhatatlan természeti tisztaság, szemben Kodály etikus tisztaságával.

Bartók az anyaföld, a természet szavát leste el, zenéjében a túlvilág szelei borzonganak — de lelke egy keresztényi értelemben vett transzcendens világba *felolvasni*: nem tudott. Művészete azonban nem tagadása a keresztény etikának (s természetesen nem is savanyú majmolása annak); egyszerűen: még nem jutott el odáig.

Új kultúránk legigazibb nyelvén a lélek differenciáltabb világának új nyelvét teremteni meg s e nyelven ez új kultúra hitét, mágiáját, mitosztát kifejezni: a legnagyobb génusz erejét is meghaladó feladat. — S Bartók és Kodály egymást szinte kiegészítő lelki beállítottsága megoldotta a feladatot. Ha «*kultúrát hit, mágia és mítosz terem*», Kodály a hitet fejezte ki, Bartók a mágiát és mítoszt.

Bartók és Kodály csodálatosan kiegészítik egymást. Soha még két génusz nem volt ennyire együvé tartozó, ennyire sorsdöntően azonos szellemű s egy világképet annyira egymást kiegyenlítő módon előre vetítő, mint e két kor- és sorstárs génusz. Egymás nélkül szinte elképzelhetetlenek. Egymásnak visszfényei s e visszfények egymás költészetének kontúrjait aranyozzák.

Az új kultúra művészettörténete könyvének első arany lapján nevük egymás mellett fog tündökölni — együtt és elválaszthatatlanul.

* * *

Palestrina és Bach a beteljesülésben és végtelen fenségű hitükben állnak közel hozzánk, «lélek-zengésükben».

De Bartók és Kodály muzsikájából a mi tépelődésünk, a mi Isten-kérésünk, a mi sírásunk és ujjongásunk szól.

Palestrina és Bach a keresztény kultúra hajdani nagy epochájának hitvallása. — Azt mondtuk: művészetük *anakronisztikus* jelenség volt . . .

Most hozzátehetjük: ma *már* . . . nem az.

Pedig a múlt század végén Romain Rolland Wagnerrel kapcsolatban azon sajnálkozik, hogy Wagner is el fog múlni s oda kerül Palestrina . . . Bach . . . s mind ama nagy lelkek közé, akiknek neve fennmarad az emberek között, de gondolataikat nem érzik többé az emberek egy maroknyi beavatott kivételével, akik hiába iparkodnak feltámasztani a multat.

Ma fordult a világ. Az új keresztény kultúra nagy fejezetének legelején Bartók és Kodály áll s e kultúra csúcsai felé tekint.

Századok óta a zeneművészet egyre csak távolodott a nagy-klasszikus csúcsteljesítményektől. Az európai «emlékezet» egyre csak felejtett. A múlt század végén az emlékezet csak Beethovenig ért. A század elején Bach művészte kezd ismét hullámokat verni, nem régen pedig Palestrina üzent . . .

Bartók és Kodály a nagy-klasszikus csúcsteljesítmények felé mutatnak. *Nem vissza*, hanem ugyanolyan, sőt csodálatosabb ormok felé.

* * *

A keresztény kultúra útja pedig arra visz, amerre a művészettörténet ujja mutat. Minden akadályon, minden késleltetésen keresztül.

Transzcendens élete megy tova, felülemelkedve az anyagias látszat-valóságok s véletlenek kaoszára.

Titkos, rejtelmes energiáktól űzve halad évezredek, évmilliókon keresztül végtelen messzeségekbe, vakító magasságok felé.

Nem én, nem én hagytam oda Firenzét — mondja a költő —, Firenze hagyott el, nem tűrt meg engemet.

S ha elbujdostam föl, egész az égig, a nagy lépcsőn oda föl — a száműzetés volt első, bús fokom,

a lehetetlenség egy Danténak, hogy a többiekkel egyrangban megálljon, erős két lábon verve gyökeret.

Hogy megkívánjam a Paradicsomot, sóvár lelkem csak az Arnót idézte.

Mint kétszer olvasott könyvet, mit már kívül tudsz s meg újra forgatsz, minden szót igézve,

úgy éltem én megélt órákat újra, siratva téged, messze falaidtól, párkáros szép hazámat !

El kellett hagyjalak, én házam, utcám, szép Keresztkutam, hol a szabadság alá hajolt piciny bárány-nyakam.

Kegyetlen válás ! Gyógyulhatatlan bánat !

A számkivetés lett osztályrészem, kikerülhetetlen, mint lesz egykor halálom.

Számkivetés — csillapítatlan éhség szívemben, mely Firenzémmel jól nem lakhatott.

Ha az a másik hely nem várna rám s nem volna jogcímem reá, magamban : miért is üztek volna el hazulról, világfutóvá a világon?

Én mintegy ráadásul, az egész földet őseink édenéhez csaptam, amelyet bűnért vesztettek s búsan hagytak ott,

odadoztam ezt a világot, ahol kinek-kinek megvan a maga férő, kényelmes helye, hogy kivert csak én legyek belőle s kitagadott !

Hanem ezen már nem lehet változtatni, legalább is engem illetően, hisz a világból én hátráltam meg, magam vonultam vissza én.

Hát éppen ezért, fölülről, tőlem hadd mérjem most végig, tetejétől a fenekéig nekem oly tilos világtokat, ahonnan kikergetett a Kény,

hadd zsúfolódjon tekintetembe ez a homályos székesegyház, ahol nincs semmi keresnivalóm, vagy ha jobban tetszik : hajógyár, ácsudvar, bazár,

— akkor, mikor maga az ég sincs távolabb tőlem ezentúl s nem megközelíthetlenebb, mint Firenzém, ma már —

hadd ürítse ki szemem ezt a Pokoltól az Égig nyúló kelyhet, hadd villamolja át ezt a poklokból egekig hasadó keresztmetszetet, melyet a történelmen egy csapás csapása vágott !

Farkasszemet hadd nézek vele, mivel el kellett tőle válnom, hogy élesebben lássam a világot.

Ezt az elibém meredő falat, ami van. Hát ez az, amit ti a dolgok mulandóságának neveztek? Hadd lássam egyre jobban . . .

Nos, ez bizony elég tartós és állandó, hogy számolni kelljen vele, mert itt van, s nagyon is eleven létre születik újra meg újra a tűnő, elmosódó látzatokban,

az ellenfél örökúj, örökifjú ott az ellenség töre alatt s nem vérzenek el soha,

merő dolgok, amiknek közül van hozzám : örökké szőtt, de rámszabott ruha,

s nektek ez mind, mind csak — mulandó?

ami meggátol, hogy vele muljak én,

testvérien vele szenvedő szegény

örökéletű halandó !

* * *

Aki a más kenyerét eszi, azzal nem fogjátok elhíttetni, hogy étele ízlik, az idegen kenyér, amit megszegek ; holott az egész világot megvendégelhethetném és jóllakottan kelne fel asztalomtól.

Aki tüzet kapott magába és belülről ég, az gyújt is, nem önmészató parázs, mely, egymagában, haszontalan izzik !

Aki a napot kapta-fogta meg s lángoló szíve mélyén őrzi és róla koldul, azzal nem fogadtatjátok el a semmit, ezt a szörnyű fráteret, aki oly süket, hogy meg se hall, hogy értene hát meg engemet !

ezt a csendet, melynek hangtalan hangja olyan, mint az egyszersmindenkorra szóló, végleges válasz, ezt a csufondáros ürességet, amely hiú mélyéből, mintha a világra se születtem volna, kinevet !

Az ilyen létezés, amelyre mintha szükségem sem volna, ha el akarjátok velem hitetni, hogy szintén jogos : az sehogyse járja !

Az ilyen ezer dirib-darab birodalom, Aeneas roncsa s Augustus romja, a párja,

az embereknek ez a véletlen tákolmánya, melyben az erőszak remekelt csupán, vagy a csalás,

azt ugyan el nem hitetitek velem, hogy ez valami nekemvaló, és azt sem hiszem el soha, hogy amivel hozzájárulok, téves és nem igaz, nem helyes ez az én eszmém,

nem hitetitek el velem, hogy nincs igazam azzal a központtal, amit visszahozok ebbe a zúrzavarba, amelynek nincs híja más,

és hogy nem vagyunk már torkig a háborúkkal és hogy nincs igazam, minden dolgokban, mindenekfölött a békét követelvén, keresvén.

És hogy Rómán, a pax Romanán kívül is teremne a föld számára béke,

holott ezen kívül nincs más ok, amiért a világi élet oly silány, csupa
törés, rendetlenség, szakadás, hiány —
örökegy ok : Róma : minden útnak vége.

* * *

A nagy Rendező, melynek híja nagy: az Ok, megint trónra emelve a világ
Központjában, látható személyében : egy Császár !
Az összes nemzetek boldog menyegzője Rómával, a szent Kereszt
jó menedékében.

Eleget láttam már ezekből a kérészéletű Köztársaságokból s torkig
vagyok az egymást felváltó zsarnokok fölvonulásával is : komédia, vásár,
nincs más megbékélés, békesség az ember számára, mint az összes embe-
rekkel való becsületes egyezségben.

Állítom ezt arra az elveszett paradicsomra hivatkozva, ahol még egy
test voltunk, egy volt az ember, sértetlen egész és magának elég,
s kívánom, hogy legyen ezen a világon valahol, ahová a különérdek s a
meghasonlás ellen nyitva az út, egy oltalomvár, erős menedék !

Ezek helyett a zagyván-kábán kavargó felfordulások helyett, a vége-
érhetetlen zűrzavar-tánc helyett, amely mindig csak a bűn körül örvénylik
s el nem pihen,

hadd halljam meg végre a mély, a nagy föllélegzés megkönnyebbülését :
az emberi lélekét, tele tüdőből, egylelkűen !

Semmi jogotok arra, hogy elválasszatok, amit az Isten azért alkotott,
hogy egy legyen, együttes és egész !

Semmi jogotok arra, hogy hebehurgya torlaszokkal keresztül-kasul
elrekesszétek a Templomot !

Az én számkivetésem mindaddig nem ér véget, amíg meg vagyok fosztva
a föld egészétől s mint Föld, számámra kárbavész !

Ó, mit tudjátok ti? már nem is Firenze az, amiért veszéklek, jajgatok
s amért a szomszúság epeszt, mint sívó homokot,

az, ami most erőm : megállnom, szembeszállnom rendületlen s ami már
gyermekfővel nagy utamra indított :

a Mindenségért lángoló szerelem !

* * *

Ó minthogy a világnak nincs többé központja s tekintetemnek nyugal-
mat a szemhatár szép körén többé nem lelhetek,

minthogy már idelent nem áll az a város, lelkem állama, ahol
bizton-szabadon lehessen ő — római polgár,

minthogy nem tartogatnak számomra koszorút, koronát, kérlek : leg-
alább egy börtönt engedélyezzetek,

mintegy megegyezéssel köztünk : afféle részt, amely csak rész ugyan,

de állandó, mint az emberi lélek s így örökrész — nem bánom, legyen az a Pokol bár,

viszony legyen az, holmi vonatkozás, amely többé nem testként mulandó; valami hely egy bizonyos környezetben, mely a tulajdonom legyen, csakis az enyém !

A lelkeket mind, akik egy és ugyanannak a szenvedélynek otthonában laknak — hogy kifürkésszem a végest —

sorra kikérdeztem én.

Bejártam körben a gyűrűt, amiben bolyganak, a Pokolnak általuk alkotott megannyi gömbszeletén,

tudakozódva mindenütt, áthatoltam a lyukon, ameddig csak elér a súly — a lyukon, melyet a hiú mélybe a lélek vág a bűne terhéhez képest.

És nem pihentem. Nem volt nyugvásom sem görcsös ájultomban, sem a pokoli fagyban, amely élő húst kővé dermedt !

Az a néhai Ötödik Kerub, odafönn az Isten irányában, aki hajdanta a négy Tag között székel, fennen ragyogva a Szív helyén,

hiába mesterkedik, áskálódik alattam, hogy utam szegi, hogy elveszt,

hiába kavarja örvényes vizeit, hogy ki ne kristályosodjanak s ne legyen belőlem egykor, jó helyen — majd gyémánt, örökös, tiszta fény,

az is hiába, hogy borzasztó önkívületemben

a szédítő mélységbe lepillantattak engem

s mutatták : lám ! ni, nem ragyog . . .

a jéggé hült, a gyászos Csillagot !

* * *

En ismerem az ige, az örökéletű szó hatalmát ; mindaz, ami vétett s meg kell, hogy szenvedjen a föld hátán, vagy a föld alatt, hiába fut előle, utoléri az Igazság !

Ezt én mind föltartóztattam, örök fogságra vetettem : a versem tömlőcébe, mely el nem múlik örökkön !

Átadom minden századoknak és rájuk hagyom, hadd lássák foglyaimat a jelképben, melyet a versem mindenkorra rájukpecsételt s odarajzolt, hogy minden idők leolvassák,

minden megítéltet a maga helyére állítottam s odaerősítettem magához a dologhoz, amiről szó van — elevenen, hogy szinte magától megszólal rögtön :

s mondja, hogy itt van lám, teljes tökéletesen a saját egyszersmindenkori elégtelenségében, mindörökre, míg csak hangzani fog a versem, amely el nem múlik örökkön.

S nem menekül, nekem eleget nem tesz sem az, aki az igazságtételt kiállja, sem aki azt hiszi, hogy ha bájos lesz, kedves : majd engedek neki, lebilincsel !

Mindenki, aki hozzámjárul vagy utamba kerül, a rímem zsákmánya,
halk rímem odasúg neki valamit — s máris elrohanok a kinccsel,
mindenkit kivétel nélkül, aki mérendő, mert nem volt benne mérték,
én pontosan felmérek és rovok,
senki széles e világon, aki versem veretének ellenszegül, azzal, hogy
elkülönül, nem menekül,
senki, aki színt változtat ; mert való színében újra előhurcolják ezek a
sorok, mint egymást, keresztezik az útját : én mesterien gáncsolok,
mindenki, aki előlem már-már elosonna, hozzám — a gondolatom hang-
jára, mely szünetet ad : ereszkedik s ütembe csap : emelkedik — énhozzám
mégis mindig visszakényszerül.

De sem ez a hangverseny, amely elvárásolhatna, nem tesz nekem ele-
get s nem téveszt meg azok felől, akik voltak, mert holtak ;
sem az a nagymester, aki innét építi-tornyozza ezt a zenét a katedrám
mögül,
sem pedig ezek a fényes szemek, amelyek igézve csüggnek rajtam
és integetve várnak,
ó, kedves, udvarias árnyak !
sem ó te, beszédes, édes ajkam :
untalan mozogsz, de némán, hangtalan !

* * *

Benne van — a versemben — mindig egy tizenegyedik láb, ami csonka
túltság ; ott lábatlankodik benne mindig a harmadik, a nyughatat-
lan verssor, amely megállást nem tűrve, folyton tovább ragad s
mind messzebb elsodor !

Bennem van, megvan bennem a vétség ösztöne, amely érzi, hogy le
kell törnie, és a meglakolás, jóvátevéis vágya : megvan határozottan,

megvan, benne és bennem, a furcsa emberi szükséglet, tovaillanni a
boldogság, elbújni a szerencse elől. Visszásság — oly bohó s komor !

És ott áll, les reám a megkettőztetett Őr, aki minduntalan minden jó
tiloson rajtafog, jaj nekem : fenyegető ábrázatok, egy rémséges, kiállhatatlan
társaság, amely minden álmomnak boldog útjába toppan,

és bennem van — valamint a versben is — a mentül nagyobb, a szik-
kasztó szomjazás : a messze, messze Éden !

ó, ez az én megvezeklésem, amely kell ugyan, kell nekem, nem ám a
terméskő-oszlop jó negyede — legyőzöttnek kijáró kegyelem — amelyet
rámraknak, hogy a vállam majd leroskad,

s nem az a cérna vagy idegfonál, amivel összevarrják a szemhéjamat,
sem az az izzó öntőminta-féle, amelybe mindenik bűnös, mint saját magának
üllője s kalapácsa, belekovácsolja testét-magát türelmesen, sorjában, gépi
szépen !

Mióta világ a világ, az emberek mind, mind egy utat, vagy összefüggést, folytonosat tapostak,

eredetem legősei s minden elődeim s el nem képzelhetően sok, valamennyi utódom a legvégső szakadó szálig :

csak egyetlen szerv, szervezet, együttes, összefüggés, mely hernyólabon nyúlt és működött, toldott magán mindmáig

s a végeláthatatlan jövőig egy marad !

S egy angyal is van, aki ismeri a maguktól teremtdő vágyakat,

feslő bimbószál, mely szomjan fakad !

Mi az, tudom nagyon, a kedvestől távol élni : gyötrő halál — s így haldoklom már fiatal koromtól !

Ó édes kedvesem, szerelmem, míg ezt a verset, a legutolsót írtam, megcsendült bennem — drága hangodon — hozzám intézett szép, első szavad : még élet, nemcsak emlék.

Ó, mámoros vagyok a boldog fájdalomtól.

S mialatt dolgát végzi és végére jut, fut a világ és mialatt a jó emberké, közvetlen környezetem, családszerű köröm,

oly búsak, ügybajosak, úgy izgulnak s odavannak oly ostoba semmikért, s lenézem őket e miatt . . . holott

magam is üzőm a semmiség-ipart : majd verset másolok,

majd, mint épp mostanában,

Velencét pörölöm három városért fenséges gazdám, hercegem, a kis zsarnok szolgálatában :

tudom jól, bár hiában : únt napjaimat míg leörölöm,

hogy van, hogy mégis él világunkon Öröm !

* * *

Beatrice, a forró, örök napokból adj egy pillanatot szempilláid árnyékában, melyek a szíveddel összeremegnek,

Isten gyermeke, pillanat-menyegzőnk áldozata, az örök pillanat nászáé, melyben eljött érted a halál s én páruul kaptam a magányt,

engedd, hogy leszámoljak ezzel a világgal, amelyet szépséggel elkárhoztattál — hadd végezzek vele mindenestül, mint rontó, rosszkedvű gyermek,

te is fordítsd el tőle, csak egy pillanatra még, oly édes, bájos arcodat, amely szememben egyedül fér meg a boldogsággal, amely különben bánt !

Mutasd, hadd látom, mit végeztél, hogy bántál el — számomra, szépséggel — a világgal. Nem én, nem gyászolom

ezen az órán, mikor néma minden harang, de nemsokára a győzelem birtokába jut a Királyság,

s mikor a föld már oszladoz a semmiségbe talpam alól, ez a föld : Ravenna, a dicsőség éhomrába tűnt, dicsvágytól elemészttett, lebírt birodalom !

Most minden a végsőkig feszül, várakozó mozdulatlanságban : itt van a válság.

Az ilyen Utolsó ítélet-félét, embereken és dolgaikon, én is megrendeztem a keresztben járó verseimmel becsatornázott csillagzaton.

Caesarnál hatalmasabban, én egységbe húztam-hálóztam a földet és minthogy békém, nyugalom nem volt sehol, a békét úgy teremtettem meg a semmiből : a harcból !

S hogy ezt elmondtam most, kezd újra hát,

én kedvesem, kezd újra, előlről az édes szót, hadd hallom újra és hadd olvasom ki győzelmesen —

fordulj felém — a drága arcból

mosolyod lelkét, értelmét szavadnak s mivel te kezdted : mindkettőnk lelke : lelkem igazát :

hogy az öröm a kezdet, az erősebb s elbánik végre is a rosszal, a bajokkal !

És hogy nagyártatlan régi kis titkod, amelyet kitalált a te árnyékként hű s kedvvel javallott öröd, kísérod, a szerelmes hajdani kis legény s viszont az ő esküdt nagy titka, melyre rájött a kislányos, friss lelemény, örök dolgokkal együtt forogva joggal

kezdődjön újra elülről a csillagokkal !

Nagy Péter fordítása.

BIEDERMEIER ÉS AZ IDEALIZMUS

IRTA: ZOLNAI BÉLA

Irodalmunk «metafizikátlanságának» és az úgynevezett konzervatív kritika egyoldalú realizmusának problémáját Kállay Miklós hozta szőnyegre a Vigilia első kötetében. A tanulmányra Makkai Sándor reflektált (Budapesti Hírlap, március 3, v. ö. Széphalom, VIII. 45 és 112): a magyar irodalmi közszellem fogyatékoságát és a kritika merev előítéletességét tette felelőssé azért, hogy a lélek magasabb régiói, a metafizikai ösztön legcsodálatosabb szférája «valahogy zárva vannak» a magyar író előtt. Ezekre a dolgokra azonban már egy félévvel Kállay Miklós előtt rámutatott Szerb Antal Magyar Irodalomtörténete (II, 34), amelyet — talán éppen ezért — osztatlan ellenszenvvel és haraggal fogadott az úgynevezett konzervatív kritika. Szerb Antal azt merészelte írni, hogy Kemény Zsigmond és Eötvös József «kolosszus alakjaiban» meglettek volna az előföltételek, hogy a magyar regény is mindent magába foglaló, monumentális teljességre érjen idővel, mint az orosz vagy a francia regény . . . «Csak a metafizikai tartalom, az istenkereső nyugalanság hiányzott, hogy a magyar regény a nagy regényirodalmak nivójára emelkedjék.» Szerb Antal elég vakmerő volt a múlt század végére hárítani a bűnt: «De a következő nemzedékek metafizikátlán, földszerű korlátai megakadályozták ezt a fejlődést».

Sok bűne van ennek a kornak, de ma még mindig nem közeledhetünk *sine ira et studio* hozzá, mert vannak makacs védelmezői, akik ifjúságuk bálványaihoz pogányul ragaszkodnak . . . Ennek a kornak józan nyárspolgárisága értelmetlenül bámult Ibsenre, nem érve föl az északi szimbolikus költőnek irracionális, titáni lázadásait. Sokkal szomorúbb azonban, hogy Vörösmartyval milyen mostohán bántak. Irodalmunk klasszikus triaszában Tompa kapta a harmadik helyet, Tompa, akiről ehelyütt ne essék szó, — Vörösmarty pedig . . . Ismét Szerb Antalt kell idézni, hogy plasztikusan előttünk álljon az új, szellem-történeti és a régi, Beöthy-féle irodalomszemlélet mélységes különbsége. «Ez a józan kor — írja Szerb Antal (II, 83) Vörösmartyban sem vette észre, hogy *numen adest*. Talán ha észrevette volna, ijedten riad vissza bálványától. Elgyönyörködtek a templom faragott díszein, tarka kerítésén, józanul imponáns porticusán, de nem léptek be a szentélybe. Most, amikor világmegrázkódások után újra kifejtett az emberben a *numinosus*, az isten-szerű iránt való érzék, szent borzalommal érezzük újra nagy költőinkben a *kimondhatatlan* jelenlétét. A mi szemünkben ez adja meg a végső méltóságot Berzsenyi, Vörösmarty és Ady költészetének. Arany numenje más, mint Berzsenyié és Vörösmartyé volt: ott a végtelen erők harcát, világok összeomlását és születését

érezte az ember átborzongani; Aranyánál az örök végzet mozdulatlan hatalmát, amint örökdik a világ felett . . . »

* * *

Egy konkrét példán nyilvánvalóan dokumentálni lehet, hogy a kétféle irodalomszemlélet közül a mai spirituális költészetfölfogás mennyire fölényben van a régi sujtásos-retorikus-népies kritika fölött. A Vén cigány-ban, Vörösmartynak ebben a legmélyebből buzgó végső kétségbeesésében, Beöthy Zsolt — igen jellemzően — éppen a szónoki hevet és a páthoszt látja meg és emeli ki; azokat az elemeket, amiken keresztül nem jutunk el a költemény lényegéhez, sőt egyenesen félreismerjük a költőt . . . «Mindenütt — írja Beöthy Zsolt a Magyar Nemzeti Irodalom ismertetésében (1909, I, 34) —, ahol hazaszeretet vagy az emberiség sorsa fölötti fájdalom (Gondolatok a könyvtárban, A vén cigány) ihleti, vagy lelkesedés hevíti: szónoki hev vesz rajta erőt, csapongóvá, áradóvá, viharossá lesz s páthosza, melybe egy-két helyen égő keserv vegyül, itt emelkedik legmagasabbra». Ennyi az egész. Babits Mihály a Vén cigány mögött egy egész életkorszakot látott meg, a «harmadik» Vörösmartyt. Indexre is tette őt az úgynevezett konzervatív kritika. Szerb Antal — aki szerencsére Babits Mihály, nem pedig az úgynevezett konzervatív kritikusok tanítványa — kozmikus távlatokba nőtetí az öreg Vörösmarty árnyait: «A harmadik Vörösmarty képzelete még hatalmasabb, korlátlanabb démonibb, mint a fiatalé volt. A lelki betegség, mely elemészti, fölszabadítja a ráció minden korlátja alól és mint az elborult elméjű Hölderlin, neki is sikerülnek sorok, sőt költemények, amelyek már értelmén túli dolgokról beszélnek, amelyeket nem is értünk talán egészen, de érezzük bennük a megközelíthetetlen távolok borzongását: Előszó, Emberek, A vén cigány».

Ez az a bizonyos «homályosság», «értelmén túli» költészet, a Brémond abbé tétele, mely szerint «poésie, musique c'est même chose . . . il n'est pas toujours nécessaire d'en saisir le sens», — dolgok, amiktől lázba jön a művészet megérzője, de amikről a «metafizikátlan» kritika egyik kiváló képviselője, Voinovich Géza, nem átalította azt írni a Budapesti Szemlében (1927 máj., v. ö. Széphalom, 1927, 213), hogy «téved Brémond abbé, mert a költőnek az a föladata, hogy a zenénél «határozottabban tudja kifejezni mondani-valóját» . . .

A *Poésie pure*, a *Poésie et prière* szerzője nem szorul védelemre, azért fejezzük be Szerb Antal szavaival a Vén cigány Brémond szellemében való jellemzését: «A Vén cigány Vörösmarty egyik utolsó verse, alkotásának megdöbbentő hangszerelésű fortisszimója. Képek zuhataga ragadja el az olvasót, világok végzetein zuhanunk keresztül, pokol és mennyország dübörögnek és zenélnek valahonnan távolról és minden elveszett. De az utolsó strófában megint fölcsendül a mégis magyar vigasztalása, az oktalan és mégis megdönt-hetetlen hit az élet föltámadásában, Zrínyi hite és Madách hite és Vörösmarty

költészete, mely mindig a halál és semmi határán járt, nem csendül ki reményevesztett hangokon».

A régi iskola : formális külsőségeket mérlegelő szempontok szerint ítélkezett. A mai, spirituális-metafizikai orientációjú kritika együtt rezeg a költő legbelsőbb melódiáival és világnézeti összefüggésekben látja a dolgokat.

* * *

Ezek után nem lep meg, hogy például Salamon Ferenc megrovásban részesült a régi iskola egyik vezére, Császár Elemér részéről azért a «merészebb állításért», hogy a lélektani tartalom mellett szándékosan elhanyagolja az esztétikai formát . . . (Budapesti Szemle, 1927 febr.) Mi ez az esztétikai forma? A lényegét meglátni, amelyből a forma sugárzik : ez a kritika föladata. Az sem meglepő, hogy a hetvenes évek végén az Akadémia kiadásában olyan fontosnak és sürgősnek tartották Nisard francia irodalomtörténetének magyar nyelven való megjelentetését, hogy mintaképül és eszményterjesztőül álljon az irodalmat megérteni akaró nagyközönség előtt. Erről a romantika-gyűlölő, józan-klasszikus ízlésű Nisard-ról mondotta Michiels, az irodalmi eszmék történetírója, hogy a «költészet Antikrisztusa» ! Nem valami hizelgő egy kritikai bálványra, akit nemzedékek nevelőjéül és az irodalom magyarázójául szabadítottak Magyarországra multszázadi tudománypolitikusaink.

Hallom az ellenvetést a régi iskola részéről : «mi a Gyulai-hagyomány őrei vagyunk és a nemzeti idealizmust képviseljük».

Gyulai-hagyomány őrei : *contradictio in adjecto*. Gyulai Pál halhatatlan érdeme, hogy a kritikában kiharcolta az elismertetést Petőfi és a népies költészet számára. Élete második felében azonban Gyulai már nem előbbrevivője, hanem retardálója volt az irodalmi fejlődésnek. Miután a konzervatív romantikával szemben érvényrejuttatta az újat, a népit az irodalomban, maga is konzervatívvá lett : konzerválni akarta a saját forradalmát. De az irodalmi élet folyton új mozgalmakat vet fölszínre, úgyhogy konzerválni Gyulai eszmévilágát : donquichotei, anakronisztikus vállakozás. Talán az újra fölmelegített népiességet konzerváljuk? Nagyon jól — és az igazi Gyulai szellemében — írta nemrég Possonyi László, hogy «a sallangos, mütyürkéző, népszínmű-ihletésű magyarkodás irodalma legalább olyan fekély irodalmunkon, mint a csupán Freudból táplálkozó cerebromániás intellektualitás.» Végre ki merte mondani ezt valaki, — szerencsére egy konzervatív-keresztény lapban (Nemzeti Ujság okt. 31), mert különben a Budapesti Szemle rögtön megállapította volna róla, hogy nem jó magyar ember . . . Ha valamit konzerválni lehet Gyulaiból, az csak az újért harcoló attitűd lehet, ami tehát azt jelentené ma : szakítsunk a Gyulai-hagyományokkal, mint ahogy Gyulai szakított annak idején Bajzáék és a Toldy Ferenc hagyományával. Az igazi Gyulai szelleme nem multbafordulást, hanem harcos jelenvalóságot követel.

Marad tehát a «nemzeti idealizmus.» Itt is, végre, beszélhetünk őszintén.

A nemzeti idealizmusnak, a nemzeti eszményeknek megfogalmazása minden korban újra történik. Ötven, harminc, sőt tíz évenként revízió alá kerül a nemzeti idealizmus egész gondolatköre, etikai tartalma, célkitűzései és magatartása. A nyolcadik századi magyar a pogányságban és a nomád életben látta nemzeti idealizmusát. A tizenhatodik századi a hitetlen török elleni küzdelemben. A negyvennyolcas-hatvanhetes ideológia is idejét multa — már húsz éve. A mai magyarság nemzeti eszményei most vannak alakulóban és ebben a kialakulásban nagyobb részük lesz a fiatal folyóiratoknak, mint a változatlan-ságba merevült Budapesti Szemlének. Az Akadémia mai irodalmi triásza — Herczeg—Pekár—Csathó — egyáltalán nem reprezentálja a mai kor eszményeit, hanem reprezentálják azok a talán örökre kizárt írók és költők — Kosztolányitól, Babitstól Sík Sándorig és Mécs Lászlóig, — akiknek mellőzése miatt az Akadémia valamikor szégyenkezni fog. Még mindig a Csathó-féle nyárs-polgári genre-kép és Gartenlaube-humor gyönyörködteti az Akadémiának józan és lapos realizmusra berendezett, «metafizikátlan» esztétikusait. A mai magyarság azonban mást vár az irodalomtól és a művészettől : mélyebb világnézetet, gyötrelmesebb művészi élményeket, magasabb régiókba-emelkedést.

Egy ponton talán igaza van a régi kritikai iskolának : etikai szempontból ők azok, akik megkövetelik az írótól a *fehérséget* és ilyenformán ez a banális természetszemlélet idealizmusnak is nevezhető. De nem ez az idealizmus az, amely megváltja a világot. Ez az ál-fehérségre alapított művészi korlátozottság nem szereti a kemény beszédet, nem ismeri az etikának meredekebb, veszélyesebb, Magasságok felé nyúló és mégis «fehéren» csillogó hegycsúcsait és csak alanti gyalogösvényeken jár. Ez az idealizmus epigon és földi mása annak a szilárd etikai rendszernek, amelyet a *biedermeier*-kor alakított ki magának : égi és földi ellentétének nemes férfi munkában való kibékítése Vörösmartynál ; a lelkiismeret tragédiáiban is győzedelmesledő világrend és harmónia Arany-nál. A «szép»-nek és «jó»-nak magasabbrendű egysége akkor még nem volt frázis. Ma : a «fehér» irodalom mögött primitív világnézettelenség és sok farizeusság. Életélmény és művészi kifejeződés etikai azonossága ragyog Vörösmarty idealizmusában, de a mai «idealisták» a hálósipkás röhej, a polgári ízléstelenség művészetét kultiválják, titokban pedig a kaszinói élet pogány kútfőinél áldoznak.

SZENT ANTAL

a római Museo Arte Moderna tulajdoná.

Illyefalvi
Lőte Éva:
Via Crucis.
Krisztus
Pilátus előtt.

Nemzetközi
egyházművészeti
kiállítás
Rómában.
Magyar terem.
Árkay Bertalan
templom
interieureje
Aba Novák
oltárképével.

VENDÉG ÉS VÁNDOR VOLTAM

IRTA: MÉCS LÁSZLO

Boldog dolog vendégnek lenni ottan,
hol várnak ránk, szeretnek és megáldnak.
Valamikor vendége volt az ember
az Isten Éden-kerti asztalának.
A kenyéren nem volt még veríték-szag,
borába nem volt embervér keverve
s karácsony volt minden nap, minden évszak.

Édenből csak a vendégség maradt meg.
A vendég sorsa most is: kis-karácsony.
Hogy-hogy nem: a szív Betlehem lesz, benne
megszületik a Jóság, a kalácson
méz csillog, arcunk nem felhőzi semmi.
Gyerekkoromban én se pap, se kántor,
— mindég vendég szerettem volna lenni.

Vendég és vándor lettem én a földön.
Vendége voltam az anyám szívének
s míg vendéglettje voltam a tejének:
angyalszó hangzott és karácsony-ének.
Ahányszor Isten jóltartott malaszttal:
énnekem minden sikerült s az átkos
vén Föld olyan lett, mint a terülj-asztal.

Vendége voltam egyszer egy családnak.
Már kora reggel ablakomba álltam.
Egy tulipánfa állt az őszi parkban
minden lombjával színaranyra váltan,
a napfény játszott sok tenyérnyi pénzén.
Én álltam s egyszer az jutott eszembe:
mi volna, hogyha itt maradván nézném??

Mi volna, hogyha egyre ülve nézném?
A lombja lassan-lassan földrehullna,
aranyja lent a sárban megfakulna
s alig néhány hét elforgása múlva

a fa úgy állna, mint seprős kísértet,
a tél havazna rá, meg rám s titokban
zaklatnának lidérc-arcú miértek.

S mi lenne, hogyha ottmaradtam volna
a diákkori lányok jázmin-bokra
előtt ámulni s ott ragadni végleg
a szépség lépjén s csók-varázslatokra
nézván vénülni?? — Mert csak — nézni : annyi,
mint a Szépség szigetjén Robinsonnak
lenni s az Élet árját messzehagyni.

S mi történt volna, ha elbújtam volna
köldök-leső fakírnak és hiába
élő fősvénynek s jószágom lakattal
elzártam volna a ládafiába?
— Jézus kint járt-kelt : vendég volt és vándor,
két bárka halat ölt meg egy csodája
és testet-lelket táplált a Csodából.

Én nemcsak vendég voltam. Vándoroltam,
akár a víz, mely tisztít, malmokat hajt
akár a vér, mely mese-álmokat hajt,
akár a szél, mely bárha halkán sóhajt,
maris felhőt hajt : könnyet tisztuláshoz,
termékenyítő áldást a vetéshez
és harmatot a szivárványvarázshoz.

Én vándor voltam : rész az élet-árban.
— S míg a szobámban ezeken merengtem,
jött az erdész és jelentette vígan,
hogy a vadászok várnak. Rengetegben
jártam zavarva a vadak nyugalmát
s egész nap forró-piros fácán-vérrel
hajtottam az öröm kis gyermek-malmát.

FILOZÓFIAI HARCOK A MAI KÍNÁBAN

IRTA: PROF. CARSON CHANG, SHANGHAI

Prof. Dr. Carson Chang a mai Kína vezető kultúrpolitikusa és jelentős bölcseleje. Kultúrpolitikai perspektívájában hazája gazdasági, politikai és szociális újjáéledését az európai jobb szellemi áramlatoknak s az európai szellem alapjául tekintett tudományoknak (és azok történetének) Kína kultúrájába való átültetésétől várja. Szervezője egy új sanghaji egyetemnek, melynek tanáraiul kiváló erőket nyer meg; ezenfelül kiviszi Kínába vendégprofesszorokként az európai tudományok néhány neves képviselőjét, így többek között Bertrand Russel-t, Hans Driesch-t, Albert Einsteint. A Németországban tartózkodó külföldi vendégprofesszorok szövetségének egyik vezetője, az erlangeni akadémia s az Eucken-Bund egyik kurátora. Hazája számára diplomáciai tanácsadói tisztelet is töltött be. Bölcselében Wang-Giang-Ming-ből indul ki s a metafizika, etika és vallásbölcselet problémáival foglalkozik s a valláserkölcs humanitás-ideáljairól küzd. Rudolf Eucken-nel együtt írta: «Das Lebensproblem in China und in Europa 1522, Leipzig» c. művet, melyet öt nyelvre fordítottak le. «Kultúr-diplomáciai» tevékenységével s bölcseletével különböző nyelvű és terjedelmű cikkek és könyvek foglalkoznak. (Olvasóink figyelmébe ajánljuk a magyarországi nagyobb könyvtárainkban általánosan megtalálható Hans u. Grete Driesch Kínáról szóló «Fern-Ost» (Leipzig, 1925) című útlevérsát, mely C. Ch.-ot a «bámulatos mélységű erkölcsi személyiséget» felette kedvesen írja le.)

Dr. Vida Imre, kedves barátomnak; nagy és örök problémákról való hosszú jénai beszélgetéseink csekélyke mulandó emlékéül.

Ha a mai Kína helyzetét szemügyre vesszük, mindenhol — politikai és szellemi téren egyaránt — harcok tárnak elénk; csatazaj mindenütt. Így lehet beszélni arról, hogy filozófiai harc is dúl Kínában, jóllehet erről Kínán kívül alig vesz valaki tudomást.

Ez a filozófiai harc 1923-ban kezdődött meg. 1923 és a következő évek heves vitákkal és küzdelmekkel vannak telve. És jóllehet ma már nem oly heves és széles területű az akkor felvetett problémák körüli filozófiai harc, mégis még most is el nem hanyagolhatóan jelentős szerepet játszik Kína szellemi életében. Az akkor kitört vitában az egymással szemben álló felek között nem jött létre még ma sem az egység, továbbra is szakadék tátong a két tábor között. Éppen ezért ennek a vitának megismerése egyúttal bepillantást enged Kína filozófiai küzdelmeibe is.

A Vigilia szerkesztősége engem kért fel arra, hogy szétlebbentsem a függönyt erről a küzdelemről. A harcot ugyanis éppen egyik előadásom robbantotta ki, melyet annak idején a Ching Hua kollégiumban tartottam. Témám: a világnézet problémája volt. Ebben az előadásban megkísértem kimutatni, miért nem lehetséges az életproblémát merőben tudományos¹ álláspontból kiindulva

¹ A szerző, ahogy kitűnik a tárgyalás folyamán, a tudomány szón elsősorban természettudományokat és általában úgynevezett tapasztalati, kísérleti, gyakorlati

megoldani. Az ellentétes nézőpontot egy geológus, a freiburgi egyetem volt hallgatója képviselte, C. K. Ting, aki 1923 áprilisában *Metaphysics and Science* címen cikket írt ellenem.

Ezzel megkezdődött a harc s lassan mind több és több tudós vett benne részt, így pl. a kínai szellemvilág utolsó harminc esztendejének vezéralakja: Liang Chi Chao, dr. Hu Shih, a Kuomintang¹ filozófus: Wu Tse Hui, a kommunista párt vezére: Chen To Hsiu, és sok pedagógia- és pszichológia-professzor.

A vita nagyságát mutatja, hogy a felvetett problémával kapcsolatban megjelent cikkek mintegy 250 ezer szöveget tartalmaznak; összeállítva két gyűjteményben adták ki ezeket a hozzászólásokat. Az egyik gyűjteménynek a címe: *Harc a világnézetért*, míg a másik *Tudomány és világnézet* címmel jelent meg. A különböző címek ellenére is mind a két mű ugyanazokat a cikkeket s értekezéseket közli, csupán előszavukban különböznek: az egyik mű előszavát dr. Hu Shih írta, a másikat pedig én. Mindkét címből kiviláglik, milyen határozatlan területű a vitás kérdés. Hiszen ezt a harcot egy alkalommal a metafizika és a tudomány, egy másik alkalommal pedig az élet filozófiája és a tudomány közti harcnak is nevezték.

Eredeti szándékom mégis az volt, hogy pontosan megjelölöm a tudomány határmesgyeit s azt saját területére korlátozom. Ebből persze véleménykülönbségek származtak a tudósok és a filozófusok közt, sőt még a filozófusok kebelén belül is, akik közül az empiristák természetesen inkább csak a tapasztalati tényekre korlátozódtak, míg az idealisták inkább a szellem aktivitása érdekében szálltak síkra. Eltekintve azonban e különböző nézetektől, még egy alapprobléma merült föl, és pedig: vajjon *létezik-e valami metafizikai világ vagy sem*.

Látható, hogy milyen bonyolódott a filozófiai harc a mai Kínában; egyáltalán nem könnyű dolog tartalmilag pontosan jellemezni. Egy valami mégis nyilvánvalóvá lett: hogy a mai Kínában rendkívül nagy előszeretettel uralkodik a kísérleti tudományok iránt. Ezzel kapcsolatban talán nem lesz érdektelen arra a két jelszóra és követelményre is visszaemlékezni, amely az 1919 május 4-iki főiskolai tüntetések alkalmával játszott szerepet: «Tudomány» és «Demokrácia».

I.

Mint már fentebb is említettem, előadásom a *világnézetről* szólt; világnézet a nagy gondolkodóknak a történelem folyamán az ember-élet alaku-

tudományokat ért. Éppen azt emeli ki, hogy a világnézeti, filozófiai, tehát a szellemmel valamiképpen összefüggő kérdésekhez nem lehet *merőben* természettudományos módszerrel közelíteni. Fejtegetéseivel tehát végeredményképpen nem tagadja a filozófiának, metafizikának nemesebb és magasabb értelemben vett tudomány voltát, — mint ahogy első pillanatra látszanak, csak élesen akar rámutatni a két világ — kísérleti (jelenség) és szellem (lényeg) tudományok közt levő különbségre.

¹ *Kuomintang*: kínai nemzeti néppárt, mely Szun Ven forradalmi pártjából alakult ki. Célja: Kína demokratikus alapon való egységesítése.

lásáról való felfogását értettem. Előadásomban a világnézet és a tudomány közötti különbséget öt pontban domborítottam ki, melyeket itt újból ismertetnem kell, hogy a fejtegetés jellege világosan felismerhető legyen :

1. A tudomány mindig objektív, míg a világnézet szubjektív. A tudomány értéke éppen általános érvényűségében rejlik ; gondoljunk csak pl. a fizikára vagy kémiára. Másként áll már a dolog a biológiával, ahol különbség van a mechanisztikus és a vitalisztikus irány között ; még kisebb a pszichológia általános érvényűsége, ahol az alkat-pszichológia és a behaviourisztikus¹ irány állanak egymással szemben. Ha pedig most magának a világnézetnek a területére lépünk, azt látjuk, hogy Konfucius² a *hsing-kien*-t, a szüntelen munkálkodást tartja értékesnek, míg Lao Tse a *vu-ve*-t, a semmittevést ; Meng Tse szerint az emberi természet jó, Hsün Tse szerint rossz ; Yang Chu egoista, míg Mo Ti általános szeretetet hirdet. Európában pedig, hogy csak egy példát említsék, különbözik egymástól az angol utilitarisztikus iskola és Kant elmélete a kategorikus imperativusról.

2. A tudomány alapja a logika, a világnézeté — az intuíció. A logika módszere pedig vagy deduktív vagy induktív. Így például a geometria tisztán deduktív ; tételei axiómákon nyugsznak. Az olyan tudományok pedig, mint a fizika, kémia vagy biológia, induktív jellegűek ; tételeiket többször előforduló hasonló esetekből szerkesztik meg. Az emberi élettel szoros vonatkozásban álló tudományoknál azonban nem lehet már ilyen könnyen meghatározni az alapfogalmakat, vegyük csak például a történelmet. S végül még nehezebben megy a dolog a világnézetek területén. Sem Schopenhauer vagy Hartmann pessimizmusa, sem Leibniz vagy Hegel optimizmusa, sem Konfuciusnak az *öntökéletessédről és a családi élet szabályozásáról való tana*, sem ennek Buddhától teljes elvetése nem nyugszik valamilyen kísérleti módszeren, sem pedig helyességüket nem lehet végső fokon logikai alapelvvel ellenőrizni. Mindezek az elméletek — azt lehetne inkább mondani — villámhirtelenséggel gyulladtak ki a filozófusok tudatában, céljuk pedig az emberi élet problémájának megoldása volt.

3. A tudományok területén lehet analízist alkalmazni. Így a fizikai világban az anyag áll előtérben — a molekula, atom, elektron fogalmai szerepelnek — s minél tökéletesebb az analízis, annál pontosabb eredményt kapunk. Ugyanez az eset a pszichológiában is : módunkban áll itt is külön-külön tanulmányozni az egyes érzékszerveket, a hallást, szaglást, ízlést vagy az idegrendszert a maga egészében is ; célunk azonban az ilyen tanulmányozással mindig az, hogy az összetevőkből egy egészet alkossunk meg. Vagyis az elemek analízisével akarjuk az egészet megvilágítani. A világnézetek területén azonban ez a módszer használhatatlan. Gyakran fölmerül a kérdés : Hogyan jött Sakjamuni-buddha³ a világ-irtózás általi megváltás eszméjére ? S ugyan gyakran kapni rá válaszul, hogy ennek az eszmének keletkezését helyi, környezeti adottságok határozták meg, mint az indiai klíma, az ország termékenysége, mely igen

¹ *Behaviourismus*: (behaviour-magatartás, viselkedés) Amerikából kiinduló modern pszichológiai irány, mely szerint minden lelki aktus lényege : reakciószerű állásfoglalás a külső behatásokkal szemben.

² *Konfucius* (Kong-fu-tse), Kr. e. 551—478, a kínai államvallás szervezője, etikus irányú filozófus.

Lao-Tse (Kr. e. VII. század) tanításának lényege : az élet értelme és célja : nyugalom a tao-ban (tao = minőség, anyagnélküli, tökéletes *öslétező*, melyből minden származott — *Isten*). Az érzéki világ magában értéktelen.

Meng-Tse (Mencius) Kr. e. 372—284. Konfucius tanainak továbbfejlesztője.

Hsün-Tse: Meng-Tse kortársa.

Yang Chu és *Mo Ti* Meng Tse riválisai.

³ *Sakjamuni-buddha* (Kr. e. VI. század). Sákja (nemzetség) bölcse. Sziddarthának (Buddhának) tisztelőitől adott neve.

kevés munkát igényel stb. Ezzel azonban cseppet sem közelítjük meg magát az eszmét, csupán keletkezésének okait soroljuk föl. A világnézet oly egészet képez, melyet elemeire bontani nem lehet.

4. A tudomány legfőbb principiuma az okság elve ; a világnézetben rendkívüli szerep jut a szabad akaratnak. A tudományban az okság elve szerint *a* tudatjelenség következménye *b* tudatjelenségnek, s a determinisztikus módszer nélkül szó sem lehetne tudományról. Ez a módszer már most könnyű szerrel alkalmazható a fizika területén ; emberi cselekedeteket determinisztikusan megmagyarázni azonban már meglehetősen kockázatos vállalkozás, ha ezt manapság meg is kísérlék. Így vizsgálják ma pl. az erkölcs-statisztikában, hogy miért gyakoribb télen a tolvajlás, mint nyáron. Megengedem, hogy ez a módszer a nagy általánosságra talán joggal alkalmazható, rendkívül kétségesnek tartom azonban, hogy az egyed, főleg pedig a nagy Egyéniségek esetében célravezető-e. Miért nem tudott Konfucius seholsem megmelegedni?¹ Mo Ti tűzhelyén miért nem égett sohasem tűz? Miért választotta Sokrates elvei megtagadása helyett inkább a halált? Miért becsülte többre a Sakyamuni-buddha a kolduséletet főrangú életmódjánál? Ezek mind olyan kérdések, melyeket lehetetlen az okság elvének alapján megoldani, felelet reájuk csakis az Egyéniségből, a szabad akaratból folyik.

5. A tudomány a természet folyamának ugyanazon, állandóan egyforma jellegét veszi számításba ; így pl. a botanikában és zoológiában az osztályba-sorolás a legfőbb tényező s nem nehéz itt törvényt sem fölfedezni. Az erkölcs-statisztikusok azonban, mint már fönt is említettem, ezeket a módszereket az emberi életre is alkalmazzák, megkísérlik ennek folyamatát előre megjelölni s benne bizonyos törvényeket felfedezni. Ha azonban szemügyre vesszük pl. az olyan műremekeket, mint Goethe Faustja, Dante isteni színjátéka, ha Shakespeare drámáira vagy Wagner zenéjére gondolunk, meg lehet ugyan keletkezésüket a pszichológia segítségével magyarázni, de törvényről, állandó egyformaságról szó sem lehet. Ebből az következik, hogy az ember világában éppen az Egyéniségek egyedisége (egyszerisége) játszik rendkívüli szerepet. Innen származnak az ilyen megjelölések : hős, zseni stb.

Ezek miatt a fönt taglalt alapvető különbségek miatt nem fogja tudni a tudomány sohasem, bármekkora előrehaladást tesz is, az élet problémáját tudományos törvényekkel meghatározni, hanem csakis az egyedekre vezetheti azt vissza. Szerencsénkre a nagy gondolkodók ennek a problémának a megoldását állandóan valamivel előbbre vitték. Akár Konfucius aktivitás-elméletéről van már most szó, akár Lao Tsenek *vu-ve*-jéről, akár az angol iskola utilitarizmusáról, akár pedig Kant kategórikus imperativusáról, sohasem fog kérdésbe kerülni, hogy az logikailag helyes-e vagy helytelen, hanem mindezek a nagyok bizonyos fokig mint utat mutató fáklyák tűnnek fel előttünk a történelem tovaömpölygő folyamában.

Nagy vonásokkal vázolva körülbelül ez volt az 1923-ban tartott előadásomnak a tartalma. Eszem ágában sem volt nekirontani a tudománynak, én csak az emberi élet autonómiáját akartam kihangsúlyozni. Bizonyozni akartam, hogy az emberi élet nem merül ki a láthatóban, hanem valami metafizikai világot is föltételez.

¹ Konfucius sokat bolyongott életében, mivel elveit a császári udvarban nem valószínűzték meg. — Mo Ti élete végén szintén vándorlásra adta magát.

II.

Mint már említettem, Kínában ma olyan a helyzet, hogy általános az a vélemény, hogy a világ összes titkainak a kulcsa a *tudomány*. Különös becsben áll a tudomány a nyugati haditechnika teljesítményei miatt s benne látják az e tekintetben elmaradott Kínának megmentőjét is. Tudományon azonban különbözött értenek: 1. technikát, 2. iparszervezetet, 3. a tudományos kutató-módszert, 4. a tiszta értelemben vett tudományt; mindezt ezzel a szóval fogják össze: tudomány. Mikor tehát én ilyen beállítottságban oly előadást tartottam, amelyben a tudományt határok közé akartam szorítani, ennek természetszerűleg heves ellenkezést kellett kiváltania. Azonban ehhez még más mozzanatok is járultak. Így aztán előadásomat több oldalról is kihívásnak vették:

1. Azok a körök, melyek a tudomány mindenhatóságának adóztak — elsősorban a kísérleti szakok művelői — előadásomat a tudomány kárhoztatásának vették, s azt hitték, hogy én azt pillanatnyilag elfoglalt állásából ki akarom űzni.

2. Azok a tudósok, akik mind a Mo Tsetől származó — rég eltemetett — logikai ismereteknek, mind pedig az újonnan importált nyugati logikának lelkes híveivé szegődtek, szintén ellenem voltak. Pedig ha előadásomat antiintellektualista szemszöggel tartottam is meg, ez csupán annyit jelentett, hogy az élet problémáinak megoldását nem a logika ösvényein kell keresni. Ilyen emberek számára, amilyeneknek őket fönt vázoltam, időszerűtlen volt előadásom.

3. Azok, akik meg voltak győződve az új archeológiai módszereknek, az ásásnak és a régi írások tudományos felkutatásának előnyeiről, azt vélték, hogy én ezeket a nem rég alkalmazni kezdett módszereket akarom becsmérelni.

4. Oly emberek részéről is ért támadás, akik szerint előadásom, mivel nem felelt meg az ő ízlésüknek (azaz nem definíciókkal és osztályozásokkal készült), túlságosan határozatlan állásfoglalású volt.

5. Akadtak, akik Comte francia pozitivistá elmélete nyomán azt hangoztatták, hogy a metafizika korszakából már kinőttünk. A metafizikai világ feltételezése a közép-korba való, a legrosszabb esetben pedig egyenesen babona.

Ilyen beállítottságok mellett persze előadásomat kedvezőtlenül ítélték meg. Az első vágást C. K. Ting irányozta ellenem, aki 1913 óta a geológiai kutatóintézet igazgatója s akinek publikációi külföldön is jól ismertek. Ting úr cikke *Metafizika és tudomány* címen jelent meg s a következő mondatokkal kezdődik: «A metafizika szelleme már több mint 2000 éve kísértett Európában. Mivel ma már egész Európából kiszorult, most álöltözetben Kínában jelenik meg. Chang Chuen Mei (Carsun Chang) azt mondja, hogy a világnézetre nincs kihatása a definíció vagy a logika módszerének. Éppúgy, mint a boxerek azt mondták 1900-ban, hogy rajtuk nem ejt sebet az európaiak tűzfegyvere, s ezt még akkor sem vonták vissza, mikor a kapott sebekbe már bele is haltak».

Nézetem szerint cikke egyáltalán nem értekezik a tudomány, a logikai

módszer, az exakt és nem-exakt tudományosság előföltevéseiről, hanem pusztán csak szatirizál. Aki jobban érdeklődik ez irat iránt, könnyen megismerheti ; csak arra akarok rámutatni, hogy Ting álláspontja teljesen megegyezik az angol Charles Pearsonéval,¹ a *Grammar of Science* szerzőjével. Pearson felfogását itt röviden jellemezni fogom, hogy ezzel egyúttal Tinget is megismertessem jellegzetes vonásaiban :

1. Pearson szenzualista. Ezért azt hiszi, hogy csak az, amit érzékszerveinkkel tapasztalunk, képes anyagot szolgáltatni a tudománynak. Csak az érzéki megismerés talaján maradva jutunk valami következményre.

2. Minden következmény-alkotásnál, Pearson szerint, minden átlagos ember ugyanarra az eredményre jut, mert mindenkinek egyforma a pszichológiai adottsága s ugyanazok a tapasztalatai.

3. A tudomány feladata már most csak az, hogy a tényeket osztályozza és egymásutánjukat tanulmányozza. Ha megismertük a tényeket és az egymásutánt, kész is van már a tudomány. Ha ilyen módon valamilyen «tudományos ismeretre» jutottunk, teljesen fölösleges Istent vagy valami magánvaló dolgot (Ding an sich) feltételezni.

Ilyen Pearsonnak az álláspontja, melyet Ting úr egészen magáévá tett, s ezért az én álláspontomat a következőképpen bírálta meg : «A tudományos korszak kezdetén Galilei azt hangoztatta, hogy a Föld mozog, s ezért őt az Egyház elítélte mint eretneket ; mégis sikerült a tudománynak ezt a tényt bebizonyítani. Galilei után jött aztán Darwin, aki az összes élőlényeket is tudományos ellenőrzés alá vonta».

Második ellenfelem, akit itt meg akarok említeni, Wu Tse Hui. Bár erősen az ókínai nyelvkutatással foglalkozott, mégis nemcsak politikailag, hanem szellemileg is forradalmár volt. Állhatatosan, nagy heveséssel küzdött a régi hagyomány ellen és elítélte a régi irodalom tanítását s tanulmányozását is. Komolyan állította, hogy semmi sem használna annyira Kínának, mintha ezt az irodalmat évtizedekre elfelejtené. Egyszer például tréfásan ezt mondta : «Ha a külföldre utazó kínaiak csak egy angolklozettet látnak is, tüstént meg kell hogy győződjenek az európai kultúra magasabb színvonaláról». Wu Tse Hui úr egyébként egyáltalán nem képzett sem a filozófikus gondolkodásban, sem más szaktudományokban. Mégis a harc említett időszakában jó hosszú cikket írt a következő címmel : *Új hiten alapuló a világ- és életszemlélet*. Voltaképpen Wu Tse Hui úr keveset nyom a latban ebben a filozófiai vitában, mégis, mivel 1927 óta több cikkével a nankingi kormányzat kommunista-ellenes politikáját szolgálta, az európaiak figyelmesek lettek reá, s ezért talán nem érdektelen, ha valamit hallunk az ő nézetéről is.

Említett cikkének elején kifejezetten ezt mondja : «Egyáltalán nem értek ahhoz, hogy a filozófiáról értekezzem ; sőt meg is vetem azokat, akik

¹ Ch. Pearson (született 1859-ben) a nyolcvanas-kilencvenes éveknek típusos filozófusa, voluntarista és pozitívista.

képletes- és műkifejezésekkel beszélnek. Mikor ezt a cikket írom, öreg falusi-
nak érzem magam, aki a szénakazalhoz támaszkodva sütkérezik a napon s
beszélget arról, ami éppen kedvére van».

Dr. Hu Shih rendkívül sokra becsüli, s az utolsó három évszázad négy
nagy kínai gondolkodója egyikének őt tartja. A magam részéről cikkét mind
tudományos téren, mind filozófiailag értéktelennek tartom. Csak egy mondatát
idézem, hogy a benne honoló gondolat-zagyvaságot megmutassam : «Abban az
alapelvben, hogy kiki saját képessége szerint munkálkodik, hogy kiki igénye
szerint nyer kielégülést (mellesleg : ez St. Simon mondása), áll Einstein
relativitás-elmélete».

Álláspontja cikkéből világosan felismerhető :

1. azt az elmélet fejti ki benne, hogy a világ valami fekete anyagból keletkezett,
2. szerinte a világban csak e két alapelv áll fenn : erő és anyag.
3. E két elvnek kölcsönhatásából minden történést meg lehet magyarázni a világban. Ezért
4. fölösleges Istent vagy lelket feltételezni. Wu Tse Hui nagyon bosszankodott egyszer Drieschen, és pedig azért, mert Driesch — ki éppen akkor előadó-körutat tett Kínában —, mint természettudós a természettudományban entelechiás lelkijellegű tényezőket is akart felvenni. Wu Tse Hui szerint ugyanis az emberi élet egész könnyen értelmezhető.
5. Saját magát t. i. csak három dologból összetett valaminek képzei : 1. evésből, 2. születésből, 3. baráti érintkezésből.

Szerinte tehát nincsen a világban semmiféle titok és igen könnyű a dol-
gok nyitját megtalálni. Valóban joggal állíthatjuk, hogy filozófiai álláspontja
csaknem teljesen megegyezik a német materialisták (mint Büchner, Vogt,
Moleschott és Haeckel) álláspontjával ; csak, míg a materialisták az Egyház
túlvilágban való hite ellen hadakoztak, addig ő főként a kínai bálványimádás
és babona leküzdésére veti rá magát. Egyszóval : teljesen beleillene valamelyik
német monista-szövetség tagjai közé.

Harmadik ellenfelemül dr. Hu Shiht akarom itt felemlíteni. John Dewey-
nek a tanítványa s így pragmatista vagy — ahogy maga Dewey¹ saját magát
pontosabban elkeresztelte — instrumentalista. Ő kísérte Deweyt 1920.-i Kíná-
ban tett előadó-körútján is. Egyébként Deweynek Kína nevelésügyére való befo-
lyása még manapság is érezhető. Dr. Hu Shiht aztán külföldön főleg könyve
révén ismerték meg : *Development of the Logical Method in Ancient China*. Ő a *Bai Hua-mozgalom* megindítója is, amelynek törekvése, hogy a társalgási
nyelvet használják írásban is.

Mint pragmatista az igazságot valami hasznos dolognak tekinti ; meg-
alapozása abban a haszonban rejlik, amelyet életünk számára hajt. Ami gaz-
daságosnak bizonyul, az egyúttal igaz is ; olyan következmények, amelyek a
praktikus életre semmi előnyt sem jelentenek, értéktelenek is. Ebből az is

¹ J. Dewey (született 1859-ben), amerikai filozófus, a Columbia egyetem tanára.

érthető aztán, ha Dewey két éves kínai tartózkodása alatt keveset beszélt a filozófia alapelveiről, ellenben annál többet az államtudomány, társadalomtudomány, neveléstan stb. problémáiról. S maga Hu Shih is, bár új szellemi mozgalmat akar Kínában megindítani, nélkülözi a filozófiai alapelvek szerinti beállítottságot. Mint Deweynek meliorizmusához hajló tanítványa, ahol csak teheti, mindenhol javítási tervekkel áll elő. Az említett vita-korszakban betegsége miatt kevés munkája jelent meg, miután azonban a harc egy évnél is tovább elhúzódott, összegyűjtötte a vitával kapcsolatban megjelent cikkeket s kiadta őket *Tudomány és világnézet* cím alatt. A műhöz hosszabb előszót is írt, melyben többek között ezt mondja: «Általános hibája a vitában résztvevő íróknak, hogy minden erejüket arra a kérdésre irányítják, vajjon meg tudja-e oldani a tudomány a világnézet problémáját, a nélkül, hogy arra mutatnának rá, hogy *miben is áll voltaképpen a tudományos világnézet*». (Tudományon alapuló világnézetet ért ezen.)

Helyesli a továbbiakban Wu Tse Huinak a fekete ősanýagról szóló elméletét. Azt véli aztán, hogyha ebből az álláspontból indulunk ki, legelsősorban is valami materialista és mechanista világnézetnél fogunk kikötni, amelyben semmi néven nevezhető szellemről vagy lélekről szó nincs. S csak azután, ha valaki a theizmus mellett, másvalaki pedig a pantheizmus mellett törne lándzsát, ha egyik irány a lélek létezését állítaná, egy másik meg tagadná, ha egyesek az emberi életben titkokat pillantanának meg, mások viszont egyszerűen kétkező állatnak tekintenék az embert — csak ekkor kerülhetne a sor a perdöntő küzdelemre.

E tételek szerint dr. Hu Shih inkább tűnik fel materialistának, mint pragmatistának. Az említett gyűjtemény elé írt cikkében tíz alaptétellel akarja «tudományos világnézetét» megalapozni.

1. Az asztronómiából és a fizikából nyert ismeretek alapján fel kell világosítani az embereket, hogy a tér végtelen.

2. A geológiából és a paläontológiából nyert ismeretek alapján fel kell világosítani az embereket, hogy az idő végtelen.

3. Régi tudományokból nyert ismeretek alapján meg kell tanítani az embereket, hogy a kozmikus történések természetes úton-módon jönnek létre. Semmi szükség sincs valami természetfölötti Teremtőre.

4. A biológiából nyert ismeretek alapján meg kell tanulnunk, hogy a létért való küzdelmet pazarlás és kegyetlenség övezi. (Szeretném erre megjegyezni, hogy a pazarlásnak és kegyetlenségnek, amelyek etikai értékítéletek, semmi köze sincs a biológiához.)

5. A biológiából, fiziológiából, pszichológiából nyert ismeretek alapján ki kell az embereket oktatni, hogy az ember egy szikrányival sem több az állatnál s a kettő közt csupán fokozati különbség van.

6. A biológiából, antropológiából, etnológiából és szociológiából nyert ismeretek alapján meg kell ismertetni az emberekkel az állatvilág s az emberiség evolúciójának történetét.

7. A biológiából és pszichológiából nyert ismeretek alapján meg kell okítani az embereket arra, hogy a pszichológiai jelenségek is uralják az okság elvét.

8. A biológiából és szociológiából nyert ismeretek alapján meg kell tanítani az embereket arra, hogy az erkölcsi normák s az erkölcsök (li) is a változás természetes folyamának alávetett dolgok. E változásoknak okait tudományos módszerekkel ki is lehet nyomozni.

9. A modern fizikából és kémiából nyert ismeretek alapján meg kell tanítani az embereket arra, hogy az anyag nem holt, hanem élő valami. (Be kell vallanom, hogy ez a tétel homályos előtttem.)

10. A biológiából és szociológiából nyert ismeretek alapján ki kell oktatni az embereket, hogy az egyén, a «kis én» elenyészhet ugyan, az emberiség, a «nagy én» azonban halhatatlan.

Majd azt mondja Hu Shih, hogy az emberiség ügyéért való több nemzedéken áti dolgozás már maga a legmagasabb fokú vallás; míg az olyan vallás, mely az emberek halála utáni paradicsomot, «lótuszországot» prédikál, egoista.

Bírálatul azt szeretném erre mondani: mégha tényleg tanítanak is az iskolákban és főiskolákban mindezeket a szaktudományokat, sose kerekedne ki abból semmiféle «tudományos világnézet». És pedig azért, mert a tudomány alaplívoltát illetőleg sem fognak megszűnni soha a véleménykülönbségek. Egyébként egész biztosan merem állítani, hogy senki a pillanatnyi vitában résztvevők közül nem *ellenzi*, hogy az említett szaktárgyakat a tantervbe felvegyék.

Európában tapasztaltunk már a tudománnyal ideig-óráig való ellenségeskedést — pl. az Egyházét a természettudományokkal —; ilyenre azonban a mai Kínában gondolni sem lehet.

A tudománynak általában illetén való felfogásától nem esik messze a *materialista történelemszemlélet* sem, aminthogy Európában is karöltve jelent ez meg a materializmussal és naturalizmussal. Ezt a felfogást képviseli negyedik ellenfelem, *Chen To Hsiu*, akivel most fogunk foglalkozni.

Chen azelőtt a pekingi egyetem filozófiai fakultásának volt a dékánja; később átcsapott politikai területre s a kommunista párt vezére lett. Ő is írt előszót dr. Hu Shih fent említett gyűjteményéhez; csakhogy ő megragadja az alkalmat, hogy az egész ügyet a saját céljaira aknázza ki. Ezért megpróbálja bizonyítani, hogy a történelmi fejlődés csupán anyagi feltételektől, pontosabban Marxszal: a termelési viszonyoktól függ. Teljességgel elveti, hogy a történelemben oly tényezők, mint szabad akarat, intuíció, lelkiismeret is játszanának valami szerepet. Véleményét a következő példákkal illusztrálta: «Kínában szokás», mondja, «hogy a fiak szüleiknek díszes gyászünneppel adóznak; a primitív népek ellenben hozzátartozóiknak holttestét madaraknak s más állatoknak hagyják eledelül. Az európai nő nyilvánosan megcsókolja rokonait, ágyassá azonban sohasem válik; a kínai nő éppen ellentétje ennek. Így mindent a társadalmi viszonyok határoznak meg s semmi tere sincsen annak, amit lelkiismeretnek, szabad akaratnak nevezünk».

Mint Marxnak hú tanítványa, Chen To Hsiu is használja az «Unterbau»

s «Überbau» fogalmait s áttekintést nyújt arról, hogy az erkölcs, a politika, a vallás stb. megváltozása mindig elsődlegesen a termelési viszonyok megváltozásából folyt. S hogy megmutassa a marxizmusnak a kínai történelemre való alkalmazhatóságát, a következő példát hozza : Lao Tse tanítása nem egyéb, mint az akkoriban előtérbe álló parasztság terméke, s Konfuciusé sem több, mint az akkori kor patriarchalis rendszerének s hűbériségének kikristályosodása. Egyik tanításon sem látni semmiféle alkotónak nyomát, mindegyik csupán a korabeli termelési viszonyok visszatükrözése.

Ilyen általában a velem szembenállók véleménye. Összefogva tehát azt mondhatjuk, hogy

1. a tudomány hatalmában, jobban mondva mindenhatóságában való hit mérhetetlenül nagy.

2. A tudósok hallani sem akarnak metafizikáról, amit egy fajta bálványimádásnak vagy babonának tartanak.

3. Ebből következik, hogy a szenzualizmus, materializmus és pragmatizmus virágzanak.

4. A szociális kérdéssel kapcsolatban különösen a materialista történetnézetet terjesztik, elsősorban éppen a marxizmus fiatalabb hívei.

Szeretném itt felidézni, hogy Paulsen német filozófus egyszer azt a kijelentést tette, hogy Büchner *Kraft und Stoff* c. munkájának óriási hatása gyalázatot hoz egy Goethe és egy Kant nemzetére. Kína most olyan időket kezdett élni, melyekben egy Büchner óriási hatással tudhat dicsekedni ; gyalázatnak azonban mégsem nevezném ezt, mert az ilyen önkényes és dogmatikus vélemények mindig igen könnyen terjednek.

Hogy az efféle vélemények az ifjabb nemzedékben oly könnyen gyökeret vernek, annak különböző okai vannak.

Ezek elsősorban a tudomány nyilvánvaló s kézzelfogható teljesítményei, melyek nagy hatást keltenek, mint a gyárak termékei, a laboratóriumok tudományos munkájának eredményei stb. Aztán az idealisztikus filozófiai irányok mindig nagyon közel járnak a metafizikához, melyet viszont Európában az Egyház aknáz ki a maga céljaira, Kínában pedig gyanuba hozzák, hogy a bálványimádással áll kapcsolatban.

III.

Ha már ennyit beszéltem ellenfeleimről s a velem szembenálló irányról, ne mellőzzük el azokat sem, akik e harcban mellettem állanak.

Első helyen *Liang Chi Chaot* kell itt megemlítenem. Hosszú évek óta vezérszerepet tölt be Kína szellemi életében. Tréfás alakban bocsátott közre egy nyilatkozatot, melyet *A tudomány és metafizika közti harc népjogi szabályozásának* nevez. Véleménye, hogy éppen ez a kérdés a legfontosabb a világon. Ilyen jellegű harc teljesen ismeretlen volt eddig Kínában s jóra mutat, hogy

ilyesvalami létrejöhetett tudományos életünkben. Liang nem osztja teljesen felfogásomat, inkább békebíróként lép fel ; ezért azt mondja : «Az emberi élet problémáját jó részben meg tudja s meg is fogja oldani a tudomány, azonban egy kis rész — éppen a legfontosabb — meghaladja a tudomány hatáskörét. Az emberi életet sohasem lehet anyagi feltételeitől elválasztani s ebben a vonatkozásban vannak törvényei is. Ezen a határon belül a tudományos módszer is találhat valami megoldást s jogosan hangoztatja Ting úr, hogy az életet nem lehet a tudománytól elkülöníteni».

Azt szeretném itt Liang úrnak válaszolni, hogy argumentuma nem vág a dologhoz. Megengedem, hogy életünk bizonyos részét vizsgálata tárgyává teheti a társadalomtudomány, azonban pl. Lao Tse vu-ve-ja, Konfuciusz aktivizmusa, Platon filozófiája feltétlenül a tudományos törvények ellenőrző jogkörét meghaladó dolgok.

Végül három oly mozzanatot közöl Liang úr az ember szellemi életéből, amelyeket a tudomány birodalmából kiesőknek tart :

1. A szellemi téren való fölfogásbeli különbséget. Liang úr szerint két ember felfogását lehetetlen teljesen összeegyeztetni.

2. Az esztétika területét. Bár analizálni tudjuk a szépséget a vonal, ritmus, hangsúly fogalmaival, ez az analízis mégsem hat sohasem a lényegre.

3. Az érzelmek birodalmát. Ha pl. valamely gyermek, hogy súlyos betegségben szenvedő szüleit meggyógyítsa, saját magát megcsönkítja, ennek elégséges magyarázatát nem az ez ellen tiltakozó emberi értelem, hanem csakis az érzelem fogja megadni. S így áll a dolog Konfuciusz vándorlásaival, Mo Ti tűzhelyével is ; mikor Buddha húst metélt ki testéből, hogy egy sást etessen, vagy amikor Jézus keresztre feszíttette magát, — mindeme eseteknél nem törvény működik. S itt, folytatja Liang úr, rendkívül jól beválnak a tölem választott kifejezések, mint szabad akarat vagy intuíció.

Aztán *Chang Tung Sungot* akarom megemlíteni, akinek érdeme, hogy Kínát az európai filozófia jelenkori állásáról tájékoztatta. Így lefordította Bergson *L'évolution créatrice*-ét s az *Essay sur les données immédiates de la conscience*-ét, továbbá értekezett William Jamesről, Rickertől s Whiteheadről.

Egy kisebb, *Tudomány és metafizika* c. írásában így bírálja Wu Tse Huinak a fekete ősanagyra való elméletét : «Minden filozófiai fejtegetést fokozatosan, pontról-pontra haladva kell felépíteni, és pedig vagy logikai vagy tényeken alapuló rendben. Valamely elmélet tényeken alapuló rendet csak akkor tart, ha egy csomó tényből indul ki, logikait pedig akkor, ha kezdőpontja logikusan észszerű vagy nyilvánvaló. Wu Tse Hui azonban az «Egy» fogalmából indul ki ; ezt a kínai öt elemmel, a buddhista négy elemmel vagy Bergson «durée»-jével azonosítja. Ha azonban ezeket az egészen különböző elemeket azonosítjuk is egymással, még voltaképpen nem igen lehet filozófiáról beszélni, s teljesen fölösleges is még a filozofálás. Ez az elmélet, folytatja Chang úr, sem nem filozófiai, sem nem tudományos felkészültségű s alapos nehézségekbe is ütközne azt tudományos alapon megvédeni».

«Az európai filozófia történetében», írja aztán Chang úr, «bizonyos folya-

matot vehetünk észre, melyben a naiv realizmust, mikor az már tarthatatlanná vált, a pozitivizmus váltja fel. Ez az emberi gondolkodás haladását jelenti. A mi harcunkban azonban a szenzualizmus nyomán hirtelen Wu Tse Hui úr naiv realizmusa üti fel fejét. Ez pedig bizton süllyedést mutat.»

Ennyit Chang Tung Sung úrról és bírálatáról. Kívüle persze akad még több tanárunk is, aki nincs éppen Ting úr véleményén, azonban ezek nem érzik magukat arra hivatottaknak, hogy a harc folyamatába beleavatkozzanak s elősegítsék a probléma megoldását.

Végezetül most egészen röviden az én álláspontomat akarom ismertetni. Ting úr fönt említett cikkére egy hosszabb értekezéssel válaszoltam részletesen s többek között kifejtettem :

1. Miért csak a fizika birodalmában érvényesek a természeti törvények.
2. Miért csökken a törvények érvényessége a szellemtudományokban.
3. Miért nem lehet a világnézetet a logika módszerével vagy az okság elvével ellenőrizni.
4. Miért kell a tudományok által megállapított igazságokon kívül még egyéb igazságokat is elfogadnunk.

Tárgyaltam továbbá azt a kérdést, vajjon helyes megállapítás-e, hogy a metafizikának Európában egészen bealkonyodott ; kifejtettem aztán a tudományhoz s metafizikához, Európa anyagi kultúrájához s a «Li-filozófiához», meg a Han-kor¹ tudományosságához való álláspontomat.

Nem bocsátkozhatom itt ennek bővebb ismertetésébe. Célként az lebegett előttem, hogy kifejtsem, mily alapvető különbség van a fizikai és a szellemi világ között s hogy e különbség miben áll.

Arra a kérdésre, hogy intellektualista (racionalista) irányt képviselek-e, vagy pedig az irracionalizmus pártján állok, csak ezzel felelhetek : Alapjában véve mind a kettőnek hódolok. Elismerem, hogy az élet-folyamat megvilágosítására általában szükségünk van a modern életfilozófia, pszichoanalízis és ösztönpszichológia részéről kiegészítésekre, és e szempontból irracionalizmust is képviselek. De azt hiszem, e folyamatban mégis oly nagy szerep jut osztályrészül az értelemnek s észnek, hogy azt figyelmen kívül hagyni nem szabad, e szempontból meg intellektualista vagy racionalista irányt követek.

Hogy egész tárgyalásom folyamán az emberi akarat autonómiáját oly erősen kihangsúlyoztam, nemcsak azért történt, mert — amint hiszem — nagy kincset jelent az emberiség számára, melyet kétségtelenné tett tudományos cáfolat nélkül föladnunk nem szabad, hanem azért is, mert oly témáról van itt szó, mely a kínai filozófiát is több mint egy évezred óta foglalkoztatta. S a modern európai filozófiában is találhatnánk mi, kínaiak bizonyos mértékig

¹ Li, a világtörvény, világakarat, a mindenség szabályozó és formáló elve. (Tsu-Shi filozófiájának egyik alapfogalma.)

Han korszak: a Han dinasztia uralkodása (Kr. e. 202-től Kr. u. 220-ig) volt a kínai szellemi élet egyik legvirágzóbb korszaka.

alapot arra, hogy saját ősi filozófiánk híveivé szegődjünk.¹ Ha Forke professzor a kínai szellemi élettel kapcsolatban azt mondja: «Hogy a Nyugattal való érintkezés eredményez-e majd új szellemi virágzást, vagy hogy az ismeret fája egyszersmindenkorra kiszáradt-e, annak megállapítását a jövőre kell bízunk», vigasztalólag válaszolhatom neki, ha a mi nemzedékünk nem is járul még hozzá semmi jelentősebb eredménnyel a világ-filozófia előbbreviteléhez, mégsem lett azért az ismeret fája száraz tuskóvá, hanem friss, ifjúi vér kering ereiben.

Fordította : Zádor János Sch. P.

Jegyzetek : Gerencsér István Sch. P.-tól.

¹ A szerző ezzel a gondolatával a skolasztikus filozófia, általában a filozófia perennis eszméjéért lelkesedő és dolgozó filozófusok számára is fontos hivatást jelöl meg. A filozófia perennis igényt tart ugyanis nemcsak arra, hogy az európai ember bölcslete legyen, hanem arra is, hogy a bölcslet minden ember bölcslete lehet és legyen. Meggyőződése az emberi nem lényegi egysége és gondolkodásának egy töről fakadása: végső fokon a lét Istenben való teljes egysége. Ezért a skolasztikus, realista irányú bölcsletnek egyik elsőrangú feladata: élő kapcsolatba lépni Kelet évezredes, sok-sok igazságyöngyöt s nem egyszer a legmélyebb meglátásokat tartalmazó indus és kínai bölcsleti gondolkodással. Ez a munka még a kezdet kezdetén van, pedig aki megsejti, hogy a mi, sokszor relativizmusra hajló korunkban, milyen felmérhetetlen jelentősége van filozófiai téren is *Kelet és Nyugat egymásratalálásának* (nem is szólva pl. a missziós érdekekről), annak a számára ez a munka nem látszik értelmetlennek. Ennek a feladatnak az elvégzésére igazában csak a realista bölcsleti rendszerek, elsősorban a skolasztika alkalmas: kicsiszolt fogalmi készletével és objektív nézőpontjaival. Az egyedül alkalmas kulcs — R. Guenon szerint. És a helyes irányú kereső munka valóban találó munkává is válik. Megmutatja, hogy a valóságban nincs olyan nagy eltérés a Kelet és Nyugat emberei lelkében élő gondolat között, mint sokan vélik, jöllehet a gondolat történelmi formájában lehet és van eltérés. *De nem a lényegben.*

MÉG ÉL A LÉLEK

IRTA: VITNYÉDI NÉMETH ISTVÁN

Él a Lélek a zajban is,
a harsogó világban,
él az Illat, bár sok hamis
lélek-kehely s virág van,
él az Élet, ha baj van is
s szű rág a korhadtt fában,
él a Lélek, ha torzan is...
Temetni még korán van.

Bután vagyunk, de emberek
nem éltek sose szebben,
bolond agyunk csak ténfereg
a válság-rengetegben,
eleddig még nem volt beteg
dúsabb fekélyes sebben,
kémleljük a szelíd Eget:
de arca meg se rebben...

Szitkot dobunk az Ég felé,
ha szánkon szó virágzik,
béna hitünk az ördögé,
s ő játszik, játszik, játszik,
csak tántorgunk a jobb felé,
míg lábunk el nem vásik,
hurkot vetünk egymás elé,
mint gyilkos komitácsik.

Itt-ott lobog csak Égre fel
esdő imádság lángja,
csordultig immár a kehely
s gonoszságunk iszákja,
az ördög újabb bajt kever,
s rádől a bús világra...
Ó, jön-e újra Michael,
hogy trónjáról lerántsa?

Ó, sok a Jób, az elesett
az Élet szemétdombján,
bár Isten Szíve megesett
pár igaz Isten-szomján,
ó, nem ülhet ítéletet
e rongy világnak romján,
ha Fia ott foglal helyet
dicsőségének jobbán.

Ó, még vannak Karmelek,
van ima, böjt és Ember,
ó, van sziget még rengeteg,
hol megtorpan a Tenger,
ó, vannak lélek-ünnepek,
van zsoltár-, ének-csermely,
s attól az ördög megremeg
s az Ég vár türelemmel.

Él az Ének a zajban is,
a harsogó világban,
él az Illat, bár sok hamis
lélek-kehely s virág van,
él az Élet, ha baj van is
s szű rág büszke fában,
él a Lélek, ha torzan is...
Temetni hát korán van!

A NÉGY FOKOZAT

VALLÁSI ÉS ERKÖLCSI TÖKÉLETESEDÉSÜNK KÜLÖNÖS TEKINTETTEL SZIENAI SZENT KATALIN DIALOGUSÁRA

IRTA: P. KALMÁR ÖZSÉB DR. O. F. M.

A rövid ideig tartó álomélet után hamar (a 7-ik év körül) arra ébred az ember, hogy bizonyos dolgok hatalmas erővel, csaknem ellenállhatatlanul vonzzák.¹ Erről a lélek legbenszejében végbemenő párviadalról tesz említést Szent Ágoston,² mikor az emberi lélek tenyészeti, érzéki és értelmi tevékenységéről szólva így folytatja: «Nézz föl tehát és szökkenj fel a negyedik fokra, ahonnan a jóság kezdődik... A léleknek ebben a kiváló tevékenységében a leghevesebb konfliktusa van a világnak bajaival és hízelgéseivel».

Első állapot:

a lelkiismeret és a szív harca a Sinai-hegyi ijesztő villámlásban

Hogyan védekezzék a lelkiismeret a boldogságvágy halálos ölései ellen? Föl kell vonultatnia ellene egy másik nagy hatalmasságot, mely nála is erősebb: a szenvedésiszonyt. Ezt is megtalálhatjuk Szent Ágostonnál,³ amikor Szent Pál szavaira hivatkozva: «Minden baj gyökere a vágy» (Tim. I., 6, 10.), mint következtetést állapítja meg, hogy a tökéletesség tehát a földiek után való minden vágy megszűnése; a földies vágyakozás kisebbitésének kezdete: félni Istent (Eccl. I. 16.). Eleinte, mint ezen idézett hely további részéből kitetszik, csak a földi Isten-büntetések gyakorolnak hatást a földi örömekbe belebetegedett emberre, ilyen esetekre kell rámutatni a történelem, de főképp az ó- és újszövetségi szentírás alapján. Mindenesetre ezen földi Isten-büntetések között is legjobban a hirtelen halálesetek ejthetik rémületbe a világias embert; gondoljunk csak Kortinai Szent Margitra, mikor megtalálja büntetésének feloszlásnak indult holttestét az erdőben. Még elemibb erővel hat rá az éppen közvetlenül saját személyét közelről fenyegető halálveszedelem; így járt Szent Norbert a villámcsapás alkalmával, amikor a halál szele csapta meg arcát, de nem kevésbbé volt átalakító hatással Assisi Szent Ferencre és Szent Ignácra súlyos betegségük, mikor mintegy farkasszemét néztek a halállal. Természetesen az utóbbi esetekben mindinkább kiváltódik a hívő ember lelkében a pokol, az elkárhozás félelme is, amikor Keresztes Szent János szavai szerint: «Tudatára ébred annak, hogy az örök élet útja szűk (Máté 7, 14); hogy az

¹ V. ö. M. Scott, Man, 22—23.

² De quantitate animae, cap. XXIII, p. 73.

³ De div. quaestionibus, cap. LXXXIV, De nutr. char. p. 1.

igaz is alighogy üdvözül (Péter I. 4, 18); a számadás szigorú; az elkárhozás könnyen megy». ¹

Szenai Szent Katalin azt írja Dialogusában, ² hogy sokakat látott ilyen szolgai félelemből, rettegve az őket fenyegető büntetésektől, fölfelé menni a létrán, akik e félelemtől vezettetve rászánták magukat a tökéletes életre, vagyis a parancsokon felül a tanácsok megtartására is. Ezek a Dialogus szerint csak még közönséges bérese az Isten országában. Ezért meg is rója az ilyen lelket, mint fejletlen őszövést, amikor villámlás és mennydörgés között kellett az Úrnak kihirdetnie a tízparancsolatot és minden vétséget előre büntető záradékkal ellátni. Az újszövetségi lelkületnek szereteten kell alapulnia, mely nem ismeri a tisztán büntetéstől való félelmet, hanem csak a szent félelmet, mely a Legfőbb Jó megbántásától retteg. ³

Visszatérve előbbi fejtegetésünkhöz, noha úgy állítottuk be a boldogságvágyat, mint az ember vallás-erkölcsi életének legnagyobb ellenségét, ezzel korántsem akartuk azt mondani, hogy ez valami természetszerű és így mintegy szükségszerű, sőt ellenkezőleg ennek a forrása éppen az emberi természetnek gyökérben történt megrontása az eredeti bűn által, amit a személyes bűnök kétségbeejtően megnövelhetnek.

Ez a következményeiben kiszámíthatlan palota-forradalom, mely aztán az emberi valót érthetetlen talánnyá teszi, a meggyöngült ítélőképesség azon rögeszméjén alapszik, hogy az emberi természetből ösztönösen fakadó vagy mesterségesen támasztott testi-szellemi vágyak féktelen kielégítése boldogítana. Ez a bukott emberre semmiképpen sem áll, sőt ellenkezőleg beteggé tesz, örültségbe sodor. Idézzük csak emlékezetünkbe itt Goethét az ismeretes párizsi szórakozások után, amint saját vallomása szerint a megmérgezett patkányhoz hasonlót érzett magában. És ne resteljünk lapozni a kórházak és elmeegógyintézetek évkönyveiben, sok Nietzsche-típust találunk azokban.

Második állapot:

a lelkiismeret és a szív ölelkezése a Boldogság-hegyn

Az erkölcsi tökéletesedésben tehát az első lépés után, mely a féktelen boldogságvágynak a szenvedésiszonnal való megrendszabályozásában állott, a második lépés annak a helyes irányba való terelése lesz.

Az emberi lélek abban az ő igazságosságban és szentségben, melyben teremtetett — Szent Bonaventura szerint — oly tisztán viaszszágot öltött a Szentháromság képét, hogy elég volt csak magába tekintenie és egyszerre kapcsolatba lépett Istennel. Most a bukás után a földön elterülve fekszik az

¹ Ker. Miszt. II. 180.

² Az Atyaistentől párbeszéd alakjában kap kinyilatkoztatást, innen az elnevezés. A Hurland-féle francia szöveget használtuk.

³ Dial. I. 191—194.

érzéki dolgok között és tehetetlen magával, de Jézus följánlja neki segítségét, hogy talpraállhasson és megújodjék.¹ Ebben a kegyelem és a szabad-akarat együttes újjáteremtő munkájában az első nagyobb vívmány: «A megnyugvás és derű . . . , melyből lelki édesség származik s melyet megízlelve, kész a lélek, hogy fölfelé törhessen».²

Óriási változás áll be tehát a szív életében. Eddig csak a földi dolgok édes ízét érezte s azért makacsul, konokul minden boldogságot azoktól várt. Most, miután kezdte megízlelni a lelki dolgok édességét, szégyenli régi énjét és nem tudja megérteni, hogyan is lehetett olyan rossz ízlése.³

Szent Ágoston is megemlékezik erről az örvendetes változásról a lélek fejlődésében. Miután nyomatékosan hangsúlyozta, hogy a bűnös szenvedélyek vad hordáival, mint a vadállatokkal szemben, csak a megfélemlítés használ, mindjárt utána hozzáteszi, hogy ha már valamennyire szokásává vált a léleknek a büntől való tartózkodás, akkor alkalmassá lesz arra, hogy megízlelje a jámborság édességét és gyönyörködjék az erény szépségében.⁴

Szent Bernát hármassal, Jézus lába, keze és ajka megcsókolásával fejezve ki a lélek hármassal fejlődését, a lábcsók után, melyet a szenvedélyek igájának lerázásával érdemel ki, kézcsókra csak akkor mehet a lélek, ha már kezdi tapasztalásból ismerni a lelki élet gyönyöreit.⁵

A Dialogusban így magyarázza ezt az Úr Szent Katalinnak: «Eleinte tökéletlen volt a lélek, mert a szolgálai félelem uralkodott rajta, de a kitartó gyakorlat által följut oda, hogy már örömét találja bennem».⁶ Mintha csak hallanánk az Énekek énekében: «Már a tél elmúlt, a záporosó elvonult és eltávozott, virágok jelentkeznek földünkön».⁷ Ez a lelki élet virágbontó tavasza.

Keresztes Szent János erről az időszakról azt írja, hogy Isten úgy bánik a lélekkel: «Mint az anya szokott kisedet gyermekével: keblén melengeti, édes anyatejjel, könnyű és ízletes étellel táplálja, karjain hordozza és minden képzelhető módon becézi . . . Megengedi, hogy az összes isteni dolgokban, még pedig minden erőfeszítés nélkül, megtalálhassa az édes, ízletes, szellemi anyatejet és hogy a lelkigyakorlatokban nagy öröme teljék . . . Az ilyen lélek nem tud betelni az imádsággal s hosszú ideig, talán egész éjeleken át is elmerül benne. Az önsanyargatás a legnagyobb öröme. A böjtölés élvezet neki».⁸

Óriási többlet ez az előbbi állapottal szemben, mert a lélek a vallás-világot, melyet eddig a füstölgő és villámló Sinai-hegy képében látott, verőfényben, virágzó pompában, illatárban, mennyországos szivárványszínben pillantja meg és élvezi s nem tud betelni vele. Mintha csak a Boldogság-hegyén

¹ Itinerarium, cap. IV. u. 2. T. V.

² De triplici via, p. 14. T. VIII.

³ De quinqu. festivit. pueri Jesu. p. 88. T. VIII.

⁴ De div. quaest. cap. LXXXIV. p. 1—2.

⁵ Cant. cant. III. 2.

⁶ Dial. I. 209.

⁷ Énekek éneke 2, 11—12.

⁸ A lélek sötét éjszakája I. 1.

tanító fehértógás Mestert látná maga előtt, amint mondja: «Boldogok, kik éheznek és szomjúhozzák az igazságot». (Mt. 5, 6.) Azonban bármennyire is öröndetes fejlődés ez a régihez képest, mégis az igazi tökéletesség szempontjából önző haszonlesésnek kell minősítenünk. Azért a Dialogus is inkább gáncsolja, mint dicséri: «A második állapotban levők ismertetőjele, hogy szolgálatomban saját hasznunkat és kielégülésüket, vagyis azt az élvezetet keresik, melyet bennem találnak».¹ «Ragaszkodnak ahhoz a személyes élvezethez, lelki gyönyörhöz, melyet bennem találnak.»² Éppen ezért gyakran, mikor felebarátjukat testi vagy lelki szükségben látják, nem segítenek rajta, nehogy megfosszák magukat a lelki békétől.»³ Mivel a rendesnél jobban belemerülnek a jelenlétem nyújtotta örömbé, mikor megvonom azt, ahelyett, hogy előbbre mennének, hátra mennek és ott akarják azt föllelni.»⁴ Azért ha megvonom tőlük a lelki vigasztalásokat, lelohad, sőt gyakran kialszik irántam való szeretetük . . . a lelki haragnak egy nemével egészen visszaesnek, gyakran egészen fölhagynak gyakorlataikkal.»⁵

Pedig Isten jót akar nekik, mikor meg-megvonja tőlük a vigasztalásokat: «Csak azért bánok velük így, hogy őket a tökéletességre vezessem, hogy nagyobb önismeretre jussanak, hogy a maguk semmiségének tudatára ébredjenek és belássák, hogy maguktól semmi kegyelmet se szerezhhetnek.»⁶ Ki akarja váltani bennük az igazi «számítgatás nélküli szeretetet», «hogy félretéve minden személyi érdeket . . . tisztult, szabad szívvel szeressék őt, «minden tekintet nélkül önmagukra».⁷

Útmutatást is kapunk a Dialogusban, hogyan lehet följutni a tiszta, szabad szeretet állapotába. Az ilyen lélek t. i. zárkózzék be aláztatosan az ön- és Isten-ismeret cellájába, folytonosan imádkozzék és legyen éber.⁸ Természetesen eleinte a szóbeli ima lesz túlsúlyban, azonban törekedjék ezt is mindig tökéletesebben végezni, szinte teremtsen új légkört telve helyes ön- és Isten-ismerettel, vagyis mialatt kiejti az ima szavait, gondoljon vissza általánosságban és röviden bűneire, majd emelje tekintetét Isten Fiának vérére, hálásan megemlékezve az ő bűnbocsájtó irgalmas jóságáról, szeretetéről.⁹ S álljon ima közben bizonyos figyelő helyzetben, hogy észrevegye, ha szólni akar hozzá az Úr, amikor tökéletesebb önismeretre, hibái őszintébb megbánására akarja őt vezetni. Ilyenkor hagyja abba a szóbeli imát, ha csak nem kötelező az.¹⁰ Ebből a kitartóan és okosan végzett szóbeli imából ki fog fejlődni valami szent vágy és jó, szent akarat, ami tulajdonképpen folytonos ima s ami akkor sem szakad félbe, ha közben ismét szóbeli imát végez vagy felebarátjának szeretet-szolgálatot tesz.¹¹

¹ Dial. I. 198.

² Dial. I. 234.

³ Dial. I. 236.

⁴ Dial. I. 233.

⁵ Dial. I. 198, 199.

⁶ Dial. I. 198.

⁷ Dial. I. 200—201.

⁸ Dial. I. 211.

⁹ Dial. I. 221—222.

¹⁰ Dial. I. 224—225.

¹¹ Dial. I. 226—227.

Harmadik állapot:

az „emberi” szív meghal a hősi lelkiismeretesség Kálváriáján, hogy megisteniesüljön

Az ember végcélja kettős: elsősleges Isten külső dicsősége, másodlagos az ő saját boldogsága. A szabadsággal felruházott ember azonban azt rendszerint megfordítja, legalább kezdetben. Az ő szemében a boldogság elérése a fontos, a fő dolog. A bukott ember életfelfogásának a tengelye az öncélúság és az ősi «nem szolgálók», mely vastag testiségbe merült önimádássá fajulhat. Nyilvánvaló, hogy az ember oly mértékben közelíti meg a tökéletességet, amennyire háttérbe tudja szorítani féktelen boldogságvágyba belebetegedett énjét és ezzel szemben Isten dicsőségét teszi meg önként igazi, elsősleges végcéljává. A Szent János-i «Neki növekednie, nekem pedig kisebbednem kell»¹ elv valósul meg itt fokozatosan és pedig szinte az önmegsemmisítésig. Szó szerint kell vennie Jézus kijelentését: «Ha valaki hozzám jön és nem gyűlöli . . . még saját életét is, nem lehet az én tanítványom»² és a másikat: «Bizony, bizony mondom nektek, ha csak a gabonaszem a földre nem esik és meg nem hal, maga marad; ha pedig meghal, sok gyümölcsöt hoz . . . aki gyűlöli életét az életben, megőrzi azt az örök életre».³ Amint tehát előbb telhetetlen önzésének kielégítésére még magát Istent is föláldozza bizonyos értelemben, úgy most mindent, még önmagát is, áldozzon föl Isten dicsőségére. Nem erről a két ellentétes, végsőkéig feszülésről beszél-e Szent Ágoston is, mikor mondja: «Két várost épített a két szeretet: földit t. i. az önszeretet egészen Isten megvetéséig, égit pedig az Isten szeretete egészen az önmegvetésig?»⁴

A tökéletesség: Kálvária, halljuk a Benigna Consolatának történet kinyilatkoztatásokban. A lehető leghűségesebben közre kell működnie a léleknek, mikor Jézus az ő isteni akaratának kalapácsával és azon alkalmak szegeivel, melyeket ő nyújt, oda akarja szegezni őt a keresztfához. A Kálvária tetején megfosztja őt természetes hajlamainak minden kielégítésétől.⁵

A Dialogus erről a harmadik állapotról, melyet a tökéletesség vagy tökéletes szeretet állapotának is nevez,⁶ igen részletesen szól. Minden oldalról megvilágítja ezt az Isten dicsőségeért és embertársaink javáért történő kálváriás önfeláldozást. A modell a megfeszített Jézus. Hozzá nőnek fel, mint megannyi passziflórák, a tökéletesedni vágyó lelkek. Mikor az első fokon voltak, mintegy gyökeret vertek a Megfeszített lábainál. Mikor a második fokra emelkedtek, mintegy felnőttek az ő megsebesített oldalához. Innen azután úgy jutottak az igazi tökéletességre, hogy mintegy belenőttek és keresztlőnőttek az isteni Szíven, ahol második keresztségben részesülve felnőttek a Megfeszítettnek ajkaihoz.⁷

Följutva ide, vagyis áthasonulva a Megfeszítettthez, ugyanazt teszik.

¹ Ján. 3, 30.

² Luk. 14, 26.

³ Ján. 12, 24—25.

⁴ CV. 40, 2, 56; ML 41, 436.

⁵ Dombi, Kalauz, 104—105.

⁶ Dial. I. 245.

⁷ Dial. I. 250—257.

amit ő és apostolai.¹ Szent Pállal mondják : «Dicsekszem . . . örömet találok . . . szidalmakban, nélkülözésekben, üldöztetésekben, szorongatásban Krisztusért».² «Távol legyen másban dicsekedni, mint a mi Urunk Jézus Krisztus keresztyében, aki által nekem meg van feszítve a világ és én a világnak . . . én az Úr Jézus sebhelyeit viselem magamon.»³ A szent kereszt asztalánál táplálkoznak, asztaluk maga az Atya, felszolgálójuk a Szentlélek, ételük Isten Fiának tanítása, teste, vére s így a megfeszített Szeretet átjárja, áthévíti, áttüzesíti őket s nem csoda, ha az ő sebrózsái is kinyílnak testükön».⁴

Egyetlen gondjuk : megegyezni mindenben Isten szent akarataival ; szenvedélyük az Isten dicsősége, éhségük a lelkek üdve. Fájdalom nélkül tesznek és viselnek el mindent a szent ügyért, sőt egyenesen ambíciójuk szembeszállni ezer ellentmondással, gúnnyal, üldöztetéssel a nagy, szent eszményekért. Nem mintha reájuk nézve a fájdalom megszűnt volna fájdalom lenni, hanem azért, mert kihalt bennük az érzéki vágyóképeség, az érzéki akarat s így nem érzékenyek többé. Szent Pállal ismételtetik : «Átkoznak bennünket és áldást mondunk ; üldözést szenvedünk és eltűnjük ; szidalmaznak bennünket és mi imádkozunk ; mintegy szemetje lettünk a világnak s mindenkinek söpredéke egész mostanáig». (Kor. I. 4, 12—13.) Egyedül az Isten-bántás fáj nekik.⁵

Tökéletességüknek legkétségtelenebb kritériuma, hogy a megfeszített Krisztus után futva-repülve, lendületüket sem jogtalanság és üldöztetés, sem kitüntetés és hízelgés nem tudja megállítani, de még csak meglassítani se.⁶

Negyedik állapot:

a megisteniesült szív azonosul gyönyörteljesen a Mester Szívével, a Tábor-hegyi-fényben

Van negyedik állapot is ebben a vallás-erkölcsi tökéletesedésben, de ezt nem lehet fokozatilag különválasztani az előbbtől, mert szükségszerűen velejár úgy, hogy az egyik a másik nélkül nem létezhet, egyik a másiktól elválaszthatatlan.⁷ A harmadik állapot gyümölcsének is nevezi egyik helyen⁸ a Dialogus, nyilván azért, mert mint a teljesen kifejlődött fa is újra és újra meghozza gyümölcsét, anélkül, hogy lényegben tovább kellene fejlődnie, így termi meg ez is a negyedik állapotot : az Istennel való tökéletes egyesülést.

Ezek a nagyon tökéletes lelkek ugyanis, miután elpusztítottak magukban minden földies ragaszkodást, minden önző vagy érzéki vágyat és egészen meghaltak saját akaratuknak, alkalmasakká válnak, hogy maguk fölé és föld fölé emelkedve beleszegződjenek az égbe. Minden idő és hely jó nekik az imára, egyesíthetik szellemüket Istennel, amikor csak akarják, a szeretet érzelme által. Isten állandóan érezteti velük jelenlétét.⁹ Megjegyezhetjük ez utóbbira

¹ Dial. I. 249—257.

² Kor. II. 12, 9—10.

³ Kor. II. 12, 9 ; Gal. 6, 14—17.

⁴ Dial. I. 267—269.

⁵ Dial. I. 259—267.

⁶ Dial. I. 260.

⁷ Dial. I. 264.

⁸ Dial. I. 266.

⁹ Dial. I. 268.

vonatkozólag, hogy Poulain Isten jelenlétének ezt a tapasztalati megérzését a misztikai egyesülés első alapjellegzetességének tartja.¹

Érthető azután, hogy ez az állandó Isten-közelség és Istenbe-merültség még teljesebbé teszi a harmadik állapotban vázolt tökéletességüket. Élvezet nekik szenvedni, viszont azok az örömek, vigasztalások, melyeket a világ akar nekik adni, valóságos szenvedések számukra. Sőt nemcsak a világ kitüntetései elől menekülnek így, hanem alázatosságukban és önmaguk gyűlöletében odáig mennek, hogy megvetik azokat a vigasztalásokat is, melyeket Isten kínál nekik. Természetesen ezzel nem Isten ajándékát vetik meg, hanem azt a kielégülést, melyet a lélek vágya abban találhatna.²

Sajátságosan Szent Pál «mint akik szomorkodnak, mégis mindig örvendeznek»³ paradoxonjának ellentétes érzelmei ölelkeznek bennük, mint a vihartól még remegő égbolton a szivárvány. Gyötrődnek külsőleg a testi fájdalmakban, belsőleg: látva felebarátjuk nyomorát és Isten bántását és mégis boldogok a szeretet örömeiben.

Minél jobban belemerülnek Istenbe, a szeretet tüze kiéget belőlük minden önző akaratot, tehát így fokozatosan leomlik a válaszfal és ők egybeolvadnak, azonosulnak Istennel. («Elles sont ainsi devenues une même chose avec Moi et Moi avec elles».)⁴ Teljesednek rajtuk Szent Pál szavai: «Aki az Úrhoz ragaszkodik, egy lélek övele».⁵ Gondolhatunk itt Szent Mechtildre, akinek fejére aranykoronát tett Jézus és őt a legszeretetteljesebben átölelve így szólt hozzá: «Köztem és közted nincs semmi válaszfal»⁶ és egy másik alkalommal e szavakat intézte hozzá: «A te lelked az enyém és az én lelkem a tied».⁷

Ezen rendes egyesülésen kívül időnként rendkívüli módon is egyesülnek Istennel. A Dialogus festői leírásában így olvashatjuk: «A lélek emésztődve a vágytól fut férfiasan a megfeszített Krisztus tanításának hídján (alatta a földi élet vízének forgataga). Mikor eljut a kapuig, szelleme Vértől tápláltatva és megrészegülve, a Szeretet tűzétől égve felém szökken és élvezi bennem az örök Istenséget».⁸ Mintegy megcsillan itt a lélek előtt a Táborhegy fénye. Mikor is hasonlíthatnánk ezt máshoz találóbban, hisz ilyenkor látni engedi magát Isten a léleknek, a test fölemelkedik a magasba, vagy mozdulatlanává válik.⁹

Természetesen nem magát az isteni lényeket látják és élvezik ezek a kitüntetett lelkek, magyarázza maga a Dialogus, hanem csak annak hatásai-ban részesülnek. Ez is csak ritkábban jut osztályrészükül, mert jelenlegi testhez-kötöttségükben nem bírnák elviselni. Éppen ezért mindig jobban vágyódnak Szent Pállal a halál után: «Szeretnék megszabadulni és Krisztussal lenni»,¹⁰ hogy így megszabadulva a test nyűgétől állandóan és már magát az isteni lényeket élvezhessék.¹¹

¹ Des grâces d'oraison, 69.

^{2, 4, 8, 9, 11} Dial. I. 267—276.

³ Kor. II. 6, 10.

⁵ Kor. I. 6, 17.

⁶ Liber specialis gratiae II, 18.

⁷ U. o. I. 13.

¹⁰ Fil. I. 23.

JUAN DONOSO-CORTÉS

IRTA: DR. HANS BARTH (ZÜRICH)

I.

A spanyol nemzet védszentje San Jago. Ez a keresztes zászlós, dárdás vitéz egyesíti magában a térítő prédikátor és a harcos lovag erényeit — ő a spanyol élet vallási mintaképe. Mert «a spanyol nemzet története nem más, mint a válásos élet története Spanyolországban.» (Gothein.) És ez az élet mindvégig *harcot* jelentett: harcot két fronton, külső és belső ellenségek ellen, a hit tisztaságáért és egységéért.

A belső harc is az önvédelem taktikájához tartozott, mert csak akkor lehetett idegen vallások csábításának és támadásának ellenállni, ha a nép hitének végső egysége biztosítva volt. «Az arabok és az izlám ellen folytatott hét-százéves harcban szerezték a spanyolok azt a tapasztalatot, hogy hitüket és üdvözlésüknek lehetőségét csak katonai erények által menthetik meg. Hallgassanak el a hit belső kérdései, a bölceleti kételyek, mikor a hit külső megjelenése, fennmaradása és apáról fiúra szállása van veszélyben. Az izlám csalogató és fenyegető elemeitől körülvelt spanyol kereszténységnél szükséges volt, hogy «moli me tangere» legyen a vezérelve. Kellett, hogy kifelé szűzies, rideg, harcos és türelmetlen legyen, befelé pedig kérlelhetetlen és magátólértetődő — meduzapajzsos, vértezett, lándzsás Pallas Athene, ki belső fejlődés nélkül, időtlenül, tökéletes teremtményként pattant ki az istenatyja agyából.» (Vossler.) Csak aki Istennel és önmagával meg nem hasonlott, csak akiben a kétség már nem él és minden elhatározását a feltétlen engedelmesség tudatában hajtja végre, csak az képes a hitért és a hitetlenség ellen győzelmesen küzdeni. Minden egyezkedés az elhatározás egyértelműségén ejtene csorbát, a tettek átütő erejét gyengítené és veszélyeztetné a hit diadalát a hitetlenség felett.

Nem véletlen tehát, hogy Donoso-Cortés 1849 aug. 23-ról keltezett levelében a következőt írja Raczinszky Anasztáz grófnak, a madridi porosz követnek: A spanyolok történelmi főjellemvonása a mindenben való túlzás. Mi túlozunk bűneinkben és erényeinkben, fontos és nem fontos, kis és nagy dolgokban. Eltúloztuk az állhatatosságot az arabok elleni harcokban, a fajgyűlöletet a zsidók kiűzetésekor. Az hiányzik még csak, hogy a szocializmust is túlzásba vigyük — és meg fogjuk tenni. Akkor majd meglátja, mik vagyunk mi spanyolok: egy jó vagy rossz gondolat megszállottjai.»

II.

A keresztes zászlós, dárdás San Jagonak, a térítő és harcos katolicizmusnak tradícióját a XIX. században Juan Francesco Manuel Maria-de-la-Salud Donoso-Cortés, Valdegamas őgrófja (1809—1859) képviseli.

Ki volt Donoso-Cortés? Mexikó meghódítójának, Fernando Cortésnak leszármazottja; egy európaszerte feltűnést keltett, gyorsan híressé vált és hamarosan elfelejtett könyvnek írója; a múlt század első felének egyik legkiválóbb katolikus államférfia; fényes szónok, kinek két beszédére, melyet a madridi képviselőházban mondott el, egész Európa felfigyelt és azontúl feszült figyelemmel leste minden szavát; egy erőshítű katolikus, kinek mély-séges pesszimizmusát csak a keresztény igazság világosította meg.

Igen, Donoso pesszimista volt, mert prófétaaszemei már egy évszázaddal ezelőtt meglátták, hogy Európa szellemi és politikai rendje egy káosz feneketlen örvénye felé sodródik és ő nem bízott benne, hogy lehet még e világrészben elég erő, mellyel ellene szegülhet az árnyak és megmenekülhet a végromlástól.

Donoso eredetileg a francia forradalom eszméiért, Rousseau és Destutt de Tracy ideáljaiért küzdött. «Katolicizmus, liberalizmus és szocializmus»-ról szóló (1851-ben megjelent) tanulmányában azonban megtagadta ifjúságának szabadszelleműségét és minden átmenet nélkül a szigorú katolikus hívőség és a monarchista abszolútizmus harcosa lett.

Ezt a hirtelen változást megtérésével magyarázza Donoso. Fivére halálakor hatotta át először a keresztény hit élő igazsága. «Lelkem legmélyén mindig hívő voltam. De hitem terméketlen volt, mert sem gondolataimat, sem szavaimat, sem tetteimet nem befolyásolta. Tehetségemnek és eszemnek semmi köze sincsen megtérésemhez. Szegényes tehetségem és beteg eszem inkább halálra, semmint hitre vezérelt volna. Minden megtérés misztérium. Az én megtérésem elmondhatatlan titka a gyengédség titka. Nem szerettem Őt. De Isten akarta, hogy Őt szeressem. És most szeretem Őt. És mert szeretem Őt — megtértem.»

III.

Egy gondolat az, mely Donosót újból és újból foglalkoztatja: «*Minden nagy politikai kérdés egy nagy teológiai kérdést is tartalmaz*». Az állami és jogi élet minden változásának előzményét a vallásos szellem kozmoszában találhatjuk meg. *A vallási rend minden tévedésének a szociális rend egy-egy tévedése jelel meg.* (Csodálatosképpen a katolicizmussal élesen szembenálló Proudhon Donosóval egyidőben eszmél rá erre az összefüggésre. Idegenkedve írja «Egy forradalmár vallomásaiban»: «Milyen meglepő, hogy politikánk mélyén mindig megtaláljuk a teológiát». Egyébként e megállapításnak csak Proudhon, illetőleg Donoso által levont konzekvenciái eredetiek; az egész problémát már ötven esztendővel előbb felvetette De Bonald.)

Donoso szerint a vallási metafizika és az államelmélet nem valami véletlen párhuzamban áll, hanem a vallásos szellemiség és a politika rendje között ok és okozati összefüggés található fel. A kinyilatkoztatott isteni igazságok fel nem ismerése és meg nem értése vezet a szociális közösségeknek és az egyes ember egzisztenciájának felbomlásához.

A valóságos emberi közösségek törvényei Isten törvényei. Minden vallási tévedés végzetes, mert szükségszerűen nyomon követi a szociális tévedés. «Minden elképesztő szociális tévedés elképesztő vallási tévedésből ered. A szociális igazságtalanságoknak okai vallási tévtanok és csak általuk magyarázhatók meg.»

Politika és teológia összefüggése feloldhatatlan, mert a kettő egységet képez és ez az egység Istenben nyugszik. Ezért : *«A vallási igazság egyúttal a politikai igazság is».*

Minden mondat, mely az ember természetére vonatkozik, egyaránt teológiai és politikai jelentőségű. Minden teológia és minden politikai teória képet alkot magának az emberről és a maga módján válaszol a kérdésre, hogy az ember jó vagy rossz-e. Minden teológia és politikai teória a maga emberképe szerint határozza meg, hogyan cselekedjünk.

De Bonald e kérdést az emberi és isteni szuverénitás problémájának kapcsán fejtegeti és megállapítja, hogy «az ember vallási és politikai szuverénitásának ateisztikus dogmája minden forradalomnak és minden társadalmi betegségnek oka.» Donoso az erkölcsi magatartás szférájában azt a felfedezést teszi, hogy «minden forradalom egy-egy állomás az emberi gőg útján.»

Miért éppen a gőg a forradalmak útjának irányítója? Mert az ember legmélyesebb bűne a gőg. Mert a gőg az ember elszakadása Istentől. Mert a gőg lázadás Isten ellen és az isteni létnek, az isteni hatalomnak bitorlása. Istenen kívül semmi sem jó — ember és Isten között feneketlen mélység tátong. Bűnös fennhéjázás, ha az ember ezt a mélységet nem látja meg és utat akar építeni ott, ahol áthidalhatatlan szakadék van. «Ha feltesszük, hogy az ember veleszületetten és okvetlenül jó, akkor nincs más hátra, mint elismerni, hogy az ember az egész világ reformátorává lehet anélkül, hogy maga is reformra szorulna. Ezzel pedig az ember Istenné lesz : feladja az emberi létet és istenivé válik. Mivel ő maga okvetlenül jó, tehát minden, amit forradalmi és lázadásai által terem, okvetlenül jó.»

Ha az ember Istenhez hasonló akar lenni, akkor nemcsak cselekedeteiben, hanem gondolataiban is a tévedések rabja lesz. Ha az emberi szellem azt hiszi, hogy önmagában van alapja és képes arra, hogy az igazságot önerejéből ismerje meg, akkor három tévtannak lesz áldozata : Az *első* tévtan az emberi szellem függetlenségének és szuverénitásának eszméje, melynek a politikában az értelmiség fennhatósága felel meg («que consiste en afirmar la soberania de la inteligencia»). A *második* tévtan azt hirdeti, hogy az emberi akarat jó és nincsen isteni kegyelemre utalva ; ennek a politikában az a felfogás felel meg, hogy a

jóakaratuaknak nincsen törvényre és törvényadóra szükségük. A *harmadik* tévtan az ösztönök természetes jóságát állapítja meg és így hamisan határozza meg az állami élet feladatát és értelmét, mert azt mondja, hogy a hatalomnak ideális célja minél több egyéni vágyat kielégíteni.

A jelenkor számtalan tévedése végeredményben két tagadásra vezethető vissza : «A társadalom tagadja, hogy Isten az, aki a teremtményekről gondoskodik és tagadja, hogy az ember bűnben fogant. *És mert a társadalom ezeket tagadja, halálisan beteg a szervezete. És el fog pusztulni. Mert nem katolikus, y solo catolicismo es la vida — és csak a katolicizmus az élet.*

Donoso kérelhetetlenül ragaszkodik alapgondolatához. Az igaz hit és az igaz belátás elvesztése minden szociális bajnak oka és pusztulásunk magyarázatát leli elbizakodottságunkban — az «eritis sicu^t Deus» nagyzási hóbortjában.

IV.

Napnyugat történelme a bomlás történelme. Ezt a bomlást már semmi sem tartóztathatja fel : «No hay salvación para Europa» — nincsen megváltás Európa számára. Mert a történelem tanúsága szerint egy nép, mely elvesztette hitét, sohasem találja meg újra.

Donoso alternatívája ez : A katolikus hittal szemben, mely a feltétlen igenlést testesíti meg, áll a feltétlen tagadás, mely mindenben megvan, ami nem vezethető le közvetlenül a katolicizmus lényegéből. Hit vagy nihilizmus, hit vagy racionalizmus — ez a kérdés. A politikában pedig abszolút monarchia vagy demokrácia, isteni szuverénítás vagy emberi önkény, a köteleességek elsőbbsége vagy a jogok előretolakodása, vallásos vagy bölcséleti elv.

A filozófia nagy tévedése Donoso szerint az, hogy állításait a feltétlenség formájába öltözteti, pedig a természet rendje szerint minden relatív. «A gondolatok rendje szerint egyedül az Egyház van az abszolútum birtokában. Nekünk embereknek, fel kell emelkednünk a relativumoktól az abszolútumokhoz, hogy valamit tudjunk, míg az egyháznak, ha minket tanít, semmi más nem kell tennie, mint az abszolútumok magasságaiból leszállani a mi relativitásunkhoz.»

A hit az ész alapzata. Ha az észt magára hagyjuk, nincs többé számára mérték is bizonyosság — kell, hogy kétség töltse el. «A kétség azonban megbontja az egységes hitet, mely egyedül biztosíthatja egy nép közösség tagjainak összetartozását. Az oldott kéve között termékeny talajra hull a forradalmak magja.» A vallásos és bölcséleti elv harcából ered minden baj, mely Európára háramlott. A filozófia a főbűnös e világrész káoszában, mert belső törvénye az ateizmus és a nihilizmus.

Donoso a maga nagyszerű egyoldalúságában mindenütt csak a hit és az ész alternatíváját látja. Számára nincsen dialektika, nincsen kompromisszum ; nem hiszi, hogy a valóságban szerepe lehet a megegyezésnek és a kiegyezésnek.

Mértéktelen önkényességgel szorítja bele Európa szellemtörténetét a radikális igenlés és a radikális tagadás kereteibe.

Itt csak röviden utalhatok arra a különös kapcsolatra, mely Donoso és protestáns kortársa, Kierkegaard között fennáll. Mindketten a modern autonóm ember nagyravágása ellen küzdenek, mindketten a nihilizmust akarják legyűrni és mindketten abban látják a modern egzisztencia nihilizmusát, hogy a dacos, kétségbeesett ember nem meri belevetni a hitbe magát, mert nem tud lemondani az autonómnak hitt ész biztosítékairól. Beleugrani a hitbe annyit jelent a kétkedő számára, mint beleugrani a semmibe.

A katolikus államférfi és a magányba vonult protestáns közös frontot alkotnak az új világ ellen. E téren csak annyi az eltérés közöttük, hogy Kierkegaard még Donoso egyházi hitét is mint kétségbeesett törekvést vetné el, mert arra irányul, hogy valamiképpen mégis biztosítsa az ember helyzetét a világban; Donoso pedig azt hozhatná fel Kierkegaard ellen, hogy a szubjektivitásra, melyet egyedüli igazságnak tart, nem lehet emberi közösséget alapítani. Lényeges, hogy mindketten az autonóm ész téveszméjének radikális feláldozását követelik és nem látnak más módot a megmenekülésre. Donoso szerint nincs más egység az emberek között, mint «a kereszt egysége» és Kierkegaard azt követeli, hogy mindenki vegye magára «a kereszt botránkoztatását» («das Ärgernis des Kreuzes»). Természetesen ez a párhuzam és az a tény, hogy Donoso és Kierkegaard működése időben egybeesik, még nem jogosít fel arra, hogy egyiket a másik által magyarázzuk.

V.

Most már csak az van hátra, hogy megvilágítsuk a szempontokat, melyek szerint Donoso Európa politikai szituációját megítélte. Két híres beszédében mondta el politikai krédóját — 1849 jan. 4-én a diktatúráról és 1850 jan. 30-án az általános helyzetről szónokolt. Nézeteit azonban csak úgy érthetjük meg teljesen, ha antropológiai és történelemfilozófiai tanaiból indulunk ki.

A «civilizáción filosofica» azt tanítja, hogy az ember természete jó és egészséges. Mivel pedig az ember eredendően jó és autonóm esze általános igazságok megismerésére képes, a filozófiai civilizáció rábízta a társadalom rendjének megalkotását. Az eredmény? Bomlás. Mert valóságban az ember nem egészséges, hanem beteg; nem jó, hanem rossz; segítség nélkül, kegyelem nélkül nem tehet jót; az Istentől elszakadt ember elméje nem képes az igazságot kitalálni vagy megtalálni.

A filozófiai civilizáció: káros. Igaz, hogy szabad benne az ember, de beteg akarata és elméje csak bomlást és szétesést tud előidézni. A francia forradalom eszméinek elterjedése és megvalósulása által a tömegek uralma jelenik meg a történelem láthatárán. Ebben a helyzetben nem érvényesülhet már a monarchia ereje, helyébe kerül a diktatúra. «A világ óriási léptekkel közeledik egy

*despotizmus*hoz, mely gigantikusabb és rombolóbb lesz, mint minden más uralom, mely emberemlékezet óta fennállt.»

És nincs más mentség, mint a *vallásos újjászületés*. De valószínű-e, hogy az elborult elméjű európai ember megtalálja az Istenhez vezető utat? «Aqui hablo con la más profunda tristeza; no la creo probable» — a legmélyebb szomorúsággal mondom: nem hiszem, hogy valószínű.

Rendnek kell lenni. Az emberek nem tudják maguk megalkotni és nem tudják Istentől elfogadni, így hát inkább az erőszak igájába hajtják nyakukat. Az isteni rend feloszlását nyomon követi a barbárság. «És adja Isten, hogy igaz legyen amit mondok, mert a barbárságnak a civilizáció felett még mindig van egy előnye: a barbárság termékeny, míg a civilizáció meddő... A barbárság legalább kultúrákat hozott létre, míg a civilizáció kultúrákat pusztított el.»

A diktatúráról szóló beszéd így végződik: «Ha arról van szó, hogy a szabadság és a diktatúra között válasszunk, akkor nem lehet közöttünk véleménykülönbség. Ki az, aki megölelheti a szabadságot és mégis a diktatúra előtt borul térdre? De e percben nem ez a kérdés, mert nincsen szabadság Európában... Szabadság és diktatúra között a szabadságot választanám, most azonban választanom kell a lázadás diktatúrája és a kormány diktatúrája között és ebben az esetben a kormány diktatúráját választom, mert kevésbé nyomasztó és kevésbé szegénytelen. Az alsóbbak és a felsőbbek diktatúrája között én a felsőbbek diktatúráját választom, mert tisztább és világosabb légkörből ered. Végeredményben a tör és a kard diktatúrája között kell választani és én a kard diktatúráját választom, mert nemesebb!»

Donoso, a szónok, kit Metternich Demosthenesszel és Ciceróval vetett össze, még egyszer belekiált az európai hangzavarba. Az általános helyzetről szóló beszédében hitet tesz amellest, hogy *minden igazi kultúra a kereszténységből ered*. Mégis bevallja, hogy tudja milyen hiábavaló minden igyekezet — nem kételkedik benne, hogy a pusztába kiált.

Az európai társadalomnak meg kell halnia, mert Isten arra teremtette, hogy az Ő szavai által táplálják és az Ő szavai által maradjon fenn, — de a «tapasztalat orvosai» nem adtak neki mást, mint emészthetetlen racionalista gyógyszereket. *A racionalizmus pedig a «kárhozat doktrínája»; hirdetői, kik közé Donoso megkülönböztetés nélkül sorozza Spinozát, Voltairt, Kantot, Hegelt, a kárhozat papjai.*

Az európai társadalom meghal, mert a tévedés öl és az európai társadalom tévedéseken alapszik. Semmi sem bizonyos többé Európában — ily radikális dekadenciát nem tartóztathat fel senki.

Donoso hihetetlen éleslátással tárta fel korának minden jelenségében vallás és politika, teológia és államhatalom viszonyát. Hogy a politikai és gazdasági történés csak teológiai eszmék által magyarázható meg, számára a vallás feltétlen elsőbbségének bizonyítéka volt. «El error mata» — tévedés öl! Van-e mondas, mely jobban tanúsítaná a vallás mindenekfeletti hatalmába vetett hitet...

VÍZKERESZT

IRTA: RÓNAY GYÖRGY

A három napkeleti bölcsek aranyt, tömjént, mirrhát adának,
és hódolattal hódolának mindhárman a kis Jézuskának,
és megemlékezvén a jelről, amelyet álomban kapának,
hazafelé lusta tevéken kerülő úton indulának.

Hazafelé amint kocogtak a téres síkságokon által,
megtelt ő békességes szívök csöndes, egyszerű boldogsággal.
Ó lelkem, mért nem lehetsz boldog a három keleti királlyal,
bolyongván a különös élet elhagyatott pusztáin által.

Bolyongván bánatod növekszik, és reszketsz a hideg szelekben,
már-már pihenni csöndesülnél, mégis tovább mégy kivetetten,
mint szél a jerikói rózsát, gonosz kopóival kegyetlen
kerget az ijedtszemű hátha és a mogorva lehetetlen.

S nincs zug, hol gyökeret eresszél, miként a jerikói rózsza,
magjaid meddőn vándorolnak a világ szeleibe szórva,
némelyik kösziklára téved, némelyik reménytelen óra,
s amelyik a jó földre hullik, ott sem léssen, csak baj okozója.

Remegsz attól, aki megátkoz, de attól, aki megbocsátna,
százszor jobban elmenekülnél, és nem mersz betérni a házba,
hol békecsókkal vár a gazda és ahol a kapu kitárva :
visszahúz a zord lehetetlen és visszatilt az ijedt hátha.

Mert megnyugodnod lehetetlen és hátha könny marad utánad,
kísértetként üldöz az arc, ha önmagad miatt sírni láttad,
rettenetes pusztá a lét, hol nyomodban könnyek vize árad,
fájdalom szelei cibálnak és felhőként követ a bánat.

Ó ha néked is fölragyogna egyszer a csillag és mehetnél,
miként a három bölcs királyok, megállapodnál Betlehemnél,
könnyből, bánatból, fájdalomból Jézusnak ajándékot tennél...
Aki ezt írta, árva vándor, egy csöndes áve Máriát kér...

Szabadrét, 1935 január 5.

A GUILLOTINE ÁRNYÉKÁBAN

IRTA: GERTRUD LE FORT

Fordította: Sándor István

(Folytatás.)

Blanche tehát egyelőre a compiégnei zárdában maradt és pedig madame Lidoine vezetése alatt. A főnöknő ugyanis Marie de l'Incarnation nővért noviciamesteri hivatalától egész váratlanul felmentette s maga vette azt át.

Igy indult meg Marie de l'Incarnation küzdelme Lidoine főnöknővel.

Arról természetesen szó sincs, hogy mindez tudatos lázadás formájában történt volna: ismerve fegyelmezett szerzetesi lelkületét, eleve is kizártnak tetszik, hogy nyíltan szembehelyezkedett volna a főnöknővel. Példás magatartással vette tudomásul, hogy hivatalától felmentették. Lehetetlen az is, hogy személyes megaláztatása az ifjú noviciához való viszonyát zavarta volna. Egyszer ugyan ilyenformán nyilatkozott: «Jaj, az az ijedős kis jószág — talán még egy egérke is megszalaszthatná!» ezt azonban minden bántó él nélkül mondta s biztos, hogy sohasem szűnt meg imádkozni Blanche-ért. A madame Lidoine-nal vívott szóban forgó küzdelem, mint olyan, csak akkor lesz szembe-tűnővé, ha számon tartjuk a főnöknőnek az örök fogadalom betiltásakor követett ejárását. Eleinte nem is nyilvánult meg másban, csak a Blanche visszatartása miatt való, látszólag igen jogos aggodalomban: az idő ugyanis most már csakugyan veszedelmesre fordult. S mint mindig, hamarosan most is az egész konvent azonosította magát a noviciamester felfogásával.

Nem akarom itt, Kedvesem, táblázatban felsorakoztatni a közélet eseményeit: sejti ugyebár, hogy arról a korszakról beszélek, amikor a klérus 'civilnek' tekintése, azaz az alkotmányra való felesketése körül viharzott a harc s amelynek folyamán a forradalom lassanként valóban az Egyház üldözésébe csapott át. Nem nehéz tehát megmagyarázni a compiégnei Kármel állásfoglalását Blanche ügyében.

«Nincs szükségünk senkire, aki az örömünket rontja», így beszélt még a szelíd Jeanne de l'Enfance de Jésus is. «Gondoljunk csak arra, hogy a legközelebbi karácsonyt már talán az égben fogjuk ünnepelni a petit Roi-nál.»

S a naiv kis Constance de Saint Denis tudákosan tette hozzá: «Hát hogyha most ezekre az üldözésekre valóban sor kerül, elmondhatjuk-e majd tiszta lelkiismerettel, hogy mindnyájan elég erősek vagyunk?»

«Nem, semmiesetre sem mondhatjuk, gyermekeim», felelte mélyen csengő hangján Lidoine anya, aki történetesen arra járt. «De szerencsére nincs is rá szükség, mert ha az üldözés megindul, az erőt és a gyöngét egyaránt védelmébe kell majd fogadnia Őfelségének.»

«De úgy-e, elsősorban a gyöngét», kérdezte a kis Constance kissé bizony-

talánul, amint Lidoine anya továbbment. Kimondta, ami mindnyájuknak az eszében járt s így aztán nem is felelt neki senki, de természetesen mindenki Blanche-ra nézett.

Blanche ekkori képét megrajzolni nem csekély feladat. Madame Lidoine nem igen hagyott ránk lélektani megfigyeléseket, nem közölt további adatokat az események misztikájáról sem. Feljegyzéseiben csak apró, gyakorlati utalásokat találunk, ilyesfélét: «Azt tanácsoltam a szegény gyermeknek, hogy a nyugalmat továbbra is a félelemben magában kell kersenie, amelyet Isten a jelek szerint egyelőre nem szándékozik megvonni tőle.

«Vigasztalás a félelemben», «bátorság a félelemben», «megnyugvás a félelemben», «a félelem keresztjét hordozni» ezek azok az egyre visszatérő kifejezések, amelyeket madame Lidoine használ, sőt ezt a tanácsot is papírra veti: *«Hűnek maradni a félelemhez»*. Aláhúzom a legutolsó kifejezését, mert Blanchera nézve — úgy látom — az volt a döntő. Arról is értesülünk, hogy Blanche a főnöknő irányításával az Eucharisztianak, vagy mint madame Lidoine mondja, «a védtelen Istennek» különös tisztelője lett (ezt a megjegyzést az első blaszfemikus felvonulások alkalmával teszi, amelyek a körmenetek és más keresztény szertartások kigúnyolására egész hirtelenül bukkannak fel akkor Franciaországban.)

Bizonyos tehát, hogy a kívülállók szemében is az események különös találkozása volt, hogy ugyanaz a tavasz, amely Franciaországban az Egyház e súlyos megtámadását felidézte, hozta meg Rómában a nagy francia kármelita nővér, madame Acarie boldoggá-avatását. (Úgy-e emlékszik még rá, Kedvesem, hogy Marie de l'Incarnation az ő sírjánál ébredt valaha szerzetesi hivatásának tudatára.) Franciaország katolikusai, különösen pedig kármelita rendházai ebben az eseményben nyilván az utolsó ünnepélyes felszólítást látták a nemzet vallásos életének megmentésére. Ilyen szeltemben készülődtek az új boldog megünneplésére Compiègneban is. Ne gondoljunk most, Drágám, fényes főpapi misékre, kivilágításokra s a boldoggá-avatás egyéb fényes külsőségeire. Örülhettek, hogy egyetlen hű, azaz fel nem esketett papjuk is akadt, aki elmondott nekik egy csöndes szentmisét. Különben pedig az egyházi vagyon lefoglalása következtében még az új boldog méltó képének megfestetésétől is el kellett állniok. Vigasztalójuk a minden kármeliták elő- és példaképe volt: májusban jártak s a kápolna oltárán az Istenanya szobra állt, karján a petit Roi-val. Fejecskéjét újra felerősítették, de a törés fájdalmasan éktelenkedett a nyakán s hiányzott persze a koronája is; az agg Jeanne de l'Enfance de Jesus virágkoszorút tett a helyére. Mi sem természetesebb, minthogy Marie de l'Incarnation — akit legerősebben sarkalt a vágy a boldog megünneplésre — nem érte be e szerény előkészületekkel.

Az ünnep előestéjén követ jelent meg a Kármel forgóablakánál s egy levelet csúsztatott bele, amely a következő szavakat tartalmazta: «Kérem a tisztelendő kedves nővéreket, hogy a holnapi ünnepen új boldogjukhoz első-

sorban azért könyörögjenek, akinek súlyos veszedelemben forgó koronája küzd a maguk kis királyának koronájáért is». A levél Erzsébet főhercegnőtől érkezett s a király ellenállására célzott, aki tiltakozott a klérus «civilnek» tekintése ellen. (Tudja, kedves Barátnóm, mennyire elősegítette ez a kérdés a monarchia bukását.) Mondanom sem kell, hogy a levél a compiégnei kolostorban mindenek előtt és legmélyebben Marie de l'Incarnation nővérre hatott. Említsük meg újra, hogy madame Acarie sírjánál kapta a szerzetesi hivatást és pedig, mint vélte, azért, hogy az udvar bűneiért vezekeljen, amelyekkel összefüggött a saját élete keletkezése is. Erzsébet főhercegnő üzenete, mint királyi vérenek s mint sajátos hivatásának parancsa egyaránt mélyen hatott rá. Ezért határozta el, hogy önmagát s a hozzá igazodó konventet nemcsak előkészíti, hanem mintegy föl is ajánlja a vértanúságra.

«A francia királyság, amely annyiszor ismerte félre magasztos hivatását, most kezébe ragadja Krisztus zászlaját», szölt akkor madame Lidoinehoz, «engedje meg, anyám, hogy az Egyház jogaiért folytatott harcához felajánljuk neki azt a segítséget, amelyet Isten a mi gyöngye erőnkre bízott s hogy boldogunk holnapi ünnepének azáltal biztosítsunk páratlan ragyogást, hogy felajánljuk Isten Ófelségének az életünket az Egyház kockán forgó franciaországi életéért.»

Nos, azt hiszem Drágám, nem kell ismételnem, hogy az ilyen felajánlási aktusok hozzátartoznak a Kármel szelleméhez s hogy — legyünk csak őszinték — ez a lelkiület a kereszténység igazi, utolsó és döntő erőforrása, mihelyt a végsőkre kerül a sor. (Hiszen mi egyéb a keresztényüldözés, mint Krisztus önként vállalt megváltó halálának ismétlődése misztikus testének tagjaiban : s ilyen értelemben egy keresztény vértanu sem hal meg erőszakos halállal !)

Lidoine anyja még mindig vonakodott beleegyezését megadni. Bizonyára nem azért vonakodott, Kedvesem, hogy az áldozattól önmagát és a leányait visszatartsa, gondoljunk csak egy kissé az örök fogadalom betiltásakor követett eljárására. («Mit végez rólam szent akaratom?») Szerinte még nem volt «elvégezve» ez az áldozat : hangoztatta, hogy közösségnek még bizonyos gyengéje van, ezzel okolta meg a vonakodását.

Marie de l'Incarnation rögtön felfogta szavai értelmét : a compiégnei Kármelnek csak egy gyöngéje volt. «Jaj, anyám», kiáltotta kitörő szenvedéllyel, — ilyen pillanatokban a finom erek megdagadtak a halántékán, mint zivatar idején a francia folyók — «jaj, miért hajlítja anyám, leányai hősi bátorságát a szegény gyöngye gyermek igájába? La Force a neve, pedig talán de la Faiblesse-nek kellene hívni !»

«De Jésus au Jardin de l'Agonie a neve», mondta nyugodtan madame Lidoine. Jaj, éppen az volt az ő tragikuma «nagy» leányához való viszonyában, hogy a legfontosabb pillanatokban is hiányzott belőle minden páthosz.

Marie de l'Incarnation aszketikusan halvány orcáját fájdalom árnyékozta be : szinte hallhatóan lüktetett át a halántékán a francia királyi vér.

«Értem», szolt utolérhetetlen nemességgel, «ön nem óhajtja, anyám, hogy leányainak elszántságával az isteni végzés rendelkezék, hanem . . .» a «végzés» szó hirtelen megakasztotta.

«Elszántságukkal is, miért ne?» felelte madame Lidoine. Szavai tűrhetetlenül nehézkesnek tunktek fel Marie de l'Incarnation szemében. E percben kétségtelenül döntő fontosságot nyert, hogy a főnöknő akarva-akaratlan kimaradt a számításából.

Semmi kedvem sincs hozzá, Kedvesem, hogy egy nagy lélek tökéletlenségeit kirakatba rakjam. Alacsony fába ritkán csap a villám. Sekély víz nem tud elsodorni falvakat ; bárányfelhőből nem lesz zivatar. Az ördög — hőseim nyelvén szólva — maga tesz néha a lelki nagyságról tanuságot, hisz kétségtelen, hogy apró lelkekkel nem igen törődik ! Ki veheti tőle rossz néven, hogy legszívesebben magas és ragyogó sátrakban üti fel tanyáját? Valljuk meg, a forradalom is ilyen sátor volt ! Mi : Ön és én, örömmel üdvözlöttük az emberség új hajnalát s mily borzasztó is volt a csalódásunk ! Hisz nem az a szörnyű, hogy rendetlen ösztöneink rendetlen viszonyokra vezetnek, hogy értelmetlen gondolataink szenvedélyeket és bűnöket szabadítanak föl, az emberi nem igazi, megdöbbentő tragikuma abban áll, hogy legnemesebb eszményei (s nem volt-e ilyen a szabadság és a testvériség?) olykor merő torzképekké válnak s teljes ellentétükbe csaphatnak át. Ez persze nem azt jelenti, hogy minden eszményünk hamis, de jelenti, igenis, Kedvesem, hogy önmagában még nem elegendő. S most nézzük a szörnyű fordulatot ! Minden katasztrófa kitörését különös, ünnepélyes pillanat előzi meg, amikor hirtelen minden résztvevőn elhatalmasodik a bekövetkezendő kérlelhetetlen bizonyosság. Úgy-e emlékszik még a fojtó augusztusi napokra, közvetlenül a királyság bukása előtt? (Ó, Kedvesem, milyen páratlan bástya még a gyöngé király is, hiszen a fa ereje sem az ágakban, hanem a gyökerekben rejlik !) Honnan bukkant fel akkor hirtelen ez a sátáni titok, honnan surrant elő ez a kifejezhetetlen dermesztő homály? Ki hívta? Ki hitette el velünk, hogy elháríthatatlan? Ki kényszerítette a győzelmét biztosra vevő humanitást, hogy letegye előtte a fegyvert? Nem éreztük-e, hogy Franciaország fáin minden levél együtt reszket velünk? Mert hiszen reszkettek mind, kivétel nélkül : azok, akik a rémséget akarták és azok, akik kétségbeesve harcoltak ellene. Ebben a rettenetben még egyszer félelmetesen eggyé lett egész Franciaország ! De ezek az órák leírhatatlanok, ezeket csak átélni, csak átremegni lehetett !

Ekkor közölte monsignore Rigaud Lidoine de Saint Augustin főnöknővel, hogy beszélni szeretne vele. Ne csodálja, Kedvesem, hogy a főnöknő útnak indult ! Ne csodálja, hisz' akkorra már megszűnt a klauzúra kivételt nem ismerő szigorúsága ; látni fogjuk, hogy hamarosan nyoma sem maradt. Senki sem kételkedhetett benne, hogy küszöbön áll a szerzetesek kiűzése a kolostorokból. Sőt, még az egyházi ruha, a klauzúrának ez a mondhatni, utolsó és legintimebb formája — a világtól való elzárkózást értve a szón — ez is meg-

szűnt. A forradalmi kormány parancsára le kellett vetnie minden szerzetesnek s a rendek minden vagyonuktól megfosztva arra utasították tagjaikat, hogy polgári ruházatért családjaikhoz forduljanak.

Igy tehát madame Lidoine Párisba sietett, hogy a megpróbáltatások közelgő idejére átvegye följobbvalójától az utolsó parancsokat. Távollétében Marie de l'Incarnation bízta meg helyettesítésével. Talán különösnek látszik ez a rendelkezés ; valószínűleg úgy kell felfognunk, mint a bizalom föllebbezését az ellenszegülőhöz s egyben talán a hivatallal járó felelősséghez is.

Annál tragikusabbnak tűnnek fel a következményei.

Éppen az előbb volt róla szó, hogy a közös rettegésben mindenki összeforrt. Volt azonban Párisban valaki, aki a rettegésben nem osztozott. Madame de Chalaisra gondolok, aki akkor Compiègneban járt s elhozta egykori növen-dékének a polgári ruhát, amelyért Blanche az atyjához fordult.

Madame de Chalais alig változott. Jellemének és meggyőződésének szilárdsága csak olyan jól kiállotta a nehéz időköt, mint szűk fűzője a laza övek divatját. Kész vigasztalás volt hallani, milyen állhatatosan tartott ki amellett, hogy az a példás jámborság, amely a mostani jó francia királyt jellemzi, nem maradhat jutalmazatlan ; hogyha netalán mégis sor kerül rá, a derék keresztény nemesek és testőrök, akik most a Tuileriákban tartózkodnak, feltétlenül győzni fognak a durva, istentelen népen, és hogy a Gondviselés egyszerűen nem fogja eltűrni, hogy a hű és valóban hivatásuk magaslatán álló papokat bántalmazzák.

Bizonyosra veszem, hogy madame de Chalais Compiègneban is ilyenformán nyilatkozott. Hogy Blanche-sal miről beszélgettek, arról hallgat az írás, szerintem azonban ez nem is igen fontos. Elég az hozzá, hosszabb idő óta első ízben látta viszont madame de Chalais egykori tanítványát, és pedig — hisz a polgári ruhát segített neki fölpróbálni — fátyol nélkül. Nos, említettem már, hogy kissé nehéz feladat Blanche akkori arcképét megrajzolni, mégis igen jellegzetesnek és ami a fő, valahogyan egészen másnak kellett lennie, mint madame de Chalais várta. Az a föltevés, hogy olyasvalaminek kellett akkor lejátszódnia közte és Blanche között, mint annak idején a lépcső karfájánál. Tény, hogy madame de Chalais magából kikelve jött ki a fogadószobából.

«Ha itt így gondolkoznak, hát többé nem hagyatkozhatunk Istenre», szólt magán kívül a kapusnővérhez. «Igy gondolkoznak a kármelita kolostorokban? Hisz ez kész botrány !» Ereje hirtelen elhagyta. Hivatták Blancheot, de valóságos halálfélelemmel szabadkozott. Széket toltak hát madame de Chalais alá és orrához szaglőüveget tartottak, mire lassan ismét magához tért. Könyvekben tört ki, megtörtént vele az, amit soha senki sem gondolt volna róla.

«Ó, Istenem», zokogta, «ó, Istenem ! Meg fogják ostromolni a Tuileriákat és el fogják kergetni a királyt ! Le fogják tenni !» (Jól jegyezzük meg, azt mondta «fogják», nem pedig «akarják».) «Meg fogják ölni őt, őt, a legjobb, a legjámborabb királyt, aki csak valaha élt a földön !» (a legjámborabb királyt !). «Meg fogják ölni a hűséges papokat» (a hűségeseket !) ; «legyilkolják a vitéz

testőröket» (a vitézeket !). «Minden vadul bomlásnak indult, az emberek a legszörnyűbb anarchiába rohannak s éppen a legjobbak fognak elpusztulni !» (a legjobbak !)

Igy jajgatott madame de Chalais s így leplezte le egész kíméletlenül a kétségbeejtő helyzetet a szegény kedves nővérek előtt, akik elől Lidoine anya úgylátszik, eddig még egyre titkolta a legrosszabbakat.

A petit Roi egyik képét mutatták meg neki, hogy megnyugtassák, de alig is pillantott rá. «Ah», kiáltotta, «a petit Roi már halott !» de nem tette hozzá, mint egykor, karácsony éjszakáján Blanche : «Már csak az Agnus Dei él !» hanem mintha egyszerre szertefoszlott volna minden jámborsága. Külseje is teljesen, úgyszólván ijesztően megváltozott. Szűk fűzője kikapcsolódott : mikor a székre roskadt, összetörtek benne a halcsontlemezek s szomorúan meredtek ki a gyűrött selyemruhából. Büszke hajkoronája olyan volt, mint egy fészek, melyben a macska garázdálkodott. Percről-percre sovány nyakához kapta a kezét, mintha meg akarna róla győződni, hogy még mindig ott áll a két váll között. Majd meg kijelentette, hogy elutazik Svájcba, el Németországba, Spanyolországba, Belgiumba ; vagyis úgy repült át a francia határokon, mintha csak menekülne, hogy mindenünnen újra visszatérjen a saját kétségbeeséséhez. De nem foglalkozhatunk itt bővebben a szegény öreg hölgy siránkozásával, elég az hozzá, végre is sikerült rávenni, hogy újra kocsijába üljön, miután meggyőzték őt arról, hogyha valóban menekülni akar, nincs vesztegetni való ideje. (Később hallottam, hogy a határon még szerencsésen átjutott és három nap múlva Brüsszelben meghalt.)

Most pedig térjünk vissza a compiégnei zárdába : gondolja meg, Kedvesem, milyen helyzetben találták madame de Chalais szavai ; gondolja meg, hogy a főnöknő helyettese Marie de l'Incarnation nővér volt ! Hivatala kétségtelenül feljogosította annak a lépésnek az előkészítésére, amelyet madame Lidoine ugyan nem régen még ellenzett, de véleménye szerint nem tiltott meg egyszer és mindenkorra. (Marie de l'Incarnationt, Kedvesem, soha sem fogjuk a nyílt engedetlenség útján látni, hanem mindig csak bizonyos keskeny határterületeken.) Sejtí, ugyebár, milyen lépésre gondolok : itt volt a legutolsó drága pillanat, amikor hősi áldozatul önmagukat ajánlhatták föl Franciaország megmentésére.

Most mintha mégis kissé megdöbbenett volna Marie de l'Incarnation terve néhány kármelita nővért. Istenem, hiszen most már nemcsak arról volt szó, hogy — madame Lidoine-nal szólva — «tarka üveggyöngyöket aggassanak magukra», hanem a Grève-téren ekkor már ott állott a guillotine. A konvent, többé-kevésbbé halaványan bár, de mégis bátran adta meg a beleegyezését. Csak a naiv kis Constance de Saint Denis vallotta be félig sírva, hogy ő bizony félni fog, ha a vérpadon utoljára kerül rá a sor.

Marie de l'Incarnation kínos kisiklásnak érezte ezt a vallomást. «Hiszen a szerzetesrendekben nem a legfiatalabb, hanem a legöregebb az utolsó», szölt.

«S azonfelül nem is maga a legfiatalabb, hanem», — csak most pillantott rá Blanchera, aki bizony eddig izgatottságában csaknem elkerülte a figyelmét. «E pillanatban», mint később madame Lidoine följegyzi, «mintegy Krisztus halálfélelme árnyékozta be heroizmusának útját, de ő nem vette észre». — Ez a nemes lélek legfőbb mentsége, egyszersmind azonban a legsúlyosabb vád is ellene !

S Marie de l'Incarnation mégis érzett akkor valamit ebből az árnyékból : ugyanaz a különös meghatottság vett rajta erőt Blanche láttára, mint madame Chalais-n. Csakhogy ő nem az áldozattól félt, hanem attól, hogy áldozatában akadályokra találhat. S most már ott tartunk, hogy nemcsak az volt neki a fontos : nem várhatunk tovább, hanem ez is : tisztába kell jönnünk az erőnkkel. Mert hisz a szóban forgó felajánlási aktus mögött végeredményben is az a vágy lappangott, hogy egyszer majd a végrehajtására is sor kerül.

«Senkit sem kényszeríték a fogadalomra», szól gyorsan. «Aki nem elég erős arra, hogy önként Krisztus lábaihoz rakja az életet, aki ezt a kimondhatatlan boldogságot átérezni nem tudja, nyugodtan félreállhat.» Kétségtelenül azt hitte, hogy Blanche kapni fog ezen az engedélyen s — mondjuk ki nyíltan — számított is rá. Mert félreállni most annyit jelentett, mint különválni a közösségtől s megtenni az első lépést a távozás útján. De Blanche maradt és nem állt félre.

Most pedig lássuk röviden a fogadalmi aktusok lefolyását. Az egyéni fogadalomtétel rendszerint szentmise alatt, közvetlen átváltozás után történik. A miséző papot előre értesítik róla, a szóban forgó fogadalomról mementójában is megemlékezik, majd pedig megáldoztatja és megáldja a fogadalomtevőt.

Fellapozom újra Lidoine anya beszámolóját. Hazatérése után hűséges anyai szívével mindent elkövetett, hogy megkönnyítse a szegény gyermek helyzetét a szörnyű fogadalom előtt és alatt. A konvent, úgy látszik, az éjtszaka folyamán közösen készült elő a nagy lépésre. Igen csekélyre tartanók azt a varázserőt, amelyet Marie de l'Incarnation a lelkekre gyakorolt, ha azt hinnők, hogy a reggel bármelyiküket is csüggedten találta — Blanche kivételével. Mielőtt szentmisére mentek, Marie de l'Incarnation még egyszer kísérletet tett rá, hogy visszatartsa ; szavai megdöbbenően tükrözik vissza az ifjú novicia lelkiállapotát.

«Gyerme kem», szól hozzá, «értse hát meg, hogy ezt a lépést senki sem követeli magától. Hát valóban ilyen halálos aggodalommal akar a Megváltó színe elé lépni?»

Erre Blanche így felelt : «Én nem akarok hűtlen lenni, anyám». (Emlékezzünk csak vissza, kedves Barátnőm, arra a formulára, amelyet madame Lidoine aláhúzott beszámolójában : «hűnek maradni a félelemhez !»)

Kétségtelen továbbá, hogy Blanche a többiekkel együtt érkezett a kápolnába. A kis Constance de Saint Denis, aki mellette ment, világosan emlékezett rá. «Nem mertem azonban a szemébe nézni», mondta, «mert aznap reggel

valami fájdalmas öröm töltött el mindnyájunkat s minden apróság csak sérthetett volna.»

Most pedig térjünk a fogadalom szertartására. Magam előtt látom, Kedvesem, a kis kápolnát kopár és csupasz oltáraival, amelyeket minden díszüktől megfosztott az állam keze ; mintha nagypéntek lett volna. Látom az apácák karát, nincsen ülőhelyük — a kármelita kolostorban minden kényelem nélkül szokás imádkozni. A padló fadeszkáin egy csoport térdeplő nőt látok, akik végigimádkozzák a csöndes, csupán az utca távoli *Ça ira*-jától kísért szentmisét. A nők arca csodálatos fényben ragyog ; tökéletes odaadás, a végső, feltétlen és túláradó elszántság boldog tudata ömlik el rajtuk, mintha csak túl volnának az élet és a halál nagy problémáin. Csak egy van köztük — de jaj, én is úgy vagyok, Kedvesem, mint Constance de Saint Denis. Ezt az egyet nem merem magam elé képzelni ; nem tudom nézni a verejtékes, szorongó kis arc tekintetét, amely roskadozik a maga borzalmának terhe alatt, — vagy mit is beszélek, hisz ez a borzalom egész Franciaországé — hisz ez a borzalom magáé az örök Szereteté ! Constance de Saint Denistől tudjuk továbbá azt is, hogy Blanche átváltozás alatt, tehát a felajánlási aktus idején még mellette térdelt. Csak mikor az oltárrácshoz lépett, hogy a pap kezéből az Oltáriszentséget magához vegye, vette észre, hogy Blanche hiányzik. (Jaj, neki másként kellett megáldoznia.)

Nos, Kedvesem, bizonyára mindenki elfogadhatónak fogja találni, ha azt mondom, hogy Blanche-ot akkor az idegei hagyták cserben. De mondhatunk mást is. «Szegény gyermek», írja Lidoine de Saint Augustin nővér, «ő csak ki akart tartani a Megváltó mellett a halálos félelem útján, mikor pedig az ereje nem bírta tovább, a borzalmak kellős közepébe menekült.»

Nem részletezem most Blanche szökését, a dolog ugyanis, sajnós, úgy áll, hogy nemcsak a kápolnát, hanem a kolostort is elhagyta. Pár nap múlva levelet kaptak de la Force marquistól, aki értesítette a főnöknőt, hogy leánya igen siralmas állapotban hazaért Párisba s betegen fekszik.

Nem tudom megállni, hogy ne idézzek legalább néhány mondatot a marquis leveléből. Mert időközben monsieur de la Force is nagy változáson ment át, ami a maga nemében nem kevésbé meglepő, mint madame de Chalais átalakulása. Arra a felfedezésre jutott ugyanis, hogy egyes eszmék sehogy sem érik be azzal, hogy szórakozásának pompás eszközei legyenek, hanem valami sajátságos hajlam lappang bennük : a való életben is minden áron érvényesülni akarnak és pedig anélkül, hogy az eszközökben sokat válogatnának. Ennek a következménye volt, hogy a marquis egy idő óta a vaskezü királyság és a korlátlan főhatalom rajongója lett. Sőt, monsieur de la Force még azzal is meglepte önmagát és a környezetét, hogy a vallás, elsősorban pedig az Egyház szükségességét messzemenően elismerte. (Istenem ! Kevésbé tetszetős és elmés valami az ateizmus a nép otromba kezében, mint szellemes arisztokraták ajakán.)

«Ez a durvaság már igazán tűrhetetlen», fakadt ki akkoriban. «Mindenáron tenni kellene valamit ellene. Ez pedig kétségkívül a jámbor lelkek dolga volna. Úgy hallok, még mindig nagy számban akadnak ilyenek. Bízom benne, hogy ez a szám csak növekedni fog : hisz megbecsülhetetlen értéket jelentenek a rend és a fegyelem fönntartásában. Miért nem mozdulnak meg tehát? Vagy azt hiszik talán, hogy imádsággal és áldozatokkal a kolostorok falai mögül vissza lehet verni a támadások veszedelmeit? Ez végzetes tévedés volna !» Így irogatott akkor de la Force marquis az egész világnak s madame Lidoinek is. De mindezt csak mellékesen jegyzem meg, hogy világosan láthassuk a bekövetkezendőket. Hogy a marquis kész lett volna-e most már meggyőződésének konzekvenciáit is levonni, sajnos, nem tudjuk megállapítani, szerencsétlenségére az élet megelőzte őt és levonta róla a maga konzekvenciáit, még pedig — a jelek szerint — éppen a marquis eddigi nézetei alapján : szeptember első napjaiban sok más szabadságrajongó arisztokratával együtt de la Force marquis is börtönbe került.

Innen kezdve pedig, Drágám, egy darabig saját tapasztalataim alapján szövöm tovább történetünket. Tudja, kedves Barátnőm, hogy párisi ismerőseink körében akkoriban az a mende-monda járta, hogy Maga is ott van az elfogott arisztokraták között. Azokban a napokban — engedje meg, hogy mellőzzem akkori lelki állapotom leírását — egyik szolgám ruhájában, háromszínű kokárdával a mellemen, rohantam végig Páris börtönein. Pedig a Maga kocsija már a Rajna megváltó partjai felé közeledett. Milyen jó lenne, Drágám, ha e szörnyű napok emlékeitől megkímélhetném. De nem is azért idézem fel a félelem és borzalom e napjait, hogy beteges kíváncsisággal kéjelegjünk bennük, hanem mert mindez kötelességünk. Nagy tőke a félelem, Kedvesem : mi pedig nem féltünk eléggé ! Csak féljen a társadalom, csak féljen az állam, rettegjen minden kormány : mert a rettegés erő. Ez a rengeteg borzalom mind valóság és minden pillanatban megismétlődhetik.

A véletlen úgy hozta magával, hogy éppen akkor léptem az egyik börtön udvarára, amikor de la Force marquist leszúrták. Éjjel volt. Az udvar tele volt emberekkel — vagy mit is beszélek — emberek voltak azok? Hiszen ilyen szörnyetegeket még soha sem látott Páris. Honnan kerültek elő? Miféle átalakuláson esett át a nép, hogy ilyen csöcselékké változhatott? (Jaj, Kedvesem, ugyanaz az átalakulás volt ez, amelyről beszélünk.) Áradt belőle a borgöz, tomboló vidámság s még egy másfajta szörnyű ittasság hatalmasodott el mindenkin. Mint kopár erdő, meredtek a dárdák a börtön belső kapuja felé. A bejárat mindkét oldalán fáklyák égtek : lobogó lángjuk félelmetesen vörösre festette ezt a dárdaerdőt. Az ajtó időről-időre megnyílt s néhány embert kibocsátott az udvarra. A dárdák megcsördültek, néhány kiáltás hallatszott s ezzel mindennek vége volt. (Úgy-e, tudja, hogy jó ideig így ment ez éjjel-nappal.)

Hullától hulláig támolyogtam, hogy meggyőződjem róla, hogy Maga

nincsen köztük. A csöcselék, amely a véres színjátékot a háttérben bámulta, egyik-másikával szörnyűségeket művelt. Ekkor ismét megnyílt a borzalmak kapuja : mint valami vérszomjas állat némult el a tömeg — egyszerre az volt az érzésem, hogy többé senki sincs itt jelen a maga személyében — nem tudtam megkülönböztetni senki mást, csak az áldozatokat ; csődöt mondott minden próbálkozásom, mert a megtévesztésig egy volt már mindenki mindenkivel. Akaratlanul is a falhoz támaszkodtam s úgy vártam az egyetlen ember halál-ordítását, aki rajtam kívül ott volt. Csakhogy hiába vártam. Hangok zagyva összevisszasága morajlott helyette ; majd ez is elhallgatott s fojtott csend állott be. Hirtelen röviden, de nagyon tisztán felsikoltott egy leány : Vive la Nation ! A hangja nem volt éles, de csontig-velőig hatott. Nem a félelem, inkább a szeretet sikoltása volt. Sohasem hallottam hozzáfoghatót. Nem volt benne semmi borzasztó, csak valami egészen idegenszerű, úgyszólván transzcendens. Úgy csengett ez a kiáltás, mintha egy megváltott lélek lendülne ki az anyag korlátai fölé s nem tudna többé róla. Önkéntelenül fölpillantottam.

Leírhatatlan tülekedés töltötte be most az egész udvart. Körültolongtak valakit, akit én nem láthattam. «Vive la Nation ! Vive la Nation ! üvöltötte a tömeg igazi frenetikus ujjongással, aztán láttam, hogy vállukra emelnek egy aggastyánt és egy fiatal leányt : Sombreul kisasszony volt az édesapjával.

De úgyis ismeri, Kedvesem, a gyermeki szeretet e híres vértanújának történetét ; hisz a Sombreul név is ott van a forradalom hősnőinek névsorában, amelyet összeállított. Valaki odakiáltotta nekem, hogy a leány egy serleg arisztokrata vért ürített ki az imént a nemzet egészségére s megfizette azt az árat, amelyet öreg édesatyja élete fejében követelt néhány embertelen csavargó. Lassan közelembbe ért a szörnyű diadalmenet, mert hiszen az volt : az előbb még halálra szánt emberpárból a nép körülrajongott hőse lett. Közvetlenül előttem vitték el őket. Mondják, hogy virágzó szép leány volt Sombreul kisasszony ; én nem tudok róla. Mikor én láttam, előttem szinte testetlennek tűnt föl. Nem fogja elbinni, Kedvesem, de szinte boldognak látszott, mintha nem tudna sem félelemről, sem undorról, csak arról, hogy az édesapja meg van mentve.

Most eltűnt a menet a külső kapuban. A tömeg utánatódult, a börtön felé megnyílt az út : s megpillantottam a földön a meggyilkolt monsieur de la Force holttestét, mögötte pedig a falhoz támaszkodva leányát, Blancheot. Piros sapkával a fején undorító kis fickó állt előtte — persze nem az, aki egykor a cellájába rontott s mégis, mintha valami pokoli tisztánlátás folytán tudta volna, hogy Blanche kicsoda. Talán görcsösen összekulcsolt kezén vett észre valami áhítatot? Vagy a rövidre vágott haj árulta el neki, hogy akivel szembenáll, apáca? A fickó kelyhet tartott a kezében s blaszfemikus mozdulatokat tett vele. (Ismerheti ezeket a dolgokat az istentelenek körmeneteiből is, kedves Barátnóm.) «Áldoz meg, Polgárnő !» kiáltotta s erőszakkal ajkára nyomta a kelyhet — nyilván ugyanazt, amelyet az előbb Sombreul kisasszony

űrített ki édesapja megmentésére : ah, Kedvesem, ott legalább még oka és értelme volt a szörnyűségnek, de itt nem volt egyéb, mint nyers és értelmetlen brutalitás. Vagy talán volt valami értelme mégis? Nem volt-e a leány ebben a percben maga az agyongyötört Franciaország, amelyet kényszerítettek rá, hogy saját gyermekei vérét igya? Borzalmak borzalma — újra behúnytam a szemem.

De a tömeg máris üvölni kezdte újra a maga lelkes «Vive la Nation ! Vive la Nation !» jelszavát. Aztán elmúltak ezek a percek is.

Ekkor néhány nő zúgolódni kezdett mellettem : «Miért nem kapják vállukra ezt a derék kisasszonyt is? Vagy talán gyalog gázoljon át a piszkon? Micsoda udvariatlanság !» (A piszok itt persze vért jelentett.)

Vállukra emelték hát Blanche-ot is és őt is diadalmenetben vitték el előttem. Hogyis mondjam el, milyen volt szegényke? Igazában meg sem ismertem. Az arca teljesen kifejezéstelen volt, nem volt átszellemült, mint Sombreul kisasszonyé, hanem mintegy önmagába mélyedt — s nem tudott semmiről. Rövid haja szörnyű csapzottan lógott a homlokába, nekem úgy tetszett, mintha lényé teljes megbomlásának szimbóluma volna. (Másféle halál is van, Kedvesem, mint amilyenre Marie de l'Incarnation gondolt !)

Ezalatt a tömeg szakadatlanul üvöltözte : «Vive la Nation !» Egy zenekar rázendített, felhangzott a vérforraló Carmagnole — s minden megmozdult. Éreztem, hogy veszedelmes volna továbbra is a megüresedő udvarban időzőm s a menethez csatlakoztam. Néhány csarnoki kofaasszony lépkedett mellettem — ugyanazok, akik azt kiabálták, hogy nem hagyják Blanche-ot a piszokba gázolni. Erősítették, hogy vele mennek a la Force palotába, meg akarnak róla győződni, hogy a kis polgárnő megkapja-e a maga vacsoráját. Biztosra veszem, hogy meg is tették. Ah, ne higgye, Kedvesem, hogy ezek az emberek nem voltak kaphatók semmi jóra, éppen az jellemzi a csöcseléket, hogy mindenre kapható.

Ami engem illet, biztosra vettem, hogy Blanche meghal még aznap éjjel, sőt ez volt minden reménységem : ez a remény kész vigasztalás volt nekem. Blanche pedig ezalatt kezdett újra élni, vagy helyesebben lenni. Ha ő volt, Kedvesem, e szörnyű szeptemberi éjtszakán a mi szerencsétlen országunk szimbóluma, élete további során valami tragikus következetességet kell látnunk. Hogy ez miként volt lehetséges — már mint Blanche részéről — nem tudom, de a dolgot mélyebben tekintve, nem is fontos. Az sem lehetetlen szerintem, hogy már maga sem tudta, hogy van. A kívülállók szemével nézve viszont kétségtelen, hogy a csöcselék előtt valamelyes tekintélyre tett szert, hogy Blanche tetteivel a monarchák e legszeszélyesebbike még egyre hízelgett magának — jaj, semmi sem mutathatja világosabban lelke szörnyű zavarodottságát, mint az, hogy élvezte a nép irtózatos kegyét. Ha hitelt adhatunk Páris legendájának, a csarnoki dámák továbbra is híven szívükön viselték kis hősnőjük ügyét, tény, hogy néhányan közülük egész otthonosan berendezkedtek a

meggyilkolt de la Force marquis palotájában. Termetes alakjukkal ott szorongtak az aranyozott karosszékek finomívű karfái közt, ügyel-bajjal kötögetve hirhedt harisnyájukat s szétszórva a parketten az ételhulladékokat. Ennivalójukat Blanche-al is megosztották, estére kelve pedig — ha sejtelmem nem csal — eljöttek a hölgyek férjei, szeretői is : folyt a szó a nap véres eseményeiről, énekelték a Carmagnolet, táncoltak. Talán Blanche is velük táncolt. S azt hiszem, reménytelenül vékonyka figurája éppen olyan világosan áll előttem az egyes fordulókbán is, mint valamikor a szeptembristák vállán. De ismétlem : ez a sok apróság most már tulajdonképpen nem sokat számít, s hitelességükért sem vállalhatom a felelősséget. Sokan azt állítják, — s ezt tartom valószínűbbnek, — hogy Blanche ezalatt egészen apatikusan és magányosan, álmodozva üldögélt egy félreeső szoba sötét zugában ; csak nagy ritkán hurcolták ki erőszakkal, hogy a nők valamelyik tömegfelvonulásában, vagy egyéb politikai sétákban a többiekkel együtt rója Páris utcáit. «Időnként ezt is meg kellett tennünk», — mesélte nekem később egyik szörnyű szeptemberi pártfogója, — aki azóta újra visszavedlett derék kofaasszonyossággá, — «mert hisz származása szerint a szegény kisasszonyka is arisztokrata volt s hozzá még azelőtt apáca is és akkoriban szélsőséges elemek kezében volt a hatalom. Bizonyára emlékszik még rá, monsieur.»

Jaj, hogyne emlékeznék : mindez csak óvóintézkedés volt tehát! Nincs, ami a hős szeptemberi nők hűségét túlszárnyalná, kedves Barátnőm !

S most felmerül előttünk a kérdés : vajjon tudott-e ezekről a szörnyűségekről a compiégnei Kármel? Szerintem kétségtelen, hogy nem s hogy utoljára de la Force marquis leveléből kapott Blancheról értesítést. (S ez aligha fogja meglepni, Kedvesem, hisz már a káosz tengerének kellős közepén hajózunk !) Madame Lidoine beszámolója ezidőtájt egyetlen szóval sem tesz említést az egykori noviciáról, de nem említi Marie de l'Incarnation felajánlási aktusát s őt magát sem, aki azelőtt gyakran kerül nála szóba. De ez a hallgatás nagyon is sokat mondó. Ez alól talán az a nap az egyetlen kivétel, amelyen a királyt kivégezték. A megdőbbent konvent ebben az eseményben kétségtelenül heroikus áldozatának visszaütését látta — gondoljunk csak arra, hogy Marie de l'Incarnation felajánlási aktusa a Tuillériák megrohanásának előestéjén történt : e nő királyi vére mindig egynek érezte a katolikus Franciaország megmentését a korona megmentésével. Madame Lidoine említi, hogy síró testvéreit akkoriban így vigasztalta : «Le roi est mort, vive le roi !» A szerencsétlen kis trónörökösre gondolt, mert madame Lidoine közvetlenül ezután írja : «Szegény, gyöngé kis gyermeket tettél hát földi hazánk királyává, Istenem, aki olyan, mint a petit Roi de Gloire !» S éles pillantással fogja fel a káosz feltartóztatatlanságát : «Úgy akarod tehát Istenem, hogy áldozatunkat minden reménység nélkül tegyük lábaid elé s utaid kifürkészhetetlenségében se bizakodhassunk?»

S most következik a készülődés a compiégnei Kármel második felajánlási

aktusára : madame Lidoine maga indítja meg ; készülődnek az elkerülhetetlen áldozatra, vagy az ő nyelvükön szólva, az áldozatra, amely «elvégeztetett», de arra is, amely nem ismer többé feltételeket. «Reménytelen áldozat», «áldozat egyedül csak Istenért», «áldozat heroizmus nélkül», «áldozat egyedül csak Isten által», «áldozat az éjszakában», «áldozat a káoszban» — ilyen fordulatok ismétlődnek szüntelenül a beszámolóban. Nem így mondja : «áldozat a káosz elhárítására» — hisz erre gondolni sem lehetett, — hanem így ír : «áldozat pusztá engedelmességből», «áldozat merő szeretetből». (Nem gondolnám, kedves Barátnőm, hogy a főnöknő az áldozat értékének fokozottabb megalapozására törekedett volna, csak a kor különös követelményei lebegtek alázatos lelke előtt.) Bizonyára ebben a szellemben irányította a Kármelt egészen a katasztrófaig. S vajjon milyen állást foglalt el Marie de l'Incarnation nővér az áldozat e megváltozott eszmetartalmával szemben? Azt hiszem már a fentebbi «Vive le roi!»-ban felismerhettük álláspontját : «rohan a káosz ellen», így jellemzi Lidoine anyja az ő akkori vallásos élményvilágát. Ó, Kedvesem, ebben a kis megjegyzésben még egyszer teljes fényében feltündöklök e nagyszerű kármelita nővér magával ragadó egyénisége. Akkor még nyoma sem volt rajta a törődöttségnek. Hogy Blanche az atyjához menekült, szemmel láthatólag mélyen megnyugtatta — hallom, amint éppen madame Lidoinehez fordul kérdésével : «Hát nincs ez így jól, anyám, hogy többé nem akad közöttünk senki, aki meghátrálna?» (Ezt a kérdést ugyanis többször is följegyezte a főnöknő ; Marie de l'Incarnation bizonyára többször megismételte előtte.) Ha a bűntudat nyomait fürkésszük nála, Kedvesem, csakis e szavaira gondolhatunk. De ha talán öntudatlanul ott szunnyadt is a lelke mélyén, e szavak még akkor sem igen jöhetnek számításba ; s valószínűleg ezen a ponton találhatjuk meg a nagy kérdés kulcsát, miért hallgat Lidoine anyja az első felajánlás eseményeiről : bizonyára most is vonakodott volna az órának elébe vágni, amely még «el nem végeztetett.» De sokáig ez sem váratott magára.

Ekkor találták megkérdezni a Rue d'Enfer-i kármelita nővérek a compiègnei Kármelt, vajjon lehetséges volna-e, hogy a petit Roi de Gloiret, azaz ütött-kopott kis roncsát feltűnés nélkül Párisba küldjék nekik, hogy ott a szerencsétlen francia királyhoz közelebb legyen, vagy — mint Marie de l'Incarnation mondotta — hogy megmentse őt. (Jaj, nem tudta még, mit jelentett, hogy a trónörökös Simon varga kezébe került !) A forradalmi hatóságok ekkor állami járadékának liquidálása ügyében őt magát is Párisba szólították. (Úgy-e emlékszik még, Kedvesem, hogy ez volt az öröksége királyi származásának?) Madame Lidoine írja, hogy újjongva fogadta a veszedelmes meghívást, s bízott benne, hogy alkalma lesz Krisztus mellett tanúságot tenni. Természetesen habozás nélkül vállalta azt is, hogy egyúttal a petit Roi költözködését is elintézzé.

Mikor a búcsúzásra került a sor, az agg Jeanne de l'Enfance de Jésus sírva fakadt, hiszen ő viselte gondját a petit Roinak csaknem nyolcvan évig,

még az indulás előtt való napon is köpenyeget varrt neki az útra (valami foltos rendi ruhából!); ferdén állt ez is, mint az ingecske annak idején, de abban a ruhatári jegyzékben, amellyel a petit Roit útnak indították, mégis «királyi palást» volt a neve, mint régen aranyhímzésű bíborruhájának.

Nos, Drágám, én persze merő esztelenségnek tartom azt a föltevést, hogy ez a megható kis ruhatári jegyzék, amelyet később a Rue d'Enfer-től elkoboztak (akkor esett a petit Roi is ellenségei kezébe), idézte volna elő a compiegnei Kármel katasztrófáját. Igaz, hogy a vád az volt, hogy az apácák a «királyi palástot» akarták elrejtetni s hogy az a három szegényes kis ing, amelyet párisi útjára készítettek, a petit Roinak, igazában a «kis Capet»-nek volt szánva; az efféle félkegyelmű állítások azonban napirenden voltak. Éppen a királyi palást lett, Kedvesem, a palást, amellyel a saját ocsmány szándékukat takargatták: a vádiratban ugyanis a petit Roi neve helyett a «kis Capet» állt. — Valójában már akkor be volt fejezve a pör, amikor Marie de l'Incarnationt Párisba hívták.

Sézille ügyvédnek, aki a tárgyalások alatt mellette állt, kezdettől fogva az volt a benyomása, hogy a likvidálás csak ürügy arra, hogy Marie de l'Incarnation nővérral foglalkozhassanak, mert a közösségben valószínűleg az ő személyét tartották a legfontosabbnak; a likvidálás csak az első lépés volt egy egészen más pör felé, afele, amelyet akkortájt egymás után indítottak meg a felosztatott szerzetesrendek tagjai és a fel nem esküdött papok ellen. (Tudja, Kedvesem, hogy akkor határozták el, hogy ezentúl már csak az ész imádják, — jaj, épúgy elárulták akkor az észet is, mint a hitet!)

Sézille ügyvéd tehát kezdettől fogva féltette védencét, talán, mert tartott attól is, hogy a tövényshék előtt szenvedélyeskedni fog. Nekem legalább is az a gyanum, hogy ezért határozta el, hogy Lidoine anyát is Párisba kéreti. Az ügy azonban, úgy látom, minden zökkenő nélkül pergett le — Marie de l'Incarnation nővér volt az erősebb s nem hozta meg ellenségeinek azt a diadalt, hogy az igazság örve alatt vádat emelhettek volna ellene. (Ő igazi vértanúságra vágyott!)

 Monsieur Sézille tanusága szerint hihetetlen méltósággal, de egyszersmind teljes megfontolással lépett a bizottság elé, amellyel tárgyalnia kellett. És valóban nem hajlott semmiféle kihívásra — minden valószínűség szerint ez volt az oka annak is, hogy a trónörökös sorsáról keringő megrázó hírek sem rendítették meg, amelyekről Párisban értesült — (hisz jaj, most már a Rue d'Enfer-i kármeliták sem szánhattak egyéb szerepet a petit Roinak, minthogy elviszik majd a halálos beteg kis gyermekek ágyához, hogy megkönnyítse haláltusájukat!) A vád már kétségtelenül készen állott. Egyes kérdésekből, amelyeket föltek s az egész fufangoskodásból, amellyel az ügyet elnyújtották, világosan kitetszett, hogy terveket forralnak a kolostor ellen.

Monsieur Sézille minden tartózkodás nélkül fejtette ki ezt a két kedves nővérek, amikor dolguk végeztével a postaállomásra kíserte őket.

Éppen a Rue des Prêtres de Saint Paul-on jártak, ott, ahol a Rue Saint Antoine keresztezi, e percben izgatott embertömeg képe bontakozott ki előttük. A tömeg közepén az ügyvéd ama szomorúan híres kordék egyikét vette észre, amelyek a Place de la Révolution-ra vitték a guillotine szerencsétlen áldozatait. Hogy védenceit a szörnyű látványtól megkímélje, ürügyet keresett, hogy az egyik ház udvarába vezethesse őket, Marie de l'Incarnation égő szemei azonban éppen eleget láttak. «Nem, monsieur Sézille», szól gyorsan, «a kordén papokat látok, engedje meg, hogy a vesztőhelyre vezető útkon megcsodálhassuk Krisztus hitvallóit s hogy példájuk edzze az erőnket. Hisz éppen az imént figyelmeztetett, hogy az úton higgadtan kell viselkednünk.» S madame Lidoinehez fordulva hozzátette : «Hát nincs ez így jól, anyám, hogy köztünk senki sincs, aki kész volna . . .» — Amíg beszélt — jaj, utoljára vette védelmébe felajánlásukat —, hirtelen elsápadt s elakadt a mondat közepén.

Madame Lidoine és az ügyvéd követték tekintetét, amely elsiklott a kordén szorongó szerencsétlen áldozatok felett s mereven egy csapat nőre tapadt, amely a menettel együtt haladt. Tudja, Kedvesem, mint tódultak a nők a guillotinehoz vezető utcák felé, — mellőzők tehát minden magyarázatot.

«Ó, Jézus Krisztusom, csak most értem meg a Te halálfélelmedet !» — kiáltotta. S azután rögtön a menet után rohant s eltűnt a tolongásban. Madame Lidoine és az ügyvéd meglepve néztek össze ; vártak néhány percig, de Marie de l'Incarnation nem tért vissza. Közben pedig indult is már a postakocsi Compiègne felé s madame Lidoine kénytelen volt egyedül beszállani. Közvetlenül megérkezése után az egész konventtel együtt letartóztatták.

Csak estére érkezett meg Marie de l'Incarnation Sézille ügyvédhez teljesen kimerült állapotban. Ez pedig az ész embere volt ugyan — Istenem, hisz ezért is lett kiváló ügyvéd ! — mégis azonnal észrevette, hogy a lelke mélyén valami történt. «Olyan volt, mint egy hajó, amelynek árbocai szélcsend idején is épúgy himbálózni, mintha vihar volna» — mesélte később nekem. A kedves nővér látszólag nyugodt hangon közölte vele, hogy reggel a halálraítéltek kordéját kísérő nők között a compiègnei Kármel egyik volt noviciáját vélte felismerni, utána rohant, hogy az irtózatosságból kiragadjon, de hiába : akit keresett, eltűnt, mintha a föld nyelte volna el. (Tudom a magyarázatát ennek is : talán emlékszik még, kedves Barátnőm, mit éreztem azon a szörnyű szeptemberi éjszakán ; nemde az a megdöbbentő gondolat vett erőt rajtam, hogy megszűnt minden egyéni lét? Jaj, micsoda szörnyű paródiája a káosz az egyenlőség jelszavának ! A káosz elnyel minden egyéni arcvonást : elmerült benne Blanche kifejezéstelen arcocskája is ! Csoda, hogy Marie de l'Incarnation nővér egyáltalában felismerte !) Most már maga is hinni kezdte, hogy csalódott s ez láthatólag megnyugtatta. Mégis arra kérte az ügyvédet, hogy nyomoztasson az egykori novicia tartózkodási helye után, mert neki, mint mondta, engedelmeskednie kell s haladéktalanul útnak indul Compiègne felé. Történt azonban, hogy Párisban életbelépett a távozási tilalom és pedig — akkoriban nem volt

ritka az ilyen intézkedés — hosszabb időre : Marie de l'Incarnation már nem hagyhatta el a várost. Közben híre ment a compiégnei kármelita nővérek letartóztatásának : Marie de l'Incarnation megmenekült — ő, aki lelke volt mindnyájuk elszántságának, — éppen ő maradt ki az áldozatra szántak sorából.

Ekkor találkoztam vele először. Monsieur Sézille vitt el hozzá, aki engem ajánlott Blanche felkutatására. Sejtelmem sem volt még róla, mit jelenthettek neki az én szeptemberi emlékeim. «Beszéljen csak egészen kíméletlenül» — ezzel a kéréssel fogadott, én pedig, Kedvesem, nem kérttem magam hiába — s megerősítettem Blanche szörnyű sorsára vonatkozó gyanújában ! Szokott csodálatos lelkierével hallgatott végig ; de egyszerre azon vettem magam észre, hogy teljesen elveszti az öntudatát : valósággal az volt a benyomásom, hogy elbeszélésem alatt ugyanazt a szörnyű serleget issza, amelyet Blanchenak kezébe nyomtak ! Tetőtől-talpig reszketett, életem egyik legkülönösebb pillanata volt, mikor ezt a hatalmas, nagyszerű jelenséget, akinek minden arcvonása szinte sugározta az abszolút személyes bátorságot, remegni láttam. Merem állítani, kedves Barátnőm, hogy soha, még a szörnyű szeptemberi éjszakán meggyilkoltak arcán sem ült ki a borzalomnak olyan tökéletes kifejezése, mint akkor ezen a legheroikusabb arcon, amellyel csak valaha találkoztam. Csak bántottam volna, ha egyetlen szóval is vigasztalni próbálom ; szigorú tárgyilagossággal adtam tudtára azt a meggyőződésemet, hogy Blanche már nem él.

Komolyan rázta a fejét. (Éreztem, hogy nem is tud már róla, hogy ott vagyok.) Bizonyára ebben a pillanatban hagyott fel minden reménnyel.

«Ó, nem, Blanche él», szólalt halkan, «Blanche él.» S különös sejtelemmel fűzte hozzá : «Hát meghalt ez a szegény szerencsétlen ország? Meghalt a tengeri gyötrelemben a szerencsétlen kis francia király?» S valóságos halálugrással vetette bele magát a saját kétségbeesésébe : «Jaj, az élet nehezebb, mint a halál ! Az élet nehezebb, mint a halál !»

S most tűnik fel, Kedvesem, a látóhatáron e nagyszerű lélek igazi áldozata. Látjuk Marie de l'Incarnation nővért, amint eléje siet s eltűnik benne, mint valami homályos kapuban — örök időkre. Áldozatának nincs ragyogó neve : senki sem csodálja, senki sem jegyezte föl s talán észre sem vette senki. (Mert az az egyetlen pap, aki a gyónási titok pecsétje alatt őrizi, magával viszi majd valaha a sírba is.) Madame Lidoine beszámolója a letartóztatással véget ér ; Marie de l'Incarnation pedig testvérei életrajzában önmagával nem foglalkozik. S mégis, halálos áldozat az övé is : némán, nyomtalanul merül el itt feledésbe mindaz, amiben egy egész emberélet célját látta ; ez igazán az áldozat feláldozása volt.

Monsieur Sézille ekkor még attól tartott, hogy a kedves nővér osztozni akar majd társai sorsában. Ez bizonyára nem lett volna nehéz, mert szakadatlanul nyomoztak utána, hisz egyaránt gyűlölték benne a compiégnei Kármel lelkét s a királyi eredetű vért. (Elsősorban az ő vértanuságát vette

biztosra mindenki.) Tény azonban, hogy a pör tartama alatt egyetlen olyan lépést sem tett, amely veszedelembé sodorhatta volna, inkább csodálatos engedelmességgel tartott be minden óvintézkedést, melyet az ügyvéd, aki egyelőre vendégül látta, szükségesnek látott. Sőt, mint monsieur Sézille állítja, óvatossága olyan lelkiismeretes, már-már kínos volt, hogy alantasabb gondolkodásúak gyanakodtak rá, hogy az életét félti, mint a világiak. Maga is tudott e találgatásokról, de meg sem kísérelte helyreigazítani őket.

Ducor, a kis énekesnő, akihez a pör folyamán átköltöztették — ellenmondás nélkül tűrte ezt az óvintézkedést is — természetesen kezdettől fogva azt hangoztatta, hogy éppen az óvatosság kölcsönözte neki a szentekre emlékeztető vonást. (Tudja, Kedvesem, hogy később ő is tartotta ébren azt a legendát, hogy vendége a nyakán stigmát visel.) Azt hitte ugyanis, hogy Kiener abbé, az öreg elzászi pap, akit szintén házában rejtgetett, tette kötelességévé a kedves nővérnek, hogy az életét megóvja. «Marie de l'Incarnation», mint a kis Ducor mondotta, «úgy vetette alá magát az életnek, mintha az valami súlyos vezeklés volna.» (Jaj, nem is sejtette Rose Ducor, milyen közel jár az igazsághoz.)

Hogy még több valószínűséget adjon állításának, elmeséli az utolsó üdvözlés történetét is, amelyet Marie de l'Incarnation Lidoine anyához szeretett volna juttatni. Parányi papírszeletre írt néhány szó volt az egész :

«Add nekem a vértanuk koronáját, vagy ne add !»

Az elszánt kis Ducor, akinek minden körben akadtak tisztelői, remélte, hogy valamelyik őt a gyűrűje alatt a börtönbe fogja csempészni, de hiába. (Ilyen tervek csak a regényekben szoktak sikerülni, Kedvesem, a való élet sokkal könyörtelenebb.) S így lesz Marie de l'Incarnation önfeláldozásának a sorsa ebben az irányban is a teljes hallgatás.

Ezalatt a compiègnei apácákat áthozták Párisba a Conciergeriebe : pörük a vége felé közeledett. Egyik régebbi levelemben erről is részletesen beszámoltam, Kedvesem ; époly egyszerűen, mint jellemzően folyt le az egész. Az ítélet ilyen esetekben már eleve készen állt. Merem állítani, hogy forradalmunk történetének egyik legfeketébb lapjához érkeztünk. (Bár hiszen a káosz nem is történelem, talán inkább visszaesés a történelmet megelőző ősidőkbe.)

A mi drága kármelhegyi nővéreink ünnepe napján ítélték Guillotine-halálra a tizenhat compiègnei apácát. Az ítélet Marie de l'Incarnationra is kiterjedt. Felmérhetjük-e, Kedvesem, a meghatottságnak azt a viharát, amelyet benne támasztott ez a hír? Sézille ügyvédtől értesült róla ; a tizenhat kármelita nővér védelme ugyanis az ő megtisztelő, de reménytelen feladata volt.

Marie de l'Incarnation úgy gondolta — mert valószínűleg már Compiègne-ban elhatározták, — hogy a kedves nővérek énekelve fognak a vérpadra lépni. Esdekelve kérte Kiener abbét, hogy vigye magával ; az abbé vállalta el ugyanis, hogy a halálraítélteknek a vérpadra vezető úton megadja a feloldo-

zást. (A Carmagnole hangjai mellett s az ordító csöcselék közé elegyedve, hisz az adott helyzetben másként nem is lett volna lehetséges.) Az abbé azonban visszautasította. «Ez volt az ő legfájdalmasabb pillanata», mondotta később Rose Ducor.

«Atyám», kiáltotta kitörő könnyekkel, «utolsó reményemet is elrabolja!»

«S mi volt ez az utolsó remény?» kérdezte az abbé szinte szigorúan.

Erre a kérdésre még egyszer előtört lényének nagyszerűsége — de inkább küzködve, mintsem lázadozva. «Velük akartam én is énekelni!» kiáltotta. «Jaj, bárcsak én lehetnék az utolsó, a legutolsó, akire a legnehezebb szenvedések várnak.»

«Még a hangját is föl kell áldoznia, leányom, — föl kell áldoznia azért, aki legutoljára marad» — felelt a pap.

A kedves nővér ismét könnyekben tört ki. «Atyám,» kiáltotta, «hisz tudja, hogy az áldozataimat Isten nem fogadta el! Mindnyájuk között a legelhagyatottabb én leszek!»

«Gondoljon arra, milyen elhagyatott volt Krisztus az Olajfák hegyén», hangzott a szelíd válasz, «s arra, hogy Mária hallgatott.»

Ebben a pillanatban végkép megtört minden ellenkezése. «Ekkor jelent meg az arcán első ízben az a különös vonás,» mondotta Rose Ducor, «amelyből egyszeriben mindenki megsejthette, milyen lehetett ő gyermekkorában. Mint mikor valami káprázatos barokk képen restaurálás közben feltűnnek az egykori fínom, meleg színárnyalatok.» — Szótlanul keresztbefonta mellén a karját.

Marie de l'Incarnation ettől fogva végleg elhallgatott — a hangja most már valaki másra szállott át.

S így érkezünk, Kedvesem, levele szóban forgó helyéhez, ahol, hogy saját szavait idézzem, «a kis Blanche de la Force megindító hangocskájáról» szól.

Monsieur Sézille aznap megkért engem, hogy menjek el a Place de la Révolutionra: szeretne volna, hogy megállapítsam, azonos-e Blanche — mint gyanítják — azzal az egykori apácával, akit az ügyvéd értesülése szerint a compiègnei kármelita nővérek kivégzésére a csarnoki dámák a verpadhoz akarnak vezetni. (Bizonyára most is csak elővigyázatosságból!) De ne aggódjék, Kedvesem, nem akarom felidézni a Guillotine véres emlékeit! Nekem is szörnyű látvány ez a rettenetes szerszám — higgye meg, szívesen nézném végig, hogyan dolgozik az eleven hóhér, valaki, aki a karddal bánni mer, akinek a keze hús és vér és élet, s aki legalább tudja, micsoda szörnyűséget visz véghez! Csak ne a gép kaszabolja halálra az életet, az embert. Bár hiszen a mi sorsunknak éppen ez a szimbóluma: jaj, Kedvesem, a gép nem tesz különbséget, nem felelős semmiért, nem borzad semmitől, nem hatódik meg, mindent egyaránt összezúz, amit elébe hoznak, a legtisztábbat és —nemesebbet csakúgy, mint a legaljasabbat is — valóban: a gép a legméltóbb szer-

szám a káosz műhelyében; mintegy a káosz koronája, amelyet az a lélektelen, elvakult tömeg visel, amely már nem ismeri Isten szavát, azt, hogy «legyen!», csak amit a sátán harsog: «Vesszen a világ!»

Az üvöltő tömeg kellős közepében álltam, Kedvesem; soha, soha oly kétségbeejtően reménytelennek nem láttam a mi szörnyű helyzetünket, mint itt, ebben az órában! Tudja, hogy elég alacsony termetű vagyok: a szó szoros értelmében fejmagasságig benne vergődtem a káoszban s az arcom úgyszólván elmerült benne: voltaképpen semmit sem láttam abból, ami történt, csak hallottam egyet-mást. Megérti, úgy-e, Kedvesem, hogy minden éberségem ebben az egyetlen érzékemben összpontosult s a hallásom szinte már érzékfelettivé fokozódott.

A kármelita nővérek, mint Marie de l'Incarnation előre látta, énekelve érkeztek a Place de l'a Révolutionra: már távolról hallottam a zsoltárukat; különös, milyen éleser vált ki a csöcselék ordításából — vagy talán a szörnyű tömeg üvöltése egyszerre alábbhagyott az áldozatok láttára? Egész tisztán ki tudtam venni a «Salve Regina» utolsó szavait (hiszen tudja, hogy ez az ének búcsúztatja az apácát a halálos ágyon) s közvetlen ezután a Veni creator bevezetését. Volt a hangjukban valami ragyogás, valami kedvesség és melegség, de egyszersmind valami nagy erő és nyugalom — sohasem hittem volna, hogy így ömlik a dal a halálraítéltek ajakán! Az előbb még izgatott voltam, az ének különös nyugalommal töltött el. «*Creator Spiritus, creator Spiritus*» — úgy tetszett, mintha egyre újra meg újra ezt a két szót hallanám; úgy éreztem, mintha a lelkem legmélyéről tört volna elő.

Az ének ezalatt tiszta, csengő hangon folyt tovább. Csak az énekből sejtettem — hisz nem láthattam semmit — hogy a kordék nagyon lassan haladnak előre, bizonyára útjukban volt a bámészkodó tömeg. Sokáig azt hittem, hogy még nem érkeztek meg. De a csengő ének elvette minden időérzékeimet — megszűnt a tér is — megszűnt a nagy, véres Place de la Révolution — megszűnt a Guillotine is — Creator Spiritus, Creator Spiritus — megszűnt a káosz szörnyű képe: egyszerre úgy éreztem, ismét emberek között vagyok! S mintha valaki közvetlen közélről fülembe súgta volna: «Franciaország nemcsak gyermekei vérére szomjazik, maga is vérét hullatja értük, nemes, tiszta vérét!» Felriadtam: a Place de la Révolution-on halálos csend támadt (talán a király kivégzésekor sem volt itt nagyobb némaság). Most már halkabbnak tűnt fel az ének; a kordék bizonyára előbbre jutottak, talán már a célt is elérték. A szívem megdobbant: hirtelen tudatára ébredtem, hogy a karban az egyik csengő, tiszta hang elhallgatott — mindjárt ezután elhallgatott egy másik is. Azt hittem, a kivégzés még el sem kezdődött, a valóságban már a vége felé jártak.

Most már csak két hang énekelt: fényes szivárványként lebegett a Place de la Révolution fölött mind a kettő; azután ismét kilobbant az egyik, s csak a másik sugárzott tovább. Az elsőnek kialvó fényét azonban hirtelen új ragyo-

gás váltotta fel — egy nagyon finom, tiszta, gyermeki hang : úgy éreztem, mintha nem a magasból, a vérpadról ömlene, hanem valahonnan a tömeg legmélyéből szállana fel, mintha csak maga a tömeg reszpondeálna. — (Csodálatos egy gondolat !)

Ebben a pillanatban viharos mozdulat szántott végig a szorongó ember-sorokon — megnyíltak előttem (éppen, mint azon a szeptemberi éjtszakán) : s megláttam — megláttam most is, éppen, mint akkor — Blanche de la Force-ot az asszonyok szörnyű forgatagában : halovány, keskeny, kis arca valósággal kitündöklött a környezetből, amelyet ledobott magáról, mint valami kendőt — újra felismertem ezt az arcot minden kis vonásában ; mintha mégsem a régi lett volna — minden félelem hiányzott belőle : énekelt. Gyenge kis gyermeki hangon szállt az ének s a hang meg sem rebbent, nem, hanem ujjongott, mint egy kis madár ; csak magánosan szólt már a szörnyű, véres, nagy Place de la Révolution felett s befejezte testvérei Veni creatorát :

*«Deo patri sit gloria
Et Filio, qui a mortuis
Surrexit ac Paraclito
In saeculorum saecula»*

Tisztán hallottam, mint tesz vallomást a háromszemélyű egy Istenről — az ament azonban nem fűzte hozzá. (Hisz tudja, hogy azon állóhelyt verték agyon a tomboló asszonyok.) S most, kedves Barátnőm : kialudt a szivárvány a Place de la Révolution felett, s én mégis úgy éreztem : vége a forradalomnak. (A rémuralom tíz nap múlva valóban összeomlott.)

Mikor az elzászi abbéval Ducor házába érkeztem, egy idegen kislány guggolt a lépcsőn. Bizalmas arccal közeledett hozzánk s a kötényéből egy kis batyut húzott elő s a papnak nyújtotta : a petit Roi de Gloire volt benne ; tele volt sárral s a gyermek a csatornából halászta ki valahol, ahová egy blaszfemikus körmenet alkalmával hajították.

Együtt mentünk be Marie de l'Incarnation nővérhez. Olyan volt akkor, mint egy Mater Dolorosa. A pap megragadta a kezét : «Jöjjön, Megtestesülésről nevezett Mária nővér» mondta. Hazája nyelvén szólt s az idegen nyelv — vagy az erős hangsúly — élesen rávilágított a név jelentésére. Ahhoz a szekrényhez vonszolta, amelyben akkortájt Rose Ducor kis Madonna-oltárát rejtegette, kinyitotta s az oltárra tette a petit Roit. Aztán imádkozni kezdett : a Regina coelit imádkozta, amellyel húsvétkor köszöntjük az Isten anyját.

Én is velük imádkoztam : igen, Kedvesem, mint gyermekkoromban, ebben az órában is leszállottam a lét valamennyi emeletén a dolgok alapjáig, ahhoz az örök alaphoz, amely Isten. Most pedig, kedves Barátnőm, átadom Magának a szót.

Azt hiszem, a szemében két meleg könnycsepp ragyog ; lassan és ünneptélyesen perdül le a kezére ; az ajka nem nyílik meg, hanem, szinte azt mond-

hatnám, összekulcsolódik : meghatott s egyben nyugtalan is és én tudom, hogy miért : a hős diadalát várta s helyette a gyengeség csodáját kapta meg.

De nem önthet-e éppen ez végtelen reményt a szívünkbe : ami emberi, az önmagában még kevés, kevés az is, ami «emberien szép», pedig hányszor nem lelkesedtünk érte mindketten — a forradalom előtt. (Jaj, Kedvesem, ez az egész hatalmas megmozdulás sem tanít minket másra, mint a kis Blanche, szegény !) Nem, ami emberi, az önmagában még kevés ! Arra sem elég, hogy az ember áldozatot tudjon hozni érte. Pedig eddig ez a gondolat füzte össze szíveinket — s el tudja-e majd viselni barátja átalakulását? Ismétlem : a szót most már átadom Magának. (Vége.)

ARS POETICA MUNDI

IRTA: ERŐSS ALFRÉD (RÓMA)

Isten dala nem egyéb, mint a Szentháromság örök liturgiája. Az Úr dalolja, a Szeretet lakában játszódik s az Igében csendül ki. Ezért nevezi a kedvenc-tanítvány Mestert Logosnak. Mert kezdetben volt a Dal — és Istennél volt a Dal — és Isten volt a dal!

Krisztus, az Istenfia, az Atya örökkévaló szerelmének dalos kifakadása. Azért nevezik a szentek Dálnak, Virágnak, Képnek... Ő tükrözi az Úr minden gyönyörűségét és minden lehető szépséget magában foglal. Ő valóban a legszebb Dal — a ki-dalolhatatlan.

Csak isteni lehet méltó Istenhez. S a legméltóbb hozzá valóban az Isten. Ha tőle magától jő a szeretet, a dicsőség, az ének, úgy a legnagyobb szeretet, a legméltóbb dícséret, a legragyogóbb himnusz dala zeng. S mindez csak a Szentháromság csodálatos titkában valósulhat meg. De Szeretet az Isten. S a szeretet «kicsordult». Az ő végtelen jósága úgy akarta, hogy az Örök Dal mintájára egy új dal fakadjon, millió ritmus, millió kicsi melódia, mely együtt daloljon, együtt örüljön, együtt muzsikáljon az égi Igével. Így lettünk mi. Így lett a világ. — Ezért nevezik a világot is Isten szépséges dalának, «pulcherrimum carmen Dei»-nek (Szent Ágoston), mert a legszebb Dalt, az istenigét tükrözi és dalolja halkan... messziről, amennyiben a Teremtő képét és hasonlatosságát (a szellemi lények), vagy csak nyomait (vestigia) őrzi még szívében. Már maga a teremtés műve is dal, melynek legelső strófáját e sorok kezdik: legyen világosság! Ezért beszélnek az egyháztanítók Isten *művészi* tevékenységéről és «a teológia költészetté válik, mihelyt az alkotó, a teremtő, tehát a költő Isten művére gondol» (Prohászka). A Bölcsesség könyve már így nevezi: omnium Artifex (7, 21) és Szent Atanáz, nyssai Szent Gergely, Szent Ágoston, Szent Tamás, mind a hárfás, a dalos, a művész Teremtőről írnak. Ezeknek halvány visszfénye a szimbolikus kép, mellyel Calderon a költő a Teremtő munkáját rajzolja:

Messziről halk hárfának száll a teremtet káoszra. A dal tőle jő, az Istenigétől, El Divino Orfeo. A Mindenható lábainál pihen még álomba szenderülten a hét nap, köztük a teremtés koronája, a Humana Natura. Az Úr akkor dalba fog s *Dalával* sorra fölkelti őket: Omnia per Ipsum facta sunt — és nála-nélkül semmi sem lett, ami lett. A hetedik nap is a mélységes szunnyadásból fölkelt s fölcsendült a világmindenség éneke — diadalmasan, fenségesen, elragadtatón... Míg a legszebb ritmust, az egész teremtés vezető szolamát, az emberéletet félrehangolta az örök pártütés szelleme, a sátán.

Az első bűn: az első diszharmonia a teremtés dalában. «Milton megelégszik azzal, hogy egy sóhaj tör fel a földből, az első diszharmonikus akkord; Tertulián meg akarván fejteni, hogy miért nem dőlt romba a világegyetem, egy szép okot talált — az Isten hosszútűrése az». (Chateaubriand.)

A teremtés dala tovább hangzott. Csak mint elbugó vad utcai nóta — kísérté azóta a bűn muzsikája. De a világmindenség tovább haladt kiszabott útján. A csillagok pályája, a virágok bomlása, a madarak röpte nem változott meg. Csak hiányzott a kórusból egy hang, a legszebb... S az Isten maga jött le érte, hogy magának vissza-váltsa, vagy ahogy szent Tamás mondja, hogy magához visszahívja (revocaret).¹

¹ Compendium Theologiae, I, 1. — A szentatyáknál már megtaláljuk e gondolatmenet művészi szép kifejtését: *Alexandriai Kelemennél* (P. G. 8, 56), *Szent Metód «Convivium»-ában* (P. G. 18, 88), *Mazzianzi Szent Gergelynél* (P. G. 36, 324).

1. A természet liturgiája

Az Isten dala kettős dal. Az egyik — a tökéletes, a teljes, az utolérhetetlen, mely ott csendül a Szentháromság ölében : in sinu Patris. A másik a teremtetett világ éneke. Az örök Dalra a teremtés dala felel. Ő teremtette, ő hangolta, az ő gondviselő Keze vezeti. A világnak tehát nem lehet más célja, mint isteni Mesterének, Alkotójának és Urának hódolni, dalolni. Figyeljük meg, mint szólal meg ez a hang.

Az Isten dala élet.

Teremthette volna úgyis a világot, hogy minden testet, minden bimbót ő formálna anyagból, hogy minden szólamra, minden kicsi zöngére ő csendítene rá a húron. De végtelen bölcsesége úgy rendezte el, hogy a teremtés hangszerébe beleoltotta a varázst. Ő intenálta a dalt s az magától zeng rímekbe, ritmusokba tovább.

Törvény, harmónia, rend irányítja a teremtés életet. S a mindenség, a legkisebb teremtmény is, az Úr dicséretét hirdeti azáltal, hogy ez örök végzés útjait követi. Hogy eltörpül minden földi zeneszó a fönséges csönd előtt, melynek alakjában a csillogok dala hozzánk száll. Pedig az egek nem tesznek mást, mint járnak az Úrtól kiszabott utat : coeli enarrant gloriam Dei. (18. zsolt.) A tengerek sem tesznek egyebet, mint betöltik az általa kimért medret s megcsókolják a partot, mely gátat vet minden szilaj akarásnak : terminem posuisti quem non transgrediuntur. (103. zsolt.) Sohasem felejttem el azt az ostiai alkonyt . . . Csak úgy jöttek, jöttek a hullámrajok. Mintha a végtelenből, az égből ömölne a tenger. Jön mindig, folyton, szakadatlanul a part felé. A homokhabokon mégis megtörik. Sohase jut tovább. Titokzatos. A széttört fehér habok néha pajkosan körülözlönlének, mi játszunk velük, de mindig visszahullnak. Mintha az Úr azt mondotta volna : eddig, ne tovább. S az erdők, a rétek, a patakok mind ezt az egyszerű dicséretet zengik. A sas az ő parancsa szerint rakja fészékét. (Jób. 39, 27.) A vizekben épülő korallszigetek, a mezőkön serkenő virágszemek, a hegyek méhében alakuló kristályok, mind az örök rend, az örök szimmetria szerint növekednek. A legóriásibb naprendszereket s a legparányibb atomok körforgását is ez igazítja.

«Ime az ég és föld engedelmeskednek neked.» (Kempis, III, 10.) És ez a legegyszerűbb, legkedvesebb istendicséret. Mélyszemű költők látták meg legelőször ezt a néma liturgiát, mely a természet ölében játszódik. Már pogány fróknál olvasható e «keresztény emberhez illő gondolkodás» (Pázmány) s a legmodernebbeknél újraleljük. Ez új költészet remekei közé tartozik a két Verhaeren-vers : «A fellegek miséje» és «Zarándokolni indulnak a fák». De utolérhetetlen szépséggel tárja fel előttünk ezt a liturgiát a Naphimnusz és a Benedicite-zsoltár. Hogy eltörpül e dal mellett még Beethoven kísérete is. (Op. 48.) «Igaz — mondja mély meggyőződéssel Prohászka — Szent Ferenc himnuszát és a Benedicite-t nem énekelni, de hallgatni kell ; azt mások éneklék — lombok, fák, színek, fűvek, virágok, vizek, szelek, egek, földek, hegyek, völgyek . . .» Ime a természet liturgiája. Így dicsérik Istent :

El fuogo con linguas
El aire con plumas
El mar con arinas
La tierra con plantas. (Calderon.)

A tűz lánggal, a lég szellővel, a tenger hullámmal, a föld virággal, fával, fakadás-sal. S az ember — ő is azáltal, hogy ember marad, olyan, amilyennek Ura akarta és teremtette őt ; ember, akinek célja : Istent dicsérni, szolgálni, szeretni. «Comme toutes les créatures, l'homme a été fait pour glorifier Dieu ; mais il ne peut glorifier qu'en posant d'abord des actes conformes à sa nature.» (Marmion.)

A jó Istennek elég volna a rejtett búzaszem dicsérete, az elhintett virágpör

éneke, a selyem-madár gubóbafojtott dala. De *nekik* nem elég. A virág nem volna virág, ha nem feselne. A madár nem volna madár, ha nem repülne. S az ember nem volna ember, ha a lelkében zsongó istentiszteletnek nem adna kifejezést — színt, formát, muzsikát.

Vox Sponsae: a Jegyes éneke

Igy haladt lassan-lassan, párhuzamosan Isten dalával, mint az árnyék, a természet liturgiája. Míg aztán a Megváltás szent órájában az Örök Dal leszállott közénk, egyesült a teremtés dalával s most újból együtt cseng, mint *egy dal* csodálatos harmóniában. «Le cantique infini qui se chante de toute éternité, a commencé d'être chanté sur la terre... Par l'Incarnation, l'humanité est comme entraînée par le Verbe dans cette oeuvre de glorification.» (Marmion.)

Krisztus bekapcsol minket is az isteni liturgiába és így lesz a miénk is isteni. S miáltalunk az egész teremtés ez isteni liturgia részesévé válik.

A teremtmények dala a szépség, mellyel Teremtőjüket dicsőítik, — írja Szent Ágoston a 148. zsoltárhoz írt magyarázatában. Az ég zengi: te alkottál, nem én. A föld: te alkottál, nem én. De hogyan szólnak ők? Teáltalad, ó ember: mert a te nyelved az ő szavuk.

C'est l'heure où la nature, un moment recueillie,
Entre la nuit qui tombe et le jour qui s'enfuit,
S'élève au créateur du jour et de la nuit...

Mais ce temple est sans voix. Où sont les saints concerts?
D'où s'élève l'hymne au roi de l'univers?
Tout se tait: mon coeur seul parle dans ce silence.
La voix de l'univers, c'est mon intelligence. (Lamartine.)

Bossuet e szentágostoni gondolatot így szövi tovább: Az érzéketlen természet nem lát, de láttatja magát; nem szerethet, de szeretetre sarkal; s az Istent nem tudja felismerni, de megismerteti velünk. Ha tökéletlenül is, de a maga módja szerint dicsőíti Urát, az égi Atyát. Hogy ez a dicsőítés teljes legyen, ahhoz az emberre mint közvetítőre szorul. Az ember hivatása, hogy ígét, kifejezést, szívet, értelmet adjon a *látható* világnak, hogy az általa szeresse a *láthatatlan* Teremtő szépségét. Ezért állította őt bele Isten a világba, hogy testileg hozzátartozón lelkével felülemelkedjék rajta, hogy végigszemlélve a mindenséget azt föláldozza, fölszentelje Istennek. De maga az ember is közvetítőre szorul. Mert ha tud is szeretni, dalolni, de csak emberi módon, nem Istenhez méltón. Örvendj ember, te odaadod szívedet a teremtet világnak, hogy azzal szeresse Urát, s az Úr Jézus a saját szívét adja neked, hogy azzal szeresd azt, akit csak maga szerethet méltón és igazán.

Krisztus a nagy *Mediator*, a «közvetítő». E fenséges tanítást maga Szent Ágoston is a nemzetek apostolától örökölte. Az ő leveleiben találkozunk mindenütt ezzel az eszmével: Mindenekelőtt arra kérlek tehát, tartassanak könyörgések, imádságok, esedezések, hálaadások minden emberért... Hiszen egy az Isten s egy a közvetítő is az Isten és az emberek között: az ember Krisztus Jézus... (1. Tim. 2, 1—5.) S az ember kezébe adatott a hatalom, hogy az egész teremtést, mint annak királya a Királyok-Királyával közvetítse. «Áldott legyen Urunknak Jézus Krisztusnak Istene és Atyja, aki megáldott minket Krisztusban minden mennyei, lelki áldással, amennyiben kiválasztott minket általa a világ megteremtése előtt, hogy szentek és szeplőtelenek legyünk előtte a szeretetben. Eleve arra rendelt minket, hogy fiainak fogadtassunk Jézus Krisztus által s így teljesejék akarátának jószágos szándéka és magasztaltassék

kegyelmének dicsősége, amellyel minket szeretetében fogadott szeretett Fia által. Ebben van számunkra a megváltás... Megismertette ugyanis velünk jószántából akaratának titkát, melyet kinyilatkoztatott általa, azt, hogy meghozva az idők teljességét helyreállítson Krisztusban mindent, ami az égben és a földön van.» (Efez. 1, 3—10.)

Mikor karácsonyi gyertyáinkra csiholjuk a fényt, vajjon gondolunk-e a megfoghatatlan misztériumra, amely előtt állunk? Égő gyertya, csillogó üveggömb, fehér szalagon csüngő ajándék, angyalhajjal bepihéztet fenyőág, s a karácsonyi legendák csodavilága a Transtiberisen felbuggyanó olajforrástól az északi havasok kivirágzott erdőzúgáig, mind ezt a kimondhatatlan titkot akarja sejtetni, melyet térdenállva említ a liturgia: *et Verbum caro factum est et habitavit in nobis.*

Karácsonyj misztériuma egy egész új világot tár fel előttünk, a világmindenség igazi értelmet, isteni elgondolását, költőien szép mélyebb valóságát, vagyis az univ-
versum Ars-poéticáját.

Isten legmélyebb gondolatait, eszméit, ember ki nem fürkészheti maga erejéből, mert lelkébe nem lát, szívében nem olvas. «Nekünk azonban kijelentette Isten az ő Lelke által.» (1. Kor. 2, 10.) Ez isteni kinyilatkoztatás gyönyörű tartalmát a tudósok megkísérelték szavakba foglalni s a költők képekbe igézni. A poéta-tudós szíri Szent Efrém, nazzianzi Szent Gergely, vagy clairveauxi Szent Bernát, s velük és utánuk a középkor legzszeniálisabb gondolatvívői: Rupertus, Albertus, Bonaventura, Skotus, Fekhart és Temesvári Pelbárt, — mind mélyebbre hatolnak ez eszme-titokba. A modern teológiában különösképp Scheeben, Solovjov, Prohászka, fejtik tovább e tanítást.¹ E fenséges tan idevonatkozó részeit e három pontban foglalhatjuk össze röviden:

Az egyedüli méltó (condigna) istendícséretre csak Isten maga képes. A Mindenható nagyszerű világterve szerint ő maga akart beleállani a teremtésbe, hogy azt magához ölelve Isten dalává eszményítse. S mivel a teremtett világ központja, mikrokozmosza az *ember*, ki test-lélek voltánál fogva magában egyesíti a természet szépségének ezer változatát, végtelen színskáláját a hamúportól az égi sugárig, ezért őt választotta testvérnek, társnak a világba jövő Szeretet.

Istennek ez a hozzánk való leereszkedése úgy történt, hogy az Atyával egylényegű (consubstantialis Patri) isteni Személy: az Ige a Szűzanyától fölvette az emberi lényegét (consubstantialis Matri), s az Ige testté lőn és miköz-
tünk lakozék. — Így fölcsendült a földön az egyedül méltó istendícséret Krisztus ajkán, mert aki dalolja, maga Isten. S az istendícsérő Krisztus lelke az, amire az Alkotó «először gondolt», akiért a világot életre hívta s akinek dalában kedve telik: *in laudes et satisfactiones Filii sui.*

Mivel azonban Krisztus a *mi* testvérünk, a *mi* vérünk, *mi* közülünk való, így *mi* is *részesei* (consortes) vagyunk az ő dícsérő dalának, s minél inkább egygés-
leszünk vele kegyelemben és szeretetben, minél közelebb férközünk Szívéhez az Eukarisztiában, annál inkább *egyesülünk* vele: dalával, dícséretével, énekével, imájával, papi áldozatával. — A Krisztussal daloló, áldozó, dícsérő *ember-
közösség* pedig a vele szentségileg egyesült s alatta mint egy Fő alatt küzdő Anyaszentegyház, a *Corpus Christi Mysticum.*

E három pontba röviden összeszöve a karácsonyi titok gazdag valóságát már sejtjük, már látjuk, mint utal bennünket e titok egy másik titokra, az Ekklezsia, a

¹ Scheeben: *Mysterien des Christentums.* § 59—64. (v. ö. Dogmatik. § 208.). Solovjov: *Előadások az Istenemlékezésről*; Prohászka: *Dominus Jesus, Elmélkedések, Elő Vizek Forrása.* — A legújabb irodalomból itt mindenekelőtt *Schütz Antal* írásaira utalunk: *Klasszikus ferences teológia* (32—38), *Krisztus* (246 sk.), *Isten a történe-
lemben* (177 sk.).

Krisztus-Egyház titkára. Kedves szimboluma e gondolatnak a mi betlehemeseink miniatűr templomkája, mellyel házról-házra járva hirdetik a boldog hírt: Krisztus Jézus született, örvendezzünk.

Az Egyház már maga azáltal, hogy *van*: felülmúlhatatlan istendícséret, mert Isten szeretetének remeke, kegyelemműve és «gonddal», szerető gonddal életrehívott alkotása. De a Mindenható, ki mintegy önnöntestéből, a megtestesült igének Szívéből formálta új Évaként magának az Egyházat: Jegyesét,¹ dalt is adott ajkára, zengő éneket, szent liturgiát. Ez a legszebb név tehát, mely az Anyaszentegyház imáját, liturgiáját illeti — *Vox Sponsae: a Jegyes éneke*. Hiszen nem egyéb ez, mint Krisztus misztikus Testének éneke a földön, «ratio corporis Christi», ahogy Szent Ágoston nevezi.

Ha már Szent Ágostont idéztük, idézzük az ő zsoltármagyarázatának egyik leggyönyörűbb passzusát, melyben oly szépen jut kifejezésre az egész gondolkör, amelyről tárgyalunk. «Nagyobbat Isten az embernek nem adhatott, mint azt, hogy az Igét, aki által mindeneket alkotott, Főül rendelte nekik az őket ragjaivá képesítette, hogy az Isten Fia ember fiává legyen, *egy* Isten az Atyával s *egy*forma ember az emberekkel, s hogy mikor Istenhez szólunk könyörögve az Isten Fiához szálljon imánk, s mikor az ő Testeként imádkozunk, velünk imádkozzon a Fő. Mert egy a mi Megváltónk az Úr Jézus Krisztus, az Isten Fia, ki imádkozik értünk, imádkozik bennünk, és akit imádunk.

Miértünk imádkozik mint a mi papunk,
mibennünk imádkozik mint Fő (a testben),
s *mi* imádjuk őt mint Istenünk'.

A Krisztussal imádkozó Egyház, ez tehát a jegyesi ének: *vox Sponsae*. Benne összecsendül az emberi és az isteni elem. Oly szép, oly magasztos, mint a Szentháromság liturgiája, mert ezt is az Ige zengi s a Lélek szele fhleti, s ugyanakkor mégis ember-szóval él, emberkézben kulcsolódik össze, mert *mi* is együtt zengjük, együtt daloljuk Istenünkkel. A *mi* liturgiánk tehát a természet liturgiáján felépülő *istenti liturgia* (így nevezi már Aranyszájú Szent János) s a mennyei liturgiának elődala.²

Tudjuk, mikor Jézust rokonai a sátoros ünnepekre hívták Judeába, ő így felelt nekik: Vos ascendite ad diem festum hunc; ego autem non ascendam ad diem festum istum. (Já. 7, 8.) Az Üdvözlő e válasszal nem akarja elvetni az Ószövetség törvényeit, hisz ő maga mondotta: nem jöttem a törvényt föloldani, de betölteni. Szavai itt is két mélyértelmű tanítást rejtenek magukban, mint az Aquinói Szent Tamás magyarázatából is kitűnik.

Az első így szól: Az Ószövetség liturgiája igaz. De ahogy ti végzitek, lélektelenül, úgy nem tetszhet Istennek. «Ez a nép szájával tisztel engem, szíve pedig távol vagyok tőlem.» (Mát. 15, 8.) Nem tetszhetik azért sem, mert ti a világ szellemével telítetten vesztek benne részt s ahol belecseng az ördög diszharmóniája, az már nem az én dalom. Ti csak menjetek: vos, qui gloriam mundi quaeritis, ascendite ad diem festum hunc, id est ad festa laetitiae temporalis. (Sz. T.) «Solemnitates vestras odivit anima mea.» (Izaj. 1, 14.)

A második tanítás ez: Az Ószövetség istentisztelete bár nemcsak igaz, de egyedüli igaz a megváltás-előtti életrendben, tehát bizonyos értelemben a természet rend-

¹ V. ö. *Tromp*: De nativitate Ecclesiae ex Corde Jesu in cruce, Róma, 1932. Maga az Egyház így dalolja ezt Jézus Szíve-ünnepén: Ex Corde scisso Ecclesia, Christo iugata, nascitur. (Az I. Vesp. himnusza.)

² Innen könnyen következtethetünk a *liturgia és misztika* viszonyára. Mint a mennyei liturgia előzte a lelket a misztika légkörébe emeli; innen a gazdag liturgikus «élmény» a misztikusok életében: *Szent Gertrud, Szent Teréz*.

jében. Lényegében azonban mégis csak előfutárja (típusa) annak az örök liturgiának, melynek zenéje Ádám vétkével elhalkult s melyet én most ismét meg akarok indítani : a kegyelem dalát, mely az utolsó napon beleolvad a dicsőség dalába. Azért nem megyek veletek ; egy új ünnepre készülök, — ad diem festum solemnitatis aeternae. (Sz. T.)

Krisztus tehát jóváhagyta a természet rendjében a természet liturgiáját. S nemcsak szavai, tanítása, de egész élete azt mutatja, hogy erre építette fel a kegyelem rendjében az isteni liturgiát : a maga dalát.

Mert hisz halkan, halkan, szordinósan tovább csendült az első bűn után Isten dala a földön. Ne higyjük azt, hogy a megváltás-előtti századokban (ordo praeternaturalis) teljesen hiányzott a supernaturális elem. Mikor Ádám elvette Éva kezéből az almát, talán egy pillanatra elnémult a teremtés éneke és kellett, ami legalább ideiglenesen ismét lendületbe hozza : ez volt az őskinyilatkoztatás. Ennek a drága-kincsét minden nép magával hordozza s megcsillan a kínai, egyiptomi, asszír, babilón, görög vallások s az ind mitoszok fátyolán keresztül. Nem csoda, hogy ők is meg-meghallják a természet zugásában Isten melódiáit, az ismeretlen istenét, akit elvesztettek és még nem tudtak megtalálni.

«Az elmúlt éjjel a sötétséget uraló csöndben egyedül álltam és az örök dallamok dalolásának hangját hallgattam . . .» (Tagore.)

A mennyország liturgiája

Ott minden szépség teljes lesz. Szem nem látta, fül nem hallotta . . . Az Apokalipszis egy-egy fejezete ad bepillantást csupán, mint egy sűrű fátylon keresztül. Ott nem lesz többé diszharmónia. Csak a kárhozat ismeri azt : ubi umbra mortis et nullus ordo sed sempiternus horror inhabitat. (Jób. 10, 22.) A mennyország ezzel szemben a szépség, a rend napsugaras hazája. «Pax coelestis Civitatis, ordinatissima et concordissima societas fruendi Deo et invicem in Deo ; — a mennyei Ország békéje Istennek és egymásnak Istenben való legigazibb és legbensőségesebb élvezése.» (Szent Ágoston.) Így egyesül egyetlen Dallá, benne, minden melódia.

Bár értelmünk és szívünk elgondolni nem képes azt a gyönyörűséget, mely ott a lelket várja : elleshetünk már itt is egy-egy vonást a világ szépségéből, melyet ott fokozott mértékben viszont fogunk lelteni. Mert hiszen ez az új világrend, ha nem is épül fel a természet erejéből, de nem is annak ellenére (nec contra naturam, Sz. T.), hanem mint a kegyelem, úgy a dicsőség is túlszárnyalja azt. S ki tudja, hogy nem fog-e ép mindaz, ami a földön az istentisztelet szolgálatában állott — ott föléledni újra? — s hogy nem teszünk-e minden virágot, melybe imáinkat leheljük, halhatatlanná? Mert a liturgikus imádság halhatatlan, hisz Jézus Szíve is beledobban.

Ahogy mi most őrizzük a szentek relikviáit : az olvasót, melynek szemeit pörgette, a kelyhet, mellyel misézett, úgy fogjuk újratálatni szent Erzsébet rózsáit, elajándékozott tejeskalácsát, fülbevalóját, piros almáját . . . Mindezek a mennyország «drágagyöngyeivé» válnak. Sőt a legendás elgondolás szerint maga szent Erzsébet nézi, amint szegényei e gyöngyöket az égbe viszik s a költő e szavakat adja ajkukra : Wir müssen sie nun zurückgeben, aber nicht dir, denn sie sind Tropfen der Herrlichkeit, die wir nicht trinken, Leuchten der Ewigkeit, das wir nicht schauen dürfen. (Weinrich.)

A költői képzelet e színes rajzai halvány képet adnak nekünk arról a minden képnél, minden szépségnél szebb és nagyobb valóságról, mely reánk vár a mennyben. Ez a valóság a mi reményünk, ami után nemcsak vágyódunk várakozó hittel, hanem már örömmel magunkénak vallunk, mert a mi reményünk nemcsak epedés, hanem öröm, bizalom a szeretetben, megnyugvás az ígértben s a jövődő örök diadalnak boldog tudata.

A feltámadás a mi hitünk alapja (1. Kor. 15, 14.) Krisztus a mi föltámadásunk primíciája, benne, a megtestesült Igében támad fel az utolsó napon a boldogok serege s benne szépül meg a teremtett világ, melynek útait rőtta, virágait szemlélte, gyümölcseit kóstolta, forrásaiból merített. A világmindenség *Ars poétikája* tetőfokát leli e megdicsőülésben. A lélek, a szellem úgymond *megistenül* (deificatio) s az anyagi világ *díszellemül* (clarificatio). A «glorificatio mundi», a világ megdicsőülése ez. Minden, minden egy istendicséretté kulcsolódik össze. Mert hiszen az egész világ az Isten terem- tése, s ha az emberhez képest a többi teremtményeket «csak úgy menés közben hozta létre», de azok is mind az Ő gondolatainak megtestesülései. Itt a földön ez az isteni gondolat (idea divina) rejlik és sohasem tárul fel teljesen előttünk. Ott a megdicsőülés- ben a teremtményekbe oltott isten-eszme előtűnik, mintegy kipattan a burok alól s a boldogok megvilágosult szeme gyönyörködhetik benne.

Mindez pedig azért történik, hogy minden annál könnyebben irányuljon az örök fényforrás felé és benne egyesüljön. S amily mértékben tűnik elő a dolgokból a bennük lakó isteni gondolat, oly mértékben halványodnak el maguk a dolgok, ha meg is őrzik lényegüket (species ; Sz. T.) Így mindjobban beleolvad minden az Előképbe, az égi Igébe, az örök Dalba s ott összecsendül a mennyország harmonikus, egységes liturgiája, melynek «temploma» is maga az Isten. (Apok. 21, 22.)

* * *

Mindenki költő.

Ez a Reményik-mondat is realitássá válik ott ahol lélekben a kegyelem kibontja az istenszeretet s az istendicsőítés szárnyait. A lélek száll, újjong s dalba önti gazdag- ságát, háláját, örömét. Mint a Krisztus-foganó Szűzanya az angyali üdvözlét után dalo- san siet hegy-lankán keresztül Juda városába. Magnificat anima meum Dominum !

Az Öszövétség előképe volt az újnak. Szűz Mária valóságos megszemélyesítője, eleven képe az egész Egyháznak és minden hívő szívnek. Nemcsak Mária az Énekek Énekének arája, hanem az egész Egyház s minden istenszerelmes lélek az Isten jegyese. A kegyelem vonzási körében mindenki költő, mindenki dalol, mindenki szeret. Mária élete : istendicséret, iatentisztelet, istenszeretet. Az Egyház élete sem egyéb. És ilyen dallá kellene hangolódnia minden életnek e földön.

Minden lélek már önönmagában *istendicséret*. Mert oly szép, oly gazdag, olyan ékes, — hogy Alkotójának fenségéről önkéntelenül is bizonyosságot tesz. De milyen másképp hangzik ez az istendicséret, ha a lélek hite, a lélek vallomása, a lélek tanúság- tétele is belecsendül, ha természetes szépségét még a kegyelem kenete, a Szentlélek ajándékainak illata tetézi.

Istenszeretet nyilatkozik meg a lélek minden tettében, mely Istenhez-való for- dulását jelzi. Minden lélekben legalább egyszer kifejezésre jut a benne rejlő jóság s így elárulja isteni eredetét, elárulja, hogy van benne valami mennyei. De mennyivel erősebb, hatásosabb lesz ez a gesztus, ha mögötte igazi istenszeretet tüze ég, tűz, melyet a Szentlélek gyújtott s amely tisztít, melegít, hevít, elragad.

Ó, ha a lélekben az istenszeretet tüze ég, az istendicséret himnusza száll, hallgat- hat-e ott a szív, lehetnek-e ott némák az ajkak, bénák a karok? Nem sodródik-e egyet- len lángcsóvává össze a szív tüze, az értelem fénye, a tudás és szeretet, a hit és az erény . . . Lángcsóvává, melynek örökszép virága, örökmécs világa ott lobog reszketve az oltárok előtt. Szél éri-e, vagy vagy lélek lehe hajtja? Ó, a Szentlélek rendezi ezt a főséges liturgiát, s ahol a Lélek szele jár, ott hajlanak a lelkek, mint az erdők, zúg a zsolozsma mint a fenyvesek, ég-lobog minden s egyetlen dallá, *istentiszteletté* fonódik össze : ez a teremtés hódolata a Teremtő előtt.

A „PASSIONAL” CIKLUSBÓL:

UTOLSÓ VACSORA

IRTA: RUTH SCHAUMAN

Ott ültek ők a halk teremben,
Ott ettek ők a hús teremben
Melletted, ó Uram.
Árnyak vigyázták már az ablakot,
Egy fürge szolga báránykát rakott
Elédbe, ó Uram.

A zúgban játszott szép, szelíd kutyus,
Künn bégetett az anyajuh, a bús,
Panaszlón, ó Uram.
De mindez csak kettőjük gondja volt,
Mit bánták ők, hogy már Föléd hajolt
A szenvedés, Uram.

A lenterítő fénye néma volt,
Egy napsugár halk-lágyan ráosont,
Ó édes, jó Uram.
Az óntányérok fénye oly szegény,
Ezüst csendül meg egy zseb rejtékén,
Bocsásd meg, ó Uram.

A kertben künn egy rigó csattogott,
S a hű tanítvány, János, ráomolt
Szívedre, ó Uram.
Arcán lehellet titka reszketett
És mint a fény, kinyult szelíd Kezed
A kenyér felé, Uram.

Vitnyédi Németh István fordítása.

HIPPO PÜSPÖKE

(ARCKÉP)

IRTA: RÉVAY JÓZSEF

Hatalmas alakja úgy emelkedik ki a negyedik század meddő sivatagjából, mint óriási piramis. Az alkonyuló római pogányság rőtörös esti derengésében három ilyen piramis komor körvonalai tornyosulnak elénk: Itáliában Szent Ambrus, Afrikában Szent Ágoston, a Keleten Szent Jeromos. Csodálatos háromság, aminőt azóta sem látott a világ!

Van-e valami törvényszerűség a történelemben, mint elméletek szerkesztői mondják, ki tudja? De megdöbbsen az olyan találkozás, hogy a haldokló óvilág e három nagy szellemének másfélezeréves világtörténelmi életét akkor ünnepeljük, amikor a világ éppen úgy vajudik, mint az ő napjaikban. Akkor Pán haldoklott, most az európai kultúra vergődik a haláltusa deliriumában. Ebben a fájdalmas vergődésben új világtörténelmi korszak születik, mint ahogy az Ambrusok, az Ágostonok, a Jeromosok napjainak vajadásából új korszak született.

Legszomorúbb, hogy akkora emberekről, mint Jeromos és Ágoston, alig esik máskor szó, mint jubileumok alkalmából, pedig eleven és szerves elemei kulturánknak ma is és az volna hozzájuk és az úgynevezett művelt emberiséghez méltó, ha hivatalos alkalom híján is forgatnák, élveznék, tanulnák, élnék műveiket, gondolataikat és lángolásaikat. Mert minden soruk örök aktualitás.

Ennek az örök aktualitásnak adott hangot Babits Mihály nagyszerű Szent Ágoston-tanulmánya, amelynek nem utolsó érdeme, hogy napi aktualitás híján jelent meg, 1918-ban, amikor a vértől és jelszavaktól mámoros emberiség ködös fejjel tántorgott még a nagy dáridó után és talán senki sem tudott figyelni a költő avatott szavára. A nagy Megértő, a nagy Ismerő járt Szent Ágoston vizének mélységei felett és ez a ragyogó tanulmánya nemcsak irodalmi érték, hanem kortörténeti is: nemes gesztussal mutat rá a humanisztikus kultúra töretlenül felfelé ívelő folytonosságára.

Szinte következetlenségnek tűnhetik, hogy utána én is tollamra veszem Szent Ágoston nevét. Mégis megteszem, egyrészt, hogy belekiáltsam az írástudók mementóját a közömbösek fülébe, másrészt, hogy a mai irgalmatlan élet rideg zakatolásában Hippo Regius királyi fényességében, a Vallomások könnyzáporában, az Isten Városának magaslati levegőjében egészségessé és boldoggá fűröszem a lelkeket.

És ha belenézek életébe és halálába, mindjárt nagyszerű szimbolum ragad meg: halála napján (430 aug. 28.) a vandálok az utolsó rohamot intézték Hippo falai ellen, lángolt a tűzvész, bömbölt a csataordítás és benn a városban, kicsiny cellájában haldoklott a püspök. A vandálok a várost vívták, ő a

mennyei várost ostromolta, a bűnbánat zsoltáraival. Felhangzott bágyadó ajkain bensőséges szép imádsága: «Ó, ne vedd meg öregségemet, hanem újítsd meg azt, mint a sasét s majdan a sírban porladó csontjaim is örökre Benned ujjongjanak!»

És a Sas valóban új életre kelt és diadalmasan szárnyalt át a századokon!

Hippo égése új világ hajnalhasadása, a tűzvész lángjai felperzselik a multat és belevilágítanak a kereszténységben megifjodott emberiség új történelmi korszakába. A hippói tűz mindent elemésztett, csak Szent Ágoston könyvtárát kímélte meg, mintegy szimbolikus bizonyosságul annak, hogy élete művét a századok semmi vihara sem tudja elpusztítani. És valóban: amit alkotott, vérévé vált az emberi szellemnek és csodálatos, hogy ezt már kortársai közvetlen utódai is megérezték. Valentinus hadrumetumi apát írja neki 427-ben: «Szentséged tiszteletreméltó levelét és könyvét remegő szívvel vettük és riadt szemünket befedeztük, mint egykoron Illés próféta eltakarta arcát, mikor nagy fényességben megjelent az Isten barlangjának nyílása előtt». Placidia császárné követe, Darius, aki azért ment Afrikába, hogy békét szerezzen Placidia és a lázadó Bonifacius között, ezt írja a hippói püspöknek: «Ó, háromszor, négyszer, nem ezerszer és százezerszer boldog volnék, ha megadatnék nekem, hogy lássam mennyei arcodat, halljam istenien csengő és isteni igéket zengő hangodat és elragadtatva csodálatos beszédeidtől, élvezzem szellemed gyümölcseit!» A rideg és szűkszavú Gennadius, az irodalomtörténetíró, lelkendezve mondja, hogy nincs ember, aki annyit el tudna olvasni életében, amennyit Szent Ágoston egymaga írt. Egyetemes tudományosságát, szellemének hatalmas átfogó erejét híven kifejezi az az ismeretlen szerzőtől való distichon, amelyet Szent Ágostonnak a Lateránban felfedezett képe alatt találtak:

Diversi diversa patres, sed hic omnia dixit:
Romano eloquio mystica sensa tonans.

«Mindegyik egyházatya más és más bölcs dolgokat mondott: de ő egymaga megmondott mindent: zengő latin nyelven világgharsogta a keresztény igazságokat.» A művelt világ tudatában legelevenebben mint a Vallomások szerzője él, a humanisták is elsősorban a könnyes bűnbánót látták benne, Petrarca a vigasztalás kimeríthetetlen forrásának mondja a Vallomásokat (in eis solamen ac refugium non mediocre reperies) és ezt írja Gerardónak: «Olvasás közben hullani fognak könnyeid és olvasván sírsz és sírván örvendezel». Mégis ez az «omnia dixit» mutat rá legtalálóbban hatásának titkára: egyetemességére.

Szent Jeromosnak minden ízében tragikus élete mellett Ágostoné elejétől végig egyetlen robajló iramban végigviharzó romantika. Életének folyására döntő hatása volt a szülői háznak: a kedélyes, bővérű, mulatós apa és a szelíd, szentimentális, nagyszívű anya, a pogány férfi és a keresztény nő között nehéz, szinte lehetetlen volt határozott, egyenes irányban nekiindulnia az életnek.

Rábízta hát magát a hullámokra, hadd hányják-vessék kényük kedvük szerint. A thagastei gyermekkor csínyei, a madaurai és a karthagói diákévek dorbézolásai, léhaságai és könnyelműségei, egész viharos ifjúsága : mind a szülői házban gyökeredző és már ott belérögzött kettősségnek a természetes következménye. Jellemző, hogy a legdurvább züllés idején sem hanyagolta el egy pillanatra sem tanulmányait. Mindig első, mindig szívsósan dolgozik, szelleme nem pihen, végigolvassa a klasszikusokat és a szépirodalom után végképpen a filozófiához szegődik. A pun nyelvet kifogástalanul beszéli, a görögöt nem szereti, de latin stílusát annál jobban ápolgatja és csiszolja. Katolikus korából való műveiben ugyan tudatosan mellőzi a klasszikus idézeteket, de nem tudja soha nélkülözni a metaforákat, az antitéziseket, a szójátékokat, a körmondatokat, a rétori stílus díszítő elemeit : ezek egyszer s mindenkorra befészkeltek magukat nyelvébe és a klasszicitás bélyegét nyomták stílusára. Hiába mondja egyik munkájában, hogy az afrikaiak ugyan édes-keveset törődnek a stílus szépségével és zengzetességével és bizony ő szívesen eldobja a klasszicizmus aranykulcsát és egyszerű fakulccsal, dísztelen hétköznapi nyelven közeledik hozzájuk, hogy megnyissa értelmüket : ezt a fakulcsot Ágoston nem használta soha !

Karthagói tanárkodása a siker jegyében indul : nemcsak tanítványai rajonganak érte, hanem költői és írói sikereket is arat. Neve népszerű, iskolája híres. Nyugodtan élhetne, most, hogy anyagilag független és vére is megcsilapodott, egyetlen szerető nő oldalán, imádott kisfia mellett. De most a szellem követeli a magáét. Nem elég neki a külső dísz, az elismerés, a siker, a pénz, a család : érzi, hogy nagyobbakra rendeltetett és szelleme megindul a magasságok meghódítására. A pogány filozófiában nem találja meg a megnyugtató igazságot ; a pogányság kora különben is lejárt, nemcsak hivatalosan, az akkor már majdnem százéves milánói türelmi rendelet révén, hanem érzelmileg és hangulatilag is. Szakít vele és Mani tanításához csatlakozik. Úgy érzem, hogy ebben az állásfoglalásában nem kis része van annak az exotikumnak, amely Mani tanításában lépten-nyomon felcsillan. A manicheizmus perzsa eredetű dualizmusa, misztikus szimbolikája és szimbolikus erkölcstana leginkább az újság varázsával hódította meg ezt a tétova és kereső lelket. Egy darabig fanatikusan harcol új hitéért, amelyben, úgy hiszi, megtalálta a filozófia végső igazságait. De jön az elkerülhetetlen csalódás és ekkor kompromisszumra gondol : az újplatonikusok igazság-eszményét próbálja összeegyeztetni a manicheus istenfogalommal. Ez a kísérlete is kudarcot vall. Ellenállhatatlan erővel, szinte végzetesen sodródik a kereszténység karjaiba. Monica szuggesztív ereje, forró imádsága csodát tett : a könnyek gyermeke nem veszett el.

Most világosan tudja már, hogy az igazság Isten keresése és megismerése. Erről az igazságról mondja a Vallomásokban : «Ó, igazság, igazság, mennyire lelkem mélyéből vágyódtam már akkor utánad, mikor azok folyton és minden vonatkozásban emlegettek előttem, — üres szóval és temérdek vastag könyv-

ben !» «A lelkem, én édes Igazságom, alapjában mégis csak a Te belső összhangod zenéjét kereste !» Ez hajtja Rómába, ez hajtja Milanóba, Ambrus lábaihoz, ez hajtja a cassiciacumi remeteségbe, hogy élvezze az Istennel, a megismert és megtalált Igazsággal való magányos beszélgetés édességét.

Innen kezdve egyetlen fölfelé lendülés az élete és a pályája, egyetlen hatalmas és csodálatosan zengő himnusz az oeuvreje. Már nincs benne semmi kétség, semmi keresés, semmi tévovázás : a belső megtérés, a keresztség és Monica szent halála hármas pecséttel zárja le addigi életét. Háta mögött a mult, örökre eltemetett vergődéseivel és gyötrelmeivel, lábai alatt a leküzdött tévelygések kígyóival, lelkében Cassiciacum békéjével és anyja áldásával megindul újra Afrikába, vissza a forró földre, amelyből szakadt. Nem papnak ment haza, nem püspöknek, nem professzornak, hanem remetének, szerzetesnek, hogy az eretnetségek csapkodó tengerárjában bástyafokokat teremtsen az igaz hitnek, új Cassiciacumot, az ötszáz afrikai egyház keresztényeinek megdönthetetlen fároszát, amelyen megtörnek majd a donatisták és pelagiánusok rohamának vad és szennyes hullámai.

A Nagy Igazság másképpen végzett felőle.

Megtérésének, tudományának, roppant műveltségének, szónoki képességeinek híre hamarosan eljut a legkisebb egyházba is : a neve jelszó, minden szava, írása, tanítása ígéret, erő, biztatás, pajzs és kard. Hamarosan pappá szentelik és 395-ben, hiába minden tiltakozása, Hippo püspöki székébe ültetik.

Negyvenegy éves és micsoda mult van mögötte ! Quantas per terras, heu, quanta per aequora vectus — jutott el idáig ! Tomboló fiatalság, kielégíthetetlen, telhetetlen, szenvedélyes érzékiség, írói sikerek, tanári népszerűség, hű barátság, manicheus nagyképűsködés, vergődő és lázas napok és éjszakák fanatikus igazságkeresése, Monica önfeláldozó és könnyes szeretete, Ambrus szigorúsága, fönsége és jósága, Cassiciacum édessége, az apostolok küszöbe s az ostiai sír : mind-mind mögötte volt már s most itt állt, megtisztultan és erősen, a szó pallosával és a hit lángjával, hogy sujtson és gyujtson, harcoljon és szeressen.

Jelleme, egyénisége, egész nagysága a hippói püspöki székben teljesedik ki. Nyugtalan szelleme megtalálja azt a teret, amelyen fáradhatatlanul dolgozhatott és gyakorlatilag is érvényesíthette a megismert igazságot. Prédikációi, nyugodt és tárgyilagos lelkipásztori iratai, értekezései, az eretnekek ellen írt vitairatai nemcsak az afrikai egyház belső építésének munkáját végezték el, hanem az egész akkori világegyházban a tekintély szavát jelentették. Az egyházakban mindenütt ünnep volt Szent Ágoston egy-egy új írása és különös örömmel fogadták leveleit. 363 prédikációja mellett 217 levele maradt ránk, ez pedig óriási szám az akkori közlekedési viszonyok mellett ! Hippo püspöke szakadatlanul dolgozott, csodálatos fizikuma nem ismerte a fáradtságot és emellett még arra is volt ideje, hogy választott szerzetestársaival a szemlélődő életnek is áldozzon. Talán ez a folytonos befelé fordulás, a cassiciacumi napok örökre felejthetetlen édességének emléke adta neki az erőt emberfeletti mun-

kájához. Levelezése, mint akár Ciceróé, akár Symmachusé, maradéktalanul feltárja egyéniségét, minden vágyát, gondját, tervét, erejét és gyengeségét, még apró és szent hiúságát is, amellyel szüntelenül hangoztatja, hogy nincs oka szerénykedni a ráhalmozott dícséretnek miatt, hiszen ezek csak annyit jelentenek, hogy Isten nagyobb mértékben áldotta meg őt tehetséggel, mint másokat s végső eredményben, ha őt dicsérik, csak az Isten jóságát magasztalják.

Levelezésének emberileg legérdekesebb része a Szent Jeromossal váltott levelek sorozata. Emberileg is, irodalmilag is. Ez a két óriás sohasem ismerte egymást személyesen, ami majdnem csodálatos és szinte el sem hinnők, ha nem maga Ágoston mondaná. Mikor Ágoston Milanóból hazatérőben megállt egy évre Rómában, ugyanakkor Jeromos is ott tartózkodott. A pápai udvar nagyhírű bíbornokának ismert és jóhangzású volt már akkor a neve, Ágoston pedig nemcsak híres író és professzor volt, hanem megtérése is bizonyára nagy szenzációt keltett. Hogyan történhetett, hogy nem találkoztak? Igaz, hogy Ágoston ekkor még nem volt pap, az is igaz, hogy Jeromos meglehetősen szűk körben mozgott Rómában, mégis valahogy sajnálnunk kell, hogy ennek a két nagy és kivételes szellemnek nem esett találkozása akkor és ott, az örök városban, igazi indulásuk idején. Nem szabad felednünk, hogy Róma társadalma akkori-ban már egészen keresztény volt és Ágostonnak nem igen volt jogcíme, hogy a nagytekintélyű és előkelő állású Jeromoshoz közeledjék. Ki tudja, mit nyer vele az utókor, ha egy éven át együtt élhettek és vitatkozhattak volna? Vagy ki tudja, mit veszít, ha nem íródnak meg azok a levelek, amelyek olyan mély és olyan emberi vonásaikat örökítették meg?

Ágoston leveleinek gyűjteménye Symmachus és Nagy Szent Gergely levelesládája mellett az ókor alkonyának egyik legbecsesebb emléke, éppen emberi közvetlenségével és őszinteségével. Vannak ugyan olyan levelei is, amelyek erkölcsi, elvi, egyházfegyelmi kérdéseket tárgyalnak, értekező modorban, de nem ezekre gondolok elsősorban, hanem a személyes jellegűekre, amelyekből legjobban megismerhetjük Ágostont, az embert és a papot. Ebben a tekintetben egészen páratlan Jeromossal folytatott levelezése. A Szentírás új fordításának bírálatával kezdődik a dolog és folytatódik a személyes invektívák, gúnyolódások, sértődések, udvariasságok, bocsánatkérések, önértéskedések és szerénykedések változatos skáláján keresztül. Ágoston nem agresszív, inkább szerény, halk, de mindig határozott, szókimondó és a maga igazát az egykori rétor tökéletes művészetével tudja a végsőkig védelmezni. Jeromos szenvedélyes, kemény, nem tűr ellentmondást, szeret csúfolódni, ironizálni, sőt szidalmazni is. De ez csak temperamentum dolga : nyilván látszik a levelekből, hogy fenntartás nélkül sokra becsüli egyik a másikat és mindegyiknek egyetlen célja van : a katolikus igazság és egység szolgálata. Ezért túlnő alakjuk az emberi kicsinyességeken és gyöngeségeken s úgy érezzük, hogy ezekről csak azért kellett tudomást vennünk, hogy titáni alakjuk annál fönségesebben föl-magasodjék előttünk.

Jeromos ekkor már a tragikus meghasonlás évtizedeit élte ; makacs természetében ezekben a levelekben nyitott szelepet a benne felgyülemlett sok keserűségnek. Ezzel szemben Ágoston kiegyensúlyozott lélek, akiben már tökéletes harmóniába olvadt a rétor, a keresztény, az író. Egyéniségében nincs törés, nincs tragikus szakadás. Bár jelleme bonyolult, bár lelkének lebírhatatlan kettőssége imitt-amott még felüti fejét, bár elsősorban nem a kemény tettek, hanem a döntő és világos szavak embere, tettekre gyújtó és nem cselekvő : mégis minden disszonanciát elmos benne az egyetlen cél, tisztult filozófiájának végső, győzelmes állomása : az Isten. Ennek a végső célnak szolgálatába állította minden tudását, minden forró érzését úgy, hogy a szavak is tettekké válnak nála, mert mindent összefog, eggyé kovácsol, sodró erejűvé acéloz legnagyobb lelki hajtóereje : a hivatás tudata.

Írásainak is ez a faculté maitresse-e. Korai irataiban még csak mint vágy, mint szomjúság, mint vergődés jelentkezik, a későbbiekben öntudatosává válik. Minden írásán egyformán ott csillog a stílus eleganciája s mégis mindegyik más. Bár stílusművészete tudatos, mint maga elárulja egyik művében (de doctrina christiana IV), ahol elemzi az egyszerű és a fenséges stílus szabályait, mégis hiba volna csak a stílus alapján ítéletet mondani róla. A Vallomások barokk ornamentikája ép olyan tudatos nála, mint az Isten Városának értekező történeti prózája ; a prédikációk és a levelek könnyed hangja épúgy az egyetlen célt szolgálja, mint a dialógusok cicerói ridegsége. Mindenütt ugyanaz a lélek lobog : Ágoston csodálatosan meleg, lírikus lelke ez.

Ennek a léleknek legszebb hajtása a Vallomások szívbookmarkoló gyónása. Mert valóban gyónás, *verbum cordis*, a szív szava. Örök bánat, örök sóvárgás, a szeretet örök lángolása, örök könnyek forró zuhataga. Még a stílus barokk sallangjai sem zavarnak : mindenütt érzik az őszinteség, a lélek kitérítésének forró vágya, az igazság belső feszítő ereje, amely átüt a retorikai ékességeken és a rétoron túl a maga meztelenségében megmutatja a síró, vezeklő, bűnbánó embert. A bensőségnek ez a pátosza az egész ókorban ismeretlen és nincsen párja egészen Assisi Szent Ferencig. Az ókor nem ismerte a szív szavát, Ágoston tanította meg rá. A középkor számára újra meg kellett találnia ezt a hangot a Poverellonak. És Ágostonnak éppen ezen a ponton legnagyobb a jelentősége : aranyhíd, amely a pusztulás és hanyatlás századaiból merész íveléssel, mennyei lendülettel áthajlik az új világba, amelynek már ez a bensőséges keresztény szeretet az uralkodó csillaga. Ugyanez a mélység és melegség csillan fel még egyszer az Elmélkedések (Soliloquia) remegő soraiban s mégis a Vallomások írója marad Ágoston mindörökké : mert ez a hatalmas lírai áradás nemcsak önéletrajz, az életrajzi adatok mindig érdekes és mindig izgató szenzációival, nemcsak gyónás, a gyónás megdöbbenő őszinteségével, hanem legfőképpen egyetlen zengő imádság, dicsőítés és hálaadás, egyetlen hatalmas iramu menynekbe lendülés a lélek és a líra szárnyain.

Másik arcát plasztikusan mutatja az Isten Városa, az a munka, amely az

egész középkor filozófiáját döntően befolyásolja, amely nélkül Aquinói Szent Tamást el sem tudjuk képzelni, amelyben együtt van az ókor minden tudása, ez a roppant enciklopédia, amelyre igazán ráillik az «omnia dixit.» Hatalmas erőfeszítés ez a munka, az első keresztény állambölcselet, az egyetemes tudás, a nagy koncepció, a biztos összefoglalás valóságos csodája, a belső pátosz és a monumentális külső arányok páratlan harmóniája. Itt a tudós Ágoston beszél, a lírikus hallgat.

Pedig a művelt emberiség tudatában az ember, a vergődő, bűnbánó, Istenhez sóvárgó ember s a lírikus költő, Ágoston él ma is, nem a filozófus, nem a rendszeralkotó, nem az eretnekek kalapácsa. Mindenkinek szívében ott él az az Ágoston, aki sírt az iskolában, mikor a szerencsétlen Dido királyné tragikus szerelmét olvasta, az az Ágoston, aki gyakran rajtakapta magát, hogy a szent énekek szövegére nem figyelt, csak a dallamok édességét élvezte, aki az Isten szeretetében való felolvadás, a könnyes imádság, a zokogó bűnbánat örök lelki formáit megteremtette. És minden ízében lírikus a Vallomások stílusa is: igazi keresztény stílus, hiába gyökeredzik minden eleme a klasszikus retorikában. Klasszikus értelemben az első keresztény stilisztá Ágoston, mert Tertullianus még kemény és merev, Lactantius hidegen cicerói, Cyprianus pedig nem klasszikus, csak keresztény: Ágoston klasszikus és keresztény. Most már nincs szükség a pogányokkal szemben polémiára és apológiára, most elkövetkezett a belső építés kora, itt az egyház egységesítésének nagy problémája. Az új idők s az új feladatok új hangot és új stílust követeltek. Ezt Ágoston teremtette meg, aminthogy a Vallomásokban ma is élő új műformát is teremtett: a lírai önéletrajz műformáját, amely előtte teljesen ismeretlen volt a latin irodalomban. Ha a latin irodalmat a latin irodalmi elméletek mértékével mérjük, amely szerint az irodalom önállósága új műfajok alkotásával kezdődik, akkor Ágoston valóban korszakot nyit.

Azzal pedig, hogy megértette kora lelki és irodalmi szükségleteit és előkészítette a jövőt, hogy magában és műveiben csodálatos összhangba olvasztotta a keresztény hitet és a pogány műveltséget, ő lett a humanisták őse, az első modern ember, az, akivé Seneca lehetett volna, ha a kereszténységéről az első században elterjedt hiedelem nem volna csupán legenda.

HÁROMKIRÁLYOK

IRTA: SIGRID UNDSET

Menyhért elvitte színaranyát.
Az én aranyam a pára,
ha átúszik a Hold sugarán
s gyűrűként száll a hinárra.

Majd Boldizsár tömjénje foszolt.
Én, árva nő, csak a kémény
kormos füstjével esenghetek,
míg a szélben fölfelé mén.

Gáspár myrrhája aranydoboz
mélyén volt. Jézusom, nékem
csupán szívem borulhat eléd
s pár ízehagyott emlékem.

Norvégból fordította: *Hajdú Henrik.*

A KATOLICIZMUS ÉS A MAGYAR NÉPISÉG

IRTA: BÁLINT SÁNDOR

A magyar katolicizmus léleképítő munkájából éppencsak a körvonalak és az eredmények állanak előttünk, de magának a katolikus hitnek és kultúrának a magyar lelkekben és a magyar történetben való bontakozásáról és e folyamat részleteiről *még alig tudunk valamit*. Ebből a hiányból következik aztán az a fájdalmas, sajnálatos felfogás, amelynek olykor még egyháziak is kifejezést adnak, hogy a magyar *«józan»*, a magyar *«materialista»*, a magyarnak nincsenek metafizikai igényei és több efféle. Ezzel szemben bizonyos az, hogy népünknek is döntő élménye a katolicizmus, hogy vallásos habitusa más, de nem kevésbé sajátos és értékes, mint más katolikus népeké. A magyar katolikus tudományosságnak és pasztorációnak ezen a téren gyökeres átértékelésre, új szemléletre kell rászánnia magát: az Igazság lelke parancsolja ezt.

* * *

Az Egyház nemcsak új vallásnak, de ennek folyományaképpen új emberideálnak, új életstílusnak igényeivel is fellépett. Mindenkinak akar minde lenni. Céljai szerint nemcsak a vallásos megnyilatkozásokat, de az ember egész földi életét is be akarja a maga transcendens fényességével sugározni. Nemcsak az ünnepet, de a hétköznapiakat is meg akarja szentelni. Nemcsak imádkozni akarja híveit megtanítani, de *élni* is. Bizonyos igaz az, hogy a magyarság sajátos, érdekes és viszonylag magasfokú kultúrát hozott magával Keletről. Elég csak költészetére, mesekincsére és zenéjére, rovásírására és iparművészetére utalnunk, amelyekre éppen az újabb kutatások derítenek mind több világosságot. Pogány vallása a maga mágikus «beállítottságával» lelkileg fogékonnyá tette a katolikus kereszténység elfogadására.

A magyarság hamarosan behajtott a Krisztus gyönyörűséges igájába fejét. Ettől kezdve az Egyház válik nemcsak vallásos etikai tekintetben dajkájává, de Európa műveltségi és művészeti áramlatai is jórészt az ő közvetítésével és ellenőrzésével kerülnek el hozzánk.

A vallásos élmény irracionális mélységekből és magasságokból táplálkozik. Csak bizonyos fokig lehet racionalizálni. Ebben a tekintetben rokonságot tart a művészi alkotással, amelyet szintén irracionális erők és szakadékok teremtenek meg. Nem véletlen, hogy az Egyház az egész embert akarván, nem hanyagolhatja el az esztétikus ösztönök nemesítését sem. Az Egyház — a művészetnek forrása és ideálja — a végtelen szépségeket az idő és tér korlátai között kifejezni próbálja. Erre különben örök céljai érdekében is szükség volt. A középkori ember sajátos lelki alkata ugyanis megkívánta, hogy a hit titkait necsak

szívével és eszével, de — mint művészi kompozíciót és szimbólumot — érzelmeivel is megragadja. Ezt szolgálja többek között a Biblia Pauperum : a Szentírás jeleneinek szimultán képekkel való ábrázolása, ezt akarja a misztériumdrama, a gótikus templomok csodálatos szimbólikája és annyi más.

Tudjuk jól, hogy a nép magatartása főképpen mindig érzelmi : kitárt szívvel fogad be tehát minden művészi élményt. A templom ugyan elsősorban az istentiszteletnek, vallásos inspirációknak színhelye a számára, egyúttal azonban további hatalmas ösztönzésekkel is gazdagítja. Ma már tudjuk, hogy *népi himzéseink egyrésze egyházi (kolostori) eredetű*. Tudjuk, hogy az összes : román, gótikus, renaissance, barokk egyházi stílusok hatása meglátszik parasztházainkon. Ma már tudjuk, hogy az Egyháznak templomdekorációként alkalmazott szimbólumkincse sokszor eltalál a népművészetbe is, ahol aztán sajátosan fejlődik tovább. Itt csak a szegedvidéki parasztházak, ú. n. napsugárdíszítésére utalunk, amely a Szentháromság-szimbólumnak népies hajtása.

* * *

Nem részletezhetjük a *gregoriánnak* népzeneinkre, az egyházi költészet virágszimbólikájának, képeinek, hasonlatainak népköltésünkre való hatását. Nem elemezhetjük az élet nagy misztériumaival : születéssel, házassággal, halállal kapcsolatos hagyományok és hiedelmek egyházi, sőt liturgikus gyökeireit. A régebbi időkben a költészet és irodalom énekelt, vagy beszélt, *de nem írott* alkotás volt. Az Egyháznak gestákban, legendáriumokban, példagyűjteményekben felhalmozott nemzetközi folklóre-anyaga egyrészt a szószék, másrészt a kolduló rendek közvetítésével nagy hatást gyakorolt a magyar népi epikára, mesekincsre. Az igazi népmesét jellemzi, hogy hőse az összes akadályokat legyőzi és a jó ügyet diadalra juttatja. Nincsen olyan népmese, amelyikben a rossz győzedelmeskednék. A kereszténységnek nemes optimizmusa kivirágzik a kollektív magyar néplélekben is.

* * *

Most, miután nagyon röviden és nagy általánosságban szólottunk az Egyháznak a magyar néplélekre való hatásáról, közelebbről megvizsgáljuk, mit jelentenek az egyes szerzetesrendek népünk számára. E pillanatban szükségtelen a szerzetességnek Európa művelődés- és szellemtörténetében való méltatása, bár az igen jelentékeny magyar vonatkozások modern megvilágítása sürgős kötelesség volna.

Végtelenül csábítana, hogyan plántálják a *premonstreiek* és főként a *ciszterciták* a gótikus életstílust hazánkba. E francia szerzetesek állandó kapcsolatban vannak anyaházukkal és a francia szellem aktuális áramlataival. Elhozzák hazánkba *Szent Bernát* tüzes szellemét, elhozzák a legátszellemültebb architektúrát, a *gótikát*, elhozzák a *párizsi* egyetem modern törekvéseit. A *chansons de geste*, a lovagvilág szellemi kincseivel ők gazdagítják a magyar mondavilágot.

Ismeretes a *Toldi monda* hatalmas francia inspirációja. Ma már azt is tudjuk, hogy az ősi pogány szokásnak vélt *regölés* lényegében keresztényeredetű, amelyet francia szerzetesek ültettek a dunántúli néplélekbe. A regölésben szereplő «*csodafiúszarvas*» maga *Jézus Krisztus*, tehát nem tévesztendő össze a mi totemállatunkkal, a magyarság őseit vezérlő csodaszarvassal. «Szent István szolgál» sem a mi első szent királyunknak, hanem Szent István első vértanúnak vannak udvarlására. A *premontreiek* és a *ciszterciák* telepítik le addig többé-kevésbé nomád népünket és szoktatják a földművelés belterjesebb formáira, mint például a kertgazdaságra. Az orvosi növényeknek, virágoknak magyar kultusza is jórészt az ő kezdeményezésükre indul meg.

* * *

A XIII. században az eddigi monasztikus rendek mellé a szerzetességnek új típusa alakul ki, megszületnek a kolduló rendek: *ferencesek* és *dominikánusok*. Nem lehet itt és most célunk, hogy azt az egyetemes hatást megállapítsuk, amelyet Szent Ferenc, a szeráfi pátriárka a tudományra, művészetre, az isten-élmény és a mindennapi élet stílusára gyakorolt és amelyet rendje ismertetett meg a világgal. Magyar vonatkozásban azonban még a jövőendő feladata annak a döntő hatásnak tisztázása, amelyet főképpen a *szegeди* franciskánus klostrom az alföldi, a *gyöngyösi*, a palóc és a *csíksomlyai* a székely katolikus néplélekre gyakorolt.

A franciskánus isten-élménynek, prédikálásnak, lélegkondozásnak egészen egyéni stílusa van. A ferences lelkiületet Istennek misztikus megragadása, a természettel «a teremtetett állatok szép rendjével» való szublimált együttélés jellemzi, amelynek analógiáit a néplélekben is feltalálhatjuk. Vajjon az unum necessarium keresésével együttjáró lírai fegyelmezettség nem azonos-e a népléleknek a lényegesre, a stilizációra való törekvésével? Vajjon a Poverellonak az örök ideálokért hozott jókedvű áldozata nem hasonlít-e a népi kultúráknak az egyéntől kívánt áldozatához? Nem csoda tehát, hogy a barátok és a nép között olyan erős kapcsolat keletkezett.

A franciskánus prédikáció is új volt. Nemcsak a vulgaris idioma, azaz az *anyanyelv felkarolásával* hatott, de szellemével is.

Ismeretes az is, hogy a rend — természetesen csak az egyháziasság kerekein belül — mennyire alkalmazkodott a nép vallásos habitusához. Ismeretes, hogy a betlehemezés szokása Szent Ferenc grecciói karácsonyára megy vissza és rendje terjesztette el. Hazai betlehemezéseink minden bizonnyal középkori misztériumoknak barokk elemekkel bővült töredékei. Hogy ma már gyermekek és fiatalok járják, egészen természetes. Tudnivaló, hogy a gyermekek igen ősi hagyományokat őriztek meg napjainkig. Néplélektani törvény, hogy mindazok a szokások, amelyeket a felnőttek valamilyen okból elhagytak, a gyermekek körében élnek tovább. A ferences lelket az érzelmek pátosza, öröme és bánatnak szelíd harmóniája jellemzi. A betlehemi Kisdedit illető naiv

hódolat mellett megtaláljuk benne a Kálvária kultuszát is. A keresztúti ájtosság eleinte franciskánus templomok kiváltsága. Ismeretes a csíksomlyai nagypénteki misztériumoknak a minoritákkal való kapcsolata. Ismeretes népünknek a passióhoz való különös vonzódása. Szent Ferenc egyéniségének egyik legmegragadóbb vonása költői lelkülete, daloló kedve. Fiainak is lelkére köti, hogy vidáman, énekelve menjenek az emberek közé. A *Speculum perfectionis* szerint így tanítja őket: «*Mert valóban mi mások Isten szolgálói, ha nem komédiások (joculatores), kiknek az a kötelessége, hogy az emberek szívét felvillanyozzák és lelki vidámságra indítsák.*» (Balanyi György: A tökéletesség tükre. Budapest, 1926. 157 l.) Nem lehet tehát csodálni, hogy a ferencesek ihletésére megszületett és gazdagon kivirágzott a magyar vallásos népköltészet is. Az Egyház himnuszait költői érzékű barátok *magyarra* fordítják. Inspirációjukban mind az egyházi költészet, mind pedig a vulgáris művészi ösztönök és szükségletek szerephez jutnak. Terjesztésükben résztvettek egyrészt a középkori clericus vagantes, másrészt a kolduló barátok, akik kápsálás közben ismertették meg népünkkel az énekeknek «*új, édes stílusát*».

Népünk pedig primitív áhítattal a maga ízlése és igényei szerint alakította tovább a szöveget és dallamot, sőt maga is költött hasonlókat. Innen van, hogy nagyon sok népénekünkben hamisítatlan népi ízeket érzünk. Képei és formulái, felépítése és hangulata, mind a népdallal való édestestvérségre mutatnak. A népének és népdal lélektani és morfológiai törvényszerűségei majdnem azonosak. *Valami monumentális egyszerűség*, az érzésnek és kifejezésnek csodálatos megfelelése sugárzik sokukból. A népének tárgyválasztása egyezik a ferences gyöngédség és rajongás témáival: Szűz Mária szépségét, anyaságát magasztalja, Jézus Krisztus kínszenvedését siratja. A magyar ferencesek a néplélek nevelése mellett *dominikánus* testvéreikkel missziós területeken is küzdenek a középkor folyamán. Megtérítik a pogány besenyőket, kunokat, balkáni eretnekeket. Ott vannak a Nándorfehérvárra menő keresztes népseregben. A török idők első franciskánus nemzedéke *vértanúságot szenvedett a hitéért*, a második azonban áldott oportunizmussal az életet választotta. Elfogadta az adott helyzetet. Vállalta a mártírium *másik* lehetőségét: a léleknek rejtőzködő áldozatát, a *helytállás heroizmusát*, a szent hitért való szüntelen aggódást. Az ország földrajzi és szellemi értelemben romokban, a kereszténység fájdalmas megosztottságban. Mindenki menekül biztosabb helyre, csak az egyszerű nép maradt meg apái földjén. A barátok magától értetődő természetességgel maradnak mellette, pásztorok, akik mindenüket odaadják juhaikért. Mostantól fogva hosszú ideig ők vezetik viszontagságos utakon a magyar népet az Igéret földje felé. Megmutatják neki az égi tájakat, de nem feledkeznek meg közös magyarságukról sem.

A pogány hódoltság végtelen emberi elhagyatottságában Szent Ferenc fiai hirdetik népünknek a szenvedés boldogságát, az elégtétel örömét, az alázatot és az erős hitet, ők hirdetik mindezekért az égi jutalmat. Az in partibus

infidelium vitézkedő Egyházat : presbiterek és hívek közösségét az őskeresztény idők szelleme töltötte el. *Minden javukra van azoknak, akik Istent szeretik* — mondja Szent Pál. A magyar katolikus néplelket talán ettől az időtől fogva kínozza igazán és teljesen a *keresztény honvágy gyötrelme*, amelynek épületes megnyilatkozásairól falusi papok és népmisszionáriusok annyit tudnának beszélni. Hogy a magyar katolikus néplelek szinte napjainkig *nem ismerte a meg hasonlás kísértéseit*: jelentékeny részben e franciskánus nevelés eredménye.

* * *

A barokk katolicizmust a jezsuiták közvetítik hazánkba. Legnagyobb képviselői : Loyolai Szent Ignác és Nagy Szent Teréz, Keresztes Szent János és Angelus Silesius, Michelangelo és Palestrina, hazánkban : Pázmány Péter és a költő Zrínyi Miklós. Valami titokzatos előkelőséget, életalakításuknak tudatos grandiózitását, a hitnek sugárzó élményét figyelhetjük meg bennük. A barokk embert általában az életérzésnek eladdig hallatlan felfokozása, az egyéniségnek lázas szertelensége, patetikus eredetisége jellemzi. A keresztény követelmény, hogy az ember kompozíció legyen, egyúttal a barokk szellem követelménye is. A Jézus Társaságának konstitúciói a rendtagoknak — az asketikus szerzetesi ideál mellett is — az egyéniségnek és mozgásnak relatíve nagy szabadságát biztosítják. Ezt az egyéniséget azonban bármikor készek Isten nagyobb dicsőségéért feláldozni. Sokoldalúságával és a feladatokhoz alkalmazkodás páratlan képességével a jezsuitarend igazán páratlan az Egyházban.

A jezsuita vallásosságnak általában, — bár nem kizárólag — közvetve volt hatása a magyar néplelekre. A jelenséget csak egyetemesebb középeurópai összefüggésekben lehet kellőképpen megérteni és méltányolni. A Habsburg-monarchia katolikus jellegének és szellemének megmentését elsősorban éppen a jezsuitáknak köszönheti. Hatásai természetesen hazánkra is kiáradnak. Gondoljunk Pázmány Péter gondviselésszerű alakjára, Káldi György Bibliafordítására, a nagyszombati egyetemre, néhány magyar barokk városképre. Gondoljunk a Regnum Marianum eszméjének korszerű kiképzésére, a reformációval elhalványult katolikus tradíciók újjászületésére és hódításaira. Gondoljunk a papnevelés új szellemére, továbbá a jezsuita gimnáziumokra és a nekilendült könyvkultúrára. Igaz, mindezek csak közvetve hathattak az egykorú magyar népi szellemre. Ha azonban megfontoljuk, hogy *Pázmány prédikációi voltaképpen a jezsuita népmisszióinak úttörő példái* és örök mintaképei, ha tekintetbe vesszük a jezsuiták heroikus munkáját Erdély ellenséges atmoszférájában és a hódoltság több helyén, ha a XVIII. század katolikus kiteljesedéséről, a barokk népiségről, mint a franciskánus-jezsuita magvetés gyümölcseiről sem feledkezünk meg, akkor megvillan előttünk a jezsuita életalakítás jelentékeny hatása a magyar néplelekre. A körvonalakat már látjuk, de a jelenség pontos rajza még a jövő feladata.

* * *

Történeti szemlénknek — amely természetesen még felsorolásaiban sem teljes — végére jutottunk. Most a mai magyar néplelket próbáljuk — jórészt saját tapasztalataink alapján — megrajzolni: milyenné nevelte az Egyház az ő szentségeivel és szerzeteseivel. Egy-egy ősi magyar katolikus életközösség zárt kompozíció. Törvénye a mozdulatlanság és soha nem változás, *a hierarchia és kollektivitás különös fegyelme*. Szinte olyan, mintha valami kiterjedt kolostori közösségben járnánk. *A katolikus magyar falu élete Istennek és szerelemnek, álmodásnak és munkának, virtusnak és kicsinyességnek, egyszóval égnék és földnek csodálatos egyensúlya*. Az életnek klasszikus fegyelme bontakozik ki a katolikus népközösség kötelező rendjéből, a világ és a kivételek elől való elzárkózásából költészetének humanizmusából. E személytelen klasszicizmusból következik, hogy népünket nem korlátozzák rendi, társadalmi, sovínisza elfogultságok, az egyéni önteltség kísértését nem ismeri.

Valaki rámutatott arra, hogy a magyar nép a maga személyes megjelenésével igen sokat törődik. Házatája azonban sokszor szegényes. Mondják, hogy kint él a természet ölen és mégis milyen kevés kapcsolata van a nagy természettel. Kész tehát a következtetés: *hiű és anyagiás*.

Vajjon törődtek-e azonban a környező természettel a Szent Bernáthoz, Szent Teréziához fogható misztikusok, vajjon öncélú gyönyörködés-e Szent Ferenc számára a természet «felfedezése»? Elsősorban és mindenek felett az emberi lélek ügye érdekelte őket. Ezt a lelket akarják mindenáron megmenteni és felékesíteni. Népünk valamiképpen szintén misztikus, tisztában van a maga magyar és keresztény egyenlenségével, tudja, hogy ég és a föld fia, kegyelemnek és bűnnek gyermeke. Tudja, hogy élete végén a halál várakozik reá. Miért törődjék hát mellékes dolgokkal, amelyek elhomályosítanák előtte a lényegét: önmagát. Isten, megszentelt szerelem, munka: ez az övé és kell-e több? Népünket a lélek misztikus belső rendje és egyensúlya tevékenységre sűrgeti, ami egyéb híján a «szerzésben», dolgos takarékoságban nyilatkozik meg. *Benne él az anyagi valóságokban*, materiális javakat termel, szinte ki sem látszik belőlük és mégsem azonosul velük, mint például ahogy naturalista íróink hiszik és ahogy a XX. század polgára és proletárja megteszi. A nép a *kis dolgokban* akar hűséges lenni, hogy elnyerhesse a legnagyobbat. Ezért vállalja magára a kollektív normákat, az apák kipróbált hagyományait is. Ez lélektanilag egyezik a katolikus előírások elfogadásával. E látszólagos kritikátlanságban voltaképpen mély bölcsesség és alázat nyilatkozik meg. Vállalja az egyéni különöségek, túlzások feláldozását, vállalja a közös élet szabályait, amelyek szinte a «levegőben» vannak, azaz természetesek, gondolkodás nélkül elfogadhatók.

A nép számára a közösségi norma az egyéniség jókedvű áldozatát és nem hiányát jelenti, mint azt a modern tömegeknél látjuk. *A népnél a társas lét etikettszerű*, amely a tisztesség transcendens fogalmából és értelmezéséből következik, nem pedig üres konvenció, haszon és kényelmesség. Népünk tudja, hogy a *teremtésben* a férfi az első és a nő mégis nagyobb megbecsülésben részesül,

mint az ú. n. művelt társadalomban. A szerelemben nem hazudnak, nem körülmenyeskednek, de halálig helyt állanak. Erkölc, jószág, szeretet nem fogalom, de életcél. Nem tudnak, nem akarnak róla beszélni. Hallgatnak — és megcselekszik. Népünk hitéből fakad, hogy felül tud emelkedni a szenvedéseken és csapásokon, a szegénységen és úri megbántásokon. Közömbösnek látszik, pedig a messzeségekbe néz.

Nem idealizáltunk semmit, csak tipikus jellemzésre törekedtünk. Igaz, hogy népünknek jellemzett magatartása tragikusan töredezik és ma már inkább csak az öregeken figyelhető meg. Egyszerűen felsorolunk a sok közül néhány okot, amely ezt a fájdalmas pusztulást előidézte. A gépek feltalálása és a modern állam bürokratikus apparátusa az emberek tekintélyes részét kiszakította szülőföldjük szellemi közösségéből, patriarkális foglalkozásaiból és össze-vissza dobálta őket. Fajták, vallások, kultúrák kerülnek felelőtlen kuszáltságban egymás mellé. *Az embereknek mintha semmi közük sem volna egymáshoz*, nem érzik, hogy egy Atyának gyermekei. A «népből» is hovatovább «tömeg» lesz. Baj van az intézményesített neveléssel is. Ma már nyugodtan megállapíthatjuk és kimondhatjuk, hogy sem az elemi, sem a középiskola nem tudott népünk lelkialkatához alkalmazkodni. Sokszor többet ártott, mint használt. Az emberektől elvette ugyan természetes egyszerűségüket, de nem tudta tudatos kultúrához juttatni őket. *Igy állott elő aztán a félműveltség szkeptikus gyökértelensége és nyárspolgári kényelmessége*, amely sajnosan jellemzi társadalmunknak különben minden rétegét. Nincs helye itt, hogy emberek és körülmenyek felelősségéről beszéljünk, akik és amelyek együttesen idézték elő népünknek mai erkölcsi és anyagi nyomorúságát, válságát. Egyházunknak is mindenestre nagy tartozásai vannak a katolikus magyar néppel szemben. Kétségtelen ugyan, hogy népünknek mai rettenetes elhagyatottságában és szegénységében éppen katolikus hite teszi elviselhetővé az életet. Az életnek azonban örülni kellene és ezért az isteni követelményeknek a nemzet életében minden vonatkozásban kellene érvényesülniök.

Századunkat a világnézetek harca jellemzi. Apokaliptikus víziók elevenednek meg előttünk. A küzdelem megindult a néplélekért is, hiszen ennek a méhében vajúdik a jövőendő. Szent hitünk győzelme sem lehet kétséges, ezt a diadalt azonban új munkával, új alkalmazkodással és főképpen új áldozattal kell kiérdemelnünk.

(Szeged—Alsóváros.)

AVILAI SZENT TERÉZ

IRTA: JEAN SOULAIROL

(1515—1578)

Raquel Tuya infánsnak

Y sin amor toto es nada.

Szent Teréz.

I.

Gyermekkori képzelmei uralkodnak egész életén. Keverjük, rakjuk szét ezeket a spanyol kártyákat, melyekből kiolvashatjuk Teréz jövőjét. Tagadhatatlan, hogy más irányban is haladhatott volna, más kalandban is felhasználhatta volna buzgóságát. Nála azonban a tiszta és hű szívből a legszabadabb és leghősiesebb akarat fakadt, hogy teljesen összhangban legyen biztos hívásával.

A Szeretet leggyengédebb és legégetőbb hívásával.

Vizsgáljuk félelem nélkül Kasztília ezen színes harcait. Itt van Avila, itt vannak templomai, zárdái, félholdjai, a lovagok, a szentek, a királyok Avilája, mely hasonló a primitívek mennyei Jeruzsáleméhez, patakja és kertei felett, melyek a vizek és virágok báját viszik neki. Lennt a vad, zord Sierra terül el, a Sierra, melyen túl vannak a mórok és a boszorkányok, a Sierra, mely a Leviathan torkához hasonlít és amely elnyeli az eretneket és a poklot.

Avilában pedig van egy nemesi ház, mely oly büszke és zárt, hogy zárdára emlékeztet. A háznak a feje Sanchez de Cepeda Alfonz valóságos herceg, ősei között van egy leon király is, kétségtelenül zárkózott és egy kicsit szigorú is, de telve van szíves jósággal. Olyannak képzelem el, amilyennek Greco festette don Rodrigo Vasquezt, finom és egyben energikus arccal, széles, a halántékoknál összeszorított homlokkal, tiszta ragyogó szemekkel, hegyes szakállal... Hirtelen a legtisztább hősrre gondolok, akibe Cervantes nemes lelkét ültette, kit örültnék rajzolt, hogy megvédje a bolondok ellen, Don Quijotte de la Manchára, akinek az volt a szenvedélye, hogy szolgáljon, védelmezzon és szeressen. A hős Cidre gondolok, ki kesztyűtlen kezét nyújtotta a leprásnak oly előkelő mozdulattal, ahogy azt Cepeda Alfonz is megtudta volna tenni, ez a túláradó szeretetű nemes, Columba Christofora testvérré, ki irtózott a rabszolgaságtól, de époly gonddal ápolt egy kis rabszolganőt, mintha saját gyermeke lett volna. Keresztény nemes...

Forgatlak benneteket, kedves alakok, kik között a világra fog jönni a kiválasztott kis leányka. Itt van végül de Ahumada Beatrix, ez a kedves és gyengéd asszony és anya, kinél különösen azt szeretem, hogy Dante isteni barátnőjének a keresztnévét viseli. Állandóan betegeskedett, titokban állandóan olvasta férjének a regényeit, olyan volt, mint a lovaghistóriák fölé haj-

lott rózsá, szerencséjére nem volt szüksége arra, hogy új Ximena legyen ; mintha a legkisebb erőfeszítés is összetörné. Mégis mily gondos anyja volt nemcsak saját gyermekeinek, hanem a férje első házasságából születetteknek is, — boldog ez a Ahumada Beatrix, ki hallhatta Teréz szívének első dobbanásait !

«Szerdán, a karmelita szent Berchtold napján, 1515 március 29-én reggel öt órakor született Jézusról nevezett Teréz, a bűnös nő». Ő maga írta ezt élete vége felé. Tudta, hogy nincs semmi jó, ami ne lenne Isten ingyenes ajándéka. Tudta, hogy Mária Magdolna testvére és csak mellette akart állni, Krisztus lábainál, a bethániai ház szent küszöbénél . . . De mi, kik tudjuk, hogy első napjaitól kezdve a Mestert követte, ne hajoljunk-e jámbor és alázas érzelemmel azon bölcső fölé, melyben a Jézusról nevezett Teréz, a szent, fekszik ?

Látom, amint atyja kereszttel jelöli meg homlokát, amint anyja a szent Szűznek ajánlja, a plébánia lelkésze megkereszteli, testvérei és nővérei nézegetik fehér ruhájában, melyen érem ragyog. Eggyel több őrangyala van a háznak, eggyel több kis élő rózsá ragyog Ibéria égő csipkebokrán. Szeretném szemmel tartani testi és lelki fejlődését. Szeretném bemutatni, mint egyes filmek a növények fejlődését mutatják. Hallgatom dadogását, ami nem más, mint a kerubinek titkos szeretetének átültetése. Figyelem első szavait, melyekbe a szülők hízog hívásához Jézus és Mária említése csatlakozik, talán tudja, talán nem tudja, hogy örökre nekik adja egész szívét . . . Ahumada Beatrix imádkozva táplálja gyermekét. Lassanként a járással együtt megtanítja a szent Szűz és más több szent tiszteletére. A kis leány Voraginei Jakab Arany Legendájának első mondatait szótágoja, melyet akkoriban fordítottak le a kasztíliai nyelvre. Atyja szereti a jó könyveket és bár kiváló latinista, gyermekei számára mindig tartott köznyelven írott könyveket is.

Teréz hat vagy hét éves volt, amikor Rodriguezzel, korban hozzá legközelebb álló testvérével, akinek szíve is legközelebb volt az övéhez, már olvasta a Tízezer Szűz és annyi más vértanú életét. Atyja kertjének végébe vonult vissza, hogy remete életet éljen. Ezzel azonban Teréz nem elégedett meg. «Örökkévalóság ! Örökkévalóság ! — kiáltá. Ezt a kis heves leányt nagyon elszomorította az idő. A magány és várakozás oly nagy súllyal nehezdedtek rá, mintha már száz éves lett volna. A hitvallók egyenesen a paradicsomba mentek gyönyörű, saját vérüktől bíborszínű ruhájukban, miért ne tehetné ő is ezt ? El szeretné vinni Jézus nevét a hitetlenekhez. Szeretett volna vértanúhalált halni érettük, hogy Jézushoz juthasson. Nekiindult tehát és magával vitte Rodriguezt is a Sierra útjára. Kenyerüket úgy koldulnák össze, eljutnának a mórokhoz, meghalának, azonban halálukkal elragadnák a lelkeket Leviathántól és együtt mennének be az egek Királyának udvarába. Nagybátyjuk, a jóságos d'Ortigosa Péter, megállította őket a kanyarulónál.

— Türelmetlen kis Teréz, te nem fogsz a törökökhöz menni, hogy azok felkoncoljanak. Maradj Cepeda házában bezárt kertjében. Építs Rodriguez-

zel kis zárdákat, amelyekben a rózsafüzért mondjátok el. Tudod-e, hogy ezzel jövőendő munkádnak a vázlatát készíted el ?

Apácást játszott. Nem kell-e valamit mondanunk erről a kiválasztott gyermekeségről ? Tizenkét éves volt, mikor anyja meghalt. Rettenetes fájdalom töltötte el és a szent Szűz egyik templomába rohant, akit sok könny között arra kért, hogy anyja legyen. Látom ezt a Szűzanyát spanyol ruhában, ami által teljesen olyan mint Ahumada Beatrix, hogy rámosolyogjon az aggódó leánykára.

— Most pedig hazamégy, kisasszonyka és lázasan ragadod meg azt a könyvet, melyet még az olvasott, kit elragadott a halál tőled. Lovagregény ez, oly tiszta és annyi álom van benne . . . Rodrigezzel követed a szép történetet. Rodrigezzel hasonlót fogsz írni. Ez a *Lélek Vára* szerzőjének az első írása.

Tett-e ezért elég szemrehányást magának ? . . . Részemről nagyon sajnálom, hogy nem áll rendelkezésemre. A tegnapi remeték ezen munkáját könyvtáramban Daisy Ashford *Fiatal látogatók* c. munkája mellé tenném. A lelkes tisztaság micsoda árja ömlene felénk ! Viola és bíborszínű fiatal látogatók. Gránátalma virágai. Hiába vádolja magát, életének ebben a szakában, amikor fiatal unokatestvéreivel udvaroltat magának, amikor egy kissé kokett, amikor szereti a parfümöket és ruhákat, Teréznek végül mégis csak meg kell vallania ártatlanságát. Szüksége volt arra, hogy megismerkedjék az emberi szerelemmel. Sokkal is inkább asszony volt, semhogy meg lehetett volna anélkül, hogy megismerje és megértse a többi asszonyok ízlését . . . Ő, aki szigorú és néha egy kissé kegyetlen is a szerzetesi hivatásra vonatkozó dolgokban, melynek hajthatatlan és imádandó kívánságait önmagában ismerte meg először, rendkívüli gyengédséget mutat azokkal szemben, kiknek nincs hivatásuk a karmelita életre. Kis nővéreinek, «ennek az anygali léleknek» azt tanácsolta, hogy menjen férjhez de Ovalle Jánoshoz. De la Cerda Lujza hercegnőhöz siet, hogy özvegységében megvigasztalja, abban a pillanatban, mikor az a avilai Szent József zárdát alapítja . . .

Teréz tizenhatéves lett. Nagy és fehér, haja fekete göndör, homloka széles és síma, szemöldökei gesztenyebarnák, szemei olyanok mint a spanyol borok lángja ; ajkai szépek, de nem rúzs, hanem Kasztília legélénkebb és legnemesebb vére pirosítja őket. Greco hermelines hölgye kétségtelen rokonságban van vele, ami könnyed fölényét illeti. Elképzelem, amint unokatestvérei, a kissé könnyelmű Briceno Máriának, ennek az inkább andaluziai mint kasztíliai rokonnak bátorítására, kinek befolyását nagyon fájlalta, gitárjaikkal, a teli hold ezen sáskáival, szerenádokat adtak neki és amint ezért Cepeda Alfonz azon ürügy alatt, hogy néne férjhez megy, az ágostonrendi apácák zárdájába küldte. Fekete bársonnyal szegélyezett narancsszínű ruhájában, három szépség foltjával, melyek bal arcán, — egyik az orr közepénél lejjebb, a második az orr és a száj között, a harmadik az orr felett — voltak, kissé kedvetlenül vonult be a zárdába.

«Kegyetlen unalom» — mint ő maga mondja. Azonban jámbor, és pedig komolyan, hivatásáért imádkoztat ; de fél a szerzetesi élettől . . . Tizennyolc hónap telt el így. Beteg, el kell hagynia az intézetet. Egy ideig nagybátyjánál, d'Ortigona Péternél piheni ki magát. Aki visszatartotta, mikor egy napon a mórrokhoz ment, hogy ott elnyerje a vértanúságot, volt az, aki döntőleg befolyásolta a vértanúságra és negyvenhétéves apostoli munkájára. Szent Jeromos leveleit olvastatja vele, amely olvasmány következtében, 1535 november 2-án, eltűnik az atyai házból, hogy az avilai karmelita apácákhoz lépjen be.

II.

«Elragadónak tartom Önt, mikor azt állítja, hogy pusztá látásból tudja, hogy ki ez a kisasszony. Minket, asszonyokat nem lehet ilyen könnyen megismerni. Mikor már pár évig gyóntatta, csodálkozni fog azon, hogy nem értette meg őket ; mert nem igen adnak maguknak számot, mikor megvallják bűneiket, ön pedig csak annak az alapján ítéli meg őket, amit önnek mondanak». Mennyire asszony ez a szent Teréz, aki ezt írja egyik lelki vezetőjének. Pedig azon kifejezés szerint, amit nagyon szeretek, a férfiúvá lett értelem volt. Tisztán akart látni és tisztán is látott. Van benne valami a lángelmék éleslátásából és élénkségéből, azzal a bizonyos szabadsággal és spontaneitással, azzal a kecsességgel és tisztasággal, ami őt a világ egyik legnagyobb és legvonzóbb írójává teszi. Biztos tudományával a doktorok között foglal helyet. Azonban asszony, az is akar lenni és egy napon a következő levelet küldi P. Graciánnak : «Miért akarják, hogy írjak ? . . . Irjanak a teológusok, ők tanultak ; én csak egy buta asszony vagyok. Az Isten szerelmére, hagyjanak engem rokkám mellett, engedjenek a kórusba, hadd éljek a szabályok szerint, mint a többi nővérek ; nem azért vagyok a világon, hogy írjak ; nincs ehhez sem egészségem, sem tudásom». Mily vidámság, mily kedvesség. Nem a szemüveges és tizenötkötetnyi-tudományú kékharisnyák védőszentje. Egy fiatal leánynak, ki kezében a bibliával, jelentkezett a karmelitáknál, ezt mondta : «Mi csak szegény tudatlan asszonyok vagyunk ; mi nem ön és az ön könyvei számára valók vagyunk. Világos, hogy nem vetette meg a bibliát, ki az Énekek Éneke több verséhez magyarázatot írt ; de azt akarja, hogy tanulékony szellemben fogadják el a Szentírást az Egyháztól. Csak parancsra vagy szeretetből ír — ami ugyanaz —, de mily csodás dolgokat ! Hamis alázatosságból nem töri szét tollát. Előbb gondolkodott és élt, azután írt. Világossága és tüze egyenesen jönnek hozzánk.

Mégis mennyit szenvedett az első években a Megtestesülésről nevezett zárdában ! Ő, ki Jézus szeretetéből dacolt a haláltusával, amely époly rettentés volt, mint maga a halál, mikor elhagyta az atyai házat, a szárazság rabja lett, az imádság valóságos áldozat volt számára . . . Azonban a szeretet előtt nem ismeretlen a hősiesség. Psyche nem ereszti el a láthatatlan Eróst ! Lát-

hatatlant? Teréz minden egyes nővérben látta. Egyetlen napja sem volt, amelyiken nem gyakorolt volna velük szemben annyi szeretetet, amennyit csak tudott; a legnagyobb gyengédséggel és örömmel ápolt egy nővért, kinek rettenetes sebe volt a hasán, ami a többieket visszataszította... Teréz végül kimerülten maga is megbetegedett.

1538 októberében el kellett hagynia a zárdát, melybe a reform előtt nem zárta be a regula. Egy ideig nénjénél és nagybátyjánál tartózkodott, majd 1539 tavaszán Becedasban, ahol megtérítette azt a papot, kinél gyónt és akinek bűnös viszonya volt. Gyónógyermekének páratlan tisztasága arra kényszerítette, hogy megvallja neki bűnét. Kétségtelen, hogy egy kissé érzéki vonzalommal viseltetett irányában. Terézt ez nem rendítette meg, hanem mert sokkal szebb és nagyobb volt, mint Mantineus felesége Plato Symposionján, ezt az emberi érzelmet arra használta fel, hogy egész Istenig emelje a papnak a lelkét. Azt hiszem, hogy ezek a beszélgetések voltak a *Tökéletesség útja* és a *Belső vár* első kísérletei. Teréznek köszönhető, hogy a pap felbontotta viszonyát és mindig magasabbra emelkedett az erényben. Egyébként a szent minden egyes gyóntatójára szerencsés és nagy befolyást gyakorolt.

Az az ápolás, melyben Becedasban részesült, nagy fájdalmat okozott neki. Mikor augusztus 15-ike körül visszatért atyjához, négy napig összezsugorodva maradt és halottnak vagy haldoklónak látszott; nyelvét rettenetesen összeharapdálta. Nem érdekel betegségének a neve! Csak a misztikus keresztfeszített testét akarom látni. Nem az a rendeltetése, hogy egész életén át szenvedje ezt, mint Schiedami Lydwina vagy Emmerich Anna Katalin. Egy napon útra kell kelnie, hogy apostoli bátorsággal és erővel bejárja Kasztília összes útjait. De megismerte azokat a testi kínokat, melyekben Krisztus jegyesei az ostromlás és önmöklés által Vele együtt elégtételt adnak testünk minden tisztátalanságáért.

Egyébként megpróbáltatásai nem fejeződtek be, sem lassú előkészülete a legmagasabb misztikus és apostoli életre. Visszatérve a Megtestesülésről nevezett zárdába, újra lelki magány vette körül állandóan szenvedő testét. Húsz évvel később azt a szemrehányást teszi magának, hogy egész zárdai életét nem adta az isteni Szeretetnek. Igaz, hogy a regula megengedte nekik, hogy nagy társalgókat rendezzenek be, amelyekben az egész avilai társaságot fogadták. Elöljárói különösen őt küldték ezekre a társalgásokra, melyek jóllehet vallásos tárgyak körül forogtak, mégis visszatartották, legalább is az imádságtól.

Maga is megvallja egyébként, hogy ebben az időben, ha lelkét fel akarta emelni, könyvekre, vagy valami vidékre volt szüksége. Mindég szerette a vizeket és virágokat. 1574-ben ezt írja: «Remeteségemből láthatom a folyót és cellámból is, melyben alszom; ágyamból gyönyörködhetem a vidékben, ami nagy élvezet számomra». Jean d'Arcra gondol az ember, aki ezt felelte bírójának: «Ha erdőimben lennék, még hallanám a hangokat!», a Kis Terézre, ki

a kék égre tekintett . . . Miért is hunynák be a szentek szemeiket azon szépségek előtt, melyeket Isten teremtett? . . . Azonban Ahumada Teréz nem ezt akarta, hanem hogy egészen egyedül társaloghasson Istennel.

Látta, amint a Krisztus szigorú tekintettel rá nézett. Azt hitte, hogy ez csak csalódás és tovább folytatta társalgásait. Ekkor egy szörnyet látott (azok is látták, kik vele együtt voltak), a természetes nagyságúnál nagyobb varangyfélét, mely keresztül ment a szalónon, amelyben társalogtak . . . Most pedig atyjához kell sietnie, hogy támogassa a keresztény halálban.

Visszajön a zárdába. Azt érzi, hogy a misztikus élet elragadja. Ekkor tartják vissza gyóntatói, kik közül egyik félenkebb mint a másik, különösen P. Alvarez Boldizsár, ki ugyan szent volt, azonban szintén visszatartották lelki vezetői. Húsz éven keresztül nem engedhette magát át lendületének. Az Énekek Szerelmese kimondhatatlan sóhajtozással hívja ; azt mondják neki, hogy az ördögnek a szokása, hogy Istent majmolván, megcsalja az embert. Azt tanácsolják neki, utasítsa vissza, azt parancsolják neki, hogy a rendes úton járjon. Hogy engedelmeskedjék, valóságos tüskebokorba kapaszkodik, mikor pedig a Jegyes dicsőségtől és szerelemtől ragyog a domb tetején. Később ezt írta : «Nem tudom megérteni azt a félelmet, mely azt mondatja velünk : az ördög, az ördög, mikor azt mondhatjuk : Isten, Isten és megfélemlíthetjük ellenségünket. Hát nem tudjuk, hogy mozdulni sem tud, ha az Úr meg nem engedi? Mit jelent tehát mindez a rémület? Ami engem illet, bizony én jobban félek azoktól, akik ennyire rettegnék az ördögtől, mint magától az ördögtől ; mert az nekem nem árthat, amazok azonban, különösen pedig ha a gyóntatóim, a legkegyetlenebb nyugtalanságba taszíthatják lelkemet.

Te kedves ellensége a kishitűségnek, te nagy lélek, mint a sas repültél a magaslatok felett és az Isten fényében neveltél a mélységben ugató kutyákon, micsoda vértanúságot okoztak neked ezek a késleltetések ! . . . De itt vannak Alcantara Péter, a dominikánus Banez, tiszteletreméltó kármelita testvéreid, Gratian atya, Keresztes János atya . . . Szerelmesed csak azért tette próbára hűségedet, hogy kiváló hírnököket küldjön hozzád, kiket viszont te fogsz segíteni az Istenhez való felemelkedésben.

De mit is mondok? Terézzel az angyalok vannak. Az angyalokra való tekintettel kellene őt vizsgálnunk. A mi korunk, amint az összes korok, túlságosan az ördög szempontjából kutat. Minden falra szeretném ráfesteni Greco, Gustave Doré, Maurice Denis, Fiesolei János angyalait, sőt még Man Ray angyalát is, mely fluidumából keresztül megy a líra alakú edényen. De itt végtelen örömömre Szent Teréznek az angyalát magát, mutathatom be : «Ime, mondá nekünk, íme itt egy látomás, melyben Isten többször méltóztatott engem részesíteni. Mellettem, balról, testbe öltözött angyalt vettem észre. Nagyon ritkán látom így. Jóllehet nagyon sokszor részesülök a szerencsében, hogy az angyalok jelenlétének örvendhetek, csakis értelmi látomás útján látom őket. Ebben az esetben az Úr azt akarta, hogy az angyal érzékelhető alakban

jelentkezzék lelki szemeim előtt. Egyáltalán nem volt nagy, hanem kicsi, de igen szép; lángoló arcáról meg lehetett ismerni, hogy az angyalok azon magas hierarchiájához tartozik, akik, amint látszik csak lángból és szeretetből állnak. Aranydárdát láttam ennek az angyalnak a kezében, melynek vashegyén egy kis tűz volt. Időközönként, az volt az érzésem, a szívembe szúrta és egész a belső részemig hatolt vele: mikor visszahuzta mintha felemelt volna a dárdával és ekkor az Isten szeretete teljesen lángra lobbantott. Ennek a sebnek a fájdalma akkora volt, hogy gyenge sóhajokat fakasztott belőlem... ez a leírhatatlan vértanúság azonban ugyanakkor a leggyönyörűsebb édességet ízelgette meg velem... Ez nem testi szenvedés, hanem teljesen lelki, jóllehet a test nem engedi, hogy teljesen kiűritse az ember. Ilyenkor a lélek és Isten között oly édes szeretetértékezés van, hogy nem tudom azt kifejezni... Azokon a napokon, mikor ebben az állapotban voltam, semmit sem akartam látni, vagy beszélni, hanem gyönyörűségben akartam eltűnni kínomban, melyet sokkal nagyobb dicsőségnek tartottam, mint az összes teremtetett dicsőségeket».

Teréz halála után lehetett látni, hogy ezt a szívet több helyen megnyitotta az angyal dárdája.

Vagy szenvedni, vagy meghalni!... Mekkora lehet a vágya, hogy a lelkeket Istennek megnyerje vagy vele ismét egyesítse? Krisztusnak kell lecsillapítania türelmetlenségét: «Gondold meg, leányom, hogy halálod után nem tudod megtenni szolgálatomban azt, amit most teszel. Én miattam egyél és aludjál; mindent, amit tész, tedd miattam, mintha mindazt nem te, hanem én élném át...»

Magába szívta az Istent, ő maga mondja ezt, mint ahogy a szivacs magába szívja a vizet. «Lelkem, mondja, kimondhatatlan békeségnek örvend. Elég-tételadások vagy fájdalmak nem tudják, legalább is hosszabb időre, megfosztani a három Isteni Személy kétségtelen jelenlététől».

Mámora oly nagy, hogy kijön cellájából kezében csörgős dobjával. A zárda kis udvarán pedig a szórakozás idején örömeiben táncolni kezd. A Mesternek táncol. Nővérei a kézi csörgettyűkkel, vagy tapsaikkal kísérik. Teréz táncol és ezt az éneket rögtönzi:

Vivo sin vivir in mi
Porque tal vida espero
Que muero porque no muero...

III.

Ez a ragyogó misztikus élet nem egy nap alatt alakult ki. Teréz számára azonban minden abba folyt és attól ragyogott. E felé tartott a kis leányka, mikor így kiáltott fel: «Örökkévalóság! Örökkévalóság!» és amikor a mórókhoz ment, hogy ott felkoncolják. Ezért vállalkozott nehéz munkával és szenvedéssel

a híres alapítónő azokra a zárdaépítésekre, melyek gyermekkorának játékaik voltak. Belső élete, írásai, apostoli élete mind ebből indulnak ki és ide térnek vissza. Szeretet nélkül nem lenne ott semmi. A szeretettel azonban minden megvan.

A nagy karmelitát azonban nem teszi büszkévé a nagy kegyelem, melyben részesült. «Hogyan lehet, mondja Krisztusnak, oly nagy Felség ily alacsony teremtményben, mint az én lelkem!» Krisztus pedig ezt feleli neki: «Bizony nem közönséges az, leányom, mert hasonló én hozzám». Teréz tudja, hogy minden lélek Isten képmása, azért mindegyikre nagy gondot fordít. Foglalkozik hozzátartozóival, házasságukkal, gyermekeikkel. Mintha Johanna nővére lett volna a kedvence. Ez az édestestvére. Azt hiszem hasonlított hozzá, époly jó és lelkes, azonban sokkal kisebb és gyengébb, inkább Ahumada Beatrixhez hasonlított; maga a gyengédség a kicsinyekkel szemben és Teréz is szereti őt. Újra elolvasom azt a levelét, melyet Teréz egyik unokaöccsének írt, kinek törvénytelen leánya volt: «... Bizony, nagyon lesújtott a sértés, mely Istent érte, de, amikor azt látom, hogy ez a kis gyermek annyira hasonlít önhöz, kénytelen vagyok elfogadni és nagyon szeretni. Meglepő, hogy jóllehet még egész kicsi, mennyire Teréz türelmességére emlékeztet. Bár választaná Isten szolgálójának! mert nem ő a bűnös; önnek pedig gondoskodnia kell, hogy jó nevelésben részesüljön. Bizonyára megérdemli, mert nagyon kedves...» Teréz nem veti meg a világot a törvénytelen gyermekek miatt.

Semmiről sem feledkezik meg, ami közről vagy távolból érintkezésbe jut vele. Tudja, hogy csak két parancsolat van: istenszeretet és felebarátság és hogy a második nem más, mint az első. Ez a szemlélődő asszony a legtevékenyebb lény, aki valaha csak élt.

... Ég és föld között kifeszítve, hogy minden csontja különvált,
Az engedelmesség és szeretet között olyan, mint akit felnégyeltek,
A szeretet közvetlen követelményeit és a jót kell neki itt egyszerre cselekednie,
Isten maga is egyszerre kétfelé hívja, az égbe és a földre!...
... És mégis Estramadura és a két Kasztília útjain
Látható nappal és éjjel, hogy perjelnőt és négy leányt helyezzen oda,
Ahova Isten akarja a pusztaság két köve közé a Karmelt, mely olyan mint a vad
méhek lépe, mint a rögös utak hálózata:
Van itt elég tűztiszta szív, hogy unalmas imáinkat rendbe hozza és tömjén, hogy
azt tovább folytassa...

Mennyire igazak Claudelnek Szent Terézzel írt ezen kiváló versei!
... Semmi sem veszi el bátorságát. Mikor 1561-ben meggyőződik arról, hogy az avilai Szent József zárdát meg kell alapítania, nem tudja visszatartani a fájdalom, melyet az a gondolat okoz neki, hogy el kell hagynia celláját és a Megtestesülésről nevezett zárdát sem az inkvizíció fenyegetései, sem a pénztelenség, sem az ördög által ledöntött fal, sem az egész város ellenkezése. Kedvenc szentjének hathatós közbenjárására, kinek védelme alá helyezte ezt a zárdát, melyet úgy hordozott, mint a várandós anya gyermekét, nem riadt vissza semmiféle akadálytól sem. Ő, ki mindenkor alávetette magát az egyház-

nak, ki mindenkor engedelmeskedett, a legnagyobb nehézség pillanatában, 1561 karácsonykor, Toledóba sietett de la Cerda Lujzához Ovalla János társaságában . . . Mikor visszatért, ott találta a pápa bulláját, mely jóváhagyta a Szent József alapítását ; a kis ház, mely Ahumada Johanna és donna Guiomar buzgólkodása mellett épült, teljesen elkészült . . .

A Szent József-zárdába négy árvaleányt helyezett, kiknek nem volt hozományuk, de akik nagy szolgálói voltak Istennek és egyenlőre a püspök alá rendelte őket. 1562 augusztus 24-én Alcantara Péter, P. Ybanez és P. Boldizsár jelenlétében, kik mintha hirtelenében Szent Ferenc, Szent Domonkos és Szent Ignác dicsőségében jelennének meg előttünk, a Karmel nagy reformátornője és négy első leánya vannak jelen az avilai Szent József-zárda kápolnájának első szentmiséjén, mely egyúttal a terézianus kármeliták első szentmiséje is volt. Olyan két részből álló képre gondolok, mint amilyen az *Orgaz gróf temetése*. Lennt a kis üres, fehér terem, néhány kiáltó színbe öltözött szobor és pár gyertya . . . Az ég tele pompával . . . Krisztus, a Szent Szűz, Szent József, Szent Ágoston, Szent Magdolna, Szent Klára és az összes szentek, akiket Teréz szeret és akik támogatták, fogadják és megölelik, körülveszi tizenegyezer és hétezer szűz, kiknek követniök kell időben és térben, míg egy nagyon tiszta, fenséges szárnyú angyal nem helyezi a kálvária lándzsája mellé azt a lángoló dárdát, melyen szeretetkarbunkulusok alakjában Teréz vére ragyog . . .

Azonban még egyszer vissza kellett tértie a Megtestesülésről nevezett zárdába, míg ugyanazon év decemberében engedélyt nem kapott arra, hogy véglegesen elhagyja első zárdáját és együtt éljen megreformált nővéreivel. Lelkesedése összeomlott. Rettenthetetlen volt, mikor cselekedett, most halálos nyugtalanság és szomorúság vett erőt rajta. Igaz, hogy a városi tanács ellene fordult, igaz, hogy arról volt szó, hogy a királyi tanács elé kell mennie és hogy Banez és Ybanez dominikánusok legnagyobb erőfeszítésébe került a konfliktus megszüntetése . . .

Végül ott volt Szent Józsefről nevezett zárdájában négy új leányával, kiket a Megtestesülésről nevezett zárdából vitt magával és azzal a kelengyével, amit elvihetett, egy szalmagyékénnyel, egy vasciliciummal, egy ostorral és egy foltozott régi ruhával. Öt évig maradt ott. Itt írta az *Élet és a Tökéletesség útja* c. munkáit. Szegénységben, szigorúságban élt, azonban Teréz azon a véleményen volt, hogy semmit sem dolgozott Jézusért. Jézusról nevezett Teréz ő. Miután nem halt meg, hogy hozzá juthasson, dolgoznia kell érette . . .

Mikor 1567-ben fellebbvalói végre megengedték, öszvér kordéján útra kelt, hogy Medina-del-Campóból Malagonba, Valadolidból Toledóba, Palesztrinába, Salamancába, Albi de Tormesbe menjen és megalapítsa ott a szeretet és ima tűzhelyeit. Az öszvérek csengői és a göröngyös út nem zavarták imáiban. A szabályokat a lehetőség szerint az úton is betartják, a szilenciumot meghatározott órákban a legszigorúabban megőrzik. A szórakozás idején Teréz, mint mindenkor, a legnagyobb egyszerűséget és legkedvesebb vígságot mutatja.

Tréfálódzik egy öreg szerzetesnővel, ki nem mer a katonák között elhaladni. Elragadónak találja, mikor egy hosszú napon át a patak szegődik utitársául. Annyira spanyol, hogy találkoznia kell a bikákkal. 1567 augusztus 14-én, mikor Medina-del-Campóba érkezik, találkozik az állatokkal, melyek a városba mennek a másnapi viadalra.

Megpróbáltatásokban nincs hiánya; mindig előre megy. Teréz nagy tanítása a bizalom és bátorság tanítása, mert a Szeretet tanítása. Azt hiszi, hogy a szeretetnek minden lehetséges. Mikor 1572 után a saját és a Megtestesülés zárda nővéreinek akarata ellenére a zárda perjelnöje lesz, a kórusba, saját stallumába a Boldogságos Szűz szobrát helyezi és a karmelita-apácák megértik és azok is megszeretik, akik ellene voltak.

1574. Ismét útra indul, hogy újabb zárdákat alapítson. Mily könnyen épített Rodrigezzel az atyai kertben kövekkel zárdákat! Most, hogy a falak megálljanak, nem elégséges a kutak vize, hanem szíve vérét kell odaadnia. A még meg nem reformáltak nem tették le a fegyvert. 1576-ban Sega nuncius Toledóba zárátja Terézt. Az enyhébb életűek megnyerték maguk számára a nunciust, a rend generálisát és a pápát. Teréz a királynál keres támogatást, annál a II. Fülöpnél, ki az Escorialba zárkózott és aki nagyon gyakran összetévesztette a vallást a politikával, de aki mindég megőrizte szívében a tiszta hitet. Teréz a *Lélek Várát* írja. Nemcsak azok a nehézségek sebzik meg, melyekkel találkozik; megsiratta a szent Bertalan-éji mészárlást, a mechelni zsákmányolást, a harlemi öldöklést; egész Európa fájdalmat okoz neki, mint Jean d'Arcnak Franciaország; szenved, mert azt látja, hogy Machiavelli *Principé*-jének gyűlöletes tanítását alkalmazzák. 1578 karácsony éjjelét könnyhullatással töltötte abban a tomboló viharban, ami a világ állapotának a képe. A *Lélek Várát* írja. Tudja, hogy minden csodálatos összhangban fogja megoldását megtalálni. Nem ismeretlen előtte, hogy ez az élet nem valami nagy összhangú bohózatnak látszik; ugyancsak ő mondja: *Esta farsa de esta vida mal concertada*. De nem ezzel az élettel foglalkozik, hanem a szeretettel. A *Lélek Várát* írja. A vihar tombolhat: nem tudta a misztikus házakat feldönteni. Teréz megtalálta azt a kaput, melyet Claudel énekelt meg:

... Kapu, kapu, ó lelkem, kapura van szükséged, hogy kiléphess az általános hiúságból!

Kapu, mellékes, hogy hol, de mondjátok már, hogy van kapu, melyen át meg lehet szökni

Azon élet elől, mely csak nehéz álom, két emésztés közötti lidércnyomás!...

... Lelkem mondja: inkább meghal, semmint tövis nélkül éljen!

Messzebb mint Palesztina, messzebb mint a smaragd és rózsza hazája,

Messzebb mint Új-Zéland és mint a déli félgömb holdjának karikája, ott lenn a rózsás tengerben,

Boldog, ki a paradicsom keresésében, melyről írnak és Isten felfedezésében, Minden nap fiatalabb, mindennap erősebb, és minden nap biztosabb lesz a hitben, és minden nap buzgóbb, és naponként kevésbé megelégedett és boldogabb, Mint egykor Crusoé, ki nagy kalandvágyból, ott hagyta örökségét és házat, Hajóra száll és magával viszi egész értelmét és minden képzelődőtehetségét. És ott, ahol a gyenge test meghajol és ahol az akarat aggódik és visszavonul, Hajója csak úgy siklik alatta és tovább hajtja a szenvedély és vágy!

Teréz azonban épúgy gondoskodik az anyagi javakról is, mint a lelkiekről. Még megpróbáltatásaiban is megőrzi szellemességét és gyermeki önkénytelen vígságát. A szomorú szent csak szomorú szent. Azt akarja, hogy apácái nevesenek és énekeljenek.

1580. Megjelenik XIII. Gergely bullája, mely jóváhagyja a sarutlan karmeliták függetlenségét. Teréz pedig hazautazik. Villeneuve de la Xara, Palencia, Soria, kis városkák ti, melyek királyi fogadtatásban részesítettétek, legyetek áldottak, mint szent városok !

A harangok zúgnak. A kis gyermekek elébe futnak. Áldást áldás követ. A nagy Brull bíbornokra gondolk, kiről Leon Bloy említi, hogy letérdelt minden egyes gyermek előtt és arra kérte őket, hogy kereszttel jelöljék meg homlokát. Egyházi zászlók lobognak a szélben. Az utcák mind zászlódíszben vannak. Az egész nép ott van. A városi tanács és a papság is. Teréznek van Valakije, ki bevonul az új zárdába, Valakije, kinek a dicsősége az ő dicsősége, Valakije, ki őt örökre kiválasztotta és aki valóban jelen van annak a kis kovásztalan kenyérnek a színe alatt. Aki az Isten . . .

Granada. Burgos. Mikor a szent a legszegényebbnek tartja magát, a legpompásabb zárda tör elő a földből gyönyörűséges kertjével. Csodálatos zene hallatszik a virágok és vizek között. Teréz megkoronázta alkotását. Most már meghalhat.

Nem. Még egy megpróbáltatás vár rá. Meg kellett érnie, hogy Valladolidban a perjel nő, az unokahuga, kitegye a házból, mert Don Lorenzo végrendeletének az igazságát védte : «Takarodjék és ne jöjjön többé vissza !» Igen, Teréz, takarodjál. Nincs neked már semmi közöd sem az ügyvédekhez és a vitaközökhöz. Nincs már semmi közöd a földhöz, hacsak az nem, hogy még egyszer át kell szenvedned a nehéz utat, mely Albi de Tormesbe visz, hogy szenvedj és meghaljál, hogy jogosan kiálthasd : «Uram, itt az idő, hogy láthassalak».

Teréz nem ment vissza Valladolidba. A kasztíliai Avilába sem tette be többé a lábát. 1582 augusztus 4-én, este kilenc órakor, elragadtatás közben belépett a szentek Avilájába, a paradicsomba. Megismerte az örök vizek és a titkos értelmű rózsza gyönyörűségét. Az angyalok adtak neki szerenádott. A jegyes pedig örökre bement a Jegyes örömébe. Énekek éneke. A lándzsával és dárdával átdöfött szívek egybeolvadtak a szeretetben.

A kimondhatatlant szeretném kimondani. Keresztes János legforróbb énekei is eltűnnek a csoda előtt. A Király titkát csak a Király ismeri.

Jézusról nevezett Teréz, szívvel játszottál és nyertél, hirtelen érzem, mily elégtelenek és szegények a kifejezéseim ! Nagyon félek, hogy lángod ragyogásából nagyon kevés maradt bennük. Te, ki egész fehér vagy a gyapjúköpenyben, fogadd el legalább mint szeretetemnek jelét, ezeket a félszeg kapcsolatokat és ezeket a rosszul sikerült színeket és mond nekem is mosolyogva, mit egykor Nyomorúságos Jánosnak a te arcképfestődnek mondottál : «Isten bocsássa meg neked, János testvér, hogy ily csúnyának festettél».

Michel Károly fordítása.

A MAGYAR EGYHÁZMŰVÉSZET ÚJ ARCA

IRTA: NAGY ZOLTÁN

Lépten-nyomon használt, de kevesek által jól, annál gyakrabban rosszul magyarázott kifejezés az «egyházművészet» szó. Erre vonatkozólag igen hasznosnak ígérkezik *Gerevich Tibor* egyik 1920-ban megjelent cikkének (Egyházművészetünk jövője, Magyar Iparművészet, 1920, 4—7. sz.) idézése: «Az egyházművészet fogalma új keletű. Hosszú századokon keresztül külön megjelölése felesleges volt, szüksége csak a művészetnek a liberális korszakban bekövetkezett elvilágiasodása folytán állt be». De szükségtelen ma is, mert «az egyházi művészet vallomástétel, hittevés, mint ahogy minden művészet végeredményben világszemlélet kifejezése, állásfoglalás a világhoz, természethez, élethez, amit mennél kiválóbb művész valaki, annál világosabban és meggyőzőbben tud művészi eszközeivel kifejezni.»

Minden más felfogással szemben valljuk, hogy a művészet, mint az emberi szellem más kifejezéseivel teljesen egyenrangú és párhuzamos jelenség, nem önmagáért, hanem az emberi szellemért, a Teremtőért és a teremtett emberért való. A művészetnek éppen úgy, mint az irodalomnak célja, hivatása, küldetése van: A művészet életjelenség. Tehát ki kell, hogy fejezze az emberi életet, azt kell szolgálnia és széppé, nemessé tennie, a lelket felemelnie a szellem magas régióiba. Az ideális, igazi művészet helyes értelmét tekintve, nem lehet különbséget tenni egyházi és világi művészet között. Különbség közöttük csak a tárgyban, a rendeltetésben lehet, de végcéljában nem. Beszélhetünk ellenben antik, pogány művészetről, barbár művészetről, és van keresztény, katolikus művészet, melyeknek éltető alapja az antik mitológiák, a pogány emberiség, a barbárság, a kereszténység, a katolicizmus világnézete. Ha a XIX. század különbséget tett világi és egyházi művészet között, azt bizonyára azért tette, hogy igazolhassa az emberiség előtt a maga lélek nélküli, liberális világnézettelenségét.

A keresztény szellem tizennyolc századon keresztül fő irányítója volt az emberiségnek. A XVIII. században keresztényellenes eszmék burjánzottak elő, amelyek a mult század folyamán mindinkább elhatalmasodva, nagy, áthidalhatatlan szakadást idéztek elő az emberiség szellemében. Ezzel egyidejűleg a művészet is elvesztette addigi egyneműségét. A már a mult század elején előállott különművészet kétségtelenül a hanyatlásnak a megnyilvánulása. De nem a keresztény szellem és művészet hanyatlásáról, hanem az idézett, felburjánzó eszmék eleve alacsonyabb rendűségéről van szó. Ez a szellem hozta létre az új, világi művészetet. A «polgáriasult», «világi» művészetnek azonban nem volt ereje, hogy új stílust hozzon létre, hanem a keresztény művészet stílusait ismételtette, azok szelleme és lelkesége nélkül. Egyházi feladatok megoldására is ezt a művészetet alkalmazták, ami a liturgikus, sacrális követelményeknek távolról sem felelt meg.

A «varázs» mégsem tarthatott soká. A keresztény szellem ideig-óráig háttérbe szoríthatott az emberek lelkében, de szunnyadásában ekkor is nagy ígéret parázslott. És a század végén, Európászerte Prohászkaák jelentkeztek, akik újra meghirdették a krisztusi, «diadalmas világnézetet.»

A katolikus szellemnek az irodalomban, filozófiában való újjáéledésével egyidőben a művészetben is hasonló jelenségekkel találkozunk. A megújódási kísérletek a mult század 70-es éveibe nyulnak vissza, amikor *Peter Lenz* (Pater Desiderius) a beuroni kolostorban Szent Benedek Regulái és a katolicizmus örök szellemében új, az ókori

egyiptomi és görög művészet formaiságának tanulmányozásán alapuló sajátos, a formákat erősen leegyszerűsítő, vonalakra redukált, «szinte metafizikailag elanyagtalánított új festészeti és szobrászati stílust» (Gerevich : A beuroni bencés művészet, Budapest, 1926.) s azt gyakorló, széleskörű iskolát alakított ki : ez a stílus, a maga szigorúan elméleti jellegénél fogva azonban túlzásokba esett. Hatásában az is háttérbe szorította, hogy ekkor élte legdiadalmasabb éveit az impresszionizmus. De az idők is még csak vehesek voltak az új idők szellemétől. Mégis az új európai művészet egyik csirája, egyik genialis előfutára *Paier Desiderius* stílusa volt ; a beuroni Szent Mór-kápolna, a montecassinoi Capella del Crocefisso.

Az impresszionizmus még évtizedekig uralkodott a művészi életben. A nézők szeme azonban belefáradt a XIX. század materialista-naturalista és a történelmi stílusokat hamisan utánzó művészetének szemléletébe. Az emberiség új után vágyott. Új után, amelyben a lélek a fontos, amelyben az anyag csak a lélek kifejezésének alázatos szolgája. Új művészetet akart, amely nem utánzó, hanem alkot, amely nemcsak dísz, hanem megfelel az élet követelményeinek ; amely nemcsak külső szép, hanem belső tartalom is, amely nem fénykép, hanem a lényegét adja, amely nem fárasztja a szemet a sok apró részlettel, hanem egyszerűsége által gyönyörködtet. Korunk művészetének egyik vetülete, s ma már ez a legszámottevőbb, megfelel ezeknek a vágyaknak és kívánságoknak.

Az átalakulás nem símán, hanem a legélesebb szakadással ment végbe. A század elején a különböző «izmusok» a legreakciósabb forradalmat jelentik a művészetben. Geometriai törvényekkel akartak újat teremteni. Ebben rejlik nagy tévedésük. A művészet nem lehet a természet utánzása, de nem lehet szerkesztés sem. Művészeti szempontból ezeknek az irányoknak az a jelentőségük, hogy a valósági forma elvetése ellenére is felhívták a figyelmet a formára, impresszionizmus síkábrázolásával és felbonthatóságával szemben a tárgyak tömegére és elhatároltságára és a mozgásra. Jelentőségük továbbá, hogy lerombolták az unalmas és sablonos, akadémikus «szép» hamis kultúrát. Hogy mégsem vezethettek pozitív eredményre, azt az magyarázza, hogy tagadták a megfigyelhető valóságot, a lelki átélést, a hagyományt, s az alkotás egyedüli normájául az ésszt ismerték el. A művészi alkotásnak pedig lényeges eleme a megfigyelés, a lelki újraélés, valamint a korábbi fejlődés egészséges vívmányainak tiszteletben tartása és továbbfejlesztése.

Ma, amikor az emberiséget az új, a kollektív társadalmi rend, az egyetemességben élő ember, a valóságnak nem ez, vagy az a részlete, hanem maga a Természet, maga a Valóság izgatja, akkor korunk művésze is az egyetemességet, az összetartozást keresi a létező világban. Az új gondolkodás középpontjában ismét az Ember áll. A filozófiában mind nagyobb szerepet és tért hódít a metafizika. A materialista gondolkodás háttérbe szorul a vallásos filozófiával, amely újból istenhívő és célja az emberi lét örök problémájának megoldása. Érthető, ha ebben a korszakban a vallásos, szakrális művészet nagy ígéretekkel jelentkezik s a művészetbe ismét bevonul a teremtés legmagasabbrendű lényé, az Ember.

Az összes művészeti ágak közül az építészet fejlődik ki leghamarább, mert ez áll legközelebb a gyakorlati élethez (templom, lakás) s ehhez alkalmazkodva fejlődik a szobrászat, festészet és díszítőművészet stílusa. A művészet fejlődésének e közismert törvényével magyarázható az, hogy a nagy stílusok kezdeti korszakában a többi műfajok erősen architektonikus jellegűek. Hogy a beuroni művészek, hogy *Adolf Hildebrand*, a németek nagy szobrász-teoretikusa («A forma problémája a képzőművészetben») már a modern építészet kialakulása előtt ilyen elveket hirdettek a szobrászatban és a festészetben, az nem cáfolja a fönnebbi állítást, mert az ő esetükben ez csak zseniális előérzés volt. Hatásuk nem volt elég erős ahhoz, hogy ilyen értelemben egységes kor-

stílus alakuljon ki. Ennek határozott jelei csak most kezdenek jelentkezni, amikor a szobrászok, festők és iparművészek a már egységes stílusú modern építészet lehetőségeihez és követelményeikhez alkalmazkodva alkotnak, oldanak meg művészi feladatokat.

A modern stílus egyházi téren is legelőbb a templomépítésben jelentkezett. Stílusa azonos a világi feladatok megoldásában jelentkező stílussal. Anyaga is ugyanaz: vasbeton. Különbőség csak a rendeltetésben van, amiről a XIX. század templomépítői gyakran megelégedtek. Aki a modern építőstílust templomokon először alkalmazták, azoknak kettős feladatot kellett megoldani: eleget tenni a vasbeton anyagszerű követelményeinek s kihasználni annak minden technikai lehetőségét, valamint eleget tenni a liturgiai követelményeknek, a templom «Kriszto-centrikus» jellegének. Tagadhatatlan tény, hogy ezeknek a követelményeknek, különösen eleinte kevesen tudtak megfelelni. Vagy az egyik, vagy a másik szempont háttérbe szorult.

A vasbeton, az építés új anyaga, új lehetőségeket nyújtott s új követelményekkel lépett fel. Ilyen anyagszerű követelmény a konstrukciós, racionális technika, a nagy síkfelületek szükségszerűsége, a dekoratív aprólékosságok kerülése. Mindezek párhuzamos jelenségek a mai lélek egyszerűséget és nyugalmat szomjuhozó vágyával s párhuzamos jelenségek korunk gazdasági viszonyaival is.

A mondhatni egyetemesen kialakult építészet díszítésére olyan műfajok vállalkozhatnak, amelyek sík-törekvését természetüknél fogva nem gátolják: a falba, fülkébe símuló, nyugodt, architektonikus felépítésű szobor, a fallal szinte egy síkba tapadó lapos relief, a freskó és nem utolsósorban az üvegfestészet.

Néhány *Árkay Aladár* volt az első kezdeményező és úttörő. 1929-ben fejezte be győr-gyárvárosi templomát, amely még homokkőből, de vasbeton szerkezetre épült. De már hiánytalanul érvényesülnek rajta a modern építészet formai törekvései. A falusi magyar templomok tanulmányozásából indult ki, ahol tradicionális és gazdaságilag is szükségesszerű volt a takarékoskodó, racionális egyszerűség. Városmajori kis kápolnája jellemző példája ennek a törekvésnek, amely már a modern stílus eljövételét hirdeti. A győr-gyárvárosi templom háromhajós, bazilikális elrendezésű. Az oldalhajók aránylag keskenyek, jóformán csak a belső közlekedésre valók. Így a széles főhajóban elhelyezkedő hívek zavartalanul vehetnek részt a szentmisén. A templom másik jelentősége az, hogy elsőül kísérli meg a modern szobrászatnak és üvegfestészetnek az alkalmazását. *Vilt Tibor* gotizáló vallásos kifejezést és áhitatos lelkületet sugárzó angyalai kellemesen simulnak az architektúrához. Stílusban és csodálatos színharmóniában nem is lehet elképzelni egységesebb, harmonikusabb megoldást, mint amit a templom színes, fröcskölt architektúrája és *Sztehló Lili* (*Árkay Bertalanné*) üveglakái nyújtanak. *Árkay Aladár* győr-gyárvárosi temploma tisztán alkalmazza ugyan a modern építészet szerkezeti és stílusbeli sajátosságait, de a tömegek arányaiban, ritmikájában a régi, római kori magyar templomépítészeti hagyománya éléd újra.

Már ennek a templomnak a tervezésében és építésében is részt vett fia, *Árkay Bertalan*, aki a modern magyar építészetnek, de különösen a templomépítésnek ma már legkiforrottabb művelője. Sok tanulmány, előkészület, tervezgetés után kapott megbízást a budapesti városmajori plébániatemplom felépítésére (1933). A tervezésben atyja is részt vett még, de az egész elgondolás már a fiatalabb építész modernebb, lendületesebb szellemének az eredménye. A vasbetont már teljes következetességgel alkalmazza. Az architektúra jellegét, térzáró szerepét a liturgia követelményeinek hiánytalan kielégítése és a vasbeton nyújtotta szerkezeti lehetőségek adják. Az egész architektúrán alig van valami dísz, az ornamentika teljesen hiányzik. Művészi volta a tömegek harmóniájában, a szerkezet tisztaságában, monumentális összbnyomásában, a vonalak ritmusában rejlik. A fehérszürke falfelület megnyugtató egyhangúságába a belső világtásban fontos szerepet játszó színes üveglakok visznek a léleknek jóleső

és a szemnek is kellemes változatosságot. A templom sok vitát, rajongást és ellenvetést váltott ki. Sokan kifogásolták a templom sivárságát. Milyen nagy tévedésben vannak ezek az örök kifogásolók. Azt hiszik, hogy a lelket magával ragadja az általuk dicsőített neo-román, neo-gotikus, neobarok, mindenféle fölösleges cirádával telezsúfolt templom. A templomnak nem az a feladata, hogy az elmúlt korok lomtára legyen, hanem, hogy a léleknek adjon nyugalmat. Aki nem hisz a modern templomok áhítat-keltésében, lélekmegnyugtatózásában, a fohászok magas régiókba emelésében, az menjen el ebbe a templomba s próbáljon ott minden előítélet nélkül imádkozni, vagy figyelje meg az imádkozók sokaságát. Szükségesnek látjuk hangsúlyozni, hogy a modern építészet «sivársága» ellen főként azok hadakoznak, akik a pusztuló műemlékek meghamisításával, mint mondják «újraépítésével», tehát «megmentésével», nem annyira a hívők lelki haladását, mint inkább dilettáns álmodozásaik kielégítését, vagy éppen zsebük érdekeit áhítózzák.

Művészetünk újabb történetében azért is fontos ez a templom, mert ez az első sikeres kísérlet arra, hogy az építész, szobrász, festész, liturgikus iparművészet egységes stílusban, az áhítat egységes himnuszában szolgálja ugyanazt a célt. Díszítését a legjobb fiatal művésznemzedék, a római Magyar Akadémia volt ösztöndíjasai végezték, akik ily módon megtették az első elhatározó lépést arra, hogy a modern magyar művészet különművészségében fáklyát gyujtsanak az egységes művészi akarás, az egyetemes érvényű új magyar művészi stílus megteremtésére. *Molnár C. Pál* oltárképe, a Szent Imre mellékoltár a maga naiv bájával és szeretet-alakjaival, a középkor vallásos szárnyalását idézi lelkünkbe. *Pekár István* Szent Családja a magyar népi valóságosságból merít. A falusi betlehemes gyermekek szájról-szájra élő énekeinek hangulata termékenyíti meg a modern művész ecsetjét. Vannak, akik mosolyognak rajta. De ezt csak azok tehetik, akik nem látnak valami hallatlanul mély vallásosságot a nép betlehemes-járásában. Akik pedig így gondolkodnak, azok maguk vannak a legnagyobb tévedésben. *Pátzay Pálnak* az Arcus Triumphalison elhelyezett 12 apostol szobra, falhoz tapadó, reliefszerű megoldásában az apostolok méltóságteljességét, öntudatát fejezi ki. Mint eredeti szobor-elgondolások (lehet szobornak és lehet reliefnek tekinteni) tiszta példái az architektonikus plasztikai látásnak ezek az apostolalakok. A szentély óriási ablakát a Jézus Szívét ábrázoló hatalmas üvegkompozíció tölti ki. Középen a jobb kezét áldásra emelő s balját szívén tartó Jézus hatalmas, archaikusan stilizált alakja foglal helyet. Merev tekintetéből jóság és szeretet sugárzik. Körülötte éneklő és zenélő angyalok teszik gazdaggá a nagyszerűen felépített kompozíciót. Nem mutat naturalisztikus formákat, stilizált vonalai és színei mégis a valóság illúzióját adják. Árkayné ügyesen olvasztja egybe a képelgondolást a darabokból álló anyaggal. Az üveglablakok még nem készültek el teljesen, a templom művészi hatása pedig csak akkor bontakozik ki a maga egészében, ha a fehér üvegek helyére végig színes kompozíciók kerülnek. *Sztehló Lili* művei, melyek közül kiemeljük a később tárgyalandó Rimanóczy-féle, pasaréti-úti templom négy üveglakát, nemcsak a magyar határon belül, hanem a külföldön is Milánóban, Rómában, nagy sikereket arattak. Ami érthető, hiszen *Sztehló Lili* egyik legtehetségesebb modern művésznőnk. S talán az ő művészetében nyilvánul meg a legmélyebben és a legtisztábban a vallásos áhítat.

A modern magyar egyházi művészet másik fontos állomása a pasaréti-úti Szent Ferenc-rendi templom, amelyet *Rimanóczy Gyula* tervezett és épített. Hasonlóan vasbetonból. Alaprajzában az ókeresztény római bazilikából indul ki, felépítésében, de különösen az ácsolt mennyezetre emlékeztető beton-gerendás megoldásban is azok tanulságait használja fel. Művészi hatása egészen meglepő, liturgiai, egyházi szempontból semmi kifogást nem lehet emelni ellene. Érthető ez, hiszen úgy ennek, mint az *Árkay*-féle templomnak a térbeosztása, alakítása, felépítése, valamint egész felszerelése

az egyháziak tanácsa szerint történt. De érthető azért is, mert ezek a fiatal építészek nemcsak építészek, hanem maguk is behatóan tanulmányozták, a régi templomépítéssel kiváló példái mellett a liturgiát, a Missalet. Külső formájában nagyon szépen olvad bele a közeli budai hegyek immár emelkedő, de még mindig lankás oldalába. *Rimanóczy* temploma háttérben marad *Árkayé* mellett a belső kiképzés egységét tekintve, bár itt is közreműködött néhány kiváló kvalitású művész. Nem kell külön méltatni *Sztehló Lili* üvegablakait, amelyek az ablaknyílások nagy felületeit borítják s amelyek a templom misztikus hangulatát a maguk pompás kolorizmusukkal növelik. A belső kiképzésben jelentős szerepet visz *ilyefalvi Lőte Éva* kiváló szobrászi tehetséggel rendelkező fiatal művész. Tőle való az egyik kápolna Szent Szív oltára. Krisztusnak archaizáló stílusban, az architektúra parancsoló törvényeit tiszteletben tartó szobra a templom legjobban sikerült plasztikai darabja. Ugyancsak az ő műve a Passió eddig elkészült két stációja (Krisztus Pilátus előtt és Krisztus felveszi a keresztet), amelyek a baloldali mellékhajó oldalfalán vannak elhelyezve. Egyike azoknak az újabb magyar reliefeknek, amelyek a reliefművészet legnagyobbjainak, az egyiptomi és görög művészetnek a tanulmányozását árulják el. Távolról sem akarjuk azt mondani, hogy ezek hatása alatt készültek volna, de bizonyos az, hogy ezek tanulmányozása folytán jutott el a relief-látásnak erre a magas fokára. Mindkét reliefen csak három alakot faragott. Csupán az illúzió felkeltésére szükséges lényegyet adja. A reliefek jól sikerült, ugyancsak régies színezése több elevenységet visz az egyébként statikus kompozícióba, bár a diófa nemes anyaga magában véve is alkalmas finom fény és színeffektusok kiváltására. Éppen ebből a szempontból kell sajnálattal megemlítenünk, hogy a reliefsorozat további tagjai még nem kerültek a templomba. A templom művészi hatását az fokozza, hogy ha minden művészi darabja azonos elgondolás szerint, egységes stílusban fogant. Bizton reméljük, hogy a többi reliefek is hasonló lelkületről, őszinte lelki átélésről fognak tanuskodni, hogy a további domborműveken még csak finomulni, csiszolódni fog stílusa és plasztikai készsége, hiszen ezek a domborművek csak első ilyenemű alkotásainak tekinthetők. A Jézus Szíve-Oltár Krisztus-domborművének Jézus alakjában meggyőző s csak a lényegyet hangsúlyozó erővel, eredendően szobrászi látással fejezi ki az időfelettlőséget. Archaikus merevségében, mozdulatlanságában, nemes fejtartásában a fenség, méltóságteljeség, szeretet kifejezése meggyőző erővel él. Ezeken a szobrokon kívül sok más vallásos kompozíciót készített, amelyek közül meg kell említeni Golgotáját. Három külön álló alak: középen a keresztfeszített Krisztus, mellette Szűz Mária és János evangélista. Érezzük ez alkotásán, hogy őszintén, elmélyülten élte át Nagypéntek tragikumát. (Nagypénteken kezdte a gipsszel felrakni s a kivitelezés további részleteit is pénteki napokon végezte.) A szenvedés nem kiabál az arcokon, inkább valami nemes formákban megnyilatkozó, szenzibilis fájdalom tükröződik rajtuk, de ezen át-át csillan a feltámadás tudata.

Az eddigiek során jóformán semmit sem láttunk a festészetből. Magyarázata az, hogy modern templomainkból teljesen hiányzik a falfestmény. Ami azonban nem jelenti azt, hogy a magyar szakrális piktúra nem rendelkezne egészen kivételes tehetségű művészekkel és sikeres alkotásokkal. Már az eddigiek során is érintettük *Molnár C. Pál* nevét, aki modern művészetünknek egyik legkiemelkedőbb alakja. Mélységesen vallásos, lírai, egyénien stilizált művészetéről, fametszeteiről és oltárképeiről nem régen közölt cikket az Uj Kor.

A mai magyar művészek közül *Aba-Novák Vilmos* egyházi művészete érdemel legtöbb figyelmet. Nemcsak azért, mert 1932-ben, az első padovai nemzetközi egyház-művészeti kiállításon ő nyerte a kiállítás legnagyobb kitüntetését, az olasz trónörökösnek erre a célra veretett nagy aranyérmét; nemcsak azért, mert kétségtelenül legegységesebb, legsajátosabb stílusú festőművésztünk s legtehetségesebb szakrális festőnk, hanem

azért is, mert némely alkotásával olyan vihart keltett egyháziak és világiak, kritikusok és kontárok berkeiben, amilyenre nincs példa a magyar művészettörténetben. Az ókeresztény művészet első századaiban hasonlóképpen küzdelmes keresés, kísérletezés ment végbe, hogy a kereszténység új szellemének megfelelő művészi formákat alakítsanak ki. A szellem már élt, de a formák még nem tudták teljesen fedezni. És bátran állíthatjuk, hogy ugyanaz a szellem most újra él. A művészi formák még nem fedik teljesen, de jogos a reményünk, hogy hiánytalanul fedni fogják. És tekintetbe kell venni *Aba-Novák* szenvedélyes egyéniségét, aki lázasan dolgozik, aki lendülettel alkot; tekintetbe kell venni, hogy ezek még jóformán első ilyenmű alkotásai, amelyeken felfedezhetünk ugyan hibákat, de sokkal nagyobb számban találunk egyszerű megoldásokat. Mennyire fenséges, mennyire szuggesztív erővel hat például a szentély falára festett, szimbólikusan egyszerű keresztet tartó, jobbát áldásra emelő Krisztusa. Milyen drámai feszültség van az evangéliumi falon lévő Golgotában. És végezetül milyen nagy festői kvalitások rejlenek ezeken a freskókon, melyekről részletesen most nem szólhatunk. Mindezt tovább folytathatnók, ugyanezeket a tulajdonságokat mondhatnók el a szegedi románkori Szent Demeter-toronyba festett falfestményeiről is. És folytathatnók más vázlaival. De a helyszűke már megakadályoz bennünket ebben. Még csak annyit, hogy *Aba-Novák Vilmos* a több társával együtt a freskók vázlatait bemutatta a múlt évben, Rómában rendezett második nemzetközi «Arte Sacra» kiállításon. A vázlatok úgy egyházi, mint világi részről nagy elismerésben részesültek. Mussolini vásárolta meg őket.

Ennek a kiállításnak a jellegéről és magyar sikeréről hallgassuk meg a leghitelesebb tanu, a magyar részt rendező *Gerevich Tibor* véleményét. «... a fiatal magyar művészet, egyházi és világi körök, művészek és közönség, sajtó és szakirodalom egyöntetű véleménye szerint nagy diadalt aratott... Egybehangzóan állapítják meg, hogy a magyar csoport kiállítása sikerült a legjobban.» Majd később így ír a modern magyar művészet legkiválóbb és legfáradhatatlanabb irányítója, szellemi tanácsadója: «Szűkség volt erre a próbatételre már a hazai polémiák miatt is, amelyekbe döntően szól bele a római siker. Magyar sors, hogy legjobb értékeinket nem egyszer a külföld fedezi fel számunkra, olykor már későn, de a fiatal magyar egyházművészek esetében reméljük, hogy még idején.» A kiállítás egyik termét *Gerevich Tibor* elgondolása szerint *Árkay Bertalan* templom-belsővé képezte ki. A templomot a fiatal magyar művészek, főként a Rómában járt ösztöndíjasok műveivel szerelték fel. Az oltárokat, részben festett, részben faragott oltárokat, önálló képeket és szobrokat, reliefeket *Ohmann Béla*, *Pátzay Pál*, *Mészáros László*, *Aba-Novák Vilmos*, *Molnár C. Pál*, *Medveczky Jenő*, az üvegablakokat *Árkayné Sztehló Lili*, az ötvösmunkákat *Megyer-Meyer Antal*, *Molnár Mária* és a budapesti iparművészeti iskola növendékei készítették. Kiváló szakember által elgondolt s irányított egységes szellemben készült, teljesen felszerelt templommal állunk szemben ezen a kiállításon, amely nemcsak a magyar egyházi művészet fontos állomása s a helyes fejlődés mutatóját, hanem sok tanulsággal szolgált a külföld részére is. Sajnos, nem bocsátkozhatunk részletek leírására. A nagy siker illusztrálására csak annyit szeretnénk még felhozni, hogy több, mint húsz fiatal művésznünk alkotását vásárolták meg itt, olasz, francia, osztrák templomok, magán- és közgyűjtemények részére.

A római egyházművészeti kiállításon szereplő s főnnebb kiemelt művészek egy része, mint *Mészáros László*, *Pátzay Pál*, *Medveczky Jenő* csak alkalmilag foglalkozik egyházi, liturgikus témákkal. *Aba-Novák*, *Molnár C. Pál*, *Sztehló Lili* művészetéről már más vonatkozásban szoltunk. Sem az *Árkay*, sem a *Rimanóczy*-féle modern templomok díszítésében nem működött közre, mégis elsősorban egyházi, sacrális témák érdeklik *Ohmann Beldt*, az Iparművészeti Iskola kiváló szobrásztanárát. *Ohmann Béla* egyike

az elsőeknek, aki kialakította nálunk a maga archaikus és architektonikus, modern stílusát. A gyakorlat vezette rá erre a stílusra. Mint iparművész elsősorban épületekkel kapcsolatban jutott művészi feladatokhoz s azoknak kielégítő megoldása rávezette a nyugodt, a barokkal teljesen ellentétes, statikus szobrászi látásra, ami általán a modern szobrászat stílusát is jellemzi. A szegedi Pantheonba, illetve az ottani egyetemi épületek díszítésére, tagolására készített szobrai, Temesvári Pelbárt, Körösi-Csoma Sándor, Szent Gellért és Szent Imre szobrai, vagy a szegedi Fogadalmi-templom kriptájában elhelyezett Klebelsberg-síremléke a legkiemelkedőbb ilyenmű alkotásai. A tömeges és passzív, szinte felépített szobrok értékét növeli a bennük kifejezett történet-szimbolikai erő is. A Rómában bemutatott padovai Szent Antal-szobrán enged korábbi merevségéből, lágyabb, líraibb, kissé érzelmes lesz. Finom vonalritmikájú, szenzibilis kerámia-Madonnái megkapnak elevenségükkel és lírai bájukkal. Donatellói kora reneszánsz reminiszcentiák érezhetők a balatonboglári *Kotsis Iván* által épített modern templomban elhelyezett feszületén, akivel egyébként is közeli szellemi rokonságban van. Úgy látszik újabb fázist kezdenek művészetében a most készített Stáció-domborművek, amelyeken a nyugalmat a mozgás, az architektónikus merevséget a lendület, a lírát a drámaiság váltja föl.

Érthetetlen és bántó az a közöny és gyakran még ma is megnyilvánuló ellen-szenv, amellyel itthon fogadják a modern művészeket. De csak látszatra érthetetlen. Ha meggondoljuk, hogy Magyarországon nem foglalkoznak intézményesen a liturgikus művészet tanításával, hogy a magyar szemináriumokban csaknem ismeretlen a művészettörténetnek, az egyházművészet történetének s ikonográfiájának a tanítása. Enélkül nem fejlődhetik ki a papság és a művészek hathatós együttműködése, pedig enélkül a további egészséges fejlődésről vakmerőség beszélni, mert az egyházművészet nem egyéb, miként ezt a fogalmat éppen az említett kiállítás tisztázta, mint a «hit és művészi kvalitás találkozása.»

A GYERMEKSÉG SZENT ÚTJA

IRTA: P. BRUNO DE JESUS MARIE O. CARM. D.

Némely gyermek⁷ félelemből hazudik⁸ (Mademoiselle Bobre szerint 72·9%), mások érdekből (7·6%), lustaságból (3·8%), szeleburdiságból (5·7%) s a többiek, úgylátszik, csakis a hazugságon való örömből. Megtörtént, hogy gyermekek anélkül kötötték meg magukat a valótlan dolgok állításában, hogy felfedezhető lett volna hazugságukban az előnynek valamilyen árnyéka is. Röviden, nem jól értjük meg sokszor a gyermek gondolatainak komplikált vonalait és végül itt az eredmény: hazudnak.

Először, mielőtt magyarázni igyekeznénk tettüket, tekintsük át azon óriási és naponta növekvő ismeretanyagot, amelyet egy gyermeki agy plasticitási korának teljében magába fogad. Valóságos benyomásroham alatt áll, még ha a nevelő fékezi is ezt az áradatot, amelynek folytán minden újdonság beraktározódik agyába, gyakran a legnagyobb rendetlenségben. A «kiindulási pont eme *continuum*»-ából, melyhez naponta új percepciók halmozódnak, az «én»-nek fel kell szabadulnia. Így nem nehéz Decroly-val beismernünk, hogy a hazugságot a védekezési ösztön egy megnyilvánulásának tekinthetjük. Mlle. Dobre statisztikája megerősít ebben. Ha az alig alakulófélben lévő «én» támadást és árulást érez, fegyvert keres, hogy gyengeségéhez illően hathasson vissza. Törékeny «én»-jét a szidalom és a fenyegetés elől menti meg. Fél a büntetéstől, azt hazudja: «nem én vagyok az». Ezt mondva megragadta a védelméhez szükséges praktikus eszközt és megtörténik, hogy bár megőrzi szellemében az igazság élő szeretetét, az mégis elhalványul és meghal benne, ha a hazugság gyakran visszatér.

Itt feltehetjük a kérdést a nevelő túlzott szigorúságát illetően is. Az okos érvelés rendesen sokkal hathatósabb, mint a heves dorgálás és mégis gyakran ez utóbbi részesül előnyben. Miért? A legtöbb esetben azért, mert ez az apa vagy az anya idegrendszerének kirobbanása, amelynek nincsen más biztosító szelepe. Az érvelés nyugalmat és önmérsékletet kíván. Hogy minden önvádtól felmenthessék magukat, egy felszabadult mozdulattal ilyen mondat hagyja el az ajkukat: «*Őnála* csak így lehet a dolog végére járni». Olyan biztos-e ez mindég? Bebizonyult-e ez már más kitartó kísérletek után?

A gyermek, akit határozott parancsokkal kormányoznak, amelyeket a tekintély nevében feleslegesnek találnak igazolni, nem tudja önként és magamagától annak a «miért»-jét felfogni, amit neki megtiltanak, vagy parancsolnak. A dolgok eme *mibenlétének* magyarázatául szinte készen ajánlkozik Bernard Shaw egyik epés mondása: «A nevelés a felnőttek szervezett ellenállása a gyermekek ellen». A gyermek tehát úgy védekezik, ahogy tud. A hazug-

ság nem nemes fegyver, de a gyermek gyöngé és az eredendő bűn elérhetővé tette ezt a fegyvert számára, a végeletekig hajtott szigor pedig indirekte kihívja ennek használatát. Hagyjuk a hazugságokat, — melyek a főbűnök folyományai és okukkal együtt tárgyalhatók: a göggel, mohósággal, falánksággal együtt, amiből származnak és álljunk meg a gyermek mythikus hajlamánál. Ennek legkevésbé komplikált formája az olyan ártatlan gyermeki elbeszélés, melyben a gyermek önmagát akarja kiemelni. Melyik értelmes szülő nem jött még rá, különösen kisleányaiknál azon gyermeki szükségességre, mellyel magukat akarják érdekessé tenni? Az ilyen gyermeket csendesen és határozottan fel kell szólítani, hogy ne dicsekedjék, azután többé nem kell érdeklődni iránta. Egy hosszadalmas intelem ugyanis még tetszene is a kis dicsekvőnek, amennyiben az óhajtott figyelmet így sikerült magára vonnia. Különösen tanuk — még pedig kiválasztott tanuk — előtt szereti a gyermek nagy jelenetét eljátszani. És semmi úgy le nem hűti, mint a publikum részvételének hiánya.

Ezen mindennapi eseten kívül gyakran találkozunk a nagyon jellemző pillanatnyi mythomániával. A gyermekek ezúton könnyítenek feltaláló vágyukon, mely képzeletüket kínozza. Ne kiáltunk ki ezt túlhamar hazugságnak: a hazugság nem az *invencióban*, hanem az *intencióban* van.

Ernest Dupre, a *«Pathologie de l'imagination et le l'émotivité»* című munkájában így szól erről:

«Ez az önkényes mythizmus bizonyos, az öröklés által erre hajlamos gyermekeknél korai meseköltésben nyilvánul meg. Sok kis baba gügyög így, még bizonytalan nyelven kis történeteket, melyek teljesen képzeletbeliek s amelyek egy ébredő és a saját tevékenységüknek játékán próbálkozó intelligencia előjátékai».

És Dupre nem habozik a gyermek hazugságának valódi okát ezen kor mythikus hajlamaiban keresni: «... a gyermek nem percipálja a külvilágot akkora pontossággal és erővel, mint amekkora tárgyiasság a felnőttnek a valóság biztonságát diktálja. A percepciónak tanoncévekre van szüksége: először érezni kell, azután rosszul percipálni, végül pedig jól percipálni. (Ribot.) Azután bármilyen kevéssé is hajtsa a gyermeket érzelme vagy a mások szuggesztíója, hogy az igazságot letagadja, először szívesen fog ehhez az eszközhöz folyamodni. Ez a tagadás, melynek természete igen fontos a nevelő számára, a lelki törekvések bonyadalmába egy új szuggesztív elemet vezet be, melynek főbenjáró szerepe van a hazugságnak végső kibontakozására. Ha ez a hazugság nem lepleződik le, megerősül és lassankint az igazság fogalmát kezdi helyettesíteni, sőt nem késik azt kiküszöbölni és *fokozatos autósuggesztíó* révén odajut, hogy a gyermek szilárd és őszinte hitével fogadtatja el magát. A hazugság így hamis, de primitív önkényes tagadási jellegétől mentesen valóságos állítássá alakul át és folytatólagosan erősödik minden kiegészítéssel, amelyet vagy a környezet nyújt, vagy pedig a hazugság szerzőjének termékeny képzelete...

«A normális gyermek mythikus tevékenysége váltakozik intenzitásában, kitartásában és megnyilvánulási módjában a kor, nem, fajta, miliő és különösen az illető pszihikai képzelete szerint. Ez a tevékenység, mely a szellemi élet ébredésével keletkezik, lassanként az életkörülményeihez alkalmazkodik és mindazt, amit a korral és az intelligencia fejlődésével szabadságában és különleges képzelőtehetségében veszít, megnyeri anyagában és kifejezési módjában.»¹

Jegyezzük meg, hogy mindaz, amit mondtunk, a *normális* gyermek patológiáját illeti. A fiatalkor pszichológiájára és fiziológiájára irányuló vizsgálódásunk sokszor megmutatja, hogy mennyire megtámadták a képzelet túlhajtásai az igazság körvonalait és hogy sok esetben nincs is valójában vett hazugságról szó. Nem kevésbé igaz az sem, hogy fennáll ugyan az erkölcsi hazugság, mint a gyermek *jegyvéré*, de hogy a nevelőnek nem annyira *ezt* a fegyvert kell kicsavarnia a gyermek kezéből, mint inkább a szenvedélyre vagy sarkalatos bűnre kell figyelmét irányítania, melynek a hazugság szolgálja iparkodik.

«Távolítsátok el a gyermekszívből a rosszaságot, gögőt, hengegést, mohóságot, gyávaságot . . . és a fenti hazugságok kétharmadát eltávolíthatjátok. Mutassátok meg neki, hogy az előzékenységből eredő hazugság csak illuzórikus szolgálatokat tesz barátjának, aki a büntetlenség folytán új rossz tette bátorodik ; magyarázzátok meg, hogy a nevelőnek mindenről értesülnie kell, hogy feladatát teljesíthesse és hogy kegyetlenség az együgyűek jószívűségével visszaélni . . .» (O. Lemarie : *Franchise et mensonge chez l'enfant.*)

Igy banni a hazugsággal annyi, mint egy tévedést helyreigazítani, a gyermeket visszatéríteni az igazsághoz, melyet becsül és szeret, dacára annak, hogy rosszul bánt vele. Ösztönszerűleg megveti a hazugnak aljaságát, a «hazug» jelző kegyetlenül cseng fülében.

Nem elég igazságot kívánni a gyermektől, hanem *tettben és szóban nyújtani is kell ezt neki.*

Ez pedig nem egyéb, mint a legelemibb erkölcsi parancs.

Térjünk tehát vissza e fejezet kezdetéhez : az igazságnak, a Jónak, egyszóval Istennek a választásához, azon választáshoz, mely — mint láttuk — csakis segítő kegyelemmel érhető el és ha a gyermek a jót választja : a kegyelmi állapot segítségével. Térjünk vissza a teológiai erények ezen életéhez, melyek «az Istennel való egyesüléshez közelálló és arányosított eszközök», mint Keresztes Szent János szüntelenül említi ; az értelem adhéziója ez a hithez, az emlékezeté a reményhez, az akaraté a szeretethez, egyszóval ez az «élő hit» élete, vagyis a Hité, melyet a Szeretet kísér. Ezért ragaszkodunk a szeretethez, mint legfőbb nevelő eszközhöz, habár ez a hitnek bizonyos ismeretét tételezi fel a gyermeknél.

¹ Dr. Ernest Dupré : Pathologie de l'imagination et de l'émotivité.

Mint ahogyan Duval szerint a boldog Marie de l'Incarnation, «Madoiselle Acarie» történetírói feljegyezték, megtörtént egyszer, hogy Szent Gervais templomában Guincestre tisztelendő úr egyik beszédében megkérdezte: «Nos, hát fiacskám, mi a hit?» Az Acarie gyermekek egyike, még partedlis kis csöppség, így szólt nagyanyjának karján: «A hit Isten ajándéka!» Még folytatta volna, ha tiltó kéz el nem zárja ajkait. A későbbi Marie de l'Incarnation gyermekeit már életük hajnalán — meggyőződhetünk róla — szilárd és igaz kegyelem táplálta.

Hogy a gyermek az isteni igazság felé lendüljön, szükséges, hogy a keresztény kinyilatkoztatás fénye tisztán hatoljon el hozzája, hogy a «misztériumokat» érintetlenül kapja és hogy érezze a természetfölötti szeretet édességét, mely őt körülveszi. Az élő igazság, melyet az irgalmas szeretettel egyesítve vallok hatásosnak, csakis ez szólítja magához a lelkeket. A nevelő pedig, aki gondol lelki nevelői tisztjére, számontartva eme fejezet praktikus útmutatásait, a fiatal, hinni akaró léleknek fantázia nélküli vallást, valamint az Isten szeretetére teremtett szívnek édelgés nélküli kereszténységet fog példaképpül nyújtani.

Hogyan tanuljon meg a gyermek szeretni

«Jézusom, szeretlek teljes szívemből» — gügyögi a kisgyermek imáját anyja ölében.

Kimondja a szeretet szavát, mely, ha Istennek tetszeni fog, lelkének szárnyakat ad.

A hit természetes folyománya a szeretet.

A szeretet lehetőségei az áldozat mértékei szerint igazodnak. Szeretetből való áldozat: ezt még az egész kicsi keresztetek is ismerik. (*Marie Fargues: La Croisade Eucharistique.*)

A mindennapi csoda, a szeretet vértelen áldozata, lett a mi gyermekeink kincse, mióta az értelem kora őket a «Szent Asztal» köré gyűjti. Vajjon elkészült-e a gyermek arra, hogy az Oltáriszentségből a lehető legnagyobb haszna legyen?

A Jézussal való bensőség ne az érzékenységéhez szóljon. Mindenesetre ebben a korban nem gondolhatunk valami hideg, száraz vallásosságra. Utalhatunk ügyesen bizonyos gyöngédségre is, melyet nem szabad megfosztanunk varázsától.

Beszéltek már első áldozókról, akik azt hitték, hogy különleges élményben lesz részük, hogy szívükben egy hang fog megszólalni s mivel ezt a hangot nem hallották, az első áldozásban csalódtak és lelkükben nagy sikertelenség emlékét őrizték meg. Ismerjük el: anyák, akik természetfölöttien ragaszkodnak lélektápláló missziójukhoz, gyakran ösztönszerűleg ápolják szellemi téren az *érzelmet*, ahelyett, hogy a *szeretetet* fejlesztenék. Szükséges lenne

azonban, hogy az erő, mely az igyekezetet irányítja, felsőbb, vagyis természetfölötti síkon álljon, ha azt akarjuk, hogy ezeket a tendenciákat biztosan uralja és leigázza.

«A pszichoanalízis általános adatai eléggé bizonyítják, hogy ezeknek a törekvéseknek visszaszorítása nem alakítja őket át, hanem csendben túlfejleszti őket, vagy pedig váratlan és veszélyes formában hozza őket vissza. (*Mme Furster, Congrès de Mulhouse, 1931.*) A kicsinyek belső várkastélyából, ne alakítsuk ki csipkerózsika palotáját az alvó erdőben, melyben elnyomott szenvedélyek szunnyadoznak. A mesebeli herceg egy szép napon felriaszthatja őket. Ennek a belső kastélynak csak az áldozatokban lehet meg a szilárd alapja. A keresztség kegyelme révén Isten úgy lakozik a gyermek belsejében, mint a ragyogó nap. Az igazság nevében — melyet, mint láttuk, a gyermek áhitoz és keres — segítsük tehát elő a hit és a szeretet veleszületett erőit. Hiszen a gyermek nem marad az épületen kívül, megtalálta annak imakapuját és mindenesetre nagy dolog, hogy ha már ennek a küszöbét átlépte.

Az anyák, mint a világ első hivatott nevelői, ne hanyagolják hát el intuitív ajándékaikat, melyeket missziójuk megkíván tőlük, hanem erősítsék azokat nagyon tárgyilagos kísérletekkel és főképen az imával. Miután szeretetről van szó, nem helyénvaló-e, hogy gondjukat a gyermekeikben észlelt összetettségre és árnyalatnyi belső ellenállásaikra fordítsák? Az általános tendenciák finom elágazásaiban mennyi a különbség, mennyi a rendellenesség. Számos családanya megegyezik abban, hogy megállapítja a vérmérsékletek különbözőségét. Úgy látszik, hogy minden típus kényszerülten egyedülvaló és a hasonlatosságok különbözőségük révén jutnak érvényre. Az igazság nevében az anya egyenlő bánásmódot alkalmaz, egyenlően elosztott szigort. Amit egynek megenged, vagy tilt, azt automatikusan megengedi, vagy eltiltja a többinek is. Ez az igazság nevében való fegyelem. És éppen ekkor vagyunk igazságtalanok: a méltányosság hiányzik.

A gazdag és a szegény alkatot ne illessük egy és ugyanazon adóval. És ha gondolatunk meghatározása és megértetése céljából a vérmérsékleti típusokat erre a két címkére vezetjük vissza: a szegényre és a dúsra, állapítsuk meg, hogy a valóság sokkal árnyaltabb és hogy finoman és könnyedén hullámozik ezen két véglet között. Egy vérmérséklet számos irányzatnak az összege, melyek közül némelyek a szabályhoz való viszonylatban túlzottak, mások pedig hiányosak. A probléma aszerint mélyül el, amint beléjehatolunk, de megéri, hogy tanulmányozzuk, mert a túlsok, vagy túlkevés alkalmasság megannyi láncszem számunkra, amelyek révén megvizsgálhatjuk a gyermeket, mikor a szabadság problémájával foglalkozunk.

Ismerjük be máris, hogy igazságról nem beszélhetünk akkor, mikor szérianevelésről van szó. Az igazság *osztó*, vagyis: mindegyiknek szüksége szerint ad. Nehéz ezt egy soktagú családnál végrehajtani, mikor túlzottan el

vagyunk foglalva, de még a legkisebb figyelem is visszhangot vált ki és dús eredményeket hoz.

Ez a kérdés maga külön tanulmányt érdemelne. Mi itt csak átmenetileg érinthetjük. De ha a szeretet uralná az érzelmet, talán jobban, egyéni igényekre szűkítve, erkölcsileg speciálisabban működhetne, ami, anélkül, hogy valamiben is sérthetné az anyai szeretet egyenlőségét, minden gyermek számára — kiket így az anya jobban ismer, de nem kevésbbé szeret — különböztetett nevelési módszert alkalmazna. Állapítsuk meg, hogy a soktagú családokban nagyon különböző egységek találhatók: tolvajok és szentek. Mégis ugyanaz az öröklöttség, ugyanaz a miliő, ugyanaz a nevelés... Ismétlem, mi csak felvetjük a kérdést. Vajjon nem kellene-e a nevelésnek minden típust szorosabban átfogni, pontosabban hozzáilleszkedni, az egyéni követelményekhez, ennek parancsolni, annak tanácsot osztani? Az ilyen eljárás lehetséges volna minden harag felidézése nélkül, ha a szülők megmutatnák tekintélyük gyakorlásában, hogy azt Istentől kapták, az Ő nevében fejtik ki és hogy nem irányíthatják azt szabadon, gyengédségük szerint. Ezen tárgyat illetőleg az az utolsó szó, hogy a nevelő, mint ilyen, csakis a Szent Lélek ajándékainak uralma alatt lehet tökéletes.

A szeretet második szaka: a felebaráti szeretet gyönyörű szép a gyermeknél. A gyermek ösztönszerűleg társítja életéhez a világot. Nemcsak magának akarja az örömeket, hanem mindenki számára.

Ha valamit megköszön, csakhamar még egy kérést fűz szavaihoz. Ugyanazt az adományt reklamálja kis testvérének, vagy a papának, mamának, a kisasszonyának... sőt még a «többi embernek» is. A magáéról le is tud mondani.

Lássuk a kis Jacquelinét, aki elfeledkezett magáról, miközben Assisi Szent Ferenc szenvedéseit idézte fel.

— Mama, miért küldte rám a jó Isten ezt a betegséget? — Istenem (írja anyja) nem vallom be kis angyalomnak, hogy ez a kérdés tolul elém is. Mit válaszoljak neki hitünk szerint?

— Nem tudom, kedvesem. Talán azért, mert bátrabb vagy, mint a többi gyerek. Talán szenvedés által megmentesz más gyereket a szenvedéstől...

Rám szegezte kék szemét:

— Kiket, anyám, szeretném tudni, kiket?

Itt látjuk, hogy a szenteknek egyessége, az érdek átvihetőségének tétele, mely némely fiatal értelem számára oly nehéznek tűnik fel, praktikusán mily nagy egyszerűséggel kapcsolható be a kicsinyek szellemi életébe. «Más gyerekek», ez egy kissé elvont dolog. Jacqueline belenyugszik, de szeretne nevet adni nekik. «Kiket, anyám?» És ha anyja bevallja: «Sohasem fogjuk Jacquelinét ismerni; amit lelkéből feltár, nyugtalan csodálattal tölt el», szeretnők, hogy csüggedés nélkül, de természetfölötti buzgalomtól indítatva minden anya ilyen módon beszélne gyermekéről. Ha különböző adottságúak is, a gyermekek, ha vannak közöttük jobban, vagy kevésbbé érthetőek is különböző okokból, az csak természetes. De ne döntsünk túlhamar.

Az igazság nevében, melyet gyermekeink követelnek, ne hanyagoljuk el hitbeli és szeretetbeli hatóerejüket.

«A serdülőkor küzdelmeinek sikere, vagy balsikere nagyrészt attól a módtól függ, ahogy az értelmes gyermekkor idején ápolták az akarat kiképzését és a *szeretet fejlődését*.» R. P. E. *Hugueny: Le vouloir foncier*. Vie Spirituel mars 1932.) A szeretet fejlesztésének az anya ölében kellene már kezdődnie.

Mennyire tud remélni a gyermek?

Mint már mondtuk, külső jelek után ítélünk, mivel a gyermek nem képes a saját maga benyomásait beszédében pontosan közölni. Használjuk ezeket a jeleket.

Egy író a következő megállapítást tette :

«A szerencsétlen gyermek szemei könnyekben úsznak, de a mindennel elhalmozott gyermekéi kialudtak. Ez meg sokkal szomorúbb». (*Francis de Miomandre: Melancolie de l'enfance.*)

Az öt éves kis Claude keresztülmegy a kis alagúton, amelyet kívánságára ajándékol kapott. Később szomorú arccal ül egy sarokban és így szól: «Miért adtátok nekem ezt az alagutat? Úgy örültem neki, amíg kívántam».

A blazirt gyermek a gyermekség lényegét tagadja meg és ez maga már beigazolja szemeinek fénytelenységét. Hiszen éppen ez az : a kielégültség eloltja a «kis fényt». A gyermek pillanatnyilag elvész erkölcsileg annak a túlzottsága folytán, aminek éppen éltetnie kellene őt. Vágyát megölni annyi, mint egy kissé őt magát ölni meg. «A gyermeknek a jóról való első primitív felfogásában van valami elvontság ; elég már az is, hogy a gyermek szenved *az öröm után való végtelen vágyódásában*, amelyet érzékeny hajlamaiban alig ébredező gondolata kelt fel és sír, hogy már nem éhes, mikor a süteményt adják neki ; ellentétben a jóllakott állattal, mely sajnálat nélkül hagyja ott ételének fölöslegét, melyet már nem bír elkölteni.» (R. P. E. *Hugueny, Le vouloir foncier.*)

A gyermek folytonosan «valami mást» akar, mint amije van, de szüksége van arra, hogy az a «más» ne legyen övé, csak vágyódjék utána.

«Magadért teremtetted szívünket, Uram — kiált fel *Szent Ágoston* — és nyugtalanságban és félelemben lesz, míg benned meg nem állapodik.»

A természet mély kielégítetlensége ez, amelynek a teológiai remény ad választ ; ez a velünk született erény, mely a keresztség által a hittel és szeretettel együtt lelkünkbe tétetett.

A teológiai erények sokat megmagyaráznak. Megállapíthattuk, hogy a gyermeki lélek szűz lehetőségei *természetszerűen* irányulnak a természetfeletti igazság felé : a hit és a szeretet felé, melyek kölcsönösen erősítik egymást szünetnélküli cserefolyamatukban. Mert a gyermek *hisz és szeret*, várhat, de szüksége van reményre.

«Látjuk — mondja Claparède — hogy a természet a gyermeknél fejlődésének megfelelő szükségleteket és vágyakat teremtett és mindaz, ami képes ezeket a szükségleteket kielégíteni, ezeket a vágyakat megvalósítani, külön-

álló érdekként szerepel nála . . . Itt vannak elrejtve, azt hiszem, a való pszichológia elemei. Ez annyiban áll, hogy *csak annyi ténykedést vállt ki a gyermeknél, amennyire ennek természetszerűleg szüksége van*, vagy pedig, ha ügyesen megteremtette ezt a szükségletet, mivel ez nem ösztönszerű, ez olyanformán történik, hogy ezen ténykedés tárgya megragadja a gyermeket, felkölti benne a vágyat annak elérésére és hogy ez a tevékenység maga bír a játék jellegével.» (*Claparède, Psychologie de l'enfant.*)

Mi nem járunk ennek a filozófusnak naturalista ösvényein. De a kis gyermekről szóló tanulmányunk az igazsággal kapcsolatban bebizonyítja nekünk, hogy szellemi úton elfogadhatjuk ezt a cselekvési módot, mivel még több okunk van helyes célhoz érni.

Valóban, a gyermek keresztsége folytán *második természetet* nyer, természetfelettit, mely azt nyújtja neki, hogy «természetesen» óhajtja Isten látását. (*Szent Tamás, S. Theol. I. 12.*) A pedagógia tehát szükségszerűen alkalmazható a kegyelem rendjében.

A Gyermek Jézusról nevezett Szent Teréz tapasztalatból mondja :

Egy szegény anya betegsége alatt sokat foglalkoztam két kis leányával, az idősebbik hatéves volt. Élvezet volt számomra látni, hogy milyen tisztán hittek mindent, amit mondtam nekik. Szükséges, hogy a keresztség a teológiai erények magvát mélyen ültesse a lelkekbe, mert a jövő magvaiból kelő reménység elég ahhoz, hogy áldozatot hozzunk érte.

Ha azt akartam, hogy a két kis leányka igen jóban legyen egymással, ahelyett, hogy cukorkát és játékot ígértem volna nekik, az örök jutalomról beszéltem, amit a kis Jézus ad a jó gyermekeknek. Az idősebbik, akinek értelme már fejlődőben volt, nagy örömmel nézett rám és számtalan kedves kérdést intézett hozzám a kis Jézusról és az ő mennyországaról. Végül lelkesedéssel ígérte meg, hogy mindig engedni fog a hugának és hozzátette, hogy soha életében el nem fogja felejtani a «nagy kisasszonyt» — ahogyan engem nevezett. (*Histoire d'une ame.*)

Ezek az «örök jutalmak», melyek a Gyermek Jézusról nevezett Szent Teréz tanítványait olyan lelkesedésbe hozták, egykoron az ő híres Anyját, Avilai Szent Terézt is lelkesítették. Ő maga mondja el magáról, hogy gyermekkorában legkedvesebb bátyjával, akivel a szentek életét olvasta, elhatározták, hogy ők is a szent vértanúság útján akarják a mennyország végtelen boldogságát elnyerni. Mindenféle tervet szőttek, hogy miképen nyerhetnék el a mártírkoronát, de céljuk megvalósítása minden vonalon akadályokba ütközött. Végre megelégedtek azzal, hogy minden tehetségük szerint alamizsnálkodtak. (*St. Thérèse, Vie par elle même.*)

Még nagyon szép kötelezettségekkel se gyötörjük gyermekeinket. Az aranyszövésű selyemsál épúgy fojtogathat, mint egy kötél. Ne bőrtönözzük be szigorú törvényekkel, mert elkezd bizonytalanul álmodozni az erő koráról, a látszólagos felszabadulásról, mely azonban rabszolgává teszi, mihelyt az

alantas erők támadásba lépnek át. A gyermek önmegtagadási lehetőségeit egyeztessük össze a hitből, szeretetből és reményből fakadó imával, mely magából a lélekből szökik fel és nem nehezedik reá, hanem felszabadítja.

Mivel a gyermek felülmúl minket, szükséges, hogy a szellemi élet, amilyennek mi látjuk és amilyennek éljük, megragadja a kicsit, felkeltse benne az utána való vágyat és hogy ez a tevékenység *játékszerű legyen*, vagyis hogy a gyermek megmaradjon eredetiségében és egyszerűségében, hogy ezek a természetes előjogok *játékszerűen* váljanak természetfölöttivé. Mi más valóban a játék, mint az élet maga, mely tudatában van saját teljességének.

Mindenesetre fontos, hogy a szóbeli imákat fokozatosan tanulják. Azonban ismerjük el, hogy ha ezek értelmét meg is magyarázzuk, a picik emlékezete felfűzi a szavak sorrendjét, anélkül, hogy értelmüket felfogná. Néha átalakítanak némely szótagot. Egy normális ötéves gyermek a Miatyánkot és az Üdvözlégyet minden különösebb buzgalom nélkül fogja elmondani, de csak némely már hallott, vagy ismert szó, mint a «mindennapi kenyér», ragadja meg figyelmét. Azonban a rendes napi reggeli és esti ima *szokást* teremt és ne becsüljük alá ennek a szokásnak az értékét.

Amint Marie Fargues kitűnően megjegyzi, időt kellene hagyni a belső megmozdulásnak, hogy előtörhessen, még mielőtt a kis térdecskék elfáradtak. Szünetet kell bevezetnünk a befejező keresztség előtt: «mondjunk valamit a jó Istennek, aminek örülni fog, találjunk ki egy imát». «A gyermek gondolkodik egy kevésbé, majd mosolyogni látjuk afölött, hogy megtalálta, amit keresett. Néhány pillanat múlva pedig meglepődötten fordítja felénk tekintetét.» (*Marie Fargues, Premiers coups d'ailes.*)

Kevésbé ismeretes, hogy az így vezetett gyermek talán egész korán megérti az imát, egészen egyszerűen, anélkül, hogy azt közelebbről meghatározni tudná. Az elmélkedést és imát általában a buzgó felnőttek számára fenntartott vallásos gyakorlatnak tekintik, mert félreismerik a keresztség adományait; a kis lény életét hamarosan a szellemi síkra lehet irányítani.

A gyermek lelkivilágát lehetetlen felparcellázni az ima, a munka, a játék és a szórakozás parcelláira. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy a gyermeket ne szoktassuk az idő helyes beosztásához, de engedjük, hogy a gyermek mint nagy testvére, Jézus, harmonikusan növekedjék és erősödjék, természete és a kegyelem szerint, mert Isten virraszt a kis keresztény felett.

(Folytatjuk.)

Dr. Jankovich Nelly fordítása.

HANYATLÓ TÉL

IRTA: TOLDALAGHY PÁL

A fák árnyéka, mint sötét,
öngyilkos gondolat
lehull s a nyirkos, esti köd
átjárja csontomat.
Magányos árnyam imbolyog
mezők, fenyők, kövek
élettelen alakja közt,
mint elhagyott öreg
csavargó s léptem elveszik
a sűrű hóba. Már
fák alján lustán gyűrűzik
a tél, a szűz halál.

Mögöttem lámpák nyája fut
s szájukból fény zuhog.
A hófedett fák gallyai
kinyílt, friss mirtuszok.
Virág a táj halott ölen —
elhalt menyasszonyok
feljáró lelke, télvirág,
mely gyúl és sustorog
s eszembe jutnak éveim,
a sok, szagos füzér —
a nyár s a hosszú tél, mikor
a hó mellünkig ért.

Elhulltak gyermekéveim.
Emlékem egyre több
anyámról, húgaimról és
tudom már, vénülök.
Bár tejszagú vénségem is,
akár e kora hó
az utakon s az ifjúság
kinő az olvadó
hó s jég alól tavasszal. — Én
most vénen ballagok
s felgyujtom gyermekéveim,
mint száraz asztagot.

„CONSUMMATA“

MARIE ANTOINETTE DE GEUSER LEVELEI ÉS LELKI NAPLÓJA

(Folytatás.)

1911 október 3.

Ez a hét a kegyelem hete volt. Isten sok fényes csillagot helyezett egemre. De ez a föld nem a nyugalom helye . . . Mindig így van ez itt lent : a külső foglalkozások megakadályoztak abban, hogy ezeket a fényeket nézzem és megpihenjek az ő szemléletükben.

Volt egy nap szentmise és áldozás nélkül, három olyan nap, hogy misén kívül egy pillanatra sem lehettem a templomban, vasárnap pedig elmaradt a litánia . . ., de mit tesz mindez? Mert nem szükséges, hogy mi élvezzük a Te kegyelmeidet Istenem, ahhoz, hogy Te meg legyél általuk dicsőítve.

A szenvedés szinte szükséges ahhoz, hogy fönntartson bennünket a világosságban . . . mert csak ha a kehely *csordultig* van, csak akkor tud a kis parafa darab, elszakadva mindentől, ami a mélyben van, a felszínre jönni és kitekinteni mind arra, ami a kehelykerületen túl van. Mert csak ekkor tágulhat ki szemhatára és hatolhat be Istenbe . . .

* * *

1911 október 5.¹

Tegnapelőtt gyónásom után újra megérttette velem Isten, hogy áldozati ostyává lenni még csak *a kezdete* az Ő munkájának . . ., hogy nem elég szenvednem, de meg is kell *halnom* . . ., hogy a fölálkozás után következik a *befejezés* . . .

Azt akarja, hogy tökéletesen meghaljak magamnak, mert ez adja meg Neki, az *élet teljességét* bennem . . . De ez csak szenvedések árán történhetik meg . . . *a mértéknek színiültig kell lenni* . . . szenvedni kell *mindhalálig* . . .

Kiszabadulva az érzéki részből, de nem annyira, hogy ne szenvedjek, csak hogy az érzékek aludjanak és ne vágyakozzanak semmilyen élvezet után, le kell, hogy mondjak még összes felsőbb tehetségeimről is és minden fönntartás, minden kerülő nélkül a Szeretet sötét világosságára kell hagyatkoynom. Csak ebben a teljes megfosztottságban . . . ebben a töléletes önmegsemmisülésben találhatom meg *Istent Egyedül!* . . .

Feltárt előttem ebben a homályos világosságban új látóhatárokat, ám ezekbe még nem tudok behatolni, mert az áldozat még nincs befejezve.

Ki hagyott jönni abból a tüzes kohóból, melyben június 13-a óta voltam bezárva . . . az a fekete szemfedő sincs már körülöttem, ez volt az a kimondhatatlan szenvedés, melyet októberi belépésemig ígért, keresztül mentem rajta és most kint vagyok a *mélységből* . . .

¹ Lelkivezetőjének.

Azért még nem vagyok a világosságban, de egy-két csillag átvilágít a fekete boltozaton. És ha nem is nagyon fényesek, olyanok mégis, mint a távoli fénysugár...

A föláldozás már nem megy végbe olyan erővel, bár a török a sebekben maradtak... az idegszálak mintha érzéstelenítve volnának.

Ebben a sötétségben kell időznöm... «a tökéletes áldozatban...»... Élni halottan... Nem szabad észrevennem az elhagyott részek ébredési kísérleteit. Sietve áthaladni minden szenvedésen, kísértésen, hogy följük kerüljek. Ha nem tudom magamat elfelejteni, le kell, hogy gázoljam magamat... kifelé ez úgyis mindegy, viszont ez az egyedüli mód arra, hogy leegyszerűsödjem és Isten akaratához alkalmazkodjam... és elérkezzem ahhoz a tökéletes és valóságos halálhoz, amelyik után «átváltozom Istenbe»...

* * *

1911 október 9.

Tegnap a litánián, mikor a rózsafüzér-himnusz énekelték, ezeknél a szavaknál: «*Ave redundans gaudium*», Szűz Mária megengedte, hogy behatolhassak az Ő áldozatának a titkába és értésemre adta, hogy neki legfőbb öröme egyedül az Isten boldogságában való részvétel volt... semmiféle személyes örömet Ő nem tudott élvezni.

Az isteni boldogságban való részvétele önmagának tökéletes föláldozásán alapult.

Mária, aki «Önmagának meghalt...» a Nagy Istenben elveszett!...

Megértette velem, hogy én se élvezek többé semmi személyes örömet, nem is fogok ilyet soha többé élvezni tudni... de ha az ostya fölemészttődött, én is részesülni fogok Isten boldogságában.

* * *

Isten egyedül

1911 október 9.¹

Negyedikén, a mise alatt, egyszerre egy új világ küszöbén álltam... azok előtt a távlatok előtt, melyek harmadika este óta tárultak föl előttem...

Isteni buzdításra behatoltam Jézus lelke titkának a legmélyébe... ott örökre megtelepedtem az isteni Titkok Központjában, azonosítottam magamat a Megváltás titkával, melyet azáltal, hogy átváltoztam *Krisztus Lelkévé*, ott szemlélhettem, ahol az végbement...

Ez volt a megígért Egyesülés... az Egységbeolvadás... Ám a küszöbön visszariadtam és ellentálltam, egy szál még fogvatart... még nem haltam meg...

Akkor láttam, hogy a halál teljességéhez még egy mindennél áthatóbb áldozat szükséges... ehhez is hozzájárultam. De hiába, a ragaszkodás önmagamhoz olyan erős, hogy sem fölfogni, sem elszakítani nem tudom... Ehhez még szükséges lesz az isteni szenvedések kohójában égnem... Magam előtt láttam ezt a tátongó örvényt és belevettem magamat önként, azokhoz a lelkekhez hasonlóan, kik még nem teljesen tisztán kerülve Isten szemei elé, önként vetik bele magukat a tisztító tűzbe.

¹ Lelkivezetőjének.

Isten megmutatta, hogyan viselkedjem, hogy keresztülmenjek ezen a próbán az Ő Dicsőségére.

Sohasem szabad a szenvedésen fönnakadnom! . . . Mellőznöm kell az egész szenvedő részt . . . azaz teljesen el kell hagyjam magamat és Istenben kell elvesznem.

Csak Istent szabad látnom ; ezért elzárkózni örökre minden más elől, minden oldalról . . .

* * *

El kell, hogy zárkozzam a tárgyak elől . . . semmit se kívánjak . . . semmit se lássak . . . semmin se akadjak fenn . . . semmit se élvezzek. Főleg a teremtményektől kell elzárkóznom . . . ne keressék náluk sem támaszt, sem segítséget . . . Maradjak elszigetelve . . . hogy egyedül Isten tudjon csak mindenről.

Az elszigeteltség az út, mely Istenhez vezet . . . el kell válnom a tárgyaktól, a teremtményektől, sajátmagamtól . . .

De el kell, hogy zárkozzam még az isteni dolgok elől is . . . örökre elzárkózni, nemcsak a felső régiók vigasztalásai elől, de Isten ajándékai elől is . . .

Hogy egyedül Istent találjam meg, kell, hogy mindentől el legyek válva . . . ne lássak, ne kívánjak, ne élvezzek semmit . . . egy szóval meg kell halnom . . . Ahhoz, hogy Istent bírjam, csak Őt szabad kívánnom, csak Őbenne élnem . . . nem is lenni már, csak halottan fönntartani magamat . . .

* * *

1911 november 7.¹

Megsemmisít és megijeszt, ha látom a különbséget az isteni mű és az én nyomorúságom között . . . és elmerülök a hála és alázat érzelmeiben . . . Mindez olyan érthetetlen volna, ha az a gondolat nem vigasztalna, hogy Isten megengedi az én rosszasságomat, hogy megtartsa az alázatban . . . hogy mindenki lássa, hogy csak Ő minden . . .

Az Ő dicsőségét nem kisebbíti az én rosszasságom . . . Ő csak a Krisztusát látja . . . Általa teljes a dicsősége . . . Bár kedvét leli «Hostiam laudis»-ában, de anélkül, hogy egy pillantást is vetne az «én»-emre. Azáltal, ami én vagyok, nincs a Szentháromság sem jobban megdicőítve, sem erősebben megbántva . . . Bennem is, csak úgy, mint a Tabernakulum Ostyájában, egyedül Jézust szemléli . . . az én nyomorúságom olyan kevésbé számít, mint a búzaszemek, melyek az Oltáriszentség készítéséhez szolgáltak. Úgy kell tennem, mint az Isten . . . csak imádkoztam Krisztusomat lássam és ne gondoljak saját nyomorúságomra ; még a megvetést sem érdemlem, az elfeledés egyedül az én megérdemelt sorsom.

Isten azt kívánja mindig, hogy tárjam föl jobban a lelkemet, hogy ezáltal jobban megalázkodjam. Én is reméltem, hogy ezáltal megtalálom az alázatosságot, de csak a folyton növekvő szenvedést találok tisztátalanságom és mindig mélysegebb nyomorúságom és azaz tehetetlenségem fölött, hogy mindezt föl tudjam tární. Az én bűnöm túlmély, a rosszasságom túlfinom . . . nem tudom őket kifejezni . . . sohase fogják hát megtudni, hogy milyen rossz vagyok és hogy mennyit szenvedek ! . . .

Ekkor egy föl villanó gondolat megvigasztalt aggodásomban. «Ez az igazi megalázás . . . mert a külső megalázásban, mely után hiába sóvárgok, önszeretetem még talán valami kielégülést találhatna . . .»

Föltárlam lelkemet, hogy megalázzanak ! Ám ahhoz, hogy egy lelket külsőleg megalázzanak, kell, hogy a vezetője biztos legyen az ő erényei fölől, hogy ez a meg-

¹ Lelkivezetőjének.

alázás Isten dicsőségére szolgáljon és ne lázítsa föl ennek a léleknek az önértetét túlságosan...» Ha már most engem nem aláznak meg, ez világosan annak a jele, hogy nem tudnám azt jól elviselni és vagy föllázadna az önszeretetem, vagy még táplálékot nyerne általa.

Ne kívánjak semmit másként... Hagyjam, hogy elfelejtsenek...

* * *

1911 november 13.¹

Vajjon többet szenvedtem-e ezen a héten, mint a megelőzőn? ... nem hiszem, de nem is igen tudom ezeket a dolgokat fölmérni és nem is teszem ezt szívesen.

Ebben az újabb *konszekráció* kegyelemében, mint «dicsőséges áldozat», megsemmisült lelkem Krisztus mérhetetlen fájdalmába merült bele... Most teljes volt az áldozat... a mérték betelt... Ez tiszta szenvedés volt, a Jézus szenvedése: ez megdicsőítette az Atyát... és lelkem kitárult a békességben.

Alighogy így kitágult befogadóképességem, azonnal újra betelt.

Első pillanatban, mikor az isteni keserűséget belémöntötte, szörnyű zavart okozott bennem... a lelkem vergődve kereste Isten Akaratát...

Nem tudtam már sem akarni, sem érteni, sem imádkozni, szeretni vagy köszönni... nem láthattam semmit... föl voltam dülva és *valósággal a pokolban voltam*... A lelkek a tisztító tűzben szeretik Istent és Érte szenvednek az Ő akaratában... Én nem úgy szenvedtem, mint a keresztfény, hanem mint egy hernyó, melyet eltaposnak.²

Ijedten tapasztalom, hogy milyen *szenvedélyes* a lelkem... mi lett volna belőlem ezzel a szenvedélyes természettel, ha az isteni Szeretet nem vett volna a hatalmába!... nagy bűnös lehetett volna belőlem... Igazán *szenvedélyesen* szeretem az Isten Akaratát. Már csak a gondolat, hogy Isten Akaratát élem, elég hogy megnyugvást találjak...

Most már nem a Krisztus fájdalmát szenvedem... hanem mintha újra *visszaestem volna magamba*... Mily nagy szükségem volt erre a megalázásra...

Kell, hogy a szenvedés annyira megtöltsön, hogy kilépjek magamból...

A legfájdalmasabb ebben a szenvedésben, hogy a mérték még nem *telt be*...

Mert csak akkor *tökéletes* az áldozat, ha a szenvedés elérte maximumát, akkor kapja meg Isten a Dicsőséget, a lelkek a kegyelmet, én pedig a békében vagyok...

* * *

1911 november 30.

Pár nap óta úgy tetszik nekem, mintha a lelkem a kohóban fölolvadt volna és most *formába öntve alakulna*...

Hagyom magamat *alakítani* ebben az isteni formában, melynek remek körvonalait néha kiveszem... Bízom benne, hogy Isten megadhatja lelkemnek ezeket a formákat, bár csak tisztátalanságot és nyomorúságot látok magamban... Mindazokat a fekete hulladékokat, melyek forrásban lévő lelkem felszínén úszkálnak, Isten majd elveszi onnan, vagy annyira növeli a forróságot, hogy azok is tűzzé válnak...

Úgy *nyomaszt* ez a száműzetés... szeretnék meghalni!... a sötétség-

¹ Lelkivezetőjének.

² Látjuk, milyen értelemben vegyük ezeket a szavakat, melyekkel szenvedését szeretné kifejezni.

ben vagyok és szeretnék meghalni, hogy lássam a világosságot . . . *Meghalni* . . . van-e az emberi nyelvben gyönyörűsegebb szó ennél . . . «Meghalni» annyi, mint Istent látni. Szeretnék meghalni, hogy *lássam Istent!*

Emésztő szomjúságot érzek az «Igazság», az «Igazságosság» után . . .

Az Igazságosság . . . ó, nem félek tőle, mert egy az a Szeretettel és az Irgalommal . . . Istenem irgalmas Igazságossága, szomjazom utánad! . . . Az *Ő Igazsága*, látni azt a tiszta Igazságot és *megmutathatni* . . . Örök Igazság, egyesülve az *Egységben*, a «Szeretettel» és az «Igazságossággal», szeretlek Téged . . .

Taníts meg engem Egység Istene, hogy az Igazságnak és Igazságosság-nak megfelelőleg éljek, anélkül, hogy megsérteném a felebaráti szeretetet és anélkül, hogy árnyékból kilépnék . . .

* * *

1911 december 2.¹

A dolgok *legnagyobb* részéről, melyeket Isten bennem véghez visz, nem tudok számot adni, mert ezek meghaladnak minden fogalmat . . . mert semmi összefüggésben sincsenek azzal, amit látni, érezni vagy érteni lehet . . .

Ha Isten megengedi, hogy mélyebben Beléhatoljak, akkor a káprázattól semmit sem tudok kivenni . . . csak akkor látok, ha a fény alakot ölt és *mérséklődik* . . . Kifejezni is csak *azt* tudom, amit *Ő* — hogy úgy mondjam — diktál és csak *ha* *Ő* diktál, tudom visszaadni azt, ami végbemegy, és ez csak *nagyon kis része* a valóságnak . . .

Szüntelenül valami fekete felhőbe ragadtatom és akkor *semmit sem érzek* . . . Ez nagyon sokszor történik az esti ima alatt és az áldozás alatt majdnem mindig . . . Nem tudom, mitől van ez, olyan, mintha a semmibe lépnék; de csak utólag jövök a tudatára annak, hogy magamon kívül voltam. Olyan ez, mintha egy pillanatra megszűnnék létezni, de arról, hogy ezalatt valami kegyelmet kapnék, nincs tudomásom . . .

Természetes, hogy ebben az állapotban nem tudok imádkozni . . . és hogy milyenek az áldozásaim? . . . Jézus hozzám jön és én nem vagyok otthon . . . De hiába igyekszem összeszedni magamat, elragadtatom anélkül, hogy észrevenném . . .

* * *

1911 december 9.¹

Negyedikén átvitt mindazokon a fényességeken, amelyek két hét óta vakítanak és elválasztanak Tőle és az *elkápráztatottból*, aki azelőtt voltam, *elvakítottá* lettem.

Az *Ő* Dicsőségének a sugarai elkápráztattak és fölkavarták a *lelkemet*, de szembe kerülve Magával Istennel, egyszerűen vakká lett . . . és «*sötét nyugalom*» állapotába került . . .

Ez a «*sötét nyugalom*», úgy látszik, felsőbbrendű kegyelem az «*isteni zavarodottság*» kegyelménél, mert nem a Dicsőség sugarai okozzák, de az Istennel való «*szemtől-szembe* . . .»²

A lelkem ebben a «*sötét nyugalomban*» *el van szakadva* minden teremtetttől, mindentől *meg van fosztva*, teljesen *meg van semmisülve* . . . «a tökéletes áldozat»-ban,

¹ Lelkivezetőjének.

² Már utaltunk a misztikusok nyelvének túlzásaira. A szemtől-szembe — még a misztikus egyesülés legmagasabb fokozatain is — csak az *Ég* számára van fönn-tartva.

mintha Istenével egyenesen szemben volna és csak a világosság hiányzik ahhoz, hogy Őt láthassa : semmi sem választja el Tőle.

Ez a létező *legnagyobb áldozat*, az én halála . . . mégis, szeretem ezt a mindenre kiterjedő hallatlan áldozatot, mert az egyesülés föltétele. Semmi ezen a földön nem adhatna nekem nagyobb boldogságot, mint az énemnek ez a teljes fölemésztese, mint ez az *abszolút áldozat*.

* * *

1911 december 11.¹

A lelkigyakorlat első két beszédét teljesen végig tudtam hallgatni (nagyon ritka eset, hogy prédikációt halljak, anélkül, hogy a világosságom egy időre ne vonzana más irányba, vagy nem mutatna nekem valamit). Sok érdekes gondolatot találtam ezekben a beszédekben és nagy kedvem lett volna «egy elmélkedést» készíteni ezeknek az alapján . . . De Isten értésemre adta, hogy nem akarja, hogy megadjam az értelmemnek azt a kielégülést, miszerint egy meghatározott ponton meg tudjon állapodni . . .

Azt akarja, hogy maradjak ebben az «isteni homályban» . . . ebben a «sötét nyugalomban», mert ez az állapot közvetlenül az Ő működése alatt hagy . . .

Ebben az «isteni homályban» a lelkem *el van szakadva* minden teremtetttől, nincs *semmi támasza* . . . semmi vigasztalása . . . olyan ez, mintha az egész világtól *el volna különítve, magára volna hagyva*.

Olyan ez az isteni sötétség, mint egy nagy fekete palást. És ebben az állapotban *biztonságban* érzem magamat . . . itt már semmi el nem érhet, sem a gonosz lélek, sem a dolgok, sem a teremtmények . . . Csak *Isten felé* vagyok nyitva . . . de itt is egészen sötét van, mert éjszaka van, de tudom, hogy ha majd fölragyog a nap az «örök nappal» reggelén, teljes pompájában fog Benne visszatükröződni tudni . . .

De a lelkem nem tudja magát itt mindig fönn tartani. A világosságok és különleges szenvedések folyton átszakítják fekete palástomat és elválasztanak «Egyetlen Mindenemtől». Mert «világosságok és szenvedések», ez egy és ugyanaz . . . sietve keresztül kell mennem valamennyin, hogy a lehetőség szerint fönnmaradhassak «sötét nyugalomban . . .» keresztül kell rajtuk mennem, míg csak minden föl nem lesz emészte, míg el nem érkezem a központba . . .

De ide nagyon ritkán jutok és az egésznek rögtön vége van . . .

* * *

1911 december 11.¹

Ennek a lelkigyakorlatnak a kezdetén beköltöztem tehát ebbe az «isteni sötétségbe» az Ő közvetlen Működése alá . . . és úgy éreztem, mintha az «*Igazság kiáradása*» volna bennem . . .

Nem tudnám pontosan megmondani, miben áll ez a kegyelem, de az lehetett, amiről a zsoltáros így emlékezik : «in excessu tuo omnis homo mendax ! . . .»

Ennek az igazságnak a világosságánál megértettem, hogy milyen kevés helye van a «tisztá Igazságnak» a lelkekben.

Igazság ! . . . hiszen a cél megszentelődni az *igazságban*, fölládoztatni, hogy már csak a tiszta igazság maradjon bennünk . . . *Ó! milyen egyszerűen élhetnénk együtt, ha mindenki igaz volna!* . . .

Tegnap este az áldás alatt ez a gondolatom támadt : «Ha mind, akik itt együtt vannak, az igazságban volnának, milyen más volna ez a hallgatóság . . . milyen szép volna Isten szemében . . .» Igen, ha mindent az igazságban látnánk, milyen változás

¹ Lelkivezetőjének.

menne végbe lelkeinkben... mennyire egyek lennének azok... mert mindegyik csak Istent látna...

Ám az «Igazság» és a «Szeretet» egy.

Az isteni jóság, mely belémhatolt, kimondhatatlan szeretettel töltött el a lelkeket... az Isten szeretetéhez hasonló szeretettel... az isteni Szeretet fölfedte előttem, hogy mi a felebaráti szeretet és láttam, hogy milyen messze vagyok attól, hogy úgy szeressem a lelkeket, mintahogy Isten szereti őket.

Az Igazságnak és Szeretetnek ez a kiadása bár *elszakít* a teremtmények szeretetétől, mégis közelebb visz hozzájuk és szorosabban *egyesít* velük.

Nem tudom, hogyan magyarázzam ezt meg, mert a mi emberi nyelvünk olyanira szegény!... Mennyi különböző ténykedést kell az egyetlen «szeretni» szónak a francia nyelvben kifejeznie.

Mert ez a felebaráti szeretet semmiben sem hasonlít a földi érzelmekhez... olyan, az mint egy *együttreszés* az isteni szeretetben...

Úgy látom, hogy elszakított a teremtményektől, nem kívánok tehát többé támaszt keresni bennük, sem szeretve lenni általuk... semmit sem akarok, csak egyedül Istent. De Benne megtalálom őket és szeretem őket kimondhatatlanul az Ő Szeretetében, szeretem őket ragaszkodás nélkül és anélkül, hogy az ő szeretetükre támaszkodnék. Azt hiszem, ahhoz, hogy tökéletesen szeressük egymást, azzal a szeretettel, melyről Krisztus mondta, hogy megismerik az Ő tanítványait, nem kell más, minthogy mindenki *meghaljon magának* és eljusson oda, hogy már csak Istent szeresse tökéletesen, egyes egyedül... akkor átváltozva ebben az egyetlen szeretetben, találkoznak és egyesülnek Benne. Ez a fölemésztődés a szeretetben nemcsak az egyes lelkeknek Istenben, de minden egyes léleknek az Istenben... Igen, a második parancsolat hasonló az elsőhöz... A felebaráti szeretet egyenesen az Isten szeretetéből folyik...

* * *

1911 december 19.¹

Ezekben a napokban a lelkem mérhetetlen kétségekben sínylődik... és halálos szomorúságban, amely ellen hiába küzd... Semmiféle erőfeszítésre sem vagyok képes... úgy érzem, mintha a pokol mélyén *meg volnék kötözve* és minden mozdulatra képtelen lennék...

Ha hihetném azt, hogy ez szenvedés, mily boldog volnék! De nem, ez csak tisztátalanság...

Az ördög *túlságosan* szennyesnek mutatja a lelkemet ahhoz, hogy *valaha is megtisztulhassék* és ez így is van, valóban az *én* lelkem ez a szennyes valami...

Milyen szerencsétlen is az ember, ha ennyire megbántotta Istent!... A kétségbeesésbe hajt... de nem, *hagyd el*, mindez nem igaz... hiszen megkaptam a *Fölszabadítást*... én megmutattam Istennek minden rosszat és Ő megbocsátott... Mindegy jobban mutatja tisztátalanságomat... de bízalom!... Isten tud csodát tenni... ez az óra az *örjengő* bízalom órája... igen, ez egy igen nagy csoda lesz, minden csodák legnagyobbika, de Isten meg fogja tenni!...

Ismerem én jól az én tisztátalanságomat, de mégis előttem van az Ő gyönyörűséges és oly megbékítő hívása: «Non veni vocare justos, sed peccatores!...» Hát akkor mégis hív engemet is, ha *egyszer* a bűnösökért jött...

Ezt a kísértést a megalázódásra akarom fordítani és nem a kétségbeesésre. Az ördög jól tudja, hogy a belső világosság ellenőrzésére a lélek megnyilatkozása elkerülhetetlenül szükséges, mert enélkül *nagy* a veszély arra, hogy elveszítsem magamat. Ő pedig *mindent* megtesz, hogy ettől eltérítsen...

¹ Lelkivezetőjének.

Mindig jobban bezárja a lelkemet, szinte széjjel kell szakítanom, hogy kinyithassam . . .

Azt mondja, hogy *visszaélek* azoknak a türelmével, akik meghallgatnak és hogy vétek ezzel a szeretet ellen . . . ez a kísértés a legerősebb . . . De a Mi Urunknak ezek a szavai: «Amit egynek a *legkisebbek* közül cselekesztek, azt nekem cselekedtetétek», meghazudtolják mindezt. Nem, a leprás nem vét a szeretet ellen, ha ápolni engedi magát az Irgalmas nővér által.

* * *

1911 december 20.¹

Kétségbeesésemben a könyvekhez folyamodtam, de nem értettem semmit . . . A könyvek *sohase* adnak nekem *gondolatokat*, de mégis olvasok egy keveset és ha talállok egy olyan elvet vagy gondolatot, amit már belsőleg kaptam, akkor azt megértem . . . ez nagyon jó nekem, mert kontrollul szolgál, de az új gondolatokat *sohasem* értem . . . Az isteni világosság maga kell, hogy megtanítsa nekem a dolgok lényegét, hogy megértsem őket. A prédikációkban, tanácsokban és könyvekben is csak azt tudom megérteni, amikre Isten már megtanított.

* * *

1911 december 22.

Szenvedés, fájdalom, kétségbeesés, elhagyatottság, kínszenvedés, mártírium, kísértés, agónia, halál, fölcsúzlás, ez a sok szó mind nem képes kifejezni a lelkem állapotát.

Oly szörnyű, de még azt sem mondhatni, hogy «Istenem!», vagy azt, hogy «Szenvedek», mert ez az állapot mérhetetlenül fölülmúlja ennek a szónak az értelmét . . .

Ma este, mikor átolvastam ezeket a lapokat, láttam, hogy följegyzéseim csak az *életem rózsdáit* tartalmazzák . . . a töviseket csak fehér lapok jelezhetnék . . .

Hogy ki tudjam fejezni azt, ami bennem végbemegy, látnom kell valamit, tehát *az*, amit leírok, még a legvigasztalóbb . . . Az az idő, amikor írni tudok, a legkevésbé fájdalmas, mert megvan az a vigasztalásom, hogy látok egy keveset . . .

* * *

A villanás, mely alatt ezeket a sorokat irtam, *elmúlt*; visszaestem abba az állapotba, melyet csak egy fehér lappal lehet kifejezni . . .

* * *

1911 december 23.¹

Ebben a pillanatban megpróbáltatásom nem áll a *tetőfokán*, fölhasználom hát az időt, hogy egy vigasztalásomról számoljak be. Bármilyen mélyre is süllyedtem abban az *örvényben*, mely minden *emberi fogalmat* meghalad és bármennyire is a kísértések hada, kétségek és fájdalmak vegyenek körül, mégis van egy megnyugtató pont . . . *Tudatában* vagyok annak, hogy szeretem Istent tökéletesen tiszta szeretettel, hogy hiszek, remélek és teljességgel Ráhagyatkozom . . . Tudom azt is, hogy inkább elvisel-

¹ Lelkivezetőjének.

nék minden elképzelhető szenvedést, semmint hogy szándékosan elkövessem a *legkisebb tökéletlenséget is* . . . hogy inkább szenvednék el minden mártíriumot, mint nem . . . Nincs semmi bizalmam magamban, de minden bizalmam Benne. Bár tudom, hogy ez sem rajtam múlik és még ebben a pillanatban meg lehetek fosztva ettől a nagy vigasztalástól . . . Tudom is, hogy csak egy villanás hosszáig tarthat. De miután ebben a pillanatban még meg tudom ezt mondani, könyörgök Hozzád, Istenem, hogy bármilyen szármalmas állapotokon megyek is keresztül, Te láss az én lelkemben hitet, reményt, szeretetet, bizalmat . . . És ha nem is leszek tudatában és nem fogom Neked mondani tudni, hidd el, hogy szeretlek Téged . . . És ha az örvény legmélyén fogsz is látni, gondoldj arra, hogy egyetlen vágyam az, hogy Neked kimondhatatlan hálát adjak ! . . .

Ha Te tudod, hogy mennyire szeretlek, akkor azt is tudod, mennyire szeretem a lelkeket . . . De miután én nem tudom ezt nekik bebizonyítani, kérek Téged, Aki lelkem mélyébe látsz, áraszd rájuk szereteted teljességét, éreztess velük a szeretetet . . . hogy fölgyulladva ennek a szeretetnek a lángjánál, ők is úgy szeressenek, mint én, úgy *szeressék egymást*, mint én szeretem őket, hogy együtt legyünk «fölemészelve a Te szereteted Egységében és megszentelődve a Te szereteted igazságában . . .»

Laudate Dominum . . . qui in altis habitat et humilia respicit.

* * *

1911 december 31.

Kedves Nagybátyám !

Az októberi kegyelem óta, mikor minden teremtetttől el voltam szakadva és úgy éreztem, mintha valami fekete palástba volnék burkolva, mely elválasztott a földtől, sok minden történt.

Kedves fekete palástomat sokszor föllebentették és nem maradhattam abban a gyönyörűsége megfosztottságban, melyben a lélek igazán kifosztva és megsemmisülve élvezi a sötét nyugalmat és a maga fölötti létet.

Alighogy kikerült a lelkem ebből az «isteni sötétségből» és nem volt többé biztonságban az ördög támadásai elől, ez fölhasználta az alkalmat, hogy a legképtelenebb kísértésekkel ostromoljon.

Nem tudom, mi megy és mi ment végbe bennem, csak azt tudom, hogy ezek a szavak : szenvedés, halál, gyötrelm, kísértés stb. szelődnek és vigasztalónak tetszenek az én állapotom mellett ; semmi a világon nem nyújthat fogalmat arról, hogy ez mi ; mert fájdalom, retteget semmit sem mondanak abból, amit érzek. Ha kiönteném a lelkemet, a szenvedésnek olyan áradata ömlene ki belőle, ami elég volna előnteni az egész világot.

Mégis akad időnként egy-egy örömsugár kétségbeesítő helyzetemben : mikor látom magam előtt a szenvedést és le tudom szegezni, hogy ez az Isten Akarata.

A leggyönyörűsebb, ha látom szinte szemtől-szembe Jézus *végtelen és folytonos* áldozatának a titkát, ha meghív az abban való részesedésre és ha megmutatja, hogy teljességgel fölálodoz, hogy az igazi *áldozatot* kívánja tőlem.

Marie de la Trinité.

DR. TÓTH TIHAMÉR

ÖSSZEGYÜJTÖTT MUNKÁI

Huszonöt esztendő óta hirdeti TÓTH TIHAMÉR dr., az ékes szavú szónok s a ragyogó tollú író a katolikus kultúra örök igazságait. Beszédeit a rádión keresztül száz- és százezer lélek hallgatja, írásait a magyar katolikus közönség mindenkor a legnagyobb lelkesedéssel és örömmel fogadja.

Irodalmi működése az ország határain túl is megbecsülést szerzett a magyar névnek. Könyvei immár 15 nyelven : angol, cseh, flamand, francia, holland, horvát, lengyel, litván, német, olasz, román, szlovén, szlovák, spanyol és ukrán nyelven teljesítik nagyszerű missziójukat.

Magyar nyelven TÓTH TIHAMÉR dr. kiváló írásai különböző könyvekben és kiadványokban láttak napvilágot. A Szent István-Társulat kötelességének tartotta, hogy a 25 esztendősi papi és írói jubileumát ünneplő szerző könyveit egységes formában, összegyűjtve is megjelentesse, hogy így a katolikus magyar kultúra e nagyszerű értékeit mindenki számára hozzáférhetővé tegye.

Hisszük, hogy a magyar katolikus közönség ugyanolyan megértéssel fogadja a Társulat elhatározását, mint amilyen lelkesedéssel és áldozatkészséggel ajánlja e szépséges könyveket a Szent István-Társulat a katolikus gondolat minden barátjának.

TÓTH TIHAMÉR

összegyűjtött munkáit
a Szent István-Társulat

20 ízléses díszkötésben hozza forgalomba,
kedvezményes előfizetési
áron, részletfizetésre.

Az érdeklődőknek szíves értesítésére a

SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT

minden kötelezettség nélkül bemutatja.

HIBAIGAZÍTÁS. A Vigilia 1935. évi III. kötetében Somogyi Antal cikkében a tévesen szedett „édeskés Jézus” helyett „édes kis Jézus” olvasandó.

JÁNOSI JÓZSEF S. J. MÁRIA

című kötetét,
melyet MOLNÁR C. PÁL 24 fametszete díszít, a Magyar Bibliofil Társaság az év öt legszebb könyvéhez sorolta. A fametszetekből a Menekülés Egyiptomba című művet a Vigilia jelen kötete is közli. Az úgy szellemi tartalmában, mint külső kiállításában páratlanul szép mű ára 3.60 P, kiadóhivatalunkon át is megrendelhető.

Abbáziában

meleg tengeri gyógyfürdők

a „Residenz“

penzióban mind a négy emeleten kaphatók. Idősebb uraknak és hölgyeknek, szívbetegeknek, asztmásoknak és elmeszesedésből eredő betegségeknek nagyon fontos, hogy a Residenz nem fekszik magaslaton. Óriási előnye még, hogy az összes előírt diéták pontosan betarthatók. Kitűnő konyha. A Residenzben minden kényelem és az összes modern komfort megtalálható, folyó meleg és hideg víz a szobákban. Lift, központi vízfűtés, 22 fokos meleg, tengerre néző, napos, loggiás és erkélyes szobák kényelmes ágyakkal. A Residenz egészen a tengerparton fekszik és nem a tengerparttal szemben. Első kategória, feltűnő olcsó penzióárak. Bővebb információt nyújt Erényi Béla gyógyszerész személyesen reggel fél 9-től este fél 7-ig (Diana-patika, Károly király-út 5). Minden levélre válaszolunk és prospektust küldünk. Telefon : 31-6-19.

BÚVÁR

természettudományi és technikai folyóirat

Szerkeszti

LAMBRECHT KÁLMÁN

*

«Minden számában száz pompás képpel illusztrálja szakírók időszerű kérdésekről szóló cikkeit. Eleven, változatos, közérthető s mégis magas színvonalú. Világnézeti szempontból nem találtunk benne kifogásolni valót» írja a KATOLIKUS SZEMLE idei évfolyamának 375. lapján.

Megjelenik minden hó 15-én. ~ Egy évre P 9.60

*

Szerkesztőség és kiadóhivatal:

IV. ker., Egyetem-utca 4. sz.

FRANKLIN-TÁRSULAT KIADÁSA

VÁGJA KI ezt a megrendelőlapot, írja rá pontos címét és küldje be egy borítékban a **VIGILIA** kiadóhivatalának címére.

MEGRENDELŐLAP

Ezennel megrendelem a **VIGILIÁ-t**: egy évre 6 P-ért, (külföldre 7 P).
Megrendelem a **VIGILIÁ-t** és az **UJ KOR-t** évi 12, félévi 6, negyedévi 3 P-ért. (Külföldre évi 16 P-ért.) Megrendelem a **VIGILIÁ-t** és az **ÉLET-et** évi 16, félévi 8, negyedévi 4 P-ért. A pénzt csekklapon beküldöttem, kérek csekkbefizetési-lapot. (Nem kívánt törlendő.)

Név:

Cím:

Foglalkozás:

A VIGILIA

előfizetési ára
EGY ÉVRE 6 PENGŐ

A pénz beküldhető a „Vigilia“ 20.668. számú csekklapján a pénz rendeltetésének pontos megjelölésével.

Megrendeléseket elfogad a Vigilia kiadóhivatala VIII., Szentkirályi-u. 28., a Szent István-Társulat összes könyvesboltjai: Budapest, Kecskeméti-u. 2., Szeged, Kárász-utca 10., Pécs, Széchenyi-tér 18. sz., Debrecen, Szent Anna-u. 10-12., Győr, Deák Ferenc-utca 2. sz., Balassagyarmat, Rákóczi fejedelem-u. 22., Cegléd, Rákóczi-u. 2. sz., valamint minden nagyobb könyvkereskedés.

A SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT
könyvesboltjaiban:
Budapest, IV., Kecskeméti-u. 2.,

Balassagyarmat, Rákóczi fejedelem-u. 22.,
Cegléd, Rákóczi-út 2., — Győr, Deák Ferenc-utca 2.,
Pécs, Széchenyi-tér 18., — Szeged, Kárász-utca 10.,
Debrecen, Szt. Anna-u. 10-12.

minden jó könyvet,
imakönyvet,
tudományos könyvet,
díszmunkát,
lelki olvasmányt,
ifjúsági, mese-
és képeskönyvet,
regényt,
naptárt,
zeneművet

megtalálhat, megrendelhet,
beszerezhet a legolcsóbb árákon.

STEPHANEUM NYOMDA R. T. BUDAPEST
VIII. kerület, Szentkirályi - utca 28. szám.
A nyomdáért felelős: ifj. Kohl Ferenc.